LR

LIVIU REBREANU

Opere 7

Ediție critică
de Niculae Gheran
Variantele în colaborare
cu Valeria Dumitrescu

CIULEANDRA

CRĂIȘORUL HORIA

București — 1975
EDITURA MINERVA

CIULEANDRA

...și nu știi că tu ești ticălos
și mișel și sărac și orb și gol.

Apocalipsis, III — 17

I

— Taci!... Taci!... Taci!...

O prăvălise pe sofa și, cu genunchiul drept, îi zdrobea sînii. Degetele și le înfipsese în gîtul ei plin și alb parc-ar fi vrut să înăbușe un răspuns de care se temea. Îi simțea corpul zvîrcolindu-se, întocmai ca subt o îmbrățișare fierbinte, și zvîrcolirea îl înfuria mai nătîng.

— Taci!... Taci!...

Repeta același cuvînt, cu același glas horcăit, forăind pe nas rar, prelung. Ochii lui umflați nu vedeau totuși nimic, ca și cînd s-ar fi coborît peste ei un obositor văl roșu...

Într-un tîrziu, o atingere molatecă îi cuprinse brațele, numai cîteva clipe, și apoi se topi, neputincioasă. El își dădu seama, ca prin vis, că trebuie să fie mîinile ei, încercînd să se apere. Și atunci, deodată și foarte deslușit, își auzi propria-i voce, aspră, strîmbă, gîfîită, răbufnind ca dintr-o adîncime de pivniță. Îi trecu fulgerător prin gînd, „ce glas!“ și îndată, parcă și-ar fi recăpătat brusc vederea, zări două globuri albe,

sticloase, aproape ieșite din orbite, cu o fină rețea de vinișoare roșii încercuind o pată rotundă albastră-viorie: ochii ei înmărmuriți într-o lucire de spaimă resemnată. Privirea îl ustura ca o mustrare nesuferită:

— Ta... a...

Vruse să strige, dar acuma sunetele i se sfărîmau în cerul gurii, hîrîitoare și uscate, iar globurile albe în aceeași vreme se măreau mereu și se împreunau într-un disc cenușiu, care apoi începea să se învîrtească ametitor împrejurul petei albastre nemișcate. Un simțămînt greu de leșin îi înmuie brațele. I se părea că are să se prăbușească și căuta desperat un sprijin...

Ca trezit dintr-un coșmar, sări trei pași înapoi. Degetele îi rămaseră răschirate și țepene. Se uită împrejur năucit. Făcea sforțări să se orienteze. Razele becurilor, gălbui și filtrate, îl dureau, ca și cînd ar fi intrat repede, după un întunerec mare, într-o lumină orbitoare. Toate lucrurile i se înfățișau cu reliefuri neobișnuite. Lîngă sofa, blana de urs alb se zbîrlise, iar capul cu ochii morți, de sticlă, îl privea căscînd gura către el, amenințător. În cămin două buturuge mocneau cu flăcări galbene, ce se răsuceau și se întindeau mînioase ca niște limbi de balaur. Între cele două ferestre dinspre stradă, consola, cu oglinda pînă-n tavan, încărcată de pufuri, borcane, sticluțe și alte obiecte, din arsenalul de întreținere a frumuseții feminine, părea o ființă vie încremenită de rușine.

Ajunse lîngă ușa dormitorului, potrivindu-și manșetele și mînecile boțite, dar uitîndu-se mereu uluit la sofaua pe care ea zăcea neclintită, cu capul spre dînsul, încît îi vedea numai creștetul puțin aplecat în dreapta, pieptul decoltat și rochia mototolită. Milioane de gînduri îi plouau în minte și se ciocneau în zgomote surde.

Cînd, după un răstimp, i se mai potoli inima, observă că singurul zgomot în lume îl făcea respirația lui ostenită ; încolo o tăcere blîndă, moleșitoare ; chiar focul în cămin ardea acum atît de lin, parc-ar fi fost un foc imaterial. Numai căldura era sugrumătoare. Sudorile îi curgeau pe obraji ca lacrimile. Și totuși mai rău îl supăra tăcerea încît, ca s-o alunge, rosti :

— Madeleine !

Căutase să fie dulce și se spăimîntă de glasul care parcă era al unui străin dușmănos. Își aminti că tot astfel îl mirase același glas adineaori cînd ... Și deodată se simți copleșit de o rușine mare, parcă s-ar fi pomenit gol în mijlocul unei mulțimi batjocoritoare. Își dădea seama că, deși avea ochii ațintiți asupra sofalei, sufletul lui nu voia să vadă nimica de frică să nu trebuiască a înțelege prea curînd.

— Madeleine ! murmură apoi din nou, cu umilință, ca și cînd ar fi încercat să ispășească o faptă printr-un cuvînt.

Cîteva clipe avu simultan toate certitudinile: că trăiește și că e moartă, că a ucis-o și că n-a ucis-o, că nu s-a întîmplat nimic și că s-a sfîrșit tot... În aceleași clipe însă își mai reamintea cum, pe cînd se năpustise asupra ei, îi stăruise în creieri, ca o poruncă, gîndul că trebuie s-o omoare și că totuși n-are să moară...

Deodată, într-un fior de spaimă, zări, drept în față, un tînăr cu părul negru, puțin vîlvoit, cu figura rasă, fină, ovală și răvășită, cu ochii rătăciți, îmbrăcat în frac, dar cu mînecile ieșite din mîneci, cu plastronul frămîntat și o aripă a gulerului ridicată pînă la ureche, ca la eroii aristocratici în filmele americane, după o încăierare de box cu rivalul burghez... Tresări cînd își recunoscu chipul în oglindă.

„Bietul Puiu Faranga!“ făcu dînsul, schițînd un surîs trist, pe care cel din oglindă i-l întoarse prompt.

Surîsul însă îi îngheță brusc pe față ca o mască. În oglindă, de pe sofa, cu capul plecat ușor într-o parte, Madeleine îl privea cu ochii foarte mari și albi și cu o figură parcă disprețuitoare. Buimăcit porni spre ea, dar un zgomot îi reteză mișcarea. Brațul Madeleinei, alb și rotund, alunecase jos, oprindu-se pe gîtul ursului parc-ar fi vrut să-l alinte.

Acuma Puiu Faranga avu fulgerător revelația realității. Ochii ei păreau vii, brațul ei se lăsase într-o mișcare vie — și tocmai acestea îi spuseră mai limpede că nu mai e nici o speranță. Spaima că a stins o viață omenească i se răsucea în suflet ca un pumnal. Nu mai știa ce să facă, și neștiința aceasta îl umplea de groază, iar liniștea dimprejur îl sugruma. Întoarse deodată spatele cu o sforțare cruntă, ca și cînd și-ar fi smuls picioarele dintr-o țintuire, și porni afară pe ușa deschisă a dormitorului. În șira spinării o mînă urmăritoare îl trăgea înapoi...

II

Avea pașii șovăitori și clătinați ca un om beat. Trecu prin odaia de dormit, în care ardea un singur bec albastru, ochi pînditor, apoi printr-un salonaș întunecos, ieși în hall, unde era o lumină supărător de vie, și se repezi la o ușă închisă în fața căreia se opri, parcă i s-ar fi sleit puterile. Pe urmă totuși

se pomeni înlăuntru, zvîrlit ca de un vînt năprasnic, bîiguind:

— Tată !... Tată !...

Bătrînul Policarp Faranga se ridică speriat de după biurou. Văzînd pe fiul său, îl apostrofă puțin nervos:

— *Tu es fou ?*

Cînd auzi glasul tatălui, Puiu se simți mai zdrobit. Groaza i se risipi și făcu loc unei desperări amețitoare. Se apropie de biurou și se prăbuși istovit în fotoliul larg de piele. Bătrînul, în picioare, îl examina ceremonios; și jicnit pentru necuviința lui de-a se fi rostogolit pe scaun înainte să-l fi poftit. Era și el în frac, cu pieptul plin de decorații peste care se așternea barba-i maiestoasă, argintie și deosebit de îngrijită. Îi plăcea să apară mereu serios și măsurat, nu numai în lume, dar chiar față de sine însuși. Înalt, robust, își purta cei șasezeci și trei de ani cu o demnitate aproape trufașă, inspirînd în jurul său respect spontan... Fiindcă Puiu tăcea, își călcă pe inimă în cele din urmă și-l întrebă:

— *Mais parle donc, voyons, parle ! Qu'est-ce que tu as ?*

Tînărul întoarse spre dînsul niște ochi stinși, rătăcitori. Se gîndea cum să-i spună ce s-a întîmplat și nu găsea cuvintele potrivite. Izbucni fără șir:

— Tată... am făcut... nu știu... a murit Madeleine...

Faranga, parc-ar fi primit o săgeată în inimă, se cutremură:

— Ce-ai zis ?... Madeleine ? Tu ?... Imposibil !...

Încercă să citească adevărul în ochii lui, dar Puiu plecase iar capul. Un răstimp bătrînul mai stătu, frămîntînd în minte serii de întrebări, sprijinit cu amîndouă mîinile de dunga mesei, înțepat ca un judecător fără experiență în fața unui acuzat misterios. În sfîrșit ocoli biuroul, veni lîngă Puiu și-l apucă de umăr:

— Unde este ?...

Nu termină întrebarea și nici răspunsul nu-l așteptă decît o secundă. Ca și cînd mișcarea împrejurul biuroului i-ar fi schimbat mersul gîndurilor, porni îndată spre ieșire, lăsînd ușa larg deschisă...

Puiu căzuse într-o toropeală cenușie, neclintit, parcă habar n-ar fi avut pentru ce se află aici. Gîndurile îi erau acum un haos apăsător în care nimic nu izbutea să se închege într-o formă lămurită. Pe subt șivoiul crîmpeielor de gînduri însă sufletul lui înțelegea clar că tatăl său s-a dus acolo, să vadă și să se convingă dacă e adevărat că Madeleine... Astfel auzi foarte bine pașii rari, apăsați ai bătrînului și simți că ușa a rămas deschisă. Pe urmă deosebi glasul tantei Matilda, cu respirația grea și grăbită de urcarea scării, scuzîndu-se că a întîrziat nu din vina ei, ci a șoferului care tocmai cînd să plece a găsit ceva de reparat la automobil... În sufletul lui Puiu răsări pe loc confirmarea: da, numai ea e vinovată căci, dacă ea venea la timp, nu s-ar fi întîmplat nimica... Bătrînul răspunse ceva Matildei. Puiu nu prinse înțelesul cuvintelor, dar auzi îndată pe tante Matilda scîncindu-se, cu întrebări scurte, insistente, alergînd după Faranga. Glasurile și pașii lor se pierdură pe coridor subt cutropirea unui plîns ascuțit, prelung și sîcîitor, al jupînesei care, desigur, întorcîndu-se în budoar, a aflat pe stăpînă-sa rece și a venit să dea alarma. Urmă o tăcere și apoi niște fîșîituri de pași sfioși. Puiu simțea că trebuie să fie feciorul care arde de curiozitate. Peste cîteva momente îl auzi, în ușă, zicînd candid:

— M-ați sunat d-voastră, conașule?

Îi făcu semn cu mîna să plece. Feciorul închise ușa fără zgomot, ca la o cameră de bolnav.

Pe urmă tăcerea se înțeleni grea, înăbușitoare. Biuroul vast se împăinjenea într-un somn afund. Puiu,

încremenit, nici nu mai cuteza să încerce vreo mișcare. Doar gîndul că bătrînul nu se mai întoarce îl ustura din ce în ce mai dureros. De la dînsul aștepta acuma mîntuirea. El însuși nu se simțea capabil nici măcar să cugete. Dealtfel, totdeauna, și mai ales în ceasurile grele, bătrînul singur lua hotărîrile trebuincioase.

Ceea ce îl îngrozea acum era că vremea trecea atît de încet. I se părea că s-au scurs ore întregi de cînd a ieșit bătrînul. Licăriri de speranță îi înfloreau în inimă: dacă nu vine, înseamnă că poate Madeleine totuși n-a murit... Speranța însă îl întrista pentru că o simțea deșartă și nu făcea decît să-i reamintească mereu întîmplarea pe care el se silea să o șteargă din minte.

În sfîrșit nu mai putu îndura tăcerea. Se sculă. Voia să plece, oriunde, dar să nu mai fie singur. Chiar atunci apăru în ușă tatăl său urmat de tante Matilda. Puiu înțepeni lîngă biurou, cu ochii nerăbdători spre bătrînul care trecu fără să-l privească. În schimb, Matilda, plînsă și amărîtă, se repezi la dînsul și-l îmbrățișă ocrotitor:

— *Ah, quel terrible malheur, pauvre petit* Puiu!

Matilda era soră cu mama lui Puiu. Rămasă văduvă foarte tînără și fără copii, își împărțise toată inima ei între operele de binefacere și nepoțelul Puiu, mai cu seamă că sărmănelul avusese nenorocirea să piardă pe maică-sa micuț de tot. Împlinea acum vreo cincizeci de ani, era înaltă, uscățivă și nobilă, se înduioșa ușor și vorbea multe și nevrute.

Auzind-o, Faranga îi zise supărat:

— Aide, Tilda, ajunge! Să lăsăm lamentările!... Tu du-te mai bine dincolo, că aici noi avem de lucru!

— *Mais si, mais si* — murmură Matilda ștergîndu-și ochii. *Pauvre Madeleine!... Oh, la pauvrette!...* Ce catastrofă! Iacă, plec!... Puiule scump, fii tare! Durerile și nenorocirile pentru oameni sînt lăsate de Dumnezeu!...

Nu-ți pierde cumpătul și nu dispera, *pauvre petit* Puișor!...

Îl îmbrățișă iar și-l sărută, plîngînd, pe amîndoi obrajii. Porni. Din ușă mai zise bătrînului:

— Fii și tu calm, Poly, te implor!... Și dacă aveți nevoie de mine, să mă chemați negreșit!

III

Policarp Faranga umbla de colo pînă colo prin biurou, cu mîinile la spate, cu fruntea în pămînt, în vreme ce Puiu stătea în același loc, urmărind din privire toate mișcările bătrînului, grele, îndurerate. Părea că subt povara gîndurilor, chiar silueta lui mîndră se gîrbovea văzînd cu ochii.

Niciodată Faranga, în viața-i bogată totuși în evenimente, nu primise o lovitură atît de neașteptată și de cruntă. Puiu îi fusese toată nădejdea, mai ales de cînd anii se înmulțiseră pe umerii lui. El era singurul vlăstar al familiei Faranga și printr-însul familia aceasta, de obîrșie străveche boierească, trebuia să se perpetueze. Cu nimica nu se mîndrea mai mult bătrînul decît cu neamul său. Își urmărea ascendența pînă la Vlad-Țepeș. Descoperise undeva, și povestea bucuros oricui, că aprigul voievod muntean ar fi dat odată boierilor drept pildă de cinste și credință pe un Faranga. În cursul veacurilor familia a sărăcit de cîteva ori, dar totdeauna a știut să-și păstreze nepătat numele... Moștenise, împreună cu un frate, o avere frumoasă. Dar fratele s-a prăpădit în vîrstă plăpîndă și așa a rămas el singur

cu numele și averea familiei. S-a însurat pe la treizeci de ani, după ce a gustat toate plăcerile vieții ușoare, obligatoare pentru oamenii bogați și fără ocupație. Olga Dobrescu, ființă gingașă, a fost o soție ideală: bună, frumoasă, indulgentă, cu avere. Închidea ochii la numeroasele escapade pe care Poly le-a continuat și după căsătorie. În al patrulea an, a venit pe lume Puiu, iar după alți patru, Olga s-a stins. De-abia cînd a pierdut-o pe ea a dobîndit dragostea cea mare pentru copil și a înțeles însemnătatea lui pentru viitorul familiei. Tot atunci a pus cruce și vieții ușoare, intrînd în politică, spre a avea o meserie. Cu avere și nume a făcut repede carieră. Urmase odinioară niște vagi cursuri de drept dar firește, fără a practica vreodată avocatura. Diploma îi oferea acuma posibilitatea să se considere și să fie considerat jurist. I se descoperi, de către prieteni și ziariști binevoitori, chiar oarecare talent oratoric și astfel toată lumea aplaudă cînd, printr-o împrejurare fericită, i se încredință portofoliul justiției. Deveni omul serios și grav care a rămas pînă azi. Purta, de cînd se însurase, ca un trofeu, o barbă superbă. Ea i-a cîștigat odinioară celebritatea bulevardieră bucureșteană: cea mai frumoasă și mai îngrijită barbă din România. Tot ea îi împrumuta acuma bună parte din prestigiul necesar unui om politic cu răspundere. Pentru că subt ministeriatul său de cîteva luni s-a votat o lege bună, s-a ales cu stima cercurilor judecătorești și epitetul măgulitor „omul justiției". Nici nu se mai putea închipui să se facă ceva în domeniul dreptății fără a se cere părerea lui autorizată, fie la putere, fie în opoziție.

Puiu a crescut înfășurat în dragostea lui idolatră. Iubea într-însul nu numai pe copilul său și amintirea mamei copilului, ci pe continuatorul neamului. Se iubea pe sine însuși. Îi părea rău de viața de odinioară

și-l muncea teama să nu se răsfrîngă asupra copilului păcatele tinereței lui desfrînate. Băiatul era plăpînd, ca și maică-sa. Și din pricina aceasta l-a ocrotit mai sîrguitor...

În mers mașinal, Faranga își depăna amintiri și frămînta regrete. O clipă se opri și se uită plin de duioșie la Puiu care stătea mereu în picioare, pironit într-o așteptare tulbure. Îi șopti blînd:

— Șezi, Puiule...

Tînărul răspunse cu o privire întrebătoare. Se așeză. Bătrînul însă își reluă plimbarea, ca și cînd mergînd în trecut ar fi vrut să ajungă la o țintă în viitor... Toate ocrotirile lui zadarnice au fost. S-a gîndit să-l însoare cu o fată prin care să se regenereze și împrospăteze sîngele neamului. Căsătoriile între odrasle de familii prea vechi dau progenituri șubrede. Cînd e prea albastru, sîngele e un stigmat de degenerescență. L-a însurat de timpuriu tocmai ca să-l ferească de viața pe care a dus-o el însuși. Puiu totuși a urmat tradiția. Căsnicia nu l-a împiedecat, ba l-a stimulat. Și l-a adus în halul de azi...

Faranga se așează deodată la biurou, calm, hotărît, Puiu căută să-i întîlnească privirea și nu reuși. Bătrînul stătu cîteva secunde pe gînduri, ca și cînd ar fi căutat o frază sau un cuvînt, apoi luă brusc telefonul:

— Alo... Centrala?... Dă-mi te rog prefectura poliției!

Puiu îngălbeni. Realitatea întreagă i se înfățișă la auzul unui singur cuvînt. Bîlbîi spăimîntat:

— Ce vrei să faci, tată?

Faranga răspunse în telefon:

— Dă-mi pe domnul prefect! Și peste un minut: Domnul prefect?... Aici Policarp Faranga... Da, chiar eu sînt, dragă Nicule!... Nu, n-am plecat și nici nu mai

pot pleca... Eram tocmai îmbrăcați, dar s-a întîmplat o mare, foarte mare nenorocire în familie... Ba da, nu exagerez deloc, foarte mare, repet! Închipuiește-ți, copilul meu, Puiu, într-un moment de rătăcire, desigur, a omorît pe Madeleine, pe nevastă-sa...

Aparatul îi tremura în mînă. Se uita, vorbind, în ochii lui Puiu, care se zbuciuma să-i ghicească gîndul.

— Da, într-adevăr, de necrezut ... Și cu toate astea... Te rog dar să te ostenești numaidecît pînă la mine, să vedem ce-i de făcut... Te rog!... Firește, evident, trebuie să aduci și pe procurorul de serviciu...

Așează receptorul pe furcă și rămase cu mîna întinsă și cu ochii țintă la Puiu.

— L-ai chemat să mă aresteze? întrebă tînărul, fără pic de sînge în obraji, cu glasul răgușit.

Faranga avu un zîmbet straniu:

— Tu nu te așteptai la urmări? La nimic?

— Da... Ba da — murmură Puiu, după o pauză, frînt, plecînd capul.

— Sper că-ți dai seama ce-ai făcut?

— Am greșit — șopti Puiu mai răgușit ca adineaori.

— Ei bine, ești un asasin! scrîșni bătrînul, parc-ar fi smuls cuvîntul cu un vîrf de cuțit. Un Faranga ucigaș ordinar, ca orice derbedeu... Ah!

Sfărîmă între degete o foaie de hîrtie. Se potoli îndată și adăogă:

— Dar acuma nu mai e timp de pierdut cu vorbe zadarnice. În zece minute prefectul va fi aici. Pînă atunci trebuie să te hotărăști și să alegi!

Puiu ridică o privire uluită:

— Ce să aleg, tată?

Bătrînul Faranga își reveni încurcat:

— Așa-i, încă nu-ți spusei... Mi s-a părut că...

Zăbovi puțin pînă să-și ordoneze gîndurile. Apoi se sculă, se apropie și se lasă în fața lui, pe celălalt fotoliu. Urmă cu o voce moale, în care era și imputare, și milă:

— Nu te-am descusut deloc, adevărat... Nu te-am întrebat nici de ce ai omorît-o și nici cum ai omorît-o... Ar fi fost și de prisos. Moartea vorbește mai elocvent ca toate frazele. Și totuși nu pot să nu mă întreb mereu pe mine însumi cum s-a putut găsi un om, și încă copilul meu, care să asasineze o ființă atît de bună ca Madeleine?... Pe Mădălina noastră!... Care ți-a tolerat tot, tot, care n-a vrut nici măcar să audă despre murdăriile tale multiple și continue!... E extraordinar, pur și simplu extraordinar!

— Nici eu nu știu, tată — zise foarte sincer tînărul, frîngîndu-și mîinile și abia reținîndu-și lacrimile.

— Cred, cred! aprobă Faranga și cu vorba și cu capul. Da, a fost o rătăcire, un moment de nebunie subită... Numai așa s-ar putea explica o faptă atît de inexplicabilă și o crimă atît de monstruoasă. Căci, oricît de ticălos erai altfel, de o înșelai cu toate femeile posibile și imposibile, aveam impresia că în fond tot pe Mădălina o iubeai cu adevărat. Lasă că nici nu se putea să n-o iubești. Cine a cunoscut-o a îndrăgit-o. Ș-apoi tu însuți, doar din dragoste ai luat-o...

— Am iubit-o mult, nespus de mult, tată — făcu Puiu cu ochii în gol și parcă pipăindu-și sufletul. Mult de tot și cu toate astea vezi bine cum... (Tăcu și apoi adăogă aproape în șoaptă:) Poate că mi-am pierdut mințile...

Bătrînul avu o tresărire. Și, ca și cînd i-ar fi părut rău că s-a înmuiat, vocea îi redeveni aspră:

— Toate acestea sunt acuma vorbe sterpe. Realitatea este că vine prefectul cu procurorul. Crima naște ispășirea. Va să zică...

Șovăi. Poate că nici el nu era încă deplin lămurit ce vrea. Scormonea cuvinte ca să-și lege între timp ideile:

— Trebuie să înțelegi că asemenea faptă nu poate rămîne fără sancțiune...

— N-ar fi fost oare mai bine să mă sinucid, tată? întrebă Puiu deodată, cu o lucire în ochi.

Faranga îl privi lung și puțin disprețuitor:

— Ar fi fost o soluție și asta, evident, dar acuma e prea tîrziu. Cine știe dacă ar fi fost cea mai bună? Mi-ai fi ușurat situația pentru moment și totuși aș fi rămas fără nici o umbră de speranță... Dealtfel sinuciderea e un gest spontan, ca și uciderea. Dacă n-ai fost capabil s-o execuți imediat...

Disprețul din privirea bătrînului și ironia cuvintelor lui întărîtă pe Puiu:

— Mă crezi și laș, tată?

— Asasinii sînt de obicei lași — ripostă Faranga cu o răceală tăioasă.

Tînărul, biciuit, sări în picioare, încercînd să protesteze.

— Stai jos! porunci tatăl. Nu-ți lua aere de cavaler fără prihană, că nu te-au prins niciodată și cu atît mai puțin te-ar prinde azi! Ce Dumnezeu, tot nu pricepi?

— Dacă d-ta crezi că, în situația în care am ajuns n-ai nimic mai bun de făcut decît să mă insulți...

Faranga îl întrerupse cu o vioiciune surprinzătoare, copleșit deodată de durere și cu un glas muiat în lacrimi:

— A, dar tu cît mi-ai insultat inima cu fapta asta mîrșavă! Ai zdrobit tot, Puiule, tot ce am crezut că am și tot ce nădăjduiam în viitor! Unicul copil al lui Policarp Faranga e un ucigaș ordinar — îți dai tu seama ce poate să însemne asta pentru mine? Și

baremi dacă ai fi avut o nevastă păcătoasă, care te-ar fi înșelat sau ți-ar fi făcut altminteri zile amare, dacă... Dar Madeleine a fost un înger! O știe toată lumea. Peste putință să te gîndești că ai convinge pe cineva că e la mijloc o crimă pasională care, orișicum, ar mai fi scuzabilă pînă la un punct. Nu, e o crimă ordinară, odioasă, îngrozitor de ordinară!

Se opri să se reculeagă. Îi era frică să nu-l podească plînsul. Puiu însuși se ghemui în fotoliu, simțind în spinare, ca o apăsare cumplită, greutatea faptei din ce în ce mai mare.

— Și totuși ești copilul meu și trebuie să caut să te salvez! reluă Faranga cu emoție stăpînită. Altfel ar fi să te aresteze, să te arunce în pușcărie, să se facă o instrucție cu răscoliri de săltare și apoi un proces în stil mare, cu masă specială pentru ziariști, cu scormonirea tuturor intimităților și tainelor familiei... Asta însă ar însemna terfelirea definitivă și pentru totdeauna a numelui Faranga și scoaterea noastră din rîndul oamenilor de omenie — prin urmare asta nu se poate! Rămîne cealaltă modalitate... singură...

Tînărul nu se mai mișcă, parc-ar fi înmărmurit în fața perspectivelor pe care el însuși le avusese confuze, și care, prin glasul tatălui său, deveneau de o claritate exasperantă.

— Un Faranga nu poate fi criminal de rînd! urmă bătrînul mai energic. Nu se poate!... Și dacă totuși un Faranga a săvîrșit o crimă de rînd, n-a putut-o face decît din nebunie! Un moment de nebunie criminală e admisibil într-un neam al cărui sînge, prin vechime, s-a sărbezit sau s-a îngroșat prea mult...

Ca și cînd n-ar fi înțeles bine, Puiu întrebă cu mai multă mirare în ochi decît în glas:

— Vrei să mă declari nebun?

— Vreau să te salvez! accentuă tatăl. În loc să mergi la închisoare, vei intra într-o casă de sănătate, unde vei sta subt observație medicală un răstimp. Pe urmă te vom interna pentru cîteva luni, să zicem, într-un sanatoriu bun, undeva în străinătate, și astfel vei putea începe o viață nouă, cu un nume care nu va fi fost degradat cu totul. Va depinde numai și numai de tine să dovedești lumii că fapta ta de azi a fost o rătăcire nenorocită... A, firește, socoteala cu tine însuți, cu sufletul tău, ai să ți-o faci singur! Ispășirea inevitabilă pentru imensa-ți nedreptate față de sărmana Mădălina se va depăna în conștiința ta fără ca eu să-ți mai pot fi de ajutor...

Puiu deschise gura, să zică ceva, și rămase cu gura căscată parcă i s-ar fi încleștat fălcile. Bătrînul aștepta răspuns și se supără cînd, în sfîrșit, îl auzi în formă de întrebare timidă:

— Adineaori m-ai îndemnat să aleg?

— Da? făcu Faranga. Posibil... Acuma însă te sfătuiesc, mai mult, îți cer să nu alegi! Trebuie să faci cum am hotărît eu! Căci în joc nu ești doar tu, cu persoana ta, ci sînt și eu, și, împreună cu noi, toți strămoșii noștri. Prin urmare...

— Prin urmare trebuie să fiu nebun! murmură Puiu abătut, uitîndu-se peste capul bătrînului, într-un gol îndepărtat.

— Mai bine nebun decît ocnaș! răsună crud răspunsul tatălui.

Se făcu o pauză lungă. Apoi glasul lui Puiu șerpui ca o tînguire:

—Și dacă nu voi reuși?

— Trebuie! porunci Faranga. Dealtminteri despre asta răspund eu. Țara îmi datorește măcar atîta în schimbul serviciilor multe ce i le-am adus.

Iar se făcu tăcere. În aer pluteau întrebări, îndoieli și speranțe într-un vălmășag apăsător. Apoi, în clipa cînd Puiu vru să mai spună ceva, apăru în ușă feciorul:

— Conașule, a venit domnul prefect...

Amîndoi tresăriră ca deșteptați dintr-o lume străină.

— Da, bine — zise Faranga, reculegîndu-se, cu o emoție care îi schimba glasul. Tu așteaptă-ne aici — adăogă către Puiu. Mă duc cu ei întîi acolo... În orice caz, curaj și încredere! Aranjează-te puțin pînă ce venim!.

Plecă repede. Mersul grăbit îi ședea rău și-i micșora gravitatea. Feciorul, înainte de-a închide ușa, aruncă o privire curioasă și înfricoșată spre Puiu.

IV

— Imposibil! se cruci prefectul, strîngînd mîna lui Faranga cu efuziune și compătimire. Ce catastrofă, dragul meu !... Tocmai povesteam procurorului ce mi-ai telefonat și nu ne venea deloc să credem... À propos, să-ți prezint pe procurorul Săvulescu! Un băiat foarte de ispravă și cu atît mai atins de întîmplarea asta nenorocită, că doar tu, pe cînd erai la justiție, l-ai adus în București...

Faranga îi dădu mîna și zise foarte încet:

— Să vă conduc să vedeți...

— Cît te compătimesc, dragă Poly — șopti prefectul — într-adevăr mișcat și simțind nevoia să-și spună durerea.

Acolo, stătură numai cîteva minute, umplute de explicațiile franco-române ale tantei Matilda care plîngea și vorbea, chema mărturia jupînesei, evoca amintiri din viața ei și scene de iubire dintre Madeleine și Puiu, apoi iar plîngea și iar vorbea. Faranga încercase să-i mai stăvilească avîntul, dar în zadar. Ea continua cu mai mare dezinvoltură pentru că prefectul, amabil, o admira, iar procurorul, timid, o aproba.

În cele din urmă, Faranga îi pofti în biuroul său, lăsînd acolo pe Matilda cu jupîneasa. Intrarea lor îngrozi pe Puiu atît de mult că și uită să se scoale. Prefectul se duse la dînsul, îi luă mîna, i-o scutură și spuse tare, ca și cînd ar fi vrut să risipească puțin atmosfera grea ce stăpînea:

— Ce-a fost asta, Puiule?... Nu, stai jos, nu te scula! Îmi închipui cît trebuie să fii de zdrobit!... (Se întoarse către procuror.) Bietul băiat! Ce nenorocire!... Vezi, asta se cheamă ceasul rău, dragă procurorule!

Puiu se uită furiș la procurorul care părea tînăr, cam rigid și prea serios pentru vîrsta lui. Avea niște ochi căprui cuminți și potoliți. Era blond și foarte sfios. Nu știa ce să facă. Purta respect și recunoștință bătrînului Faranga a cărui bunăvoință i-a consolidat cariera încît s-a putut căsători cu o fată bogată. Se gîndea că s-ar cuveni să se apropie și el de copilul lui Faranga, să-i zică două vorbe bune, dar pe de o parte nimeni nu făcuse prezintările obișnuite și, de altă parte, el se afla aici în exercițiul funcțiunii și deci nu putea să înceapă relații cu un inculpat, chiar dacă inculpatul era fiul binefăcătorului său.

În schimb prefectului Nicolae Spahiu nu-i tăcea deloc gura. Prieten din copilărie cu Faranga, avea tot-

deauna ținuta militărească (era chiar colonel în retragere) și inimă de aur.

— Stăteam gata să plec la Palat cînd mi-ai telefonat — povestea dînsul. Dacă întrebai peste cinci minute, nu mă mai găseai... Dealtfel văd că și voi... Se zice că, fiind primul bal, va fi relativ puțină lume, numai miniștri, diplomați, înalți demnitari, în sfîrșit, tot ce există mai select... Dar ce să ne mai gîndim acuma la balul Curții? O, Doamne, bietul băiat... Uite așa pică nenorocirile pe capul omului, cînd nici nu le aștepți... În sfîrșit, să ne întoarcem la datorie! Datoria mai presus de toate! Nu-i așa, dragă procurorule?... Ei, va să zică eu aș propune să simplificăm pe cît se poate formele!... Pentru că e vorba de o întîmplare nenorocită atît de evidentă și avînd în vedere că e la mijloc copilul lui Faranga, ar trebui, cred, să încheiem repede un proces-verbal în care să înregistrăm toate împrejurările și apoi, pe baza procesului-verbal, să clasăm afacerea fără întîrziere, ca să nu mai sporim durerea oamenilor prin tărăgăneli plictisitoare... N-am zis bine, domnule procuror?

Procurorul schima fețe-fețe. Nu îndrăznea să zică nu, dar nici nu-și putea însuși ușurința cu care prefectul lichida o chestie atît de gravă. Prefectului îi venea lesne să vorbească, fiindcă nu avea nici o răspundere, pe cînd el... Din fericire, Faranga interveni îndată cu toată energia:

— Nu, dragă Nicule, asta nu e o soluție! Oricît ar fi de evidentă nenorocirea, legea rămîne lege și trebuie respectată! Dacă nu e vorba de o crimă ca oricare alta, nu e mai puțin adevărat că un om a suferit o moarte violentă... de mîna altui om... Firește, o clipă de rătăcire, dar... Înainte de toate deci făptuitorul trebuie internat într-un sanatoriu, cred eu, ca să

fie examinat asupra responsabilității penale. Pe urmă se va vedea întrucît și ce alte măsuri vor fi de luat...

— Exact, excelență! izbucni procurorul ușurat, cu o vioiciune aproape nefirească.

Prefectul însă se supără:

— Fugi, Poly, nu umblați cu d-astea! Se poate? Băiatul lui Faranga internat în casă de sănătate!... Mă jicniți dacă insistați... Nu-i el, săracul, destul de prăpădit sufletește?... Nu, zău, Poly, dar ai niște idei!... Nu zic, recunosc, e frumoasă atitudinea ta de senator roman, gata să-și osîndească propriul copil numai ca să se respecte legea... Dar nu uita că vremea senatorilor romani s-a isprăvit și gestul tău n-ar face decît să ofenseze o familie nobilă și unică în România!

Faranga rămase inflexibil, spre marea bucurie a procurorului, care începuse a se teme că, în toată afacerea asta, s-ar putea să ajungă el țapul ispășitor, încît să se pomenească transferat din oficiu în cine știe ce tîrgușor din fundul Basarabiei. În cele din urmă cedă și prefectul, dar nu din convingere, ci numai în semn de admirație pentru atitudinea de senator roman a prietenului Faranga. Așa apoi hotărîră să instaleze pe Puiu în sanatoriul Demarat de la Șosea.

— Bravo! strigă prefectul. La Demarat!... Ne-a fost doar și coleg la Sfîntul Sava, îți aduci aminte, Poly?... Acolo sînt sigur că băiatul are să fie foarte bine îngrijit... Așa da, sîntem de perfect acord!

Bătrînul puse la dispoziție mașina lui ce se afla chiar la scară și destul de încăpătoare pentru toți.

— Atît mai bine! zise prefectul înviorat de tot. Că mașina mea, adică a prefecturii, a ajuns obiect de muzeu, așa-i de hodorogită...

Puiu tăcuse toată vremea, deși prefectul încercase în cîteva rînduri să-l atragă în conversație. Numai în

momentul plecării spuse tatălui său că ar vrea să se schimbe puțin. Prefectul se oferi să aștepte, dar Faranga, doritor să sfîrșească mai repede, răspunse că acuma e prea tîrziu și că mîine dis-de-dimineață îi va aduce chiar dînsul tot ce-i trebuiește.

În hall, în capul scării, se întîlniră cu Matilda, sosită tocmai să se intereseze și să afle ce au stabilit. Cînd auzi că Puiu pleacă, îi veni să leșine, se aruncă în brațele lui, îl sărută cu multe lacrimi și declară apoi categoric că numai peste corpul ei vor trece. Pe Faranga scena îl enerva pentru că Tilda se făcea de rîs în fața servitorilor. Trebui intervenția gentilă a prefectului ca s-o potolească:

— *Soyez tranquille, chère madame, tout à fait tranquille! Ce n'est rien? ... Une petite formalité, vous savez, enfin, un rien !...*

Îi sărută degetele cavalerește, bătînd din călcîie ca un sublocotenent de roșiori. Matilda se înduioșă. Era foarte sensibilă la amabilitățile bărbaților. Totuși mai vărsă cîteva rînduri de lacrimi pînă să-i dea drumul. Grupul coborî pe scara de marmoră albă. Sus, Matilda plîngea și murmura neîncetat:

— *Oh, pauvre, pauvre petit* Puiu.

V

Puiu luă loc pe strapontina din spatele șoferului; alături, pe cealaltă, o ocupase procurorul. Bătrînul Faranga poruncise de cum ajunsese jos:

— La sanatoriul Demarat, Alexandre!

Mașina porni cu o ușoară smucire. Pe Puiu, el însuși experimentat conducător, îl supără greșeala șoferului:

„Ce-o fi avînd Alexandru astă-seară?“ își zise dînsul, abia stăpînindu-se să nu-i facă observație în fața tuturor. Apoi, numaidecît, revenindu-și, urmă în sine: „Dar ce mă mai interesează pe mine acuma lucrurile astea? Trebuie să fiu smintit să-mi bat capul cu fleacuri, cînd pe conștiința mea apasă o crimă... Poate că chiar șoferul din pricina asta e emoționat.“

În aceeași chipă observă că mai este cineva lîngă Alexandru. „Cine-o fi?“ se gîndi el, și întrebarea, ca o muscă obraznică, îl urmări stăruitor și cu atît mai mult că acuma, în automobil, nimeni nu mai scotea un cuvînt, parc-ar fi fost un convoi funebru. Numai motorul alerga năbușit și indiferent, ca un cal bătrîn și cuminte.

Automobilul aluneca, tăcut și grăbit, pe Bulevardul Colței. Zăpada mare din ajun lăsase pe macadam bălți, pe care roțile mașinii le împrăștiau cu fîșîituri vertiginoase. Farurile își proiectau luminile albe pe subt rarele felinare electrice suspendate în văzduh. Din Piața Victoriei trecură pe Șosea și apoi în cîteva minute mașina coti într-o stradelă tăcută, întunecoasă și opri înaintea unei case cu grilaj înalt și cu un bec aprins deasupra porții.

Toți coborîră, numai Puiu rămase în spatele șoferului, oprit acolo de mîna bătrînului.

— Sună, băiete, mai sună! insistă glasul prefectului nerăbdător.

În poartă, subt lumina becului, apăru o soră de caritate, tînără și puțin speriată. Prefectul schimbă cu ea cîteva cuvinte, apoi cu Faranga. Apoi ceilalți intrară înlăuntru, iar bătrînul veni la mașină, murmurînd:

— Aide, Puiule! ...

Portiera rămase deschisă. Pătrunseră într-un coridor larg, curat, cald, în care pașii lor răsunau gol. În dreapta și în stînga, uși albe cu numere negre, Apoi, în pragul unui hall luminos, ajunseră din urmă pe prefectul care parlamenta cu un tînăr în halat alb, înalt, slab, blond, plictisit, dar silindu-se să fie foarte amabil. Și porniră cu toții mai departe pe coridor, înainte, pînă în fund. Altă soră de caritate, grasă și bătrîioară, preceda grupul. Dădură într-o încăpere cu anticameră. Puiu o cuprinse dintr-o ochire. Avea o singură fereastră largă și înaltă, cu gratii dese și groase. Un lavabou de fier, vopsit în alb. Patul de asemenea alb și de fier. Între fereastră și pat, lipită de perete, o masă învălită cu o față albă peste care era întinsă o mușama cu flori mici; pe masă o carafă de apă și două pahare. Cîteva scaune de trestie. Un cuier cu picior în colțul de lîngă fereastră...

— Asta ar fi, mă rog, camera de observație — zise doctorandul, uitîndu-se pe rînd la toți ca și cînd ar fi vrut să ghicească pentru cine trebuiește camera.

Prefectul se învîrti de ici-colo în odaie și drept încheiere, strîmbă din nas:

— Nu prea e strălucită, dar în sfîrșit...

Internul ridică din umeri:

— Regret, domnilor... Atîta avem, atîta putem oferi.

Faranga, încurcat și jenat, se uita împrejur, în vreme ce procurorul, în ușă, părea că cercetează mereu gratiile de la fereastră... Prefectul se apropie de domnul în halat alb:

— Ascultă, tinere... Mă cunoști? Eu sînt prefectul poliției, iar dumnealui e domnul Policarp Faranga, fostul ministru al justiției... Prin urmare vă pun în vedere să aveți grije ca de ochii din cap de clientul d-voastră, uite, dumnealui!

Arătă pe Puiu cu un gest triumfal. Internul răspunse jicnit:

— Noi aici ne facem datoria în toată conștiința, domnule prefect!

— Ce datorie, domnule! se încruntă prefectul. Datoria să v-o faceți cu clienții adunați de pe ulițe! Acuma e vorba de chiar fiul domnului Faranga și deci trebuie să vă dați osteneala să se simtă la d-voastră ca acasă!

Și fără să mai aștepte vreun răspuns, se întoarse la Faranga:

— Acuma, dragă Poly, pe mine să mă ierți, trebuie să plec. Știi, nu pot lipsi de la Palat, înțelegi situația mea... De întîrziat tot am întîrziat, dar pentru un prieten vechi...

— Da... da — șopti bătrînul. Dealtfel plecăm cu toții. Puiu, deocamdată, nu mai are nevoie de nimeni. Mîine dimineață voi trece eu pe-aici și...

Se întrerupse. Avu o șovăire. Apoi îmbrățișă lung pe Puiu, murmurînd:

— *Courage, mon enfant!... Sois sage et ... à demain!*

Ieși îndată din odaie, fără să mai întoarne capul... Prefectul, mișcat, strînse cu putere mîna lui Puiu:

— Sus inima, Puiule!... Fii militar și n-ai nici o grije!...

Ca să nu rămînă mai prejos, și dealtminteri mulțumit că lucrurile s-au isprăvit cum trebuia, încît nu-i mai era frică de nimic, procurorul se grăbi să strîngă și el mîna tînărului Faranga.

Doctorandul își mai roti ochii prin odaie, să vază dacă toate sînt în ordine, și trase brusc ușa.

Puiu se pomeni singur, în același loc, fără a fi rostit o vorbă. Mai stătu un răstimp așa, apoi își puse mașinal paltonul și pălăria în cuier și începu să se plimbe prin

odaie. Se simțea atît de frînt ca și cînd toată ziua ar fi tăiat lemne. Se opri lîngă noptieră, cu ochii spre ușă. Îl dureau picioarele, și în ceafă avea o strînsoare de cleşte rece. Se dezbrăcă repede și se vîrî în așternut. Nu putea gîndi nimic. În creieri parcă i s-ar fi adunat o mlaștină în care se scufundau fără urme toate crîmpeiele de imagini. Becul electric atîrnat în tavan îl supăra. Îi trecu ca o fulgerare să se dea jos, să-l stingă. Ochii, instinctiv, îi alunecau pe pereți să vadă unde e comutatorul, dar, privind, uită ce caută, se întoarse cu fața spre zid și închise pleoapele. Îi rămase fluturînd în minte că niciodată n-a putut adormi cu lumina aprinsă și o teamă că nici acuma nu va putea... Și adormi îndată.

VI

Spre dimineață în somn îi înflori un vis... Era acasă, acolo, în budoarul Madeleinei. Ea ședea pe aceeași sofa, cu mîinile în poală, cu privirea pierdută, ca totdeauna, parc-ar fi căutat ceva în trecut. El, foarte vesel, îi povestea nimicuri, despre balul de la Curte, despre... Și vorbind, sorbea frumusețea ei tăcută. Niciodată n-a fost însă mai frumoasă ca astă-seară. Trupul zvelt, sănătos și fraged, ca de fecioară, brațele goale, decoltajul tulburător, toate îl atîțau. Așteptau sosirea tantei Tilda ca împreună să plece la Palat. Deodată se întrerupse și șopti rugător:

„Madelon, nu vrei mai bine să rămînem acasă?“

Ea nu răspunse. Surîse. Avea surîsul melancolic ca și ochii.

„Madelon, te doresc...“

Se apropie pe la spate, o cuprinse peste brațe și o sărută lung între sîni. Parfumul ei îl amețea. Nu mai vedea. Îi murmura cuvinte moi ca niște gîdilări și ea rîdea molcom, fără a întoarce ochii spre el...

Sosi ca un vîrtej tante Matilda gîfîind și suspinînd: „*Voyons, mes enfants*, sînteți gata?... *Îl me semble que nous sommes déjà en retard, oh, mon Dieu !*... Dar pînă ce m-am gătit, cu jupîneasa mea neroadă! Apoi și șoferul vostru e așa de mogăit... *Enfin !*... Veniți însă acuma degrabă că Poly ne așteaptă în hall și e nerăbdător...“

Se urniră. În mașină se așeză lîngă șofer, să se răcorească, dar gîndurile lui toate mîngîiau mereu pe Madeleine... Balul e foarte reușit... Lume... Regele însuși se oprește să vorbească cu Madeleine, și-i zîmbește cu niște ochi în care lucește o poftă abia reținută. Puiu vede lucirea ochilor regali și gelozia comprimată îi roade inima ca un cariu flămînd. Muzica îl enervează și mai cu seamă bărbații care toți parcă rîvnesc pe Madeleine și o pîngăresc cu priviri lacome. Nu mai poate sta. Minte că-l doare cumplit capul, că nu se simte deloc bine, și pleacă împreună cu Madeleine, lăsînd acolo pe tatăl său cu tante Matilda. În automobil apoi o ia în brațe nebunește și o sărută pe buze atît de pătimaș ca și cînd ar vrea să-i soarbă dintr-o dată sufletul întreg. Murea să ajungă mai curînd acasă și mașina mergea atît de încet, ba încă șoferul parcă a greșit și drumul.

„Ce faci Alexandre, dormi?... Unde mergi?...“ strigă dînsul furios.

În clipa aceea însă trăsura oprește în fața unei case străine, într-o stradă întunecoasă. Frînele scîrțîiseră prelung ca un țipăt disperat. Vru să sară jos, enervat, dar o mînă îl atinse pe umăr, împiedecîndu-i mișcarea. Coborîră ceilalți, iar el trebui să aștepte... Apoi veni tatăl său și-i zise:

„Aide, Puiule... "

Lăsă portiera deschisă. Depărtîndu-se murmură:

„Dar Madeleine..."

Îi era frig, Zbîrnîia o sonerie, strident.

„Aici, aici!" răsună iar glasul bătrînului. „Intră, Puiule!"

Nu vedea pe unde merge și-i era frică să nu se lovească de ceva în întunerec. Se freacă la ochi, să vadă mai bine. Și, din întunerec, se desprinde deodată fereastra lată și înaltă, cu gratii, în care bate o lumină sură. Frigul îi stăruie în oase și în gînd repetă întrebarea de adineaori:

„Dar Madeleine?"

Atunci, dezmeticindu-se, își răspunde singur:

„Madeleine n-a putut fi în mașină..."

Observă că becul din tavan e stins:

„Trebuie să fie ziuă, are să vie doctorul și mă găsește în pat... Sus, sus!..."

Pe noptieră își văzu mărunțișurile ce le avusese în buzunar: un carnețel cu creion de aur, niște chei, bani, o batistă, un portofel subțire, ceasul de platină cu capacul deschis... Se uită la ceas: șapte... Începu să se îmbrace. Se culcase în cămașa de frac care acuma era mototolită ca o zdreanță.

„Ce are a face!" se consolă dînsul. „Mai important decît cămașa este să nu-mi pierd capul!..."

Măsura necontenit odaia de la noptieră la fereastră și de la fereastră la noptieră, ca un lup în cușcă. Avusese timp să cerceteze mai bine încăperea în care va trebui să stea poate o săptămînă sau o lună, dacă nu și mai mult. Se oprise îndelung la fereastra cu priveliște spre grădina sanatoriului, mică, încît printre copaci se vedea zidul împrejmuitor apărat cu o ghirlandă de sîrmă ghimpată, desigur ca să nu poată sări nimeni peste el. Urme de cărări șerpuiau vătuite cu zăpadă proaspătă, străjuite de arbuști cărunți. Apoi, plimbîndu-se mereu, a zărit în lighean apa murdară, cu care se spălase foarte grăbit și alături prosopul boțit. În pat perna răvășită și tartanul întors pe dos cum îl aruncase dînsul cu piciorul cînd s-a trezit din vis. În cuier paltonul lui atîrna stingher, cu jobenul deasupra, lucitor, strîmb și batjocoritor ca în capul unui chefliu.

Acuma însă, alergînd de ici-colo, nu mai vedea nimic. Atenția lui întreagă era concentrată înlăuntru. Mii de gînduri și de planuri îi roiau în minte, printre care se plimba neîncetat, provocător și plictisitor în cele din urmă, visul ce-l deșteptase din somn. Voia cu orice preț să-și ordoneze gîndurile, căci altfel toată construcția bătrînului s-ar prăbuși ca un ridicol joc de cărți. Ar fi îngrozitor dacă încercarea ar da greș. Toată lumea ar putea spune, și cu dreptate, că Puiu Faranga, după ce a asasinat, a fost așa de laș încît a vrut să simuleze nebunia spre a scăpa de urmările crimei.

Își zicea, din ce în ce mai convins, că și-a luat o sarcină imensă. E ușor să zici, ca bătrînul, „fii nebun", dar cine te crede? Iată, acuma, de la prima întîlnire

cu doctorul ar trebui să-i dea impresia că are de-a face cu un om care a săvîrșit, cu adevărat, o faptă gravă, care însă nu poate fi făcut răspunzător în fața legii și a oamenilor pentru că a săvîrșit-o într-un moment de tulburare extremă, vrednică numai de milă și iertare. Cum să înșele el pe un doctor, el care în viața lui nici n-a văzut un om într-adevăr nebun? Baremi de-ar fi citit vreodată ceva în legătură cu lucrurile acestea! Cui să-i treacă prin cap că Puiu Faranga va ajunge în situația să aibă nevoie de cunoștințe de psihiatrie?

Speranța îi era în bunăvoința medicului. Evident, trebuie să dea și el o mînă de ajutor, să facă ceva, cel puțin un gest... Era tocmai la fereastră și cerceta, pierdut și nu știu a cîtea oară, grădina sanatoriului. Îi trecu prin gînd să izbească o dată cu amîndoi pumnii în geamuri încît să alarmeze toată lumea. Ar fi un gest?... Îl înlătură îndată cu dispreț:

„Un gest ridicol, da... S-ar vedea cît de colo că e o prefăcătorie grosolană!“

Aici nu poate fi vorba de o nebunie veritabilă și permanentă, ci de justificarea unui moment nenorocit. Trebuie dar o simulare inteligentă, ceva aproape imperceptibil, ceva exprimat în oarecare nuanțe suspecte sau în vreo atitudine grotescă.

În orice caz, de prima întîlnire depinde tot. Căuta deci să și-o închipuiască, eventual să o pregătească. I se părea sigur că doctorul, cînd îi va auzi numele, va tresări sau va surîde amical sau îl va mîngîia. Îl și auzea întrebînd: „Cum s-a putut întîmpla una ca asta?... D-ta, fiul fostului ministru Faranga!“ Apoi îl va pune negreșit să-i istorisească amănunțit cum s-a petrecut nenorocirea...

Își ticlui îndată o povestire în care întîmplările reale să se îmbine cu mici bizarerii socotite necesare pentru a ușura sarcina doctorului. La sfîrșit va clătina din cap și-i va spune trist: „Nervii, domnul meu, nervii reclamă și ei îngrijire, stimate domn!“

Chiar în clipa aceasta îi răsună brusc în urechi propriul său glas cu întrebarea din vis:

„Dar Madeleine?...“

Se spăimîntă ca și cînd ar fi auzit o imputare din altă lume. N-a vrut să se gîndească acuma la ea, deși numele ei se vîltora mereu în suflet cu o mustrare lină. De ce să se mai gîndească? Ea e liniștită acum acolo. Moartea e o împăcare. Pe cînd viața lui, de care totuși se cramponează atîta, ce urîtă și chinuită se înfățișează! Dacă ar fi avut inspirația, atunci, îndată, să urmeze pe Madeleine, acuma n-ar mai aștepta cu înfrigurare și rușine sosirea doctorului.

Tresări. În anticameră se auzeau glasuri. Încremeni lîngă pat. Ușa se deschise fără zgomot.

VIII

— Dumneata?

— Mă numesc Puiu Faranga și am fost însoțit aseară aci pentru că...

Ezită o secundă. În ochii medicului întîlnise o indiferență deconcertantă. Apoi totuși continuă cu aceeași voce albă:

— ... pentru că am sugrumat pe nevastă-mea...

Doctorul, parcă nici nu l-ar fi auzit, nu clipi măcar.

Cu toate acestea îl ascultase și, ascultînd, îl privise întîi drept în ochi, apoi îi amănunțise pe rînd coafura neîngrijită, costumul neobișnuit aici — frac, cămașa cu pieptul tare, boțit ca și gulerul, cravata albă pusă strîmb, fără oglindă, escarpinii de lac... După două secunde văzu patul neașternut, cu urmele unui somn agitat, și încruntă ușor din sprîncene. Internul, care observase încruntarea, interveni repede:

— Am avut indicații categorice să așteptăm hotărîrile d-voastră și de-aceea vedeți așa...

Puiu Faranga adăogă și el, cu o schiță de surîs nepotrivit:

— A trebuit să vin cum m-am nemerit. Fusese vorba să-mi aducă schimburi pe urmă și chiar mă mir că n-au sosit. Probabil însă că mi le aduce tata pe care desigur îl cunoașteți...

— Bine! murmură doctorul, scurt, măsurîndu-l iarăși de sus pînă jos, ca și cînd nu ar fi auzit sau nu l-ar fi interesat deloc ce spune.

O clipă păru totuși că vrea să întrebe ceva, dar apoi se întoarse brusc și ieși urmat de doctorandul blond și respectuos. În deschizătura ușii se ivi silueta greoaie a gardianului, cu capul negru-creț, cu mustăți mari și niște ochi sclipitori ca două mărgele. Pe urmă ușa de sticlă groasă, verzuie și zgrunțuroasă se închise cu un lunecat ușor, sfîrșit în plescăitul broaștei exterioare. Un vazistas rotund de alamă lucea în ușă ca un ochi galben de veghe.

Puiu rămase pe loc, uitîndu-se nedumerit la ușă. Tocmai băgase de seamă că e de sticlă, că se deschide lateral pe șină, fără clanță pe dinăuntru și că are un vazistas ca la închisoare... Auzi afară un amestec de glasuri scăzute, în anticamera gardianului. Făcu doi pași în vîrful picioarelor și-și lipi urechea de ușă, reți-

nîndu-și respirația. Nu putu percepe decît un mormăit confuz. Dealtfel zgomotul se stinse de tot în curînd. Pașii doctorilor se depărtară, iar alături gardianul ori stătea îngîndurat, ori plecase după ei.

„Despre mine au vorbit“, își zise Puiu, revenind în mijlocul camerei ca și cînd ar mai fi așteptat ceva.

Tăcerea însă îl sili să se dezmeticească și atunci fu cuprins de desperare. Toate planurile și închipuirile cu care-și împodobise anticipat întîlnirea aceasta se spulberaseră. O îndoială arzătoare îi săgetă inima:

„Dar dacă tata s-a înșelat cînd s-a grăbit să mă aducă aci?... Dacă doctorul va fi absolut dîrz și neînduplecat?“

Își reluă plimbarea dinainte de venirea doctorului, mai furios și mai nenorocit. Avea impresia că se clatină tot în jurul său. Gîndurile ce-l frămîntaseră înainte de întîlnirea aceasta îl năpădiră din nou. Pe cînd însă atunci toate i se înfățișau trandafirii, acuma îi aduceau numai perspective negre și primejdii.

„Și ce frumos pregătisem tot!“ își zise oprindu-se în locul unde-l așteptase.

Închise ochii și îndată îi reapăru doctorul, rece, indiferent, ursuz.

— Are o mutră de țăran încăpățînat — murmură printre dinți și porni iar de ici-colo. Nu știu cum a putut bătrînul să mă vîre aci, în vizuina asta. Sau poate că nici n-o fi ăsta profesorul?... Se poate. Ar fi și prea tînăr, și prea bădăran pentru un adevărat profesor...

Își aminti că de fapt a fost primit prost aici chiar de la intrare. Internul a fost atît de indolent, că a trebuit să-l admonesteze prefectul. Parcă nu-i convenea sosirea unui pacient mai distins. La despărțire toți au fost mișcați, pînă și procurorul străin, numai docto-

rândul a stat ca o momîie, somnoros și imbecil. Firește, el, Puiu Faranga, n-are să-și facă sînge rău pentru nedelicatețea unui viitor doctoraș care ar trebui să se simtă măgulit dacă un Faranga s-a coborît să-i întindă mîna. Aseară nici n-a observat amănuntul acesta. Era atît de sfărîmat sufletește! El care, în treizeci de ani, n-a avut să-și impute nici o brutalitate, mîinile lui, îngrijite, manicurate, fine ca niște mîini de femeie, mîinile lui au fost în stare să...

Zbuciumîndu-se își simți mîinile încleștate la spate, le desfăcu, vru să și le privească, dar se răzgîndi brusc și le ascunse în buzunarele pantalonilor.

Era zdruncinat ca o mașină care și-a pierdut cîrma. Îi mai răsăreau planuri noi în minte. Le izgonea. Ce planuri, cînd nimic nu mai depinde de dînsul, cînd el a ajuns o jucărie stricată aruncată între patru ziduri. Mînia i se îndrepta din ce în ce împotriva bătrînului, cel ce l-a îndemnat, ba chiar i-a poruncit să vie aci...

Un glas nou răsună:

— Poftiți la domnul doctor!

Nu auzise cînd s-a deschis ușa. Era gardianul, în halat ce-i venea rău, cu o figură bănuitoare de agent secret. Puiu îl privi o clipă, apoi răsuflă ușurat și se repezi afară atît de furtunos parc-ar fi plecat pentru totdeauna. În coridor îl aștepta internul, să-l însoțească.

IX

Doctorul făcu semn internului să-i lase singuri. Cu un gest exagerat de amabil oferi pacientului un fotoliu de lemn, iar el însuși trase alt scaun alături, ca să-i poată vedea bine fața.

— Aș dori să stăm puțin de vorbă — zise apoi așezîndu-se, cu un glas oficial, nici prietenos, nici dușmănos. Am fost pus în curent aici cu... chestia d-tale, firește, atît cît s-a putut... în linii mari... Îți închipui, cred, că cele ce mi s-au spus nu m-au lămurit nici pe departe și că, poate chiar în interesul cauzei d-tale, am nevoie de oarecare date precise pe care să-mi întemeiez o convingere...

Vorbind, se uita fix în ochii lui Puiu pe care privirea stăruitoare îl zăpăci puțin, neștiind dacă trebuie s-o înfrunte sau s-o ocolească. Se grăbi să răspundă foarte politicos și cu o tristețe firească în voce:

— Sînt și trebuie să fiu cu totul la dispoziția d-tale, domnule doctor! Promit să-ți dau orice lămuriri mi-ai cere și oricît de delicate. După cele întîmplate îmi dau seama că nici un amănunt nu poate fi de prisos și nu poate rămîne ascuns...

I se păru că pe figura doctorului tremură o umbră de ironie. Deși ar mai fi vrut să adaoge ceva despre fatalitatea unor momente, încetă brusc, gîndindu-se că acest om nu merită onoarea sinceritățiii sufletului său. Doctorul însă mai așteptă cîteva clipe liniștit, privindu-l mereu țintă, iar cînd văzu că pauza se prelungește prea mult, reluă cu același glas incolor:

— Chiar adineaori am primit o adresă de la parchet în privința dumitale... Mi se spune că ești învinuit de omucidere, că ar fi însă oarecare indicii că crima s-a săvîrșit într-un moment de criză nervoasă care face necesară examinarea d-tale medicală, spre a se constata dacă responsabilitatea legală, în cazul de față, e deplină, parțială sau eventual nulă.

Parcă ar fi vrut să încerce efectul cuvintelor, tăcu.

Pacientul asculta cu o vădită încordare, clipind foarte repede. Doctorul urmă cu un accent mai grav:

— Ţin deci să-ţi comunic, dacă cumva încă nu ştii, că te afli aici subt observaţie şi în stare de arest preventiv de fapt, deşi nu formal.

Puiu se sculă în picioare, tulburat, ca şi cînd ar fi vrut să protesteze. Apoi se aşează iar şi bîlbîi încurcat:

— Nu ştiam asta... Mi se spusese că... A, va să zică arestat totuşi?... În sfîrşit, credeam că... Atunci gardianul care se află în anticamera mea?...

— Da, e agent poliţienesc — aprobă medicul, dînd şi din cap. Fiindcă sanatoriul e particular, n-aş fi primit să adăpostesc un arestat oficial şi nici să facem observaţii medicale subt controlul poliţiei. Pentru asemenea lucruri justiţia are mijloacele şi instituţiile ei. Dar, fiindcă era un caz special, am admis, excepţional, ca agentul de pază să stea în sanatoriu subt forma de gardian al dumitale, care să ţină locul surorii de caritate. De aceea chiar vreau să te previn că nu poţi părăsi camera decît în tovărăşia paznicului.

— O, în privinţa asta... nici nu era nevoie de avertisment! zise Puiu cu o mîndrie pe care o simţi îndată deplasată şi de care se ruşină, încît adăogă mai domol: Dealtfel, situaţia mea e atît de lamentabilă, atît de...

Doctorul strînse din umeri. Puiu, încurajat de gestul lui, întrebă, schimbînd iar tonul:

— Cel puţin, doctore, spune-mi, cît are să dureze observaţia asta?

Medicul zîmbi:

— De, ştiu eu?... După împrejurări: o săptămînă, două... cel mai mult şase... Dacă voi putea dobîndi o convingere fermă mai curînd — asta atîrnă mult de d-ta — atunci vom sfîrşi mai curînd! În orice caz noi nu avem nici interesul, nici dorinţa

să tărăgănim lucrurile. Apoi cu alt glas: Dar să revenim... Pînă acuma știu doar că d-ta ți-ai ucis soția. Vrei sau poți să-mi povestești cum și mai cu seamă de ce ai ucis-o?... Te rog să nu te mire acest amestec al meu în, să zicem așa, intimitățile d-tale... Deși nu-s judecător de instrucție, trebuie să cunosc împrejurările ca să pot cîntări motivele!

Puiu tuși încurcat. De clipa aceasta i-a fost frică, de clipa explicațiilor, și iată că acuma a sosit. Zise rugător:

— Da, desigur, doctore, dar întrebările d-tale mă strîng de gît chiar din momentul care a urmat nenorocirea și totuși nu sînt în stare să găsesc răspunsurile. Doctore, nu sînt în stare!

Doctorul insistă simplu:

— Le vom găsi împreună, trebuie să le găsim... Să reconstituim deci desfășurarea evenimentelor cît se poate mai clar!

— Da, doctore, da — murmură Puiu ca un copil devenit cuminte după o pățanie urîtă. Dar amintirile-mi sînt așa de șubrede tocmai despre momentele cele mai îngrozitoare! Toate s-au petrecut în cîteva minute, doctore, în foarte puține minute... Și eu eram așa de rătăcit, așa de...

Ochii i se împainjeneau și glasul îi era înăbușit.

— Ați avut vreo neînțelegere atunci sau vreo ceartă? întrebă medicul.

— Nu, doctore, se repezi Puiu. Nu! Și asta e mai spăimîntător!... Dar de ce insiști, doctore? Te rog, te implor... Am să-ți spun tot... vreau să-ți spun... Ar fi și pentru sufletul meu o ușurare... Și nu știu... Era să mergem la balul de aseară de la Curte. Ne îmbrăcasem. Cum vezi, sînt și acuma... Madeleine era tăcută, ca totdeauna. Am întrebat-o ceva, nu știu ce. N-a răspuns.

Am repetat întrebarea și ea s-a uitat la mine parc-ar fi fost absentă. N-avea nici o răutate, nimic provocător, nimic supărător, ci numai o absență, și cu toate astea m-a cuprins o mînie, îmi aduc aminte, ceva ce nu mai simțisem niciodată. Îmi vîjîiau urechile și mi se părea că ea țipă și mă insultă, nu știu de ce mi se părea. În același timp îmi dădeam totuși seama că ea tace, că n-a scos un cuvînt, că doar se uită la mine, poate puțin mustrător, în sfîrșit... Poate că privirea ei s-a schimbat în sufletul meu în țipătul cela care-mi vîjîia mereu în timpane, știu eu... nu știu... Și atunci n-am mai putut îndura țipătul și m-am năpustit asupra ei... Voiam să-i curm țipătul ca să nu-mi spargă urechile sau nu știu... Iar ea, uluită de gestul meu, nu s-a clintit din loc și nici nu s-a apărat. Dacă s-ar fi apărat, desigur mi-aș fi revenit și nu s-ar fi întîmplat nimic... Dar nu s-a apărat și asta m-a înfuriat mai tare... și... și... furie, furie...

I se încurcă limba. Nu mai putu continua. Izbucni într-un plîns nervos, fără lacrimi, cu sughițuri dureroase și dese. Doctorul așteptă să se liniștească, apoi mai prietenos:

— Am avut onoarea să fiu prezintat odată soției d-tale, la o serbare de binefacere. Doamna probabil nici nu mi-a reținut numele, iar d-ta nu erai acolo... A fost o femeie foarte frumoasă. Nu spun eu, ci spunea toată lumea pe-acolo... Atunci poate că...

Puiu sări ca și cînd l-ar fi lovit:

— A, nu doctore, te opresc! Nu voi permite sub nici un cuvînt să-i fie ofensată memoria, nici măcar cu o întrebare! Madeleine a fost femeia cea mai corectă din lume. Pe cît am fost eu de păcătos, ca toți bărbații, pe atît a fost ea de exemplară. A fost prea bună, prea îngăduitoare și de-aceea...

Imperturbabil, medicul reveni:

— Nu mă gîndeam cîtuși de puțin la ceea ce bănuiești d-ta! Întrebarea te privea numai pe d-ta... Adică, doamna, fiind o femeie atît de frumoasă și, probabil, mult admirată, s-a putut stîrni în inima d-tale o gelozie din care, tîrziu sau inconștient, ca un efect al geloziei, a izvorît actul de aseară?... Asta am vrut să te întreb!

Puiu se potoli numaidecît. Explicația doctorului îi oferea gata o justificare la care el nici nu s-ar fi gîndit. Un instinct ascuns care țîșnește spontan, irezistibil, iată ceva ce poate scuza tot! Vru să zică da și, în clipa cînd încercă să rostească cuvîntul, nu putu. I se păru că ar fi o minciună prea rușinoasă și nedemnă de dînsul. Astfel răspunse liniștit:

— Nu, nu... nici vorbă! Eu, gelos!... Eu, care am înșelat-o, fără pic de pudoare, chiar cu femei ce n-ar fi fost vrednice măcar să-i sărute picioarele!... Vezi, doctore, nu mă sfiesc de d-ta și-ți mărturisesc toate păcatele mele!... Gelozie însă nu, din fericire sau din nefericire, nu!

Doctorul nu mai zise nimic. Își examină degetele gînditor un răstimp. Apoi se sculă repede:

— Nu vreau să te mai obosesc astăzi. Ești și așa destul de deprimat. Vom sta de vorbă, despre toate, pe îndelete. Numai să cauți să te calmezi. Dealtfel aici vei avea liniște completă și sînt sigur că în puține zile nervii d-tale se vor destinde mult... Așa!...

Sunase fără ca Puiu să fi observat. Se ivi docto-randul.

— Însoțește pe domnul în camera sa! îi zise medicul, adăogînd către Puiu: La revedere!

În coridor aștepta și gardianul. Internul însă, după ce închise ușa, șopti:

— Adineaori a sosit domnul Faranga... Uite-l că și vine!... Dorește să vorbească și cu domnul doctor...

Bătrînul, palid, cu ochii roșiți, își îmbrățișă copilul:

— Ți-am adus de toate! Feciorul le-a dus în camera ta... *Courage, mon enfant, courage*!... Vin și eu îndată la tine, numai să văd pe prietenul nostru doctorul...

Între timp internul îl și anunțase și acuma îl pofti înlăuntru.

— *A tantôt*! murmură Faranga cu un surîs silit, dispărînd.

Puiu se învioră parcă ar fi scăpat de toate necazurile. Porni înainte, zîmbind către gardianul care-l urma ca o umbră urîtă.

X

Camera nu i se mai păru tristă. Își frecă mîinile, aproape radios, și nici nu observă că ușa s-a închis în urma lui. Dealtfel, cît a lipsit dînsul, se făcuse ordine și curățenie, iar pe pat găsi, aranjate frumos, haine, rufe, obiecte de toaletă.

„Bravo, bravo! se încîntă el, privind cu plăcere lucrurile. Înainte de toate însă să ne facem toaleta ca să avem o înfățișare omenească!“

Îmbrăcîndu-se își recapitulă întrevederea cu doctorul și o găsi mulțumitoare. Nu era chiar atît de îndrăcit cum îi păruse la inspecția medicală. Are negreșit ceva enigmatic în felul de a fi, o șiretenie tăinuită în ochii

puțin bulbucați îi trădează originea rustică — de aceea face impresia de om bănuitor și viclean. Totuși nu i se poate tăgădui o rectitudine cinstită și demnă.

„Cu asemenea oameni dau greș prefăcătoriile vulgare!“ își zise Puiu cu convingere. „Ce penibil de ridicol aș fi fost dacă mă apucam să simulez...“

Se bucură că n-a amplificat povestirea nenorocirii, așa cum și-o pregătise de dimineață. Mai bine așa: adevărul și numai adevărul... La urma urmelor nici nu ar fi capabil să mintă și să-și mai încarce conștiința. Are nevoie tocmai de ușurare, iar minciuna i-ar complica în zadar situația și l-ar face să se disprețuiască singur. De aceea și cu gelozia a refuzat să mintă, oricît l-ar fi servit poate momentan minciuna. Lasă că însăși întrebarea doctorului a fost așa de nelalocul ei! Dar, în sfîrșit, acuma toate astea n-au nici o importanță. De vreme ce pentru sărmana Madeleine nu se mai poate face nimica, cel puțin el să fie salvat din încleștarea în care l-a aruncat soarta. Nu întrebările doctorului contează, ci intențiile lui. În privința asta doctorul rămîne însă un sfinx. Mare lucru nu e de așteptat de la dînsul. Pînă acuma, în orice caz, l-a tratat ca pe un om oarecare de pe drumuri, dacă nu chiar mai rău. I-a spus doar destul de clar că prezența lui aici nu-i e prea plăcută, deoarece astfel de cazuri pot compromite reputația sanatoriului.

„Bătrînul a fost rău inspirat cînd m-a adus aici — socoti Puiu, întunecîndu-se iar din ce în ce. Graba lui excesivă ar putea să-mi fie funestă. Nu era momentul să mă abandoneze în mîinile unui om cu totul străin sau chiar ostil...“

Trecînd în revistă gesturile și cuvintele medicului descoperi curînd în toate urmele unei vrăjmășii ascunse. Găsi și motivul: din felul cum spusese că a cunoscut

pe Madeleine înțelegea acuma, cîntărind mai bine tonul, o iubire tainică. Firește, o iubire din depărtare, căci Madeleine, cît a fost de delicată, nu s-ar fi coborît niciodată pînă la acest doctor care nu e nici frumos, nici inteligent, nici măcar simpatic. El însă n-ar fi de mirare s-o fi adorat. Și iubirile acestea sînt cele mai primejdioase. Amanții necunoscuți sau ascunși sînt capabili de toate josniciile și răzbunările.

„Extraordinar! se cruci Puiu. Uite ce dușman am ales să hotărască de soarta mea!“

Fu cuprins de o nerăbdare apăsătoare. Trebuie să scape de aici fără întîrziere, să se mute într-alt sanatoriu, în grija unui om care cel puțin să nu umble să se răzbune. Era convins că doctorul i-a fost rival și-l urăște de moarte.

— Și tata care nu mai vine! suspină dînsul amărît.

Se întoarse spre ușă. Abia atunci văzu că e închisă. Se repezi furios și începu să bată cu pumnii în sticla zgrunțuroasă.

— De ce încui ușa? se răsti la gardianul care deschisese îndată.

— Noi avem ordin și trebuie să... — răspunse omul, speriat și aproape umil.

— Nu vreau să mai încui ușa pînă nu ți-oi porunci eu! strigă Puiu. Îmi trebuie aer, înțelegi? Mă înăbuș în văgăuna asta!

Bătrînul Faranga apăru în anticameră:

— *Qu'est-ce qu'il y a,* Puiule?... *Soyons calmes, voyons!* ... Aidem înlăuntru, c-avem de vorbit...

Puiu aruncă o privire disprețuitoare gardianului, zicînd:

— Mă enervează grozav idiotul ăsta! Apoi retrăgîndu-se în cameră, adăogă: Acuma da, acuma închide, măgarule!

— Lasă, Puiule dragă, nu te aprinde! murmură Faranga cu un zîmbet blînd subt care voia să ascundă o emoție mare.

Își așează blana și căciula în cuier, apoi își șterse fruntea și creștetul cu o batistă, uitîndu-se împrejur:

— Știi că nici nu e așa de rău aici la tine, Puiule? Aș putea spune chiar că e simpatic...

Îl îndemnă să șadă pe pat și-și trase un scaun lîngă dînsul. Îl privea cu o atenție discretă și plină de milă. Și numaidecît începu să-i spună cum a aflat încă de-aseară, îndată după ce l-a instalat, că profesorul Demarat nu e în București. Acuma, de la doctor, a mai aflat că nici n-are să se întoarcă acasă pînă peste vreo trei luni. E dus în Germania într-o misiune medicală, trimis de guvern... Adevărat, citise și el zilele trecute în jurnale despre așa ceva, dar aseară i-a scăpat. Ar fi plecat de vreo săptămînă.

— Lipsa profesorului n-are, firește, nici o importanță — adăogă bătrînul cu o superioritate prin care voia să fie mai convingător. Locțiitorul lui trebuie să mă servească cu aceeași promptitudine!

În realitate bătrînul era foarte îngrijorat. Cu vechiul său coleg de bancă altfel ar fi tratat chestia: i-ar fi cerut direct sprijinul și l-ar fi avut fără înconjur. Doctorul nu-i făcuse impresie tocmai bună, dar Puiu nu trebuie să afle și de aceea începu să-l laude:

— Mi se pare un om de treabă... M-am informat și am primit relații mai mult decît bune. E un medic foarte distins, asistentul lui Demarat la facultate și moștenitorul lui prezumtiv la catedră. Se zice dealtfel că și cînd e profesorul acasă, Ursu conduce efectiv sana-

toriul. A, da, uitam să-ți spun: se numește Ion Ursu și e fiu de țăran. Foarte corect și foarte conștiincios; are singurul cusur că e cam stîngaci, cam colțuros, încît nu inspiră mare simpatie, cel puțin la început, pînă ce îl cunoști mai de aproape.

Puiu, dornic de mîngîiere, uitase repede bănuielile de adineaori și sorbea cu lăcomie cuvintele bătrînului. Cînd auzi pe urmă cum, fără să-și ia vreun angajament precis, doctorul ar fi spus totuși că vrea să isprăvească repede și mai ales ar fi lăsat a se înțelege că trebuie să fi fost la mijloc o mare zdruncinare nervoasă — întrebă înviorat și încălzit:

— Va să zică pot spera, tată, nu-i așa?... Tu, personal, ce crezi?

— Mai încape vorbă? zise Faranga mișcat, cu lacrimi în colțul ochilor. Numai să fii răbdător. Îți trebuie multă, multă răbdare, Puiule!... Ce vrei? Cînd primești o lovitură atît de crîncenă, trebuie să știi să o suporți cu demnitate.

Puiu ceru să-i povestească de la început și cu toate amănuntele întrevederea cu doctorul. Bătrînul se execută fără șovăire, avînd însă grijă să intercaleze cît mai multe lucruri care să-i întărească speranțele și să treacă subt tăcere pe cele rele.

— Trebuie să știi, tată, că nici eu nu m-am prefăcut deloc! zise Puiu. Nici nu văd cum m-aș putea preface... Poate și asta e pricina că nu-mi vin în fire și că mă apasă mereu ceva pe suflet. Mă gîndesc, fără să vreau și tot mai des, ce va fi dacă, pînă în cele din urmă, voi fi declarat zdravăn pur și simplu? Atunci?

— Liniștește-te, Puiule, nu exagera lucrurile! îl mîngîie bătrînul. Trăim doar între oameni și cu oameni... E destulă pedeapsă pentru niște oameni ca tine și ca mine faptul că avem să suportăm urmările morale ale

nenorocirii ce s-a abătut asupra noastră. Apoi fii sigur că, la nevoie, nu voi permite eu însumi să se desfășoare cazul decît așa cum trebuie! Deocamdată însă nu pot să mă ocup exclusiv de tine, Puiule dragă! Gîndește-te că mai avem obligații față de sărmana Madeleine...

Tînărul plecă fruntea amărît și rosti din adîncul inimii:

— Adevărat, tată, adevărat! O, Doamne, cît sînt de egoist și de ticălos!

Ca să-i risipească mîhnirea, Faranga aduse iar vorba despre doctor și-i spuse că i-a admis cea mai mare libertate: să citească ce dorește, să se distreze, să primească și vizite cînd va fi mai liniștit, să facă plimbări în grădină cu gardianul... Va lua masa cum îi place, fără nici o restricție, i se vor procura ziare... În sfîrșit să se poată simți ca acasă. Bătrînul se gîndise chiar să-i trimeată un fecior care să-l servească; doctorul însă zice că asta ar fi împotriva regulamentului sanatoriului — trebuie să se mulțumească cu serviciile gardianului, care-i stă în permanență la dispoziție.

— Sper că Matilda ți-a trimis tot de ce ai nevoie? Eu, mărturisesc, n-am avut răgaz nici să-mi arunc ochii. Dacă-ți lipsește ceva pune să-mi telefoneze, sau telefonează-mi tu... Dealtfel eu voi veni în fiecare zi, afară de vreo întîmplare extraordinară... Biata Tilda a fost nenorocită și a plîns că n-am luat-o și pe ea. Degeaba, nu se putea. Trebuia să rămîie cineva lîngă Madeleine, nu-i așa?...

— Sînt așa de trist, tată, că nu pot fi și eu măcar la înmormîntare! oftă Puiu deodată, cu glasul amărît de adineaori.

Faranga se înduioșă de tot și se gîndi că, în fond, Puiu e un băiat bun și o inimă minunată. A greșit grav de data asta, evident, dar nu din răutate, ceea ce o

dovedește imensa și sincera părere de rău care izbucnește atît de spontan din sufletul lui.

— Acuma tu să te îngrijești numai de tine — îi zise bătrînul, învăluindu-l într-o privire de dragoste atotcuprinzătoare.

Și apoi îi mai povesti de pe-acasă. Se plînse cît a trebuit să lupte aseară și azi-dimineață cu jurnalele, ca să nu facă gălăgie în jurul cazului. Firește, nu a urmărit să oprească orice știre cinstită, dar să nu se exagereze, să nu se dea proporții de scandal, să înțeleagă că nu e o crimă senzațională, ci o mare nenorocire. Prefectul, fiind în grațiile presei, i-a dat o bună mînă de ajutor, totuși a trebuit să apeleze și la ministrul de interne pentru orice eventualitate.

Observă însă îndată că lucrurile acestea nu interesează deloc pe Puiu. Tăcu și el. Își dădeau seama amîndoi că nu mai au ce să-și spună. În curînd Faranga se ridică de plecare, așteptînd totuși ca Puiu să-l mai oprească.

— Nu-ți închipui cîte alergături mai am...

Puiu îl ajută să se îmbrace fără a mai zice nimic.

XII

Se simți mai mulțumit singur. Gardianul nu încuiase ușa ; îi ceru el s-o închidă.

Stătu multă vreme întins pe spate, în pat, cu ochii în tavan. Îi venea mereu să plîngă. Pe piept avea o povară grea care totuși îi dădea o senzație plăcută. Liniștea ce-l înconjura era atît de deasă încît se scălda

în ea ca într-o baie caldă și binefăcătoare. Avea impresia că se află și el pe catafalc și o bucurie că în sfîrșit a scăpat de toate.

Apoi, într-un tîrziu, se sculă parcă l-ar fi obosit catafalcul. Scularea însă îl obosi mai tare. Trase lîngă fereastră scaunul pe care stătuse tatăl său. Zăpada albă, curată din grădină îi mulcomi iar inima. Acolo îl găsi vremea mesei, cînd gardianul sosi cu tava pe care erau aranjate mîncările.

— Nu mi-e foame — zise Puiu foarte încet. Mănîncă tu!

Omul șovăi. Vru să stăruie și nu îndrăzni. Puiu însă se reîntoarse spre fereastră și, în cele din urmă, gardianul trebui să iasă, închizînd binișor ușa.

Stătea de cîteva ceasuri în același loc, neclintit, și mintea îi era goală ca un burete uscat. Din cînd în cînd își schimba poziția pe scaun, scaunul pîrîia și apoi iar urma tăcerea albă întocmai ca zăpada din grădină.

Pe urmă afară începu să ningă, lin, cu fulgi mari și leneși ca o ploaie de fluturi albi. Crengile copacilor se îndoiau cum se încovoaie toamna pe vremea culesului, subt povara rodului. Pe zidul împrejmuitor se agățau vălurele, se îngroșau puțin și se năruiau...

Puiu se simțea bine așa, fără gînduri. Vremea trecea peste dînsul ca o apă curgătoare, într-un murmur prelung, moleșitor. Ochii lui sorbeau numai albul lin în care se topeau începuturile de gînduri ca niște bășicuțe de spumă pe oglinda unui lac adînc.

Și totuși, peste un răstimp, ca și cînd i s-ar fi deschis în suflet o portiță a trecutului, se văzu deodată, cu două săptămîni în urmă, stînd tot așa, la fereastră, într-o cameră de hotel, la Sinaia, privind fulguirea iernii. Fusese ziua marelui concurs de ski pentru doamne. El venise numai de dragul domnișoarei Lia Dandopol,

fiica unui proaspăt îmbogățit, foarte modernă, sportivă și destrăbălată, care în sfîrșit, după o lună de curte insistentă, îi dăduse oarecare speranțe. Învingătoare la concurs, domnișoara capitulase în fața lui Puiu, iar acuma, pe cînd ea își odihnea în pat, goală și frîntă, osteneala sportului și a iubirii, el, cu remușcări pe care nu le putea alunga, dezgustat, se întoarse cu inima și gîndul acasă, la Madeleine... Se simțea vinovat și murdar. Îl rugase s-o ducă și pe ea la concursul de ski — singura dată cînd îl rugase s-o ia undeva. Și el a refuzat. A mințit că are afaceri urgente la Cluj și nu poate. A fost chiar atît de energic, dacă nu și brutal, în refuz, că ea nici n-a mai insistat. Și acuma îi părea rău și-i era dor de Madeleine...

Apoi, ca într-un caleidoscop, îi apărură numai scene cu zăpadă din viața lui. Se vedea mititel, de vreo cinci ani, în costumaș alb de lînă, înfofolit pînă-n vîrful nasului, călare pe o săniuță agățată de sania cea mare, în care tante Tilda îi zîmbea încurajator, înfricoșată totuși să nu se răstoarne odorul, iar odorul scotea niște țipete de indian, cînd de veselie și cînd de groază, încît răsuna Șoseaua... Serbarea pomului de Crăciun, în salonul cel mare la tante Matilda, în cinstea Puișorului abia intrat în liceu. Un brad uriaș, înconjurat de alții modești, toți înzăpeziți și încărcați cu luminițe aprinse, încît păreau o pădurice în flăcări. Pe jos numai zăpadă. și subt brazi numai cadouri pentru el și pentru toți colegii lui invitați înadins. Și de sus ningea mereu — niciodată nu și-a putut explica cum a făcut tante Tilda minunea asta... Se înserează, în Cișmigiu. Pe o bancă el, acuma în clasa a șasea, alături de o fetiță cu născiorul în vînt și niște ochi de veveriță — primul amor. Banca era subt un copac bătrîn cu crengile pleoștite. Ea aranjase întîlnirea aici, ca să fie mai romantică,

iar el curățase zăpada de pe bancă. Se țineau îmbrățișați strîns și le era cald și el o săruta mereu pe buze și pe ochi, căci buzele erau tot atît de fierbinți pe cît de reci ochii. Din cînd în cînd cîte-o creangă își scutura zăpada peste ei și ei se bucurau... Apoi e sublocotenent, în vremea războiului, aghiotant vag într-un biurou, prin stăruința bătrînului care astfel îl ferea de primejdia frontului. Strada Păcurari, la Iași, într-o odăiță strîmtă, cu multe poze, cu sobă caldă, în amurg. Șade pe un jilț vechi, larg, hodorogit, și în poală ține pe Adina Fulgeru, o actriță foarte tînără și pasionată, pe care de curînd și-o luase amantă, cheltuind cu ea atît de mult că speriase pe bătrînul. Ea era într-o cămașe de mătase, scurtă, care-i alunecase în sus, încît el își încopciase palmele pe șoldurile ei goale. Cu brațele moi petrecute după gîtul lui, cu obrajii lipiți de obrajii lui, își auzeau amîndoi respirația și priveau tăcuți pe strada murdară cum treceau încet căruțe scîrțîitoare cu cadavre de exantematici, prin ninsoarea deasă. Cînd el pleca ochii, privirea îi cădea chiar între sînii ei goi, rotunzi și fragezi, de unde se înălța un parfum îmbătător care-l făcea să-și înfunde nasul între ei, gîdilînd-o, încît ea, cu gîtul întins și bărbia ridicată, izbucnea în gîlgîiri de rîs irezistibil...

Atunci ușa se deschise cu zgomot. Puiu tresări speriat, parcă l-ar fi surprins cu actrița în poală. Internul întrebă grăbit:

— Doriți ceva?

— Nimic — zise Puiu, fără să se scoale, întorcînd numai capul.

— Dacă credeți, ușa poate rămîne deschisă — continuă doctorandul imperturbabil ca o morișcă. Ați avea mai mult aer și aerul...

— Da — îl întrerupse Puiu rece, cu fața însă iar spre fereastră.

Internul încetă dar mai stătu două secunde parc-ar fi așteptat să-și exprime totuși vreo dorință. Ieși. Ușa era deschisă. Puiu îl auzi spunînd ceva gardianului. Se ridică repede. Își curmă îndemnul și, în loc să meargă la ușă, începu să se plimbe prin odaie parc-ar fi vrut să-și mai dezmorțească oasele. Apăru gardianul:

— V-am adus ziarele...

— Ce ziare?... Cine ți-a spus să-mi aduci? întrebă Puiu bănuitor.

— Mi-a lăsat poruncă boierul cel mare să vi le aduc regulat și seara, și dimineața, să nu vă fie urît! zise gardianul.

— Bine, bine — murmură Puiu liniștit, reluîndu-și plimbarea.

Gardianul puse ziarele pe noptieră, se retrase pînă la ușă și așteptă un moment potrivit ca să întrebe iar:

— Domnul doctor îmi spuse adineaori să aflu ce obișnuiți să luați la cinci și să vă aduc ce poftiți...

Puiu se opri în fața lui și răspunse mîhnit:

— De ce nu mă lăsați voi în pace, măi băiete?

Mișcat parcă de mîhnirea lui, gardianul zise umil, șoptind:

— De, conașule, noi trebuie să executăm ordinele. Dar d-voastră să mă iertați...

Sinceritatea înduioșă pe Puiu care mai făcu cîțiva pași și apoi, întorcîndu-se la dînsul, îl bătu pe umăr prietenește:

— Așa-i... dar vezi, eu sînt cam nervos... Uite, adă-mi atunci un ceai, numai să fie foarte fierbinte!

— Apoi așa da, boierule — făcu gardianul prinzînd curaj și limbă. La supărare omul trebuie să mănînce că altfel supărarea te roade mai rău și te doboară.

Se duse bodogănind bucuros. Puiu se învioră. Luă un jurnal, își aruncă ochii pe titluri. Într-un colț zări: „Crimă conjugală în lumea mare.“ Lepădă foaia murmurînd:

— Nu vreau să știu nimic... Nu mă interesează nimic...

XIII

Sorbind din ceai, Puiu nu-și lua ochii de la gardianul care stătea în ușa camerei, radios, mulțumit, ca și cînd astfel, prin înfățișarea lui, ar fi vrut să-i mai alunge urîtul și supărarea. Compătimirea aceasta primitivă și discretă i se părea lui Puiu minunată și-i făcea mai bine decît chiar mîngîierile tatălui său. Aici era un om străin, simplu, care înțelegea nenorocirea altuia și căuta, cum îl tăia capul, să-i ușureze situația. El, pînă acuma, cu oamenii de teapa gardianului, a avut numai relații de la stăpîn la servitor. Niciodată n-a stat de vorbă de-aproape și nu și-a închipuit că în asemenea suflete ar putea să se adăpostească sentimente deosebite. Ca să-i răsplătească inima îl întrebă cu glas prietenos:

— Cum te cheamă pe tine, băiete?

— Andrei Leahu, boierule — răspunse, bucuros, gardianul.

— Și de pe unde ești? continuă Puiu. Din ce județ?

— Din Argeș, boierule, comuna Ciofrîngeni.

— Argeș? făcu Puiu cu o ușoară tresărire. Am umblat și eu mult prin Argeș. Un unchi de-al meu din partea mamei are o moșie la Mănești.

— O fi avînd, cum nu — aprobă gardianul. Că prin partea noastră sînt multe moșii boierești. Și la noi, la Ciofrîngeni, erau doi boieri mari, dar acu a mai rămas numai unu, că cellalt s-a prăpădit în război ș-apoi cucoana, cum s-a făcut pace, a vîndut tot și s-a mutat la oraș, la Pitești. Moșia au cumpărat-o țăranii...

Parcă l-ar fi împins niște amintiri puternice, Puiu, după o pauză, întrebă cu mare vioiciune:

— Da pe la voi este *Ciuleandra?*

— *Ciuleandra?* zîmbi Leahu. Cum să nu fie, boierule? Da pe la noi îi zicem *Șuleandra,* c-așa am apucat... Tare frumos joc — adăogă apoi dînsul. Parcă nici nu-ți mai vine să te oprești dacă l-ai început.... Ați jucat poate și d-voastră *Șuleandra,* boierule?

— Da... adică... — bîlbîi Puiu neașteptîndu-se la întrebare, și acuma cu o părere de rău că, fără nici un rost, a adus vorba despre *Ciuleandra.*

Gardianul observă încurcătura boierului și tăcu, mai ales văzînd că nici nu mai mînca și socotind că se sfiește din pricina lui pentru că-i numără bucățile. Îl bătea gîndul să se retragă binișor și să-l lase singur, să îmbuce în tihnă. Puiu însă îi schimbă planul cu o nouă întrebare:

— Pe tine cînd te-au trimis aci? Chiar aseară?

— Aseară, boierule — întări Andrei Leahu. Fusei doar și eu pe mașina d-voastră, lîngă șofer, cînd ați venit încoace... Mă luase domnu prefect că, zice, poate o fi nevoie. Pe urmă, după ce v-au așezat pe d-voastră aci, cînd plecarăm, ce s-a sfătuit domnu prefect cu domnu procuror și boierul cel bătrîn, că-i și spuseră domnului doctor să-mi dea degrabă și mie halat alb, ca la spital, și să rămîi acolea să vă îngrijesc pe d-voastră...

Puiu își aduse aminte cum s-a întrebat aseară cine o fi lîngă șofer și numaidecît adăogă:

— Va să zică știi pentru ce sînt aici?

— Apoi cum să nu știm, boierule? zise gardianul clătinînd din cap compătimitor. Așa-i năpasta, cucoane, te pîndește și te pîndește pînă ce se abate, Doamne ferește! (Se închină cu evlavie.) Am auzit!

Intrigat să afle întreaga părere a unui astfel de om simplu despre fapta lui, Puiu stărui:

— Bine, dar de ce crezi că m-au pus aici, între bolnavi, în loc să...

Nu avu totuși curajul să sfîrșească întrebarea. Leahu însă înțelese și răspunse jovial:

— Apoi că doară nu era să vă ducă la închisoare în rînd cu toți hoții și borfașii, vai de mine! Ar fi și rușine... Dar bun e Dumnezeu și are să vă ajute să scăpați repede. Că în procese d-astea numai prevenția e ce e, încolo judecata e pe seama juraților și jurații totdeauna iartă cînd vine vorba despre păcate din dragoste.

Se uită drept în ochii lui, urmărind efectul și gata să schimbe vorba dacă nu i-ar fi pe plac ce spune. Tînărului însă îi plăcea și, ascultîndu-l, dădea din cap încet:

— Da... da... da...

Și după o tăcere mai lungă, îl măsură de sus pînă jos cu simpatie și îi zise cu o dojană prietenească:

— Te văd om dezghețat și cu scaun la cap, Leahule... Cum ai ajuns tu din fundul Argeșului tocmai în mijlocul Bucureștilor, și încă în poliție?... Tu n-ai casă, pămînt, ca oamenii?

Gardianul se scărpină în ceafă îngîndurat:

— De, boierule, cum să nu vă mirați, că de mirare-i să-și lase alde om în toată firea coarnele plugului și să se apuce de slujbe pe care nu le-a pomenit neam de

neamul lui... Așa e! Dar, vedeți d-voastră, multe-s în lume păcatele și necazurile și nimeni nu fuge de bine de-acasă... Dacă oameni ca d-voastră, cu belșug și învățătură, și încă aveți cîte-un necaz, d-apoi noi?

— Cine te-a băgat în poliție? îl stîrni mai departe Puiu.

— Tot necazul, boierule, cine să mă bage? urmă Andrei Leahu cu amărăciune stăpînită. Eram așezat și eu, însurat bine, cu căsuța mea și cu nițel pămînt, ca oamenii de treabă. Apoi cînd a venit războiul ne-a luat pe toți pe de-a rîndul și ne-a ținut acolo la datorie, cît au vrut boierii. Am avut noroc și mi-a ajutat Dumnezeu de-am scăpat numai cu o prizăritură la pulpa dreaptă, nimica toată, de-abia se mai cunoaște. M-am făcut sergent, că m-am purtat bine și știam și o țîră la carte. Apoi cînd s-a pus pacea și m-am liberat, de-am mers acasă, aflai pe nevastă-mea cu un copilaș în brațe — îl făcuse cu un neamț de fusese în sat la comandă. Ba, după aia, se mai înhăitase și cu un român, îl adusese în casă și iar îi crescuse burta de parcă purta un bostan subt șorț... Ce să vă mai povestesc ce fierbea în inima mea? O luai la răfuială: „Măi muiere, ce-ai făcut?“ Și tot ea cu gura mare: că aflase de pe la oameni că m-am prăpădit prin cele bătălii și, dacă m-am prăpădit, ce să facă ea, biată muiere, singură pe lume, fără cap de bărbat?... Mințea, boierule, de-mi stătea s-o omor! Apoi dac-am văzut că și-a bătut joc de mine, m-am lipsit de toate, și de casă și de pămînt — că ale ei erau, de zestre — și mi-am luat lumea-n cap și am nemerit tocmai la București. Aci m-am dus la domnul locotenent pe care l-am avut la companie și l-am rugat să nu mă lase pe drumuri, că și eu îi scăpasem viața odată în război. Dumnealui m-a îndemnat pe urmă să iau slujbă la poliție, că am dreptul să iau dacă fusesem sergent... Și iacă așa, boierule!

Interesul lui Puiu se oprise asupra unui singur punct din povestea gardianului. Îl descusu cu o curiozitate lacomă:

— Și nu i-ai zis nimica muierii tale cînd ai găsit-o cum îmi spuseși?

Andrei Leahu se posomorî de tot și murmură grav:

— Ba cum să nu-i fi zis, boierule! I-am zis și eu multe de toate, i-am tras și o sfîntă de bătaie să mă pomenească pînă la moarte... Da pe urmă tot am plecat ca să nu mă puie Necuratul să cad într-un păcat mai mare, că, Doamne păzește, omul la mînie și la supărare își pierde socoteala și-mi era frică să nu fac moarte de om și să înfund ocna pentru o zdreanță de femeie...

Strînse pe tavă serviciul de ceai și plecă la bucătărie, fără să mai adaoge ceva, abătut, ca și cînd amintirile i-ar fi răscolit o rană adîncă. Puiu îl urmări cu privirea pînă ce dispăru.

„El s-a putut stăpîni cînd a trebuit"—se gîndi dînsul. „Și ce lovitură mare primise!"

Simțea cum vălul de liniște ce-i înfășurase sufletul de la plecarea bătrînului se sfîrșea brusc, subt năvala gîndurilor:

„Un simplu țăran a fost în stare să renunțe la tot, să înfrunte necunoscutul unei vieți noi, numai ca să evite tentația de-a suprima viața unei femei ticăloase!"

XIV

Seara refuză masa... Gardianul crezu potrivit să-l îndemne:

— Ar fi bine, conașule, să vă siliți să gustați nițică mîncare, chiar dacă n-aveți poftă!... Omul supărat nu-i

bine să stea nemîncat, că destul îl roade supărarea, ș-apoi dacă...

Nu putu continua. Puiu Faranga, înfuriat parcă l-ar fi insultat, izbucni:

— Cine ți-a cerut ție sfaturi, nerodule?... Și cum îți permiți să mă plictisești mereu cu fonfăielile tale stupide?... Aide, ieși afară și să nu-ți mai văd mutra pînă ce nu te-oi chema eu!... Poftim, cine se găsește să mă povățuiască!

Andrei Leahu, speriat, închise ușa pe dinafară și se închină.

Puiu mai tună singur cîteva momente, apoi se trînti pe pat sforțîndu-se, prin imobilitate trupească, să-și redobîndească liniștea sufletească de adineaori. Zbuciumul însă îl chinuia cu atît mai tare că nu-i putea descoperi rădăcinile. Își repeta mereu că trebuie să aibă răbdare, cum îi recomandase toată lumea, pînă și zevzecul de gardian. Situația lui nu e tocmai așa de rea cum putea să fie. În loc să fie într-o celulă de pușcărie, se află într-o cameră de sanatoriu. N-are deci decît să aștepte deznodămîntul. Să-și închipuie că ar fi bolnav, că ar avea să sufere o operație grea care l-ar ține, nu numai în odaie ci chiar în pat, o lună, două... Raționamentul i se părea foarte just și totuși nu-l mulțumea deloc. În minte i se îmbulzea tot mai stăruitor, ca o săgeată ruptă, o frîntură de întrebare arzătoare:

„De ce...?“

Nu-i trebui mult pînă să o complecteze: „De ce am omorît-o?“ Dar complectată era și mai enervantă pentru că cerea un răspuns și răspunsul nu se ivea. În sfîrșit, nemaiputînd răbda, se sculă și strigă tare, parcă ar fi vrut să izgonească o stafie:

— Nu știu!... Nu știu!... Nu știu!...

Răspunsul și glasul strident cu care îl rostise îl zăpăci mai rău. Se uită și ascultă spre ușă să nu-l fi auzit cumva gardianul care l-ar putea crede nebun de-a binelea dacă a început să vorbească tare singur. Își reluă fatala plimbare în sus și-n jos, zicîndu-și deodată ca din senin:

„Oare de cîte mii de ori am să mai fac plimbarea asta înainte de-a..."

Nu apucă să sfîrșească; ajuns la fereastră, îi răsări o idee de care se agăță ca de o punte salvatoare:

„Dacă nu m-am putut stăpîni nici cît gardianul, înseamnă că am avut în mine instinctul criminal înnăscut!"

De-aici apoi urmează că nu el poate fi vinovat de ceea ce s-a întîmplat, ci soarta care i-a turnat în sînge pornirea neînfrînată spre crimă. El a purtat zeci de ani boala aceasta într-însul, a înăbușit-o eroic atîta vreme. În cele din urmă însă, într-o clipă de slăbiciune, instinctul crîncen l-a surprins, i-a adormit puterea morală de rezistență și l-a împins să ucidă spre a satisface porunca destinului. Cum a omorît pe Madeleine, ar fi omorît atunci pe oricine, pe tante Matilda, de sosea la timp, poate chiar pe tatăl său însuși. Instinctul nu-i cerea să omoare pe cutare anume, ci să omoare pe cineva, indiferent cine. Și vina lui, dacă poate fi vină, rămînea aceeași. Crima presupune cel puțin o voință. Dar fapta lui?... În locul instinctului de ucidere s-ar fi putut să moștenească instinctul de sinucidere. Atunci n-ar mai fi luat viața Madeleinei, ci, în clipa cînd l-ar fi îndemnat sîngele bolnav, s-ar fi zvîrlit pe fereastră sau și-ar fi vîrît capul în jăratecul căminului...

Acuma i se păru că înțelege multe lucruri bizare din trecut, asupra cărora nu s-a oprit fiindcă viața lui

s-a consumat în mărunțișuri mondene și n-a avut niciodată răgaz să-și consulte serios conștiința. Chiar purtarea bătrînului față de dînsul a fost un șir lung de capricii a căror explicație de-abia azi i se dezvăluie. De pildă cum a căutat mereu să-l ferească de contactul cu prieteni violenți, sau cum numai tîrziu și călcîndu-și pe inimă i-a dat voie să se ocupe cu vînătoarea. Își aduce aminte, deși atunci n-a luat seama, că-i zicea deseori: „Nu e bine să te obișnuiești a vărsa sînge și a ucide, nici chiar sălbătăciuni!“ Iar odată, mai tîrziu, tot el i-a zis: „La urma urmelor, poate că e mai bine să-ți împlinești pofta de-a ucide împușcînd iepuri și prepelițe!“ Cu cîtva timp înainte de-a se însura, era tocmai logodit de curînd cu Madeleine, a avut un conflict serios cu Costel Plagino, un prieten vechi altfel, din pricina unei femei, firește. Îl pălmuise, și deci trebuiau să se bată în duel. Bătrînul a aflat de-abia cînd martorii stabiliseră spada și hotărîseră pentru a doua zi întîlnirea pe teren. El mergea cu inima ușoară la luptă: era un spadasin excelent și avea o lovitură a lui specială, pe care încă nimeni nu izbutise să o pareze. Spusese, glumind, unui martor al său că are să-i aplice lui Costel o crestătură chiar în numele Tatălui — poate să-i și comunice — ca să se învețe minte să nu mai fie altă dată obraznic în lume cu nimeni. Bătrînul, evident, știa că e scrimor redutabil și, cu toate acestea (acuma ar trebui să zică: din pricina aceasta), s-a făcut luntre și punte și a izbutit să împiedece ieșirea pe teren. Seara i-a spus net: „Nu vreau să am copil asasin, nici măcar în duel!“

Puiu era convins acuma că bătrînul știa cu ce stigmat îngrozitor e împovărat unicul lui vlăstar și de-aceea a căutat să-l apere cît a putut.

„Bietul tata! se înduioșă dînsul. Mult a trebuit să sufere din cauza mea!... Și totuși dacă m-ar fi prevenit, poate că era mai bine!... Aș fi putut să mă lupt și eu împotriva răului din mine!“

Chemă pe Leahu să-i facă patul. Se întunecase de mult, dar nu aprinsese lumina. Ținea minte cît de repede a adormit aseară și voia să adoarmă la fel și acuma ca să-i treacă mai ușor noaptea și mai cu seamă gîndurile. Ba, cît gardianul îi potrivea așternutul, își zise ce bine ar fi dacă s-ar culca și nici nu s-ar mai trezi pînă peste trei luni cînd se vor fi aranjat toate într-un fel sau altul.

Se vîrî subt plapomă. Porunci să stingă becul electric. Se întoarse spre perete, ca și aseară. Pînă să adoarmă însă mai căută să-și găsească în trecut momente în care s-a manifestat instinctul vărsării de sînge. Prea puțin avu să scormonească și se spăimîntă de multele dovezi ce se perindau în oglinda amintirii. Plăcerea grozavă de-a privi, de pe cînd era un prichindel, la țară, cînd se tăiau păsările pentru bucătărie. Cum se năpustea să pună mîna pe corpul fără cap ce se zvîrcolea și sărea de ici-colo împroșcînd cu sînge în toate părțile. Se vedea și retrăia cu scîrbă o clipă cînd a plîns amarnic, pentru că guvernanta l-a reținut cu forța să nu se apropie de o găină decapitată... Apoi pornirea lui stranie și irezistibilă, cînd poseda o femeie, de-a o ucide într-o îmbrățișare supremă sau cu o sărutare care să-i oprească definitiv respirația. Multe femei i-au și spus, mai în glumă, mai în serios, că se poartă în iubire ca un criminal sadic. Pe Madeleine iarăși, de cînd a văzut-o întîia oară, i-a venit mereu s-o strîngă la piept pînă-și va da sufletul în brațele lui. Și încă socotea că dorința aceasta perversă însemna un exces de iubire...

Tot răscolind prin amintiri după dovezi care să-i sprijine convingerea, se sucea în pat, cînd pe o parte cînd pe alta, fără să observe că somnul nu vine deloc. De-abia pe la miezul nopții își porunci:

„De-acuma trebuie să adorm!“

Pînă să adoarmă însă îi mai apărură zeci de dovezi, încît în cele din urmă toată viața lui de pînă azi o văzu ca un șir lung de încercări neizbutite de-a ucide...

Cînd în sfîrșit ațipi se pomeni în salinele de la Tîrgul-Ocna pe care le vizitase odinioară, cu mai mulți prieteni, într-o excursie plină de peripeții nostime. Acuma însă era și el printre condamnați, în costumul vărgat, murdar și trențăros, cu tichia de ocnaș în cap, tăind greu dintr-un bloc uriaș de sare alături de cîteva figuri monstruoase, care îl batjocoreau. Ocările hoților îl dureau ca niște împunsături de cuțite. Apoi deodată se înfurie într-atîta că ridică ciocanul și, răcnind răgușit „taci, taci, taci!“, se repezi asupra unuia să-l trăsnească. Atunci toți ocnașii săriră, îl trîntiră la pămînt, îl zdrobiră cu picioarele, iar cîțiva se plecară peste fața lui cu gurile căscate, clămpănind niște colți de fiare, gata să-l sfîșie. El se zbătea subt dînșii și nu-i putea scutura. Încerca baremi să închidă ochii, să nu vadă și nu putea, parcă pleoapele, micșorate și deschise, i s-ar fi lipit pe bulbii umflați de spaimă. Sudorile reci îi brăzdau obrajii și-l enervau mai rău decît groaza...

XV

Nu mai îndrăzni să adoarmă, dar nici nu se sculă din pat pînă ce veni gardianul cu ziarele de dimineață. Se îmbrăcă și trecu îndată în odăița de-alături ca să se

poată face curățenie temeinică în camera lui, să se deschidă și fereastra; primenindu-se aerul poate că se vor mai risipi și stafiile multe și supărătoare ce se îmbîcsiseră acolo. Pînă atunci se așează la mescioara gardianului și se apucă să răsfoiască jurnalele. Deschisese *Universul* și se oprise, fără să vrea, tocmai la pagina penultimă unde sînt de obicei și anunțurile mortuare. Sări cu privirea peste diferitele cruci, căutînd una anume pe care o descoperi tocmai jos, modestă: „Mădălina“ ...

„Cine să fi conceput necrologul de a pus-o cu numele ei de-acasă?“ se gîndi Puiu, cuprins de o agitație nouă.

Citi începutul: „Puiu Faranga, Policarp Faranga...“

„Tocmai pe mine m-au pus în frunte, deși eu...“— își zise dînsul întrerupînd brusc citirea.

Își închipuia restul cu „nemărginita durere“ și alte vorbe banale care transformă un mare zbucium sufletesc într-un spectacol modern hibrid pentru bătrînii care urmăresc rubrica morților.

„Săraca Madeleine!“ oftă iarăși Puiu. „Măcar moartă și-a reluat numele ei care i-a fost atît de drag!“

Încercă să mai citească totuși din diversele întîmplări ce umpleau paginile ziarelor. Astfel voia să-și distreze puțin gîndurile. Ochii lui însă alunecau peste literele negre parc-ar fi fost niște hieroglife. Citea mecanic fără a cuprinde înțelesul cuvintelor. Iar după un răstimp privirea i se întoarse singură în același colț, unde imediat prinse sfîrșitul: „Înmormîntarea va avea loc marți, 13 februarie, ora 3 d.a.“.

„Va să zică mîine! adăogă Puiu în sine. Mîine se va isprăvi tot, tot...“

Ridică ochii gînditor. În grădină, în aceeași clipă, un cîrd de ciori se coborî cîrîind pe copacii grei de zăpadă, ca un stol de gînduri negre. Puiu se sculă

repede de pe scaun, enervat, și se întoarse cu spatele, ca să nu vadă ciorile care totdeauna l-au îngrețoșat, iar acuma — tocmai cînd citise despre Madeleine — i se păreau niște prevestiri sinistre

Andrei terminase curățenia în cameră. Puiu trecu înapoi, să aștepte vizita doctorului, aruncă ziarul pe masă, desfășurat, și începu să se miște. Își propusese, încă de azi-noapte, să povestească doctorului — firește după ce se va fi consultat cu bătrînul — cum a descoperit cauzele crimei și să-i ceară părerea. Acuma însă socotea că e mai bine să amîne pe mîine comunicarea aceasta. În ziua înmormîntării ei asemenea mărturisire va fi o ușurare și pentru sufletul lui și o pietate față de memoria ei... Își aduse aminte cît a fost de nepriceput ieri cînd a bănuit pe bietul doctor că a fost îndrăgostit în taină de Madeleine și că din pricina asta are să se răzbune pe dînsul. Îi păru bine că nu s-a mai apucat să istorisească și bătrînului bănuiala neroadă, că s-ar fi umplut de ridicol...

Doctorul sosi tot grăbit, tot sumbru, și întrebă scurt:

— Ce mai e nou?

— Nimic afară de cele de ieri — răspunse Puiu, căutînd să pară cît mai calm.

Medicul însă iar ascultase absent, ca și ieri. Se uită împrejur cercetător, văzu ziarul pe masă, se apropie, descoperi anunțul funebru și-l citi foarte atent. Cînd sfîrși, se întoarse la Puiu și, cu o clipire ciudată din ochi și cu o intonație ce nu era nici întrebare, nici afirmare, făcu încet:

— Mădălina?!

Puiu vru să-i dea numaidecît explicația, dar nu apucă să deschidă gura, căci doctorul ieși, urmat de toți ceilalți, zicînd apăsat și parcă semnificativ:

— La revedere!

În urechile lui Puiu răsună apoi multă vreme cuvîntul pe care-l rostise doctorul, cu intonația ceea neobișnuită, silindu-se să ghicească ce a vrut să zică. Poate i s-o fi părut curios că în necrolog nu s-a pus numele ei așa cum era cunoscut în lume, adică Madeleine? Atunci de ce n-a avut răbdare, căci el i-ar fi dat fără înconjur toate lămuririle... Sau a vrut să-și bată joc de franțuziții din lumea bună care numai la moarte își aduc aminte de numele lor adevărate, de teamă că Dumnezeu nu-i va recunoaște în lumea cealaltă fără numele creștinesc de botez? Poate însă că doctorul știe perfect ce e cu Madeleine și Mădălina, și, prin observația lui misterioasă, n-a căutat decît să-l prevină: „Știu tot, degeaba încerci să te ascunzi de mine...“ Dacă ar fi așa, atunci doctorul nu strălucește prin inteligență. Chestia e doar foarte simplă și o cunoaște multă lume, în orice caz lumea cu care Madeleine a avut legături mai apropiate. Nu s-a făcut niciodată secret din chestia asta, încît putea prea bine să o fi aflat și doctorul. Și totuși intonația lui a vrut să însemne ceva...

Toată ziua îl frămîntă acest singur cuvînt și doctorul. Din ce în ce i se cristaliza în suflet că doctorul e un om straniu. Avea simțămîntul că îl urăște. Îi era rușine să și-l mărturisească, i se părea că trebuie să fie ceva bolnăvicios, ca mania persecuției. Deaceea căuta să-l alunge și se înfricoșa constatînd că nu reușește...

La vizita de după-amiazi veni iarăși numai internul, care-i spuse:

— Mi s-a telefonat de la d-voastră de-acasă că azi nu va putea veni nimeni să vă vadă, căci toată lumea e ocupată cu înmormîntarea. Mîine însă, după ceremonie, se vor întoarce de la cimitir aci...

— Mulțumesc! șopti Puiu.

A doua zi fu cuprins de mare înfrigurare. Se aștepta că doctorul îi va mai zice ceva și-i era teamă că nu se va putea stăpîni să nu-i ceară explicații pentru aluziile neînțelese cu care îl sîcîie. Doctorul însă fu și mai sobru ca de obicei. Era îmbrăcat în negru. Se uită cîteva clipe mohorît la Puiu și nu-i adresă nici un cuvînt.

„Și-a dat seama că ieri a făcut o gafă" — socoti Puiu mulțumit.

Mai tîrziu găsi suspectă și această purtare a doctorului. De ce nu i-a vorbit nimica?... Și de ce s-a îmbrăcat în haine negre tocmai în ziua înmormîntării ei?...

În curînd uită pe doctor și nu se mai gîndi decît la înmormîntare. Se simțea amărît că nu i s-a spus cel puțin cum va fi ceremonia funebră. Și cu cît se apropia ora trei, cu atît parcă minutele treceau mai anevoie. Apoi cînd sosi în sfîrșit momentul în care trebuia să înceapă serviciul religios, Puiu se așeză în genunchi, lîngă fereastră, cu fruntea sprijinită pe pervaz, și prinse să se roage fierbinte. Nu mai știa nici o rugăciune afară de *Tatăl nostru*, dar și aceasta îi ajungea acuma. O repetă de sute de ori, cu evlavie, cu lacrimi și cu însetare. În răstimpuri se întrerupea și suspina din profunzimile inimii:

— Iartă-mă, Madeleine, fie-ți milă de mine!

Genunchii, neobișnuiți, îi amorțită. Dureri de cuțite îl junghiau prin încheieturi. Stătea însă neclintit, ca țintuit acolo. Suferința o simțea ca o ușurare.

Așa îl găsiră, tîrziu, cînd se întoarseră de la cimitir, bătrînul Faranga și Matilda. În cameră era întunerec și Puiu murmura, lîngă fereastră, ghemuit, zgribulit

de frig, cu buzele vinete, aceeași rugăciune simplă. Trebui să-l ajute bătrînul să se scoale și să-l ducă pînă la pat.

— Ce-i asta, Puiule? întrebă Faranga îngrijorat.

— Am însoțit-o și eu pe Madeleine pînă la groapa în care eu am aruncat-o — șopti dînsul liniștit, cu o tristeță întipărită pe față.

Ochii roșiți ai bătrînului se umplură de lacrimi, iar Matilda, ștergîndu-și nasul, bolborosi printre sughițuri:

— S-a sfîrșit sărăcuța Madeleine... *Oh, mon Dieu, mon Dieu !*

— *Soyez calme, Tilda !* îi zise Faranga cu imputare. *Maintenant c'est fini ! Elle du moins se repose bien, tandis que nous autres...*

— *Pauvre, pauvre* Puiu, *comme tu as changé !* reveni Matilda cu o nouă năvală de plîns.

— Matilda! *Assez !* făcu bătrînul cu severitate.

Puiu le ceru să-i povestească cum s-a desfășurat ceremonia și astfel Matilda putu să se manifeste în toată voia. Mai plîngînd, mai zîmbind, îi zugrăvi amănuntele cele mai neînsemnate. Înșiră pe îndelete, parcă le-ar fi învățat pe dinafară, numele tuturor persoanelor distinse care au venit să vadă pe Madeleine pe catafalc. Era atît de frumoasă, scumpa de ea, chiar moartă, că nimeni n-a putut-o contempla fără o exclamație de durere și fără a vărsa o lacrimă sinceră pentru pierderea unei ființe așa de fermecătoare. Descrise coroanele, dricul urmat de zece preoți și un episcop, doi miniștri, cinci diplomați și tot ce au Bucureștii mai select. Încă de ieri de la prînz a fost transportată la Biserica Albă, lăcașul de rugăciune favorit al răposatei. Cincizeci de mii de lei s-au împărțit între săraci. Peste șaptezeci de cupeuri și automobile au întovărășit pe *pauvre Madeleine* pînă la Belu unde acuma se odih-

neşte în cavoul familiei Faranga, alături de mama lui Puiu...

— Ştii că am zărit şi pe doctorul tău în biserică — observă bătrînul cînd abundenţa verbală a Matildei se mai potoli.

— Da? îngălbeni Puiu. A fost şi el?

— *Ça l'honore!* se repezi Matilda. *Ça signifie qu'il est un homme vraiment très sensible!*

Apoi, în vreme ce Puiu rumega spăimîntat ştirea aceasta ea continuă cu mai mult elan să-i spună inscripţiile tuturor coroanelor, detaliile costumelor tuturor doamnelor, mărcile automobilelor tuturor participanţilor... Volubilitatea ei prodigioasă făcu pe Puiu să uite chestia cu doctorul şi în cele din urmă chiar să o întrebe dacă s-a interesat cineva şi de dînsul? Matilda, fericită că a fost stîrnită, izbucni furtunos:

— Cineva? Întreabă mai bine cine nu s-a interesat!... *Oh, mon petit* Puiu, nici nu-ţi închipui cît te compătimeşte toată lumea şi n-ai idee cîţi prieteni devotaţi s-au dovedit în împrejurările astea triste... În nenorocire se călеşte prietenia, foarte adevărat!... Ei bine, toţi, dar absolut toţi prietenii tăi m-au asaltat cu întrebări despre tine şi vor să vie să te vadă!...

Puiu ascultă cu un surîs trist asigurările ei vertiginoase. Îşi dădea seama că Matilda exagera micile gesturi de politeţe convenţională. El cunoştea lumea şi ştia că nu va avea o situaţie tocmai plăcută, tocmai între prieteni. Dealtfel bătrînul însuşi la fel a văzut cînd, din primul moment, i-a spus că va trebui să trăiască în străinătate cîţiva ani, pînă se vor mai uita lucrurile...

În sfîrşit Matilda, epuizînd întrucîtva subiectul, se grăbi să schimbe vorba:

— Dar acuma să ne mai ocupăm şi de tine, Puiule!... Poly îmi spuse că ai început să te obişnuieşti puţin aici... *Et, vraiment, tu as raison...*

— Evident — zise Puiu ironic. Se împacă omul și cu mai rău...

Faranga, care tot timpul îl observase, interveni puțin mustrător:

— Cum, dragul meu, iar ești abătut?... Bine, înțeleg să nu fii încîntat, dar situația ta, oricum, în împrejurările date, e destul de bună, nici nu cred că ar putea fi mai bună!... Dacă doctorul s-a crezut obligat să vie la înmormîntare, înseamnă că-și dă seama cu cine are de-a face...

— Probabil — murmură Puiu cu o tresărire.

— Și totuși te văd parcă mai trist ca alaltăieri — insistă bătrînul. Ai vreo nemulțumire specială? Îți lipsește ceva?

— Poate că alaltăieri nu-mi dădeam încă seama! zise Puiu gînditor. În două zile un om, singur cu sufletul lui, între patru ziduri, înțelege mai mult decît altfel în douăzeci de ani!

Matilda, surprinsă de glasul lui, se amestecă repede ca o mamă care ar vrea să oprească pe copil să facă o prostie:

— Puiu, *je te prie, il faut être sage, tu comprends?*

— *Oui, oui tante Tilda, il faut être très sage!* surîse Puiu, atît de posomorît că Faranga se sperie.

— Dragul meu — declară dînsul cu o energie impunătoare — tu, de azi înainte, n-ai decît un singur lucru de făcut: să aștepți liniștit! Restul mă privește pe mine și numai pe mine! Înțelegi?... Dacă va fi nevoie voi merge chiar la rege!

— *Bravo, Poly, ça ... c'est beau, c'est héroïque et c'est superbe!* izbucni Matilda cu admirație.

Puiu însă clătină din cap și, după o pauză, murmură:

— *Et mon coeur?... Et le combat douloureux que je dois livrer tous les moments avec ma conscience qui m'accuse et qui me reproche un crime abominable?*

— Fără îndoială — zise bătrînul mișcat și căutînd totuși să se stăpînească. *Mais c'est déjà autre chose!* Pentru moment trebuie să lichidăm partea, ca să zicem așa, materială a afacerii, iar pe urmă...

— Tată, tată — gemu Puiu deodată plîngător — am eu însumi conștiința că sînt criminal!

Faranga, încurcat, nu reuși să articuleze decît:

— *Eh, eh, voyons!*

Matilda însă se supără aproape:

— Nici să nu te aud cu vorbe d-astea urîte, Puișor, că mă faci să mă îngrozesc! *Ce sont des blagues! Farceur, va!*

— Germenul crimei a fost în mine, a crescut, m-a urmărit pînă ce m-a învins! adaogă Puiu zdrobit.

— *Tu es malade, mon enfant!* zise Faranga blînd, cu o privire spre Matilda care însă nu înțelese nimic. Ar trebui să stai în pat... După o zguduire nervoasă atît de cumplită, nu e de mirare... Am să vorbesc și cu doctorul...

— Te rog, tată, mult să nu mai vorbești nimica cu doctorul! vorbi Puiu deodată atît de energic că părea alt om. Am motive foarte serioase să-ți cer asta! Lasă-l să-și facă datoria cum va crede de cuviință! Eu nu vreau să-i datorez niciodată nimic!

Gardianul îi aduse masa. Vru să o refuze, dar ei nu-l lăsară pînă ce nu mîncă bine din toate felurile. Apoi puseră pe gardian să-i facă patul, îl așteptară să se vîre în plapomă și numai după aceea își luară rămas bun.

Faranga venea în fiecare dimineață la sanatoriu, vorbea întîi cu doctorul și pe urmă se urca la Puiu

Doctorul însă nu-i spunea mai nimica. „Răbdare și iar răbdare!“ Observația, mai cu seamă în asemenea cazuri, cere răbdare și timp. Deocamdată a luat măsuri să i se facă diverse analize; de-abia după ce va cunoaște rezultatele va putea hotărî în ce direcție să pornească examinarea. Pacientul însuși e încă foarte agitat. Orice mare zdruncinare sufletească e urmată de o și mai mare agitație. Numai criminalii vulgari sînt lipsiți de zbuciumări, fiindcă la ei lipsește însăși posibilitatea sensibilității. Deslușirile doctorului erau foarte politicoase, dar de o politețe rece, fie din pricina unui calcul, fie din pricina timidității.

— Totuși care este impresia d-tale pînă azi? stărui într-o zi Faranga pe un ton mereu delicat, dar subliniat de un imperativ.

Doctorul Ursu se roși puțin și ripostă îndată cu aceeași politețe, dar mai sec:

— Excelență, mă iertați... Eu aici am de răspuns cu conștiința mea de om și de medic — și țin deopotrivă la amîndouă. Am obiceiul să-mi fac datoria totdeauna cît mai corect; cu atît mai mult doresc să mi-o fac în cazul fiului d-voastră. Dar nu pot scăpa din vedere că un tribunal mi-a încredințat o însărcinare deosebit de gingașă și că de răspunsul meu depinde aplicarea dreptății sociale. În astfel de împrejurări impresiile mele subiective trebuie să amuțească. Oricît ar vrea ele să fie de simpatice, nu se poate să influențeze cîtuși de puțin obiectivitatea absolută a rezultatului observațiilor mele!

Bătrînului îi plăceau oamenii cu demnitate, de astă dată însă se simțea puțin jicnit. Îi mulțumi totuși, îi strînse mîna bărbătește și-l felicită pentru seriozitatea ce o pune în împlinirea datoriei.

Începu să fie îngrijorat. Mîndria lui nu-i permitea să insiste mai mult la un medic tînăr și complet străin. Ceea ce aștepta dînsul nu se putea cere fățiș decît unui prieten. Ursu a putut să înțeleagă rostul vizitelor lui asidue și deci ar trebui să-l servească acuma, dacă ar fi dispus să-l servească, fără alte explicații. Faptul că se înconjoară statornic de conștiință și datorie avea o semnificație și desigur nu era de bun augur.

Simțindu-și astfel planul amenințat, Faranga se hotărî să ia informații, în mod discret, despre acest doctor Ursu. De pretutindeni primi relații strălucite: un medic deosebit de capabil, foarte harnic, citește mult și știe mult și, mai presus de toate, un model de conștiinciozitate și corectitudine. Mai află că e băiat de la țară, din părinți țărani, sărac, ajuns numai prin muncă și sîrguință; apoi e foarte tînăr, cel mult cu doi-trei ani poate să aibă mai mult ca Puiu. Cu astfel de om era greu să facă vreun compromis.

Și totuși Puiu trebuie salvat! O modalitate ar fi să-l mute în alt sanatoriu, în seama unui medic cu care să poată vorbi deschis. Dar o mutare ar putea stîrni vorbe, poate chiar un scandal. Ursu însuși, cine știe, s-ar putea simți ofensat. Apoi ar fi nevoie și de autorizația parchetului...

— Dacă va trebui, vom recurge și la asta! își zicea Faranga, deși deocamdată era încă hotărît să mai aștepte. Acțiunile bruscate le vom aplica mai tîrziu și numai la timpul potrivit!

Nu înceta deci de a vedea mereu pe doctorul Ursu și de a se interesa de toate amănuntele ce priveau pe

Puiu. El însuși medita mult asupra crimei săvîrșite și încetul cu încetul, cumpănind împrejurările, ajunse la convingerea că e rezultatul unei deformări sufletești subite. Adică tocmai de ce se temuse dînsul, efectul năprasnic al eredității unui neam cu sîngele prea vechi și neprimenit... Astfel Puiu nu mai era decît victima întîmplătoare, pe cînd vinovații adevărați sînt strămoșii cei mulți care, întrecîndu-se să păstreze neprihănit sîngele neamului, au acumulat și germenii pierzaniei. Ar fi o nedreptate strigătoare să fie osîndit bietul Puiu, să ispășească un păcat de care el, după orice dreptate omenească, nu poate fi făcut răspunzător.

XVIII

Puiu avea acuma o mască permanentă de surîs amar pe față. Își dăduse seama, din ziua înmormîntării Madeleinei, că trebuie să găsească numai în sufletul său mîngîierea și liniștea spre a putea lupta cu primejdiile din afară și din lăuntru. Atît bătrînul, cît și tante Matilda, deși ființele cele mai apropiate de dînsul, s-au dovedit în fond străini de suferințele lui adevărate. În clipele cele mai grele, tocmai atunci, omul e sortit să rămînă singur. De-abia atunci i se lămurește că el constituie o lume separată, complicată, fără legături cu ceilalți oameni și restul lumii, decît doar materiale. Oamenii comunică între ei prin semne convenționale și astfel și-au făcut iluzia deșartă că se și înțeleg. În realitate fiecare atribuie celorlalți ceea ce simte dînsul și atîta tot. Legături directe omul numai cu Dumnezeu poate să aibă de la care a și dobîndit conștiința exis-

tenței. Tragediile ca și bucuriile cele mari omul le trăiește totdeauna în deplină singurătate și de aceea, cînd își simte sufletul mai sfîșiat, își simte și singurătatea mai mare.

Descoperirea aceasta era și mai dureroasă pentru el a cărui viață nu-l poftise niciodată, pînă acuma, să se coboare în sine însuși. Viața lui s-a petrecut toată și mereu numai la suprafață. Fericirile ca și nenorocirile lui au fost în funcție de mici întîmplări din afară. Idealul lui cotidian se epuiza în cucerirea unei femei, și doar ca o țintă neguroasă și foarte depărtată îi plutea dorința de-a merge pe urmele bătrînului, adică de-a intra în politică și poate chiar de-a ajunge ministru. Făcuse exact atîtea studii cît sînt strict necesare spre a dobîndi o diplomă de care nu avea să se folosească niciodată. Îi trebuia cel mult un titlu pentru viața „serioasă" de mai tîrziu. De la majorat bătrînul îi pusese la dispoziție întreg venitul din moștenirea mamei sale care-i permitea să trăiască larg, să-și satisfacă toate capriciile, să ducă o viață cum visează cei mai mulți tineri: petreceri, femei, sporturi... Cartea nu i-a plăcut decît ca stupefiant contra insomniei. Baremi specialitatea lui îl plictisea de moarte... Asemenea viață nu cunoaște explorările introscopice, nici măcar îndoielile. Conflictele ei de conștiință privesc numai oportunitățile morale codificate în legile suple ale cavalerismului monden.

De cînd i s-a rostogolit însă în calea vieții o catastrofă, a trebuit să se obișnuiască a-și privi sufletul față-n față. Zile întregi s-a zbuciumat pînă a izbutit să lapede trecutul și să înțeleagă aievea prezentul. Așa a ajuns să-i fie rușine de timpul cînd toată grija i se concentra numai asupra sa însuși, cînd nu s-a gîndit și s-a frămîntat decît cum să scape el din strînsoare, prin înșelăciune, prin protecție, prin orice mijloace, cînd durerea

lui cea mare era în fond regretul de-a trebui să renunțe vremelnic la plăcerile vieții de pînă atunci. Pe-atunci, de Madeleine, căreia el îi curmase zilele și care zăcea încă pe catafalc, de-abia își aducea aminte, ba chiar încerca să-i înăbușe amintirea. Nici remușcări sincere și profunde n-a avut, căci toată preocuparea lui a fost el și numai el.

Tocmai în ziua înmormîntării a început să se dezmetecească puțin. Atunci, lîngă fereastră, în genunchi, în frîntura de rugăciune și-a găsit sufletul întîia oară. De-atunci, amintirea ei nu-l mai spăimînta, ci îi înfrumusețea singurătatea. Îndată ce închidea ochii, o vedea pe Madeleine, și ziua și noaptea. Ea sosea, se așeza lîngă el, îl contempla blînd cu privirea ei voalată, melancolică, și privirea aceasta îi picura în suflet un balsam mai binefăcător. Era tăcută cum fusese și în viață; nu-i vorbea niciodată. Numai el o asalta cu întrebări, o descosea și mai ales o ruga cu lacrimi fierbinți să-l ierte. Ea îi zîmbea trist și, drept răspuns, îl săruta pe frunte cu buze reci. Cu sărutarea aceasta și ochii umezi se deștepta totdeauna. Astfel amintirea Madeleinei îi devenise singura alinare.

XIX

A șaptea zi Puiu fu chemat iarăși în cabinetul doctorului Ursu. Fără să-și dea seama îl cuprinse o neliniște. Persista într-însul împresia că doctorul îl urăște și-i răspundea instinctiv printr-un sentiment de frică amestecată cu repulsiune. Vizitele cotidiane le primea indi-

ferent ; se obișnuise cu întrebarea lui stereotipă „ce mai nou“ și cu privirea lui sfredelitoare. Acuma însă știa că iar va începe chestionarea, iar îl va chinui cu cercetări în trecut. Pentru sufletul lui simțea că ar avea nevoie numai de pace și tăcere.

Doctorul însă apăru de data aceasta mult mai înviorat și mai prietenos. Îi vorbea mai onctuos, zîmbea chiar din cînd în cînd. Doar privirea îi era cea veche, bănuitoare și rece.

— Ei, domnul meu — îi zise, după ce-l așeză pe același scaun, cu un glas care-i pipăia inima — se pare că te-ai mai liniștit și deci vom putea sta de vorbă mai pe îndelete ?

— Da — mormăi Puiu, scurt și apăsat.

Ursu îi vorbi apoi de analize, despre vizitele domnului Faranga, despre cum își petrece timpul, despre lecturi, sărind de la un subiect la altul fără nici o legătură, parcă frazele ar fi fost rostite numai pentru a-i masca privirea care căuta să-l surprindă sau să-l sugestioneze. Puiu nici nu lua în seamă înțelesul spuselor lui, îi urmărea însă ochii ca și cînd i-ar fi fost frică să nu-l străpungă. În aceeași vreme își simțea sîngele înfierbîntîndu-se. Era sigur că doctorul știa tot: că n-are nimic, că e sănătos tun și deci complet responsabil de crima săvîrșită, dar nu vrea să se descopere și caută să-l torture. Se întreba pentru ce, nu găsea nici un motiv și se înfuria.

— Acuma iar am să te rog să-mi dai unele lămuriri, poate indiscrete, dar absolut necesare pentru a-mi putea forma convingerea asupra... În sfîrșit ! zise Ursu frecîndu-și mîinile și, pentru că nu-și terminase gîndul, se duse pînă la biurou, unde răsfoi niște hîrtii.

Cabinetul era al profesorului Demarat. Luminos, încărcat cu diverse aparate și multe cărți, avea la

mijloc o masă de consultații ce semăna cu un pat de campanie, iar în colț, lîngă fereastră, un biurou, prea mic față cu mărimea odăii. Pe pereți atîrnau diferite tabeluri și grafice, portretul profesorului și, deasupra biuroului, o fotografie care atrăsese atenția lui Puiu încă de rîndul trecut: o figură cam pătrată, colțuroasă, tinerească, cu niște ochi severi și pătrunzători.

— Poftim! răspunse dînsul mișcîndu-se nervos pe scaun.

Doctorul, la biurou cu capul plecat, părea că-și rînduiește întrebările sau poate se sfiește. Deodată însă se apropie, șezu lîngă Puiu și zise moale, insinuant:

— Din anunțul mortuar am văzut că soția d-tale se numea și Mădălina...?

Puiu tresări, îi veni să se scoale și să refuze a răspunde. Își aminti exclamarea doctorului cînd a zărit, în odaia sa, în *Universul*, necrologul. Și iată-l că revine... Rosti vexat:

— Era numele ei ...

— Dar știam că o chema Madeleine? stărui medicul. În orice caz lumea o cunoștea sub numele de Madeleine!?

Puiu nu se mai putu stăpîni și făcu dîrz:

— Nu văd ce legătură poate avea numele nevestei mele cu cercetările d-tale medicale?

Obrajii doctorului se împurpurară, iar în ochi izvorî o lucire aspră, nervoasă. Ripostă totuși cu voce calmă:

— Legătura îmi permit să o văd eu... Dealtfel nu vreau să crezi că prin întrebările mele caut să te plictisesc sau să-ți smulg vreo mărturisire dezagreabilă pentru d-ta sau familia d-tale. Îți spusei și data trecută: ca să pot stabili gradul de responsabilitate într-o anume situație trebuie să-mi dai posibilitatea să cunosc toate lucrurile, oricît ar părea de neînsemnate, care ar lu-

mina într-un fel sau altul momentul critic... Firește, dacă vreo curiozitate de-a mea crezi că atinge anume taine care trebuie să rămînă taine, n-ai decît să nu răspunzi și eu nu voi insista.

Bănuiala aceasta jicnea mai rău pe Puiu. I se părea nesuferit ca cineva, și mai cu seamă doctorul, să-și închipuie că ar putea fi cine știe ce secret rușinos în trecutul Madeleinei sau al lui. Răspunse îndată cu un surîs silit și disprețuitor:

— Te înșeli, onorate domnule dcctor, dacă bănuiești ceva, și mă ofensezi! Și nu e deloc cavaleresc să mă ofensezi cînd mă aflu sub scutul d-tale!

— Pardon, pardon! protestă Ursu cu vioiciune. Aici nu poate fi vorba nici de bănuială, nici de ofensă și cu atît mai puțin de cavalerism. În fața doctorului și a duhovnicului încetează cavalerismul și începe spovedania!

— Nici nu m-am dat în lături! replică Puiu mai enervat. Mi s-a părut doar curioasă insistența d-tale asupra unor lucruri... Dar dacă vrei, îți spun bucuros tot! Să știi însă că povestea e cam lungă, doctore!

— Spune-o pe scurt! apăsă Ursu mulțumit.

Crezu că vede în ochii doctorului o îndoială ironică și asta îl îndîrji. Începu brusc, nervos, sacadat:

— Toată chestia pornește dintr-un capriciu al tatălui meu, numai din capriciul lui... Vei vedea și d-ta și ai să-mi dai dreptate!... Fiindcă nu m-a avut decît pe mine, i-a intrat în cap să-și asigure prin mine urmași mai solizi de cum am fost eu... (Rîse nervos și se îndreptă pe scaun.) El, bătrînul adică, are o teorie nostimă, poate să fie și științifică, te pomenești... Ei bine, zice că neamul nostru e condamnat să se stingă fiindcă de atîtea generații nu și-a mai împrospătat sîngele și că împrospătarea se poate face prin amestecul cu un sînge nou, sănătos, tînăr, plămădit cu pămînt... Brrr!...

Și așa, cum eu eram singurul Faranga, eu aveam datoria să mă sacrific pentru neam și să mă însor cu o fată de la țară pe care mi-o va alege dînsul la timp. Sacrificiul, spun drept, nu mi se părea tocmai atît de acablant. Îmi închipuiam că nu voi fi silit să păstrez o fidelitate excesivă, ba din contra, viitoarei mele neveste. Apoi planul avea ceva romantic și atrăgător: să cutreieri satele căutînd o țărăncuță nostimă pentru un boier ca s-o ia de nevastă. Dar astea sînt considerații generale, ca să zic așa, și ți le-am expus numai ca să înțelegi restul! (Se opri deodată cu ochii mari, uluit, ca și cînd n-ar mai fi știut să continue. Apoi își reveni și surîse.) Ei da! M-am întors după război sublocotenent, ca toată lumea. Nu făcusem nimic, firește, nici nu văzusem frontul. Tata veghease sever asupra mea ca nu cumva să devin erou. Și, îndată ce am lepădat uniforma, m-a prevenit că, pentru orice eventualitate, ar dori să mă vadă așezat, adică însurat. Prea bine! Să-mi găsească mireasă și sînt gata!... Pînă să-mi găsească însă... (Făcu un gest cu mîna.) Cum socotea el să dibuiască o fată pe placul lui și al meu, habar n-am. Nici nu l-am întrebat niciodată... În sfîrșit, într-o duminecă, bătrînul hotărîse să plecăm cu mașina la moșia unui unchi de-al meu, în Argeș, la Mănești, să petrecem acolo vreo trei zile. Trebuia să plecăm devreme, ca să ajungem acolo cam pe la amiazi. Fiindcă bătrînul a avut nu știu ce afaceri neprevăzute, am plecat tîrziu, aproape la prînz. Contam totuși să sosim pe la trei. Din pricina șoselelor proaste și a anvelopelor uzate, căci tata totdeauna se zgîrcește la cheltuielile mașinii, am avut o serie de pane de cauciucuri enervante, încît de-abia la cinci izbutirăm să debarcăm într-un sat de unde mai trebuia să facem cel puțin o oră pînă la Mănești. Camerele de rezervă ne erau epuizate, iar noi muream de

foame. În șosea nemerim un han, mizerabil, dealtfel ca și satul. Ce are a face! Oprim puțin să luăm ceva și, între timp, șoferul să-și pregătească, pentru orice eventualitate, cîteva camere. Hangiul, un tip foarte insinuant se oferă numaidecît să ne improvizeze o masă princiară, iar pînă se face masa ne îndeamnă să vedem hora satului, că, zice, sînt fete tare frumoase aici și hora e chiar în bătătura din dosul hanului. Fiindcă nu ne vedea entuziasmați, hangiul deveni mai stăruitor: „Mai ales trebuie să vedeți — zice — *Ciuleandra* care nicăiri nu se joacă mai strașnic ca la noi. Avem și lăutari anume... E ceva fain de tot!"

— Da, *Șuleandra* — murmură, foarte încet, doctorul care asculta calm, cu o privire rece.

— Ai auzit și d-ta de jocul acesta curios? se întrerupse Puiu brusc, mirat parcă și în același timp încîntat.

— Nnda... — repetă doctorul, cu o imperceptibilă tresărire, ca și cînd i-ar fi părut rău că i-a scăpat cuvîntul.

Se făcu o pauză. Puiu zîmbea confuz și mai aștepta să spună ceva doctorul. Pe urmă tăcerea îl supără și porni mai nervos:

— Ei da... *Ciuleandra*... În sfîrșit hangiul ne conduce într-un ceardac de unde într-adevăr puteam privi hora ca dintr-o loje de teatru... La început, poate pentru că-mi era și foame, nu mi s-a părut nimic deosebit. Hora ca toate horele, fetele așa ș-așa, flăcăii să nu mai vorbim. Dealtfel jucau o horă obișnuită, fără nici un haz... Apoi a venit *Ciuleandra*. Ei bine, doctore, cine n-a văzut *Ciuleandra* nu-și poate închipui ce înseamnă beția dansului! (Se aprinse. Ochii îi luceau într-un zîmbet fierbinte.) Pornește ca o horă oarecare, foarte lent, foarte cumpătat. Jucătorii se adună, se înșiră, se îmbină, probabil după simpatii, ori la întîmplare, indiferent. Pe urmă, cînd se pare că oamenii

s-au încins puțin, muzica prinde a se agita și a se iuți. Ritmul jocului accelerează, firește. Jucătorii, cuprinși de după mijloc, formează un zid compact de corpuri care se mlădie, se îndoaie, se răsucește și tresaltă cum poruncesc lăutarii. Cu cît se aprind mai tare jucătorii, cu atît și muzica se aţîţă, devine mai zvăpăiată, mai sălbatecă. Picioarele flăcăilor scapără vijelios, schițează figuri de tropote, sărituri de spaimă, zvîcniri de veselie. Apoi deodată, cu toții, cu pașii săltați și foarte iuți, pornesc într-un vîrtej. Zidul viu se avîntă cînd încoace, cînd încolo, lăutarii pișcă vehement strunele înăsprind și ascuțind sunetele cu cîte un chiot din gură, la care încearcă să răspundă altul, din toiul jucătorilor, curmat însă și înghițit de năvala ritmului. Acuma șirul, tot încovoindu-se și strîngîndu-se, ca un șarpe fantastic, începe să se încolăcească, să se strîngă, să se grămădească pînă ce se transformă parcă într-un morman de carne fierbinte care se zvîrcolește pe loc un răstimp ca apoi, pe neașteptate, să se destindă iarăși, ostenit ori prefăcut, în tact cuminte, lăsînd să se vadă fețele roșite și vesele ale jucătorilor. Dar lăutarii se înfurie că s-a înmuiat jocul, își întărîtă iar cîntecul, mai puternic, mai stăruitor. Șiragul de jucători, parcar vrea să sfideze și să stîrnească pe lăutari, se repede mai furtunos, picioarele hurducă pămîntul cu bătăile, vîrtejul pornește din nou, mai strîns, mai încăpățînat, se încolăcește iar și se descolăcește și, în cele din urmă, se încheagă într-un vălmășag de trupuri zdrobite. Așa, pe loc, cîteva minute, nu știu cît timp, în același ritm nebunesc, flăcăi și fete se frămîntă, tremură, tropăie. De cîteva ori clocotul de patimă e străpuns de chiote prelungi, țîșnite parcă din străvechimea vremurilor, sau de vreun țipăt de fată cu sînii aprinși de strînsoare... Și așa, jocul pare că va continua pînă

ce toți jucătorii își vor topi sufletele într-o supremă înflăcărare de pasiune dezlănțuită. Dar, brusc, ca și cînd l-ar fi tăiat cu foarfecele, cîntecul se frînge și îngrămădirea de tineri se risipește într-un hohot de rîs sălbatec ca geamătul unei imense plăceri satisfăcute, încît chiar văile se umplu de un cutremur parcă furia patimei omenești ar fi deșteptat pînă și instinctele de amor demult înțelenite ale pămîntului...

Puiu se opri. Era schimbat la față, cu ochii înflăcărați, cu obrajii umezi de o sudoare invizibilă, cu buzele arse de un fior. După cîteva clipe, parcă de-abia atunci ar fi descoperit prezența doctorului, se cutremură, își trecu amîndouă mîinile prin păr și reluă, căutînd să-și tempereze avîntul:

— Nu știu ce impresie ți-a făcut d-tale *Ciuleandra* asta, spuneai adineori că o cunoști, dar eu, mărturisesc fără înconjur, și azi după atîția ani, numai amintindu-mi-o mă simt cuprins de o patimă cumplită. Chiar tata, care e destul de bătrîn să nu-l mai impresioneze orice, mi-a spus atunci aproape extaziat și pe franțuzește, căci el toate definițiile entuziaste numai în franțuzește le formulează, zice: *„C'est quelque chose comme une tarentelle collective ou comme une dànse de guerre d'un clan sauvage !"* În orice caz eu și azi cred că singură *Ciuleandra*, din cîte jocuri cunosc, poate să explice extazul dansului, al dansului ca o manifestare a adorației supreme, ba chiar al dansurilor religioase care se sfîrșeau prin mutilări sau sacrificii umane... În sfîrșit eram vrăjit și terifiat. Așteptam cu o înfrigurare dureroasă reîncep erea jocului și-mi era teamă că nu va reîncepe din pricina extenuării participanților. Cîrciumarul pe care nu mă putui stăpîni să nu-l întreb, mă asigură, rîzînd viclean, că aici numai *Ciuleandra* merge acuma pînă se înnoptează, c-așa-i obiceiul, doar să se odihnească pu-

ţintel lăutarii. Aveam emoţie ca la un examen absolut nepregătit. Şi deodată chemarea lăutarilor: strunirea instrumentelor! *Ciuleandra* reîncepea. Nu mai avui răbdare. Şoptii tatălui meu: *„Je veux essayer cette danse, papa, qu'en dîtes vous?"* Mi-a răspuns zîmbind: *„Vas-y!"* Pînă să-mi răspundă mă şi repezisem. M-am agăţat în horă la întîmplare. Am avut totdeauna o credinţă fanatică în puterea hazardului. Sînt convins că hazardul, cu capriciile lui, e promotorul adevărat al tuturor faptelor mari din istoria omului, aş zice al întregei civilizaţii omeneşti, ba chiar stăpînul real al întregului univers. Ei bine, acest misterios diriguitor al destinelor noastre mi-a dăruit la dreapta o vecină extraordinară, o fetişcană de vreo paisprezece ani, o brună nespus de delicată, coborîtă parcă dintr-un tablou de Grigorescu, cu nişte ochi albaştri, umezi şi fierbinţi care mi-au aruncat o privire atît de stranie că mi-a răscolit dintr-o dată toate străfundurile inimii. Era înăltuţă, bine făcută, capul gol cu părul desfăcut în două coade lăsate pe spate. I-am trecut braţul pe după mijloc. Avea carnea ca piatra. Ea mi-a cuprins gîtul cu stînga. Îi simţeam mîna aspră, mă frigea şi mă alinta ca o dezmierdare. Întorsei capul spre ea. Iia albă şi înflorită ascundea doi sîni abia împliniţi ai căror muguri se zbuciumau sfios pe borangicul ieftin. Se uită şi ea la mine şi rîse ciudat, cu o gură minunată şi cam batjocoritoare. Pe urmă repede suci capul în cealaltă parte, ca şi cînd i-ar fi fost ruşine de mine sau de oameni pentru că s-a uitat la mine. Dar jocul începuse. Nu-l ştiam şi nici nu aveam nevoie. Ritmul muzicii şi pornirea celorlalţi mă duceau ca un şuvoi irezistibil. Uneori corpul fetişcanei mă atingea şi atunci eu îi strîngeam şi mai tare mijlocul. Ea răbda strînsoarea mea, însă cu o uşoară strîmbătură parc-ar fi vrut să-mi demonsrtreze

că nu-i face plăcere. Aceasta mă îndîrjea. O țărăncuță ca asta să mă respingă pe mine care în saloanele bucureștene aveam reputația de mare cuceritor de inimi femeiești? În furia jocului ajunsese să se lipească de mine atît de mult că-i simțeam respirația. Eram ametit de vîrtejul *Ciulendrei* ca și de pofta lacomă ce mi-o stîrnise îndrăcita de fetiță. Am întins gura și am sărutat-o repede pe colțul buzelor. Surprinsă și neputîndu-se apăra altfel, și-a înfipt dințișorii în obrazul meu, ca o pisică supărată, și apoi a dat un țipăt scurt, de mulțumire. Un flăcău strigă rîzînd gros: „Nu te lăsa boierule!“ Am rîs și eu prostește, a rîs și fata, roșită, aprinsă de osteneală. Iar peste cîteva clipe, la altă învălmășeală, am sărutat-o din nou și ea n-a mai putut să-mi răspundă, ci doar s-a încruntat cu necaz. Pe urmă, cînd s-a isprăvit *Ciuleandra* și în vreme ce toți se risipeau, eu am rămas de mînă cu ea. „Cum te cheamă, fată frumoasă?“ „Mădălina!“ murmură ea, rușinată, privindu-mă pe subt gene. „Mădălina și mai cum?“ „Mădălina Crainicu“, șopti scurt atunci, se smulse din mîna mea și alergă într-un suflet sub un copac unde, la umbră, chicotea un cîrd de fete. Stătui acolo, pe loc, cîtva timp, fascinat, cu ochii după ea. Fascinat de joc și fascinat de fată. Cînd îmi revenii puțin în fire urcai în ceardac la tata și-i zisei cu hotărîre și însuflețire: „*Papa, j'ai trouvé ce que vous désirez!*“ Bătrînul primi cu oarecare răceală declarația mea. Nu era de-ajuns să-mi placă mie, important era să-i placă lui. Totuși ceru îndată informații de la hangiu. Aflarăm că Mădălina e fata unei văduve cu încă patru copii, femeie săracă, dar harnică și cinstită. „Fata e cum se cade?“ întrebă tata. Cîrciumarul se închină: „Se poate, boierule?... Apoi n-o văzurăți că e chiar copil, să tot aibă vreo treispce-paisprezece ani. Că s-a prins și ea în horă?

E primită așa, mai mult de haz, că-i fată dezghețată și joacă bine... Altfel însă se poate...?“ Bătrînul totuși stărui împlacabil: „Tatăl ei din ce cauză a murit?“ „În război, cucoane, un glonț nemțesc l-a omorît la Predeal!“ Atunci tata dori s-o vadă mai de aproape. Hangiul, îndatoritor, strigă numaidecît: „Ia chemați încoace, măi oameni, pe Mădălina Crainicului, s-o vadă boierii!“ Și urmă către tata: „Dacă ați vrea s-o angajați la d-voastră, v-ați face mare pomană, că maică-sa de-abia mai știe cum să-și ție zilele cu atîția copii pe cap...“ Mădălina fu adusă mai mult cu forța pînă la scara ceardacului de unde cîrciumarul o luă de mînă și se apropie cu ea, dojenind-o: „Nu fi neroadă, fato, cînd vor boierii să-ți vază mutra!“ Tata, examinînd-o cu mare atenție, îi puse cîteva întrebări, la care răspunse pe jumătate ea, pe jumătate hangiul. Toată lumea de la horă se adunase în jurul ceardacului să afle ce vor boierii cu Mădălina. Ca să evite aglomerația, deși altfel simțeam c-ar fi dorit s-o mai descoase, bătrînul îi dădu drumul, să umble sănătoasă. Rămase gînditor, iar cînd ne mai slăbi puțin hangiul cu explicațiile și insistențele, îmi zise grav: „Fata e drăguță, nici vorbă, dar trebuie să mai chibzuim!“ „Să știi, tată, că eu pe asta o vreau!“ Am observat că insistența mea nu-i displăcea, precum nu-i displăcuse nici fata. Peste un sfert de oră plecarăm mai departe și sosirăm cu bine, fără nici o altă pană, la Mănești. Două zile, cît stăturăm acolo, bătrînul nu-mi mai șopti nimic despre Mădălina. Îl simțeam totuși că numai la ea se gîndea și că-și întocmea planul de bătaie. A treia zi, la întoarcere, oprirăm iar în Vărzari. Hangiul ne călăuzi la mama Mădălinei și pe drum ne povesti, cu mare aparat de amănunte, că tatăl fetei a fost omul cel mai voinic din sat, un bărbat strașnic și bun ca rădăcina

de leac, încît toată lumea îl regretă: „Mai bine piereau zece alții și se întorcea dînsul!“ Cînd ne văzu mama Mădălinei intrînd în ogradă, să se topească de zăpăceală. Ne pofti totuși, cu ajutorul hangiului, în casă. O murdărie și o sărăcie cum numai la noi la țară se găsește. Mădălina se silea să mai ascundă ce se putea, să nu găsească musafirii prea urît. Șezurăm. Tata, solemn și grav, spuse îndată verde, fără ocoluri, că dorește să ia pe Mădălina și să o mărite cu mine. Vădana căzu pe laviță de spaimă. Însuși hangiul deveni perpelex căci la așa ceva nu se așteptase. Se uită chiar pe furiș puțin bănuitor la noi, dacă n-am fi cumva niște înșelători cum umblă atîția de ademenesc femei ca să le precupețească pe urmă cine știe pe unde. Bătrînul însă continuă cu amănunte: Mădălina va fi adoptată după toate formele de mătușa Matilda, va primi o educație distinsă și, mai tîrziu, cînd va sosi timpul, va deveni soția mea. Speră că fata are să mă iubească. Pe lîngă adopțiunea Mădălinei, mai constituia o zestre de cincizeci mii lei pentru fetița cea mai mică a vădanei... Femeii nu-i venea a crede nimica, zîmbea mereu tîmpit, se ștergea la gură cu colțul năframei și, printre picături, ocăra pe cei doi copilași care se hîrjoneau după cuptor. În sfîrșit, să nu mai lungim vorba degeaba. O oră de tratative și tîrguială s-au terminat cu o învoială categorică. Femeia dădu mîna cu tata și cu mine, în vreme ce Mădălina, care mai ieșise pe-afară de cîteva ori, acuma ghemuită lîngă ușă, începu să plîngă, bîlbîind speriată, aproape îngrozită: „Mămucă, nu mă da! Nu mă da, mămucă!“... Ca să nu fie nici o îndoială în privința seriozității afacerii, merserăm întreg alaiul la primărie unde tata repetă declarația despre intenția mătușei Matilda de-a adopta pe Mădălina și promisiunea lui că va înzestra pe o copilă de-a văduvei, drept care

depune în mîinile ei și în fața primarului zece mii de lei, restul urmînd să fie vărsat după ce se vor fi împlinit toate formele adopțiunii Mădălinei... Pe urmă Mădălina fu îmbrăcată în straiele de sărbătoare, în cele de la *Ciuleandra*, pe urmă o luarăm între noi în mașină și ne întoarserăm la București...

— Da! zise atunci doctorul Ursu cu glas aspru și ciudat.

Puiu se opri nedumerit, ca și cînd glasul doctorului i s-ar fi părut suspect.

— Te-am întrerupt numai pentru că te văd prea ostenit! adăogă doctorul imediat, observînd împresia ce a făcut-o întreruperea lui.

Fața lui Puiu se lumină. Atenția doctorului îl măgulea. Nu simțise nici o oboseală, dar acuma parcă o toropeala începea să-l încerce. Totuși, vrînd să răspundă la amabilitate cu amabilitate și apoi socotindu-se negreșit dator să lămurească chestia Madeleinei încît să nu mai poată rămînea nici un fel de bănuială în sufletul doctorului, Puiu reluă îndată cu un surîs recunoscător:

— Mulțumesc, doctore, ești foarte drăguț, dar mă simt foarte bine... Și, va să zică, sosim în București și tragem direct la tante Matilda, căreia tata îi încredințase pe Mădălina cu avertismentul să vegheze asupra ei ca ochii din cap și mai cu seamă s-o ferească de mine ca nu cumva... Ei, biata mătușa Matilda înmărmuri cînd se pomeni așa din senin cu o fiică adoptivă, culeasă cine știe de unde, dar se îmblînzi îndată ce tata îi spuse că zestrea Mădălinei rămîne în sarcina lui personală și deci tante Tilda, cam avară din fire, să nu-și teamă moșioara și celelalte, căci le va putea lăsa cui dorește, dacă niște nepoți obscuri vor merita, firește, mai mult dărnicia ei, decît fetișcana asta adorabilă.

În zilele următoare au fost conciliabule grave și interminabile între tata și tante Matilda asupra Mădălinei. Discuția privea, evident, educația ce avea s-o primească fata. O nemțoaică strașnică fu angajată, înainte de a cădea ei de acord, ca s-o cioplească deocamdată cît e necesar pentru a o putea expedia apoi în străinătate. Într-o lună Mădălina era de nerecunoscut. Devenise o domnișoară încîntătoare tocmai prin stîngăcia ei. Mătușa îi schimbase numele în Madeleine chiar de a doua zi. Zicea că-i vine mai la îndemînă, căci tante Tilda are o slăbiciune aproape bolnavă pentru tot ce e franțuzesc și crede că orice femeie bine crescută trebuie să vorbească perfect franțuzește și cu accent parizian. Fata, firește, nu se împotrivi nici la schimbarea numelui, cum nu se împotrivise la nimic. Mie mi-a mărturisit totuși, peste cîteva zile, că-i plăcea mai bine Mădălina fiindcă era mai dulce, ceea ce într-adevăr mi se părea și mie și a recunoscut apoi și tata. Dar atîta concesie merita și tante Matilda, mai ales că îndrăgise grozav pe Madeleine și avea acuma ambiția să scoată din ea cea mai distinsă domnișoară căci, zicea, în Madeleine e stofă de adevărată cucoană. Cum se împlini luna, mătușa și tata urcară fata în tren și o însoțiră în Elveția, la un pension din Zürich, cel mai bun din toată Elveția — tata spunea că din toată lumea — unde, cu profesoare speciale și cu program special, într-un an de zile urma să se rafineze și să învețe franțuzește și nemțește. În răstimp de un an tante Tilda s-a dus de vreo cinci ori să o vadă și să constate progresele, și de cîte ori se întorcea, nu contenea cu laudele: *„C'est une petite merveille, Poly!“* Pe mine, acuma, cînd îi făceam vreo mojicie, mă amenința foarte serios că n-are să-mi mai dea pe Madeleine, că eu nici n-aș merita o fată ca ea. Deși programul inițial fusese să stea acolo numai un an,

iar apoi să treacă un an la Paris și încă un an la Londra, tata hotărî să o mai ție un an la Ziirich ca să cîștige o bază cît mai solidă. Cum bătrînul purta toate cheltuielile, pînă și drumurile mătușei Tilda, hotărîrea lui fu urmată întocmai, oricît tante Matilda, spălîndu-se pe mîini, obiecta că anul suplimentar fata l-ar fi făcut mai cu folos în Franța, singura țară unde se pot însuși manierele civilizate și unde sufletul omului se poate rafina aievea... Între timp trebuise să plec și eu la Paris să-mi iau un doctorat ca să fiu la înălțimea aspirațiunilor bătrînului. O singură oară am putut-o vedea la Ziirich, în prezența mătușei care venise cu mine să mă instaleze. Ne abătuserăm înadins pe la Madeleine. Ei bine, tante Matilda nu exagerase deloc de data asta. Madeleine era într-adevăr o minune. E inexplicabil ce repede se adaptează femeile! Îți făcea impresia că s-a născut principesă, atîta delicateță avea în toată înfățișarea, atîta simplitate și firesc în gesturile și atitudinea ei. Am vorbit, evident, numai franțuzește și am remarcat, spre rușinea mea, că ea vorbea infinit mai bine ca mine care, de cînd am deschis gura în lume, sporovăiam aproape numai în limba lui Voltaire. Pe urmă, cînd am stat la Paris, cu toate că în al doilea an o aduseseră și pe ea acolo, nu mi-a fost permis s-o văd decît de două ori, o dată cu tante Tilda și a doua oară cu tata. În sfîrșit cînd eu am venit acasă cu diploma în buzunar, ea a trecut în Anglia, ca să se împlinească întocmai programul stabilit. În toamna următoare apoi s-a întors și ea. Tante Matilda, mîndră și încîntată, a introdus-o numaidecît în lume și profețiile ei s-au împlinit într-adevăr, căci într-o singură seară a cucerit Bucureștii. Am constatat că mătușa putea foarte lesne să-și ție amenințarea: în orice moment, zece pretendenți cel puțin, toți mai buni ca mine, ar fi fost gata să se

prosterneze la picioarele Madeleinei. Firește, era o deosebire mare între Mădălina de odinioară, de la *Ciuleandra*, și Madeleine de azi, o deosebire nu numai în ceea ce se vedea, ci mai ales în sufletul ei. Mădălina fusese veselă, exuberantă, aproape sălbatică, pe cînd Madeleine era blîndă, discretă și melancolică, o melancolie care punea un mister în ochii ei, în surîsul ei, în glasul ei, și care, cel puțin așa spunea lumea, o făcea mai ispititoare. În aceeași iarnă tata mi-a reamintit că am douăzeci și șapte de ani, că Madeleine are optsprezece, și că deci a sosit momentul... Eram fericit. Niciodată vreo comunicare de-a bătrînului nu mi-a produs mai multă bucurie. În cei patru ani îmi făcusem de cap, încercasem toate amorurile, dar Madeleine rămăsese în inima mea o icoană sfîntă. O adoram cu atît mai profund cu cît despărțirea de patru ani mi-o împodobise cu nimbul unei taine. Și așa, după toate formele și pregătirile de rigoare, după o logodnă ceremonioasă, cununia s-a putut celebra îndată după Paști, acum patru ani...

Puiu stătu cîteva clipe gînditor ca și cînd evocarea l-ar fi strămutat în altă lume. Se uită la doctorul Ursu, care îl privea nemișcat, zîmbi și urmă:

— Vezi dar bine acuma că nu e nici un secret inavuabil!... Cum s-ar fi putut ascunde lumii asemenea lucru și de ce să-l fi ascuns? Toată lumea care se interesa cunoștea povestea noastră. Firește, nu-mi putea cere nimeni și n-aveam nici un motiv să-i dau publicitatea cea mai largă, poate chiar prin *Monitorul Oficial* ori prin *Universul*. Era doar o chestie intimă, a noastră, care ne privea numai pe noi! Mie nu putea

să-mi fie rușine de Madeleine, precum nici ea n-avea pentru ce să se rușineze de Mădălina!

Doctorul, cu o vioiciune nefirească, insistă:

— Foarte frumos, dar tot n-am înțeles de ce s-a pus în necrolog Mădălina?

— Eu, de-aici, cum să știu, doctore? zise Puiu abătut că povestirea lui n-a izbutit să suprime toate obiecțiile doctorului. Îmi închipuiesc însă că tata a pus, din delicateță pentru amintirea ei. Căci noi, în familie, cînd o răsfățam, îi ziceam Mădălina, iar ei îi plăcea. Și noi găseam că i se potrivea mai mult acuma, cînd era atît de blîndă și de dulce, ca odinioară cînd fusese altfel...

Ursu tăcea, puțin încurcat. Părea că mai rumegă vreo întrebare sau filtrează cele auzite. Puiu se roșise, dar ochii i se limpeziseră. În toată înfățișarea lui era întipărită o reverie care pe doctor, cînd o observă, îl făcu să se scoale și să-i zică brusc:

— Mulțumesc... Desigur ai obosit...

— Nu, nu — protestă Puiu cu o însuflețire sinceră. Mi-ai făcut un mare bine, doctore, nici nu-ți închipui! La început, da, mă cam enervase întrebarea d-tale, recunosc și te rog să mă ierți. Nu-mi dădeam seama că astfel mă îndemnai să-mi reamintesc niște momente atît de fericite, să le retrăiesc, să descopăr iarăși pe mica mea Mădălina, s-o reîndrăgesc. E tot ce puteai să-mi oferi mai plăcut! Îți mulțumesc, mulțumesc!

Se repezi furtunos la doctorul Ursu, îi apucă mîna și i-o strînse puternic.

Doctorul, după ce îl conduse și-l dădu în grija internului, se spălă pe mîini parcă i-ar fi fost frică să nu se infecteze.

De-aci înainte Puiu aștepta cu drag vizitele doctorului, ca pe-ale unui prieten vechi și binevoitor. Îi zîmbea cu încredere mereu, deși doctorul nu-i răspundea la fel, ba parcă devenise mai mohorît. Puiu însă nu voia să ia în seamă nimica. Își zicea că sînt închipuiri de-ale lui pe care are să le regrete cum regretă acuma că l-a bănuit odinioară din pricina Madeleinei. În războiul ce-l ducea aici cu sine însuși, e fatal să exagereze importanța fiecărui gest, să i se pară că descopere dușmănii... În cele din urmă însă ajunge să vadă că toate au fost excrescențe de-ale minții lui înfierbîntate, de-ale sensibilității lui bolnăvicios de ascuțite...

Într-o zi, cînd se simțea mai mulțumit, bătrînul Policarp Faranga sosi mai agitat ca de obicei. Trimise îndată pe gardian să se plimbe pe coridor, fiindcă trebuie să vorbească ceva particular cu Puiu. Avea un aer misterios și indignat care pe Puiu îl făcu să surîdă indulgent:

— S-a întîmplat ceva grav, tată?

— Puiule, e într-adevăr foarte grav! zise Faranga în picioare, într-o ținută aproape marțială. *Ce docteur est une canaille! Tu entends? Une canaille!*

— Exagerezi, tată!

— *Du tout, du tout!* se enervă bătrînul. Am și hotărît: cu orice riscuri și stăruințe trebuie să te scot de-aici, să intri în observație în alt sanatoriu, la un om cumsecade! *Voilà!*

— Tocmai acuma cînd am început să mă simt mai bine? zise Puiu tot calm, tot îngăduitor.

— Și mai bine ai să te simți între niște medici umani și între prieteni, nu ca aici, dușmani! strigă Faranga, stăpînindu-se însă și adăogînd mai încet: Dealtfel m-am sfătuit azi mult și cu Tilda. E și ea

absolut de părerea mea: trebuie să te mutăm de-aici, să te scăpăm din ghearele acestui doctor mizerabil!... Eu te-am adus aci contînd pe Demarat, în grija căruia te puteam lăsa cu toată încrederea. Nu mi-am închipuit însă că...

Vorbind, iar se înfierbîntase. Se întrerupse, își smulse barba, ceea ce însemna culmea enervării, făcu cîțiva pași și se întoarse la Puiu, mai potolit:

— Aseară, la club, am stat de vorbă cu profesorul Dordea. M-a întrebat ce mai faci, cum îți merge și așa am ajuns să discutăm și despre doctorul Ursu. Dordea îl cunoaște perfect, l-a avut elev. Ei bine, știi ce-mi spuse Dordea? „Merituos, chiar excelent ca medic — zice — dar ca om cu desăvîrșire imposibil!“ Ai înțeles? Ce-mi pasă mie de calitățile lui profesionale dacă altfel e execrabil? Zice că de prin Universitate nu scăpa nici o ocazie să-și arate ura cea mai neagră împotriva ciocoilor, înțelegînd prin ciocoi, firește, pe toți oamenii de treabă care nu poartă ițari și opinci. Mania asta a lui era atît de cunoscută că Dordea l-a și întrebat odată cum se poate, un intelectual ca el, să afișeze niște concepții atît de barbare? Dar, zice, n-a putut smulge dintr-însul decît că ciocoii i-au zdrobit inima și alte asemenea bazaconii. Prin urmare vezi: e de ajuns să fii ciocoi, ca acest specimen primitiv să te urmărească cu ura lui maniacă!

— Și Dordea o fi exagerînd sau l-a înțeles greșit — murmură Puiu nezdruncinat.

— Deloc! se încăpățînează bătrînul. Dordea nu vorbește niciodată fleacuri și nici nu se ține de cleveteri. Dacă mi-a spus lucrurile acestea, a vrut cu siguranță să mă previe în mod fin să nu mă culc pe o ureche în privința ta și să-mi iau măsurile din vreme. Evident, medic și el, n-a putut să vorbească prea deschis. Și

dealtfel cuvintele lui despre el se coroborează cu diverse păreri ce a adunat Matilda de pe la prietene de-ale ei, dintre care unele au fost internate aici, în sanatoriu, și l-au putut cunoaște din contact direct, iar altele au avut prietene bolnave aici și, venind mai des să le viziteze, l-au cunoscut indirect. Ei bine, nimeni nu spune decît că e un mojic fără pereche. D-na Ferentaru, o știi, a fost bine inspirată cînd a zis că niciodată n-a văzut om cu nume mai potrivit ca acest Ursu nesuferit!

Totuși Puiu rămase neclintit în bunele-i păreri despre doctorul Ursu și nici nu voia să audă despre mutarea în alt sanatoriu.

— Bine Puiule — îl dăscăli Faranga — dar să nu uiți că de el depinde viața ta! De referatul lui!... Nu e prudent să-ți lași viitorul în mîinile unui om care e adversar declarat al clasei sociale din care faci parte!

Apoi, după multe zadarnice stăruințI, bătrînul îi destăinui că, în contra voinței lui de-a face vreo intervenție, el, Policarp Faranga, a fost aproape în fiecare zi la Ursu și, cu toate aluziile lui, discrete, firește, n-a reușit să-i scoată măcar un cuvînt liniștitor, necum binevoitor.

— Nu-ți mai spun că o dată a fost chiar nedelicat! sfîrși el cu amărăciune. N-am făcut caz pentru că orice gest al meu s-ar răsfrînge asupra ta care te afli în puterea lui. Destul că a îndrăznit să nu fie cît trebuia de cuviincios față de mine, om bătrîn și cu o situație care ar merita să-i comande cel puțin respect!

Nimic nu putea însă să clatine convingerea lui Puiu care, în cele din urmă, zise îndurerat:

— Ce rău mai mare să-mi facă el decît mi-am făcut eu însumi prin ceea ce am făcut? Că are să-mi dea un certificat de responsabilitate? Ei și? Ar fi

oare asta o catastrofă mai grea decît moartea Madeleinei?

— Ar fi și moartea ta, Puiule! tresări bătrînul. Ar fi a doua crimă ce m-ar lovi și pe mine! Una ajunge, Puiule! A doua trebuie evitată cu orice preț! Însăși Mădălina, sărmana, n-ar dori să fie astfel răzbunată!

I se umpluseră ochii de lacrimi. Se întoarse spre fereastră, scoase batista și, prefăcîndu-se că-și șterge nasul, își opri plînsul ca nu cumva să-l vadă copilul și să-și strice dispoziția.

— Nu te-am adus aci — continuă apoi — ca să sfîrșești acolo unde puteai să începi! Te rog dar să cumpănești bine cînd persiști într-o atitudine sentimentală absolut nepotrivită cu împrejurările!

Puiu ripostă deodată, ca și cînd l-ar fi jicnit:

— Bine, tată, d-ta vorbești parcă acuma ar mai avea vreo importanță micile trucuri avocățești! Parcă de-aci încolo m-ar mai putea interesa lumea din afară! Ca să mă împac cu lumea aceea, ar trebui să înșel, să mă prefac că sînt nebun... Ei, asta nu se mai poate, tată, cu nici un preț! Nu vreau să înșel, să-mi mai încarc conștiința și cu o înșelăciune spre a scăpa de urmările unei crime! Nu pot! Și chiar dacă aș fi atît de ticălos să vreau, n-aș ști cum să simulez, iată! Prin urmare stau aci, cum aș sta oriunde, și aștept liniștit să vie ceea ce trebuie să vie!

— Într-adevăr, ai dreptate — zise bătrînul Faranga încet. Tu ai aici atîtea frămîntări și eu mai vin cu... *C'est fini!*

Plecă apoi amărît, precum și Puiu rămase amărît. Fiecare se plîngea în sine de celălalt că nu vrea să înțeleagă.

„Eu să-mi văd de cele prezente, căci cele viitoare vor veni la timpul lor!“ își zise Puiu resemnat și totuși mîndru că nu s-a lăsat înduplecat.

— *Il faut agir*, Tilda, *mais sans plus compter sur lui*! zise trist bătrînul Faranga ajungînd acasă la Matilda.

Și Matilda aprobă cu înflăcărare:

— *C'est ça, mon vieux Poly! Il faut le sauver malgré lui!*

XXI

Fiindcă lui Puiu îi era silă să citească ziarele, i le citea gardianul și astfel deveneau amuzante. Andrei Leahu mai mult silabisea decît citea și tocmai asta îi plăcea lui Puiu. Grăbit nu era deloc; dimpotrivă, încetineala fără voie în cetire a gardianului umplea mai mult timpul, scurtîndu-l. Și cum noutățile nu-l interesau, asculta numai glasul cela cu intonații de școlar silitor, cu repetiri de silabe pînă să ghicească un cuvînt, cu cîte-o observație printre fraze complectînd conținutul, mai deseori presupus decît înțeles aievea. Leahu însuși se bucura mai cu seamă cînd descoperea în gazetă ceva despre Argeș, județul lui; iar o dată cînd, din întîmplare, văzu și satul său într-o înșirare de comune, vizitate de un ministru excesiv de activ, toată ziua, de zeci de ori, s-a întors la pagina respectivă, oftînd gînditor și cu mare părere de rău:

— Va să zică a umblat și pe la noi!... Oare ce s-o fi întîmplat de a trecut?

Dealtfel Puiu, fiindcă observase cîtă plăcere îi face, îl punea mereu să-i povestească de pe-acasă orice îi venea în minte. Leahu începea totdeauna, sfios și nehotărît, despre boierii pe care-i cunoștea: c-au fost așa și au dres așa, că în cutare an oamenii nu s-au putut învoi, că odată au venit pălmași străini tocmai din secuime... De-abia pe la sfîrșit scotea la iveală povestirile despre pățaniile țăranilor în privința cărora amintirea lui era inepuizabilă.

Acuma, după ce plecă bătrînul, ca să-și alunge cu totul urîtul ce-i apăsa sufletul mai rău ca totdeauna, trecu în anticameră, se întinse pe patul gardianului, ca de obicei, și porniră să tăifăsuiască. După un răstimp însă, chiar cînd Leahu se înfierbîntase cu povestea unei fete de la ei, care rămăsese însărcinată cu unul și s-a dus tocmai la Pitești să lapede și apoi să se bage acolo la stăpîn, că în sat o arătau cu degetul oamenii de omenie, Puiu îl întrerupse deodată, ridicîndu-se pe jumătate și cu niște priviri tulburi:

— Dar la voi cum se joacă *Ciuleandra*, Andrei?

— De, conașule — zise gardianul puțin uimit că-l întrerupe și mulțumit de întrebare — *Șuleandra* e joc greu și trebuie să fie mulți jucători și lăutari buni care să știe și ei jocul... Greu!

Puiu vru să-l roage să continue povestea cu fata și, împotriva voinței, se pomeni spunînd:

— Tu ai jucat vreodată *Ciuleandra?*

— Cum să nu fi jucat, boierule! se făli Andrei. Cîte opinci n-am rupt cu ea, Doamne păzește! Că parcă omu-i și nebun la *Șuleandra*, și alta nu!

— Strașnic joc! observă Puiu cu o pornire ce nu se lăsa stăpînită. Și eu am jucat *Ciuleandra* o dată, o singură dată, la Vărzari... A fost foarte frumos! Atunci mi-am ales și nevasta, de la *Ciuleandra*. Știi,

ceea pe care am sugrumat-o, înțelegi?... *Ciuleandra* și nevasta!

Își dădea seama că spune lucruri pe care nu vrea și totuși le spunea cu un glas straniu, încît însuși gardianul se uita la dînsul nedumerit. Totuși, ca să fie cuviincios, Leahu aprobă:

— Apoi prin partea noastră mai toți flăcăii de la *Șuleandra* se însoară. Acolo se adună fiecare cu fata de-i place și mi se strîng și se oțăresc la joc, pînă ce-și pierd mințile... Așa-i jocul, boierule!

Ascultînd distrat cuvintele gardianului, Puiu se chinuia să-și reamintească melodia *Ciuleandrei* și pentru că nu izbutea, se simțea profund nenorocit. Îi trecu prin gînd că ar trebui să schițeze pașii ca să-și amintească mai repede. Își dădu seama că gîndul e bolnăvicios, îl alungă și-și zise rușinat că gardianul l-ar crede smintit. În același timp însă nu se putu opri să nu întrebe:

— I-ascultă, Andrei, tu poți să-mi șuieri *Ciuleandra?*

— Ba să mă iertați, conașule — răspunse Leahu atît de speriat parcă l-ar fi îndemnat la ceva extraordinar de rușinos — că eu de cînd sînt n-am șuierat, că nici n-am avut de la Dumnezeu dar la cîntece.

— Păcat! murmură Puiu, în picioare, cu o figură imobilă, plină de hotărîre. Aș fi vrut să văd cum o joci tu, dar nu-mi pot aminti melodia, că ți-aș șuiera-o eu foarte bucuros!

— Apoi că eu tot n-aș juca, boierule! zise gardianul cu un rîs silit prin care vroia să-și ascundă neliniștea. Nici nu mi-ar ședea bine, zău așa, că *Șuleandra* e cu multă săritură și eu, de, port în spate ani mulțișori! Joc de tineri, boierule, cu puteri de haram, iar eu am risipit ce-am avut, și în război și în alte necazuri, de mă mulțumesc să-mi țin zilele...

— Ba eşti zevzec, Leahule! bufni Puiu cu mînie reţinută anevoie. Te lauzi că ştii şi nu ştii nimic!

— Nu zău, boierule, să nu vă supăraţi! se rugă Andrei, căutînd să-l mulcomească. S-a şi întunecat, boierii din alte camere sînt bolnavi, nu ca d-voastră, şi se culcă devreme şi nu suferă gălăgia... Apoi de m-ar prinde cineva ţopăind pe-aici, ar fi vai ş-amar ce-aş pătimi de la domnul doctor!

Cu o sforţare dureroasă, Puiu se stăpîni să nu mai stăruiască. Vedea bine cît de ciudată e dorinţa lui subită cu *Ciuleandra* şi mai ales imposibilitatea lui de a-şi înfrîna gura. Ca să scape de ispita ce scotea mereu capul în sufletul său, puse pe Leahu să-i facă patul, să se culce. Se obişnuise să doarmă cu uşa spre anticameră deschisă. Acuma ceru s-o închidă. Peste împotrivirea lui, în fundurile minţii îşi zicea că trebuie să mai încerce să-şi rememoreze melodia blestemată. Se dezbrăcă, se sui în pat şi, parc-ar fi vrut să înăbuşe pornirea ce creştea într-însul vijelios, închise ochii şi îşi trase tartanul peste cap. Crîmpeiele de melodie însă îl urmăreau acuma ca nişte albine întărîtate. Răsărea cîte-o măsură de undeva, îi fîşîia în ureche, se stingea şi lăsa în locul ei o dorinţă mai poruncitoare de a-şi aduce aminte. Subt învelitoare începu să fluiere în surdină altă frîntură de arie apărută din nou în creierii lui.

Încetă repede. Era falsă. Şi atunci, furios, sări din pat şi, în vîrful picioarelor goale, se porni să îmbine nişte paşi de joc, fără zgomot, să nu-l audă de-alături gardianul, să-şi închipuie că a înnebunit. Se trudi vreun sfert de ceas şi nu izbuti să închege *Ciuleandra*. Cînd se vîrî iar în pat, asudat, se simţi mai mulţumit şi-şi zise:

„Am să mi-o reamintesc... N-am să mă las!“

XXII

După o noapte zbuciumată de visuri multe și ciudate, Puiu se trezi foarte liniștit și cu o hotărîre fermă în suflet. Își făcu toaleta cu mai mare grijă ca alte dăți. Se privi lung în oglindă și-și găsi o înfățișare demnă. Fața palidă, slăbită, pielea întinsă, lucioasă pe umerii obrajilor și zbîrcită puțin în colțurile gurii, apoi ochii rătăcitori și mai adînciți în orbite îi arătau un om nou, cu totul deosebit de fostul dandy veșnic pudrat, parfumat și pomădat. Își zise că acestea sunt urmele suferinței, se simțea încîntat că a suferit atîta și socotea că prin suferință s-a apropiat de Madeleine.

Fixă oglinda cu picior pe masă așa încît, trecînd, că se poată vedea și admira mereu, pînă va sosi doctorul pe care-l aștepta azi mai încrezător ca totdeauna.

În sfîrșit Ursu apăru cu alaiul obișnuit și-i adresă întrebarea cunoscută:

— Ce mai nou, domnule Faranga?

Îl măsură o clipă, aruncă o privire împrejur și se pregăti să plece. Puiu însă îl reținu cu vioiciune:

— Doctore, te rog, am să-ți fac o destăinuire foarte importantă!

Ursu se uită la el cercetător:

— Poftim! Te ascult!

— A, nu! se apără Puiu aproape protestînd. E ceva particular și doresc să ți-o comunic numai d-tale, între patru ochi... Țin foarte mult, doctore!

Doctorul îl mai privi puțin și încheie:

— Bine, am să te chem îndată ce voi termina vizitele.

Puiu fu cuprins de o înfrigurare mînioasă. Alerga de ici-colo, mormăind frînturi de cuvinte parcă și-ar

fi aranjat un discurs, trecea în anticameră la gardianul care se aşternuse să descifreze *Universul*, iar se întorcea în odaia lui... De cîteva ori trimise apoi pe Leahu să vază dacă nu s-au sfîrşit încă vizitele. Răspunsurile îl supărau căci erau invariabil aceleaşi: mai e niţel... Cînd fu chemat în sfîrşit îşi luă brusc o ţinută rigidă şi porni cu paşi solemni, urmat de nedespărţitul gardian ca de un aghiotant.

— Ei, s-auzim! îl întîmpină doctorul Ursu în picioare, scoţîndu-şi halatul alb.

În faţa lui, Puiu se simţi atît de emoţionat că vorbi cu glas înecat:

— Doctore, am descoperit pentru ce am omorît pe Madeleine...

Ursu tresări. Aruncă halatul pe un scaun şi se apropie bănuitor.

— Ai descoperit? D-ta? Nu se poate!

— A fost greu, firește — surîse Puiu, satisfăcut de neîncrederea lui. Nici nu mă mir că nu crezi. Cu toate astea am descoperit. După lupte grele şi mari zbuciumări sufleteşti. A trebuit să-mi scrutez trecutul, faptele, gesturile cele mai mici... A fost o muncă titanică!

Doctorul nu-şi putea ascunde uimirea. Avea o şovăire care arăta că nu ştie ce să creadă. Îl aşează şi-l invită să-i povestească. Şi Puiu, cu multă introducere şi copioase amănunte, spuse cum a ajuns să-şi dea seama că e împovărat cu o cumplită ereditate criminală şi cum aceasta a tot rîvnit să se manifeste pînă ce a izbucnit în uciderea Madeleinei. Povestind se făcuse mai palid, îi tremurau puţin mîinile, păstrînd însă pe faţă mereu un surîs de martir.

— Acuma toate sînt clare în mine ca lumina soarelui — adăogă cu o strălucire extatică. Nu-ţi închipui şi nimeni nu-şi poate închipui ce îngrozitor a fost cînd

a trebuit să-mi dau seama! Nu e puțin lucru să simți categoric într-o bună zi că ești un criminal născut și că toată viața ta a fost un lanț de porniri criminale, de crime oprite la timp numai prin voința și educația ta, că ai trăit atîția ani cu povara asta imensă în suflet! Azi mă mir cum am putut trăi așa, cum n-a fost nimeni să-mi deschidă ochii!

Ursu își regăsise stăpînirea. După o pauză îi zise liniștit:

— Totuși asta încă nu ne spune de ce tocmai pe soția d-tale ai ucis-o?

— Curios ești, doctore! se enervă deodată Puiu. Am ucis-o pe ea, fiindcă ea s-a nemerit să fie atunci acolo! Nu pricepi? Dacă-mi ieșea în cale jupîneasa, aș fi omorît pe jupîneasă, ori dacă erai chiar d-ta în fața mea, străin cum ești, fii sigur că pe d-ta te sugrumam!

Foarte agitat, făcu un gest cu mîinile, încleștîndu-și degetele convulsiv. Doctorul urmări gestul și întrebă brusc, aspru:

— Așa ai sugrumat-o și pe ea?

— Probabil — răspunse Puiu repede; apoi, ca și cînd s-ar fi încurcat, continuă mai domol: Exact însă nu-mi aduc aminte... Știi, în momentele acelea singur instinctul e conștient și activ, restul se supune orbește!

După o mică tăcere, cu alt glas, aproape stins, zise:

— Dealtminteri toată înfățișarea mea, cînd eram furios, avea ceva din cruzimea bestială a primitivului. Cineva mi-a spus odată, nu știu cine, dar vorbele mi le amintesc perfect, mi-a spus, evident, glumind, că la mînie seamăn ca două picături de apă cu omul din caverne!

— Nda — murmură doctorul pierdut, cu gîndurile aiurea.

— Din toate astea trebuie să reții, doctore — reluă Puiu apoi cu un nou avînt — că motivul crimei e o dispoziție criminală foarte puternică, înțelegi? Eu, cînd m-au adus aci, în primele momente de tulburare, nu-mi dădeam seama cum am putut săvîrși o crimă atît de odioasă. Ei bine, azi, după trei săptămîni de meditații necontenite, sînt lămurit. Adevărul adevărat e că sînt nebun! M-am constatat eu însumi, doctore! Nu o clipă de nebunie, cum credea sau voia să facă să se creadă bietul tata, ci o nebunie definitivă și irremediabilă! Din nenorocire asta e realitatea, doctore!

Avu un rîs scurt, nervos, sec, care răsună în odaie ca o scuturare de cioburi sparte. Doctorul Ursu se cutremură parcă l-ar fi atins o undă neașteptată de frig.

XXIII

— Ascultă Andrei, tu crezi că eu sînt bolnav? Ori nu crezi? Spune drept! întrebă în aceeași seară Puiu, cu un rîs straniu, pe gardianul care-i așternea patul.

— Ce boală, boierule? zise gardianul răspunzînd cu rîs la rîsul lui. Boală boierească! Așa-i totdeauna cînd boierul dă de o belea mare, o întoarce degrabă pe chestia boalei și s-a isprăvit toată încurcătura.

Leahu știa, cum știa tot sanatoriul, că boierul lui vrea să se facă nebun ca să scape de pușcărie. De

aceea nici nu lua în seamă unele ciudăţenii, dîndu-şi cu socoteala că, prin ele, boierul, şiret, umblă să-l lege şi pe el la gard. Altminteri i se părea foarte de treabă, bun la vorbă şi la inimă. În sinea sa, deşi poliţist, îi admira şmecheria: adică pentru că a greşit de a omorît o femeie (care femeie nu-i vrednică să fie omorîtă — zicea dînsul deseori de cînd a păţit ruşinea cu nevastă-sa), să tai capul unui om cumsecade? Mai cunoştea el cazuri de la armată cînd unii, ba ca să scape de tot de oaste, ba de vreo pedeapsă grea, încercau să se prefacă nebuni. Dar acolo nu mergea ca aici, căci ţi-i punea în cearceafuri reci şi ţi-i muştruluia de le trecea repede pofta de-a simula.

Puiu, începînd întrebările, se gîndise să povestească gardianului ce-a vorbit azi cu doctorul. Acuma se răzgîndi şi-l puse pe el să-i spună cazuri de crime, doar el, ca poliţist, trebuie să cunoască multe. Ascultă un răstimp liniştit, apoi deodată îl opri:

— Stai, stai, Andrei, să vezi cum s-a întîmplat cazul meu. În ziare n-aţi putut vedea mare lucru, că nu ştie nimeni afară de mine cum a fost chestia. Dar să-ţi spun eu, ca să ştii şi tu!

— Adică în chestia cuconiţei? întrebă gardianul.

— Da... Ţie pot să-ţi spun, că acuma noi sîntem ca fraţii, de peste trei săptămîni de cînd stăm împreună, ştii, camarazi ca la război, cot la cot...

Uită însă ce a vrut să-i spună şi se întrerupse zăpăcit. Înainte de a-şi aminti şirul, îi veni altă întrebare:

— Măi Leahule, tu ai fost în război, pe front, aşa-i?... Atunci spune-mi, dar să nu minţi, cîţi oameni ai omorît tu în război?

Gardianul răspunse rîzînd:

— Apoi, boierule, războiul nu se socoteşte la omoruri, că-n război omul nu omoară de bunăvoie, fără

cu poruncă de la cîrmuire. Dar eu, uite crucea, tot nu știu să fi omorît, nici în război, pe nimeni. De tras cu pușca trăgeam pînă se roșea țeava cîteodată și eram bun țintaș. Dar cu mîna mea nu știu să fi omorît nici măcar un bulgar!

Nemulțumit, Puiu urmă:

— La asalt n-ai fost niciodată?

— Ba fost, cum nu, că nădejdea noastră cea bună tot în baionetă ne-a fost. Dar nici acolo nu știu, zău cruce, boierule... Că eu în luptă întorceam pușca și loveam mai mult cu patul, că-mi venea mai la îndemînă. Am plesnit eu așa pe mulți, dar de omorît m-o fi ferit Dumnezeu, căci nici în război, spune și la teorie, nu-i nevoie să omori pe inamic, ci să-l cotonogești, să nu mai poată face rău.

Puiu se arătă foarte decepționat și zise cu dispreț:

— De-aceea n-ai omorît tu nici pe nevastă-ta cînd și-a bătut joc de tine, vezi!

— Ba eu zic bodaproste, boierule, că n-am trăsnit-o, că-mi putrezeau oasele prin ocne pentru o muiere blestemată! făcu Leahu încet, închinîndu-se.

— Ei vezi, eu mi-am sugrumat nevasta cu toate că nu mi-a făcut nici un rău! reluă Puiu triumfător, cu o lucire aspră care-i mărea ochii.

Cum gardianul, în loc de răspuns, se mulțumi a strînge din umeri, Puiu continuă:

— Ba aș putea spune că nevastă-mea a fost un înger, băiete! Dar eu am fost osîndit de Dumnezeu să ucid și soarta a căzut tocmai asupra ei, săraca... Eu, vezi tu, toată viața aș fi ucis dacă nu-mi țineam firea! Eu, de-aș fi fost pe front, omoram cel puțin o mie de nemți!

— D-apoi că nici nemții nu se lăsau așa să-i omori cu una cu două! observă Leahu cu gravitate.

— Ori se lăsau, ori nu se lăsau! se înfurie Puiu. Eu îi împuşcam pe toţi şi gata! Că de-i ucideam pe ei, nu aveam să omor pe nevastă-mea, pricepi? Aşa stă chestia: de omorît trebuia să omor pe cineva... Acuma, dacă am stins un suflet de om, mi s-a împlinit osînda şi nu mai trebuie să omor pe nimeni, s-a isprăvit! Toată nenorocirea cu nevastă-mea însă vine numai de la tata, că el n-a lăsat să fiu trimis pe front!

— Păcatele pentru oameni sînt — murmură gardianul foarte umil — dar Dumnezeu iartă pe om.

— Iartă, iartă şi trebuie să ierte — şopti Puiu tainic — şi cum să nu ierte, cînd ştii cum să rogi pe Dumnezeu... Dar cînd nu ştii? Că rugăciunea să n-o schimbi mereu, ci s-o ţii într-una...

Deodată îşi dădu seama că vorbeşte fără şir, se întrerupse, îşi netezi fruntea şi părul, şi zise trist:

— Aidem la culcare, Andrei, că-i tîrziu!... Greu e păcatul pe suflet, Andrei, şi tare apasă! Uite, eu cîteodată îl simt mai greu ca o piatră de moară!

— Lăsaţi, boierule, că bun e Dumnezeu... — încercă gardianul să-l mîngîie.

— Chiar dacă e bun Dumnezeu şi te iartă, păcatul rămîne şi apasă, apasă şi nu vrea să te ierte! Zi mai bine Doamne fereşte, Andrei!

— Doamne fereşte!

— Noapte bună!

XXIV

A doua zi ceru să se plimbe în grădina sanatoriului. Gardianul îl îmbrăcă bine cu blana care i se adusese de-acasă mai de mult.

Aerul aspru al începutului de martie îl învioră. Zăpada se topise, de-abia ici-colo mai dăinuia cîte-o pată albă-cenușie pe huma neagră ruginită. Copacii își scuturau crengile amorțite, parcă duhul primăverii ar fi revărsat valuri-valuri de întinerire. Mirosul de răveneală, ca un parfum viu al pămîntului, îi deștepta în suflet puteri noi și noi îndemnuri de viață. Pășea înveselit și sprinten pe cărările umede, ascultînd cu plăcere cum îi scîrțîia subt picioare prundișul fin, dezghețat.

— Vine primăvara, Andrei! susură Puiu într-un tîrziu cu nările gîdilate de o respirație plină.

— Vine, conașule — mormăi gardianul cu mare nostalgie în glas. Pe la noi oamenii își curăță plugurile...

Tocmai ajungeau la grilajul dinspre stradă. Un tramvai gol trecea; în mijlocul vagonului conductorul își făcea socotelile sugînd desperat creionul. Un automobil veni din partea opusă și dispăru sunînd prelung din claxon. Puiu își zise că e exact sunetul claxonului de la mașina lui. Doi copilași, pe trotuar, se opriseră și se uitau, printre gratii, ca într-o grădină din basme; cînd văzură însă pe Puiu cu însoțitorul său, o luară la fugă, speriați, parc-ar fi văzut niște arătări. Chiar în același loc poposi pe urmă Puiu să privească pe strada care acuma era pustie de tot. Peste drum, o casă cochetă, cu poarta de fier, cu trei ferestre la fațadă, albă, avea un surîs primăvăratec. Puiu o mîngîie din ochi și-și aminti că întocmai așa a fost și casa în care au stat ei la Iași, în timpul războiului. Pe peretele curat, lîngă poartă, erau două tăblițe, mici, una a societății de asigurare, iar subt ea alta, cu fond albastru, indicînd numărul casei în cifre albe. Din distracție se sili să citească și deodată tresări, ca și cînd ar fi descoperit o veste urîtă.

— Ce număr are casa, Andrei, că eu nu-l văd bine? zise către gardian încet.

— Treisprezece! răspunse Leahu cu mîndrie, după cîteva secunde.

— Treisprezece? repetă Puiu.

Aşa citise şi el dar, fiindcă îi trecuse brusc un fior prin inimă, încercase să se înşele că n-o fi citit bine. Nu avusese niciodată aversiuni superstiţioase. Uneori, în lume, pentru că şi alţii pozau cu groaza de numărul fatal, se prefăcuse şi el că nu-l poate suferi. În realitate îi fusese indiferent orice număr precum în general indiferent îl lăsau toate lucrurile problematice. Nici un argument însă nu-i putea alunga acuma simţămîntul vag şi cu atît mai tulburător de nelinişte ce începuse să-i înfăşoare sufletul ca într-un văl din ce în ce mai gros. După trei săptămîni de singurătate chinuitoare, pentru ce, cînd a ieşit întîia oară, a trebuit să vadă o casă cu numărul treisprezece? Întrebarea nu cerea răspuns, dar îi sfîrîia în creieri, ca o durere ascunsă.

Continuă plimbarea prin grădină, mai mult ca să nu se lase copleşit de o apăsare tot mai împovărătoare. Îi era silă însă acuma de plimbare. Aerul i se părea umed şi înecăcios. Pămîntul cleios i se agăţa de şoşoni. Pretutindeni ochii lui descopereau numai urîţenie şi murdărie: crengi uscate şi rupte, bucăţi de hîrtie, coji de fructe — urmele iernii, pe care topirea zăpezii le dezvălea ca nişte bube pe un obraz bolnav.

— Ajunge, Andrei! zise Puiu deodată, aproape înfuriat.

Intră zgribulit şi plictisit. Deasupra uşii, pe pervaz, la odaia în care stătea de atîta vreme, observă o tăbliţă cu numărul şaptezeci şi şase.

„Bine că nu mai am şi aici pe treisprezece!“ se gîndi dînsul.

Dezbrăcîndu-se însă repeta fără voie în minte numărul citit şi peste un răstimp se pomeni zicînd:

— Şaptezeci şi şase, adică şapte cu şase tot treisprezece.

Hotărî să nu se mai gîndească la coincidenţele acestea copilăreşti. E o depresiune nervoasă care-l face să vadă acuma în toate numai semne rele. Deoarece numai proştii pot crede în semnificaţia unor astfel de potriviri întîmplătoare, îşi zise că el, om civilizat, trebuie să se ridice mai presus de ele şi să le dispreţuiască. Dar, pe cînd se îndemna aşa, un gînd ascuns i se sfredelea în trecut să mai dibuiască asemenea coincidenţe. Îi apăru îndată în minte necrologul din ziar şi reciti clar, văzînd perfect şi caracterele tipografice, data înmormîntării Madeleinei: „Marţi, 13 februarie..."

Cînd vru să-şi spună că mai doveditor ar fi fost dacă ziua morţii ei ar fi căzut într-o zi de treisprezece, îşi aminti fulgerător că cea dintîi întîlnire a lui cu Mădălina, acolo, la Vărzari, cu *Ciuleandra* şi toate celelalte, a fost tot într-o astfel de zi predestinată: duminecă, 31 iulie. În aceeaşi clipire îşi mai aduse aminte cum cineva i-a explicat odată că cele două cifre ale numărului fatal sînt mai primejdioase cînd se inversează. Efectele lui treisprezece simplu pot fi anihilate, pe cînd cifrele inversate prevestesc totdeauna un rău ce nu se poate evita prin nici o sforţare omenească.

„Chiar aşa a fost cu biata Mădălina" — îşi zise Puiu, apucîndu-se acuma să caute ce date din viaţa lui s-au petrecut în puterea numărului blestemat.

Însăşi ziua naşterii lui a fost la treizeci şi unu martie. Cifrele anului în care a murit maică-sa dădeau, adunate, tot treisprezece, iar el a terminat liceul în o mie nouă sute treisprezece...

Îl enervară atît de mult descoperirile acestea, încît, ca să le curme, trecu în anticameră, să stea de vorbă cu gardianul și să-și schimbe gîndurile. Leahu însă plecase la masă. Pe cînd voia să se supere că nu l-a găsit, îi veni în minte că și numărul mașinii lui, o mie trei sute treizeci și unu, are un treisprezece simplu și unul inversat.

— Și totuși n-am avut nici cel mai mic accident — mormăi dînsul rîzînd și întorcîndu-se în camera lui. Ceea ce înseamnă că tocmai numărul fatal mi-a purtat noroc!

După un răstimp însă se gîndi că aici trebuie să fie la mijloc o anihilare reciprocă a efectului celor două numere. Iar dacă o fi și noroc, norocul e al bătrînului, căci bătrînul i-a trecut lui numărul de la mașina cea veche.

Iar încerca să-și risipească gîndurile acestea, zicîndu-și că sînt niște scrinteli datorite enervării firești pe care a produs-o izolarea atît de îndelungată. El, aici, dacă chibzuiește bine, a fost de fapt mai rău ca într-o închisoare, căci a avut parte de un observator care seamănă cu un director de temniță, mai curînd decît cu medicul unui bolnav de nervi, cum trebuia să-l considere, chiar dacă n-ar fi crezut. N-a fost supus nici unui examen serios, afară de niște analize obișnuite în sanatorii. Observația s-a mărginit la un interogatoriu asupra faptei, ca și cînd fapta și împrejurările l-ar fi interesat mai mult ca făptuitorul. Toată purtarea doctorului demonstrează o vrăjmășie ascunsă, cum foarte bine spusese bătrînul deunăzi. A fost veșnic tăcut, morocănos, parcă înadins ar fi căutat să-l exaspereze. Impresia lui dintîi nu l-a înșelat și, de și-a înăbușit-o, a fost numai pentru că-i era frică să nu fie o închipuire bolnavă. Dar azi nu mai încape nici o

îndoială. Tatăl său a avut perfectă dreptate. Dacă nu-şi mai poate stăpîni nervii acuma, de-a ajuns să se sperie de cifre fatidice, vinovat e doctorul singur care l-a tiranizat în loc să-l menajeze.

„Pînă şi cununia mea cu Medeleine a fost într-o zi nenorocoasă“ — se întrerupse brusc Puiu, ca şi cînd în timp ce voise să alunge gîndul stăruitor, acesta s-ar fi oploşit într-un colţ, ca să crească şi să se umfle în tihnă, şi acuma ar fi izbucnit mai stăruitor. „Adică la treizeci şi unu martie, iar logodna noastră la treisprezece februarie. Şi exact patru ani după logodnă, în aceeaşi zi, înmormîntarea! Apoi să nu aibă toate acestea nici o semnificaţie?... Sărmana Madeleine! De la prima pînă la ultima întîlnire cu mine, toate subt vraja numărului catastrofal! Am fost ursiţi amîndoi, se vede, să îndurăm împreună un destin îngrozitor. Poate că şi ea s-a născut într-o zi de treisprezece?... Adevărat, nici nu ştiu în ce zi s-a născut. Nici măcar anul. Dar anul l-aş putea calcula: patru de căsnicie, patru în străinătate, de patrusprezece ani era atunci. Degeaba, ziua n-o ştiu...“

Toată ziua se chinui cu socoteli şi interpretări în jurul numărului, iar cînd, după-amiazi, veni bătrînul, îl întîmpină nerăbdător:

— Tată, în ce zi a fost născută Madeleine?

— Ultima zi a ultimei luni a anului! răspunse Faranga prompt, cu un surîs îngăduitor. Sper că am fost cît se poate de categoric?

— Ultima... adică treizeci şi unu decemvrie! murmură Puiu galben. Treisprezece inversat... Ca şi mine!

Bătrînul Faranga tăcu cîteva clipe nedumerit, apoi zise cu imputare:

— Puiule dragă, mă superi rău dacă începi acuma cu lucruri d-astea! Nu mai ştiu ce să cred de tine, dragul meu!

— Nici eu nu ştiu, tată! zise Puiu profund abătut. Toată ziua m-a preocupat un număr, toată ziua! Parcă un cui mi s-ar fi înfipt în cap şi nu-l mai pot smulge!

— Copilării, Puiule! îl mîngîie bătrînul foarte palid. Trebuie să mai ai răbdare, numai cîteva zile! Am făcut demersuri pentru mutarea ta în alt sanatoriu şi cred că în puţine zile nu vei mai fi aici! Prin urmare...

Puiu îndreptă nişte ochi rătăcitori spre tatăl său şi deodată izbucni, implorînd:

— Da, tată, da! Mută-mă de-aici, te rog! Nu mai pot! Simt că mă pierd de tot aici, îmi pierd şi minţile, tată!... Doctorul! Doctorul, tată! Mă urmăreşte, să ştii, e adevărat! E duşmanul meu! Am încercat să-l îmblînzesc, m-am stăpînit, m-am umilit, în zadar. Vrea să mă distrugă, tată! În fiecare noapte îl visez cum mă înţeapă în creieri cu ace lungi, fără milă, mereu...

Plîngea cu sughiţuri mari, cu capul pe pieptul bătrînului, iar bătrînul, cuprins de o înfiorare grea; îl bătea blînd pe umăr şi murmura:

— *Voyons*, Puiule, *voyons*!

XXV

Pe urmă Puiu se linişti din nou, parcă plînsul i-ar fi spălat sufletul. Perspectiva mutării îl umplea de încredere. Aştepta ziua ca o mîntuire. Bătrînul spusese: cîteva zile; să fie şi o săptămînă, numai să scape de

urmărirea doctorului. În aceeași seară zise cu bucurie gardianului:

— Ei, Leahule, în curînd scăpăm de-aci, amîndoi!

— Să v-ajute Dumnezeu, boierule, că se-mplinește luna de cînd vă chinuiți aci — răspunse potolit gardianul. Eu ca eu, că mie mi-a fost mai bine ca acasă, c-am avut de toate din belșug și muncă mai nimic. Dar pentru d-voastră...

— Ne ducem, Andrei, oriunde, numai aici nu mai stăm! adăogă Puiu cu atîta mulțumire că i se îmbujorară obrajii, uitîndu-se cu o bunătate care pe gardian îl umilea.

Andrei Leahu îl îndrăgise tocmai din pricină că-l vedea mai mult supărat. Înțelegea el că nu putea să aibă inima ușoară omul care a luat viața altuia și încă a nevestei cu care trăise numai bine, dar i se părea că totuși prea se zbuciuma acuma cînd orice zbuciumare era de prisos. Pentru el singura atitudine potrivită ar fi fost tăcerea, care însemna împăcarea cu lovitura soartei.

Puiu, ca totdeauna cînd se simțea înviorat, avea chef de vorbă. Spre deosebire de altădată însă acuma îi venea să tăifăsuiască tot despre lucruri din sanatoriu și mai cu seamă despre doctorul Ursu.

— E tare ursuz — îndrăzni să observe și gardianul mai tîrziu, cînd se încredință că boierul ocărește cu tot dinadinsul pe domnul doctor.

— Îmi închipuiesc că e rău și cu personalul — îl îndemnă Puiu. Omul rău se cunoaște de la prima vedere. Uite, parcă și acuma îl văd colea, în dimineața ceea, cum a intrat, posac, cum m-a fulgerat din ochi cu ură și cum n-a zis nimica...

Andrei Leahu nu suferea, în sinea lui, deloc pe doctorul Ursu pentru că nu i-a vorbit niciodată frumos, ci numai cu huiduială şi ocară. În fiecare dimineaţă a găsit să-i facă vreo observaţie, de faţă cu toată lumea. Se simţea jicnit în demnitatea lui căci el nu era nici servitor, nici de pe drumuri, ci în serviciu, cu ordin de la domnul prefect. Nu arătase însă nimănui simţămintele lui, nici lui Puiu, deşi îl pipăise de la început că nici dînsul nu se are bine cu doctorul. Îşi zicea că-i mai bine să-şi ţie gura ; boierii se ceartă, tot ei se împacă ; cel puţin să nu se împace pe spinarea lui. Apoi, oricîte jicniri şi chiar bătăi să fi îndurat, lui îi plăcea serviciul aici. Îi rămînea neatinsă întreaga leafă, în afară de bacşişurile grase ce i le arunca boierul bătrîn, care, adunate, mai făceau o leafă, dacă nu şi mai mult, căci bătrînul, de cîte ori venea, şi nu s-a întîmplat să lipsească nici trei zile, niciodată nu uita să-l cinstească, şoptind mereu şi numai atîta: „Să-l serveşti, băiete, cum ştii mai bine!“ De aceea şi acuma îi păru rău că a scăpat vorba către Puiu şi căută să scape cu răspunsuri mai în doi peri.

— Tocmai şi oamenii se miră cum de-i aşa de aspru domnul doctor, că doar şi dumnealui a ieşit tot din opincă — observă dînsul, zicîndu-şi că, repetînd ce-a auzit de la alţii, el s-a pus la adăpost.

— Sigur! aprobă Puiu. Am aflat şi eu că-i fecior de ţăran.

— Aşa, boierule — adăogă Leahu. Îmi spuse şi mie bucătarul de-aici, de la spital, că-l cunoaşte pe domnul doctor de cînd era la şcoală. Îl ştie bine de tot, că au fost împreună la spitalul cel mare Brîncovenesc, că bucătarul acolo a slujit înainte de a se băga aici. Şi zice că domnul doctor să fie chiar din oameni săraci, şi încă de prin judeţul nostru, din Argeş.

— Din Argeş? Cum din Argeş? întrebă Puiu deodată cu voiciune.

— Da, conaşule — apăsă gardianul. Chiar din Argeşul nostru, dintr-o comună prin care am umblat şi eu, îi zice Vărzari.

— Care Vărzari? reveni Puiu uimit.

— Apoi eu numai un sat Vărzari cunosc în Argeş — zise Andrei puţin încurcat de insistenţa boierului — pe şoseaua cea mare de la Piteşti la Rîmnic!

— Aşaa? Din Vărzari? repetă Puiu gînditor. Curios.

Andrei se uită la boier şi văzîndu-l îngîndurat, i se păru că o fi spus ceva ce nu se cuvine. Ar fi vrut s-o dreagă şi nu ştia cum. Vinovat însă nu se simţea căci nu spusese nici minciună şi nici nimic rău. Dealtfel, domnul doctor însuşi se lăuda, chiar către servitori, că e băiat de ţăran.

Puiu vru să mai vorbească cu gardianul, să-i treacă vremea, dar trebui să renunţe căci gîndurile lui toate se învîrteau numai în jurul ştirii pe care o aflase. Va să zică doctorul Ursu e din satul Mădălinei! De acea s-a interesat atîta, mereu şi numai de ea! Şi totuşi cînd i-a povestit, deunăzi, a ascultat parc-ar fi fost străin şi parcă nici n-ar şti că există Vărzari pe lume. Doar la *Ciuleandra* a intervenit şi el, ca şi gardianul, pronunţînd „*Şuleandra*", ca localnicii, cu o îndulcire moldovenească.

— Ciudat! murmură iar Puiu, retrăgîndu-se. Acuma, la urma urmelor, nu mai are nici o importanţă.

XXVI

— Am să te rog să mai vii azi pe la mine! îi zise doctorul Ursu a doua zi cu glas aproape mieros care i se păru mai antipatic decît cel aspru obişnuit.

Puiu se stăpîni perfect. Își propusese, după ce cumpănise îndelung cum să utilizeze vestea aflată, să fie indiferent, să nu-i pomenească nimic, deoarece în curînd tot va fi mutat de-aici și spera să nu se mai întîlnească niciodată cu Ursu.

Fu chemat iar tîrziu, probabil după ce doctorul isprăvi toate vizitele. Acuma însă a așteptat liniștit, nu ca rîndul trecut.

Doctorul Ursu îl primi amical, îi strînse mîna și vorbi cu un surîs ca un rînjet:

— Ei, domnule Faranga, sper că foarte curînd calvarul d-tale se va sfîrși!

Puiu își închipui îndată că doctorul o fi aflat despre intervenția bătrînului, totuși tăcu și doar strînse din umeri.

— Cum, nu te bucuri deloc? se miră doctorul, cu glas dulce.

— Acuma mi-e egal — zise Puiu morocănos.

Ursu îl privi lung, scrutător, parc-ar fi vrut să-și mai verifice o convingere deplin formată, și apoi rîse ca o zgîrietură de ferestrău:

— Astea-s vorbe, domnul meu! Nimeni, în situația d-tale, nu primește cu indiferență asemenea comunicare!

Pentru că Puiu stăruia în nepăsare, doctorul, în loc să-i spună cum se va sfîrși calvarul, urmă confidențial:

— Știi, domnule Faranga, că *Ciuleandra* d-tale m-a urmărit și pe mine cum trebuie să te fi obsedat atunci pe d-ta!

Puiu îl măsură cu dispreț o clipă, apoi răspunse tot calm:

— Doctore, pomenești despre *Ciuleandra*... Bine. Mărturisesc că pe mine m-a obsedat și mă obsedează *Ciuleandra* ca o fatalitate. Dar nici d-tale n-a putut să-ți fie *Ciuleandra* tocmai străină, doctore?

— Cum? tresări Ursu surprins.

— D-ta nu ești din ținutul unde se joacă *Ciuleandra?* urmă Puiu.

— Ei și?

— Nu ești chiar din satul Vărzari, unde am jucat și eu *Ciuleandra* odată și unde am întîlnit pe Mădălina?

— Și? repetă acuma foarte sec doctorul.

— Și, și — îl imită Puiu cu un calm nezdruncinat. Asta înseamnă că atunci cînd îți vorbeam despre satul d-tale, despre jocul d-tale...

Se întrerupse brusc parc-ar fi amuțit din senin. Își aduse aminte cum se hotărîse să nu-i impute nimic. Fața lui păstra aceeași liniște, iar privirea îi rămase tot înflorită cu puțină ironie.

Pe Ursu îl supără mai mult întreruperea, decît imputările. Se roșise și nările îi tremurau. Așteptă cîteva clipe să continue. Puiu se scufunda mai tare în tăcere.

— Crezi că eram și eu obligat să-ți fac destăinuiri intime? făcu doctorul cu o scînteiere aspră în ochi și cu glasul dur ca bolovanii rostogoliți. Uiți că eu am fost în dreptul meu și chiar dator să-ți cunosc intimitățile!... Să nu intervertim deci rolurile!

Își luă seama și se potoli îndată. Figura i se destinse, în ochi îi reapăru lucirea obișnuită, cercetătoare, iar pe buze îi răsări un zîmbet silit:

— Ai reușit să mă faci să-mi pierd cumpătul... și doar firesc este ca eu să mi-l păstrez totdeauna, nu?

— Probabil — zise Puiu rece.

— Dar d-ta mi-ai adus o acuzație care e aproape o insultă pentru mine ca medic — urmă Ursu stăpînit. D-ta îți închipui, se pare, că întrebările mele asupra unor chestii delicate din trecutul d-tale aveau vreun scop străin de obiectul observației pentru care d-ta

te afli în grija mea... Da, da, am înţeles că asta îţi închipui! Ei bine, trebuie să ştii că te înşeli rău, domnule Faranga! Şi trebuie cu atît mai mult că ţi-am mai explicat odată pentru ce sînt obligat să insist cu asemenea întrebări. Dovada cea mai bună dealtfel o constituie faptul că, în povestirile d-tale am găsit puncte de sprijin foarte importante pentru argumentaţia din referatul meu asupra cazului d-tale.

Puiu tăcu. După o pauză, doctorul reluă:

— Iacă, *Ciuleandra!* Te-a enervat cînd am stăruit. Ei bine, sînt convins că *Ciuleandra* are un rol în fapta d-tale! Aşa cum mi-ai zugrăvit-o şi cum o cunosc şi eu...

— Spune, doctore, te rog, ai jucat-o şi d-ta? întrebă deodată Puiu cu o lăcomie ce-i sfărîma toate hotărîrile.

Doctorul Ursu îl scrută un moment, ca şi cînd ar fi vrut să se încredinţeze dacă întreabă serios sau batjocoritor. Ochii lui Puiu pîlpîiau ca două lumini de licurici în amurguri tîrzii.

— Da, firește c-am jucat-o! zise doctorul rar, apăsat, ţintuindu-i privirea. Şi mi-a plăcut!

— E un joc uluitor, doctore, e formidabil! se aprinse Puiu. E un vîrtej spăimîntător pe care nu-l mai poţi uita pînă la moarte!

Avu o tresărire parc-ar fi vrut să se ridice de pe scaun, să fugă. Se stăpîni încruntat şi continuă cu o însufleţire aproape mînioasă, tremurîndu-şi fără voie genunchii:

— Şi tocmai satul d-tale e cuibul *Ciulendrei*, doctore! Am auzit că nicăiri nu se joacă aşa de frumos ca acolo, să ştii, am auzit!

Sări brusc în picioare, nemaiputînd şedea nemişcat pe scaun, şovăi puţin şi apoi zise foarte confidenţial:

— Acuma trebuie să plec, doctore, negreşit! Dar înainte de-a pleca, te rog, d-ta trebuie să ştii, că doar eşti de la obîrşie, spune-mi, te rog, cum începe melodia *Ciulendrei?* Mă frămînt mereu să mi-o reamintesc şi nu izbutesc deloc, absolut deloc... Şi e o melodie atît de caracteristică! Din nefericire eu nu-s meloman şi poate de aceea n-am reţinut-o şi nu-s capabil să mi-o împrospătez. Nu-ţi închipui ce plăcere mi-ar face! Mădălina mi-o cînta la pian cîteodată, avea o ureche admirabilă, şi eu jucam după cînteculei, adică mai mult ţopăiam aşa...

Îi venea să-i arate cum ţopăia. Se opri ruşinat şi obosit, căci vorbise foarte repede, parcă l-ar fi alungat cineva, cu un glas rugător şi cu faţa luminată de o mulţumire mare. Doctorul vru să-l reţie, zicîndu-i:

— Nici eu nu-s meloman şi deci nu ţi-aş putea fi folositor. Dar, dacă ţii neapărat, voi încerca să-ţi procur melodia. Să vedem, poate reuşesc...

— O, îţi mulţumesc foarte mult, doctore, din toată inima, crede-mă! strigă Puiu într-un elan de entuziasm. Prin asta mi-ai dovedit că eşti un suflet bun! Mi s-a spus că eşti pătimaş şi răzbunător, şi, iată, mărturisesc, am crezut şi eu, dar acuma sînt convins pînă-n rărunchi că ai fost calomniat... În sfîrşit mă retrag, scuză-mă! Poate că, pînă să mi-o procuri d-ta, o să-mi reamintesc eu *Ciuleandra*, cine ştie? Norocul omului vine cînd nici nu crezi...

Plecă atît de grăbit că gardianul abia îl putu ajunge din urmă.

XXVII

— Andrei, închide bine ușa! șopti Puiu intrînd în anticameră. Închide, închide, că trebuie să facem o încercare!

Gardianul încuie ușa nedumerit, uitîndu-se la boierul care continuă foarte vesel și misterios:

— Doctorul mi-a dat o idee, Andrei! Fără să vrea, firește, că altfel e mare pehlivan. A refuzat să-mi fluiere *Ciuleandra*, s-a prefăcut că n-o știe... Tocmai el să n-o știe!... Crede că fără el n-am să mi-o reamintesc! Zice: „Am să ți-o procur eu“, și e sigur că m-a legat la ochi! Parcă *Ciuleandra* ar fi un *Charleston*, pe note și-n salvane. Ei bine, vreau să-i arăt eu domnului că pe mine nu mă poate purta de nas și chiar mîine îi voi juca *Ciuleandra*; ca să crape de necaz! Numai să mă ajuți și tu, Andrei, auzi? Să nu te prefaci și tu că n-o știi, că ești argeșan, ce Dumnezeu, și argeșenii se nasc cu *Ciuleandra* în sînge!

Își freca mîinile, fericit, în vreme ce gardianul se tot ferea și bîlbîia împăciuitor:

— Lăsați, boierule, c-o nemerim noi, numai să nu ne pripim.

— Bine zici, Andrei! aprobă Puiu încîntat. Să nu ne pripim! S-o luăm domol și cu plan! Numai oamenii cu plan reușesc în lume, ca și doctorul nostru!

Trecu în odaia lui să se schimbe. Îmbrăcîndu-se, fluiera și fredona neîncetat numai arii de dans, cînd mai lente, cînd mai accelerate, iar printre ele se corecta nervos:

„Nu-i asta, tinere!.. Fals, fals, oprește!“

Odată îi veni să rîdă de încercările lui şi-şi zise cu glas tare:

— Puiule, eşti idiot!... Ce te-a apucat cu *Ciuleandra?*... Prostie! Prostie!... Astîmpără-te! Numai *Ciuleandra* îţi lipseşte acuma?

Alături gardianul se aşezase domol pe pat şi asculta frămîntările boierului şi-i era milă de el. De cum a ieşit de la doctor, a văzut că nu e bine ce e cu dînsul. Îi părea rău că într-adevăr nu ştia cîntecul *Ciulendrei*, altfel i l-ar fi şuierat şi poate s-ar fi mulţumit.

— Ia mai dă-o dracului de *Ciuleandră!* zise Puiu apărînd în pervazul uşii într-un halat cafeniu cu şireturi; faţa îi era obosită, blîndă şi surîzătoare.

Leahu se sculă îndată bucuros:

— Prea bine ziceţi, boierule. Atunci eu m-aş duce să vedem de masă pînă una-alta?!

— Du-te, du-te, Andrei! vorbi Puiu linguşitor. M-a cuprins o foame de-mi vine să te mănînc şi pe tine!

Gardianul rîse voios şi plecă blagoslovindu-l.

— Aşa! Scăpai şi de tine! murmură Puiu, respirînd uşurat. De ce m-aş fi dat în spectacol înaintea unui om simplu care ar putea crede că nu sînt zdravăn la cap? Dar nici doctorului nu-i pot tolera să-şi bată joc de mine că nu sînt în stare să-mi reamintesc *Ciuleandra*... Nu, asta niciodată! Încă nu m-am cretinizat de tot!

Se retrase în camera lui şi, fluierînd o melodie aproximativă, începu să facă paşi de horă, corect, măsurat, mlădiindu-se uşor din şale, cu braţele întinse parc-ar fi ţinut de mijloc o jucătoare închipuită. După un răstimp se dojeni blajin:

— Nu-i aşa, domnule!

Încercă altă arie, cu alt ritm, cu alţi paşi. Iar fu nemulţumit şi iar schimbă. Apoi deodată ca, şi cînd ar fi avut o revelaţie, îşi zise:

— Procedeul e greşit din temelie! Nu melodia importă, ci paşii, adică jocul în sine! Întîi a fost mişcarea, deci dansul, şi abia mai tîrziu a venit cîntecul ca un sprijinitor al ritmului! Prin urmare melodia trebuie să se adapteze mişcării, nu invers! Iată de ce nu reuşeam şi nici nu puteam ajunge vreodată la un rezultat satisfăcător!

Porni numaidecît. Mişca picioarele şi braţele, îşi răsucea corpul şi fredona cîte-o frîntură de arie întîmplătoare. Continuînd mereu îşi zicea ca o încurajare:

— Iac-aşa!.. Ei vezi?... Melodia infamă, jocul bun!

Ritmul deveni tot mai viu. Se pleca înainte, se îndoia înapoi, picioarele îi sfîrîiau parc-ar fi avut jar subt tălpi. Sudori fierbinţi îi îmbrobonau fruntea, i se scurgeau pe tîmple şi, prin sprîncene, pe obraji. Din cînd în cînd, cîte-un chiot chinuit îi ţîşnea din baierele plămînilrr şi faţa i se aprindea de o bucurie imensă.

Aşa ţinu vreun sfert de ceas pînă ce, zdrobit de osteneală, se prăvăli pe pat şi rămase nemişcat acolo, cu ochii închişi, respirînd greu, avînd însă pe faţă aceeaşi încîntare şi în inimă un simţămînt de triumf încît buzele-i uscate bolboroseau:

— În sfîrşit i-am găsit meşteşugul!

Cînd pe urmă sosi gardianul cu masa, Puiu, mai odihnit, dar fără să se clintească de pe pat, îl întîmpină cu o mîndrie răguşită!

— Andrei, s-a făcut!

— Ce s-a făcut, boierule? întrebă Leahu.

— *Ciuleandra,* băiete! explică Puiu. Am prins-o! Strașnic! Ehe, credeaţi voi că n-am s-o prind şi iacă! Am să ţi-o arăt, dar nu acuma, altădată...

Îi era foame. Înghiţi repede cîteva bucături şi apoi se culcă şi numaidecît adormi şi nici nu se mai trezi pînă tîrziu după-amiazi, cînd veni bătrînul Faranga, care se bucură că-l găseşte în pat, odihnindu-se. Nu-l lăsă să se scoale.

— Stai culcat, Puiule, şi adună puteri! Dealtfel nici n-am să zăbovesc mult. Am trecut doar să te anunţ că am reuşit definitiv: Parchetul a admis să treci, pentru observaţie, la Sanatoriul Crucea Albă al profesorului Dordea, ştii, cel care mi-a vorbit despre tine şi despre doctorul Ursu. Aprobarea s-a şi făcut pentru ziua de treisprezece martie, adică răspoimîine ca să avem timp să pregătim toate cum trebuie!

Puiu se cutremură şi murmură pierdut deodată:

— Treisprezece... iar treisprezece...

Faranga se enervă:

— *Mais tu es maniaque, mon enfant!*... O ţii lanţ cu superstiţiile, bune pentru doici şi babe bolnăvicioase.

— Tată, *je te prie, je te prie beaucoup* — zise Puiu cu glas plîngător — nu vreau să mă mut la treisprezece! Mai bine nu mă mut deloc!

Ca să nu-l contrazică, bătrînul reveni îndată împăciuitor:

— Bine, atunci să te mutăm la paisprezece, fiindcă ţii numaidecît! De vreme ce aprobarea este pentru treisprezece, n-are nici o importanţă dacă mutarea va mai întîrzia o zi!

Puiu însă clătină din cap, trist:

— Ba are, tată, mare importanţă, căci la treisprezece se împlineşte exact o lună de la înmormîntarea Madeleinei!

— Ei şi?! făcu Faranga puţin încurcat. *Mais ce sont des enfantillages grotesques!* Nu-ţi închipui ce rău

îmi pare că te-am ascultat și n-am făcut lucrul acesta mai de mult, îndată ce am observat că doctorul de-aici e inabordabil! Azi poate s-ar fi terminat tot și ai fi început să te refaci sufletește!

— Refacere sufletească! zîmbi Puiu, mai abătut. Da... refacere...

Spre seară se plimbă îndelung, gînditor, cînd prin camera lui, cînd prin anticameră și spuse deodată gardianului care-l privise tăcut:

— Am chibzuit, Andrei, și am cumpănit bine, bine de tot: nu mă mai mut deloc de-aci!... Tata îmi spuse că răspoimîine, că au și făcut formele... Dar eu zic că tot mai bine-i aici, că m-am obișnuit acuma cu toate!

Leahu nu știa ce să răspundă ca să-i fie pe plac. Tăcu.

— Tu ce crezi, Andrei? întrebă Puiu după o pauză.

— Eu zic cum ziceți d-voastră — făcu gardianul cu prudență. D-voastră știți mai bine că sunteți om învățat...

— Nu mă mut, Andrei! reluă Puiu cu îngrijorare. Te pomenești că acolo iar aș uita *Ciuleandra* și pe urmă va trebui să-mi bat capul și picioarele pînă să o nemeresc din nou!... Nu, nu, e mai bine aici!

În ochi îi izvorîse iarăși o lucire stranie. Își continuă plimbarea tot mai agitat. Peste un răstimp reveni la gardian!

— Andrei, acum nu te las pînă nu-mi joci și tu o *Ciuleandră*.

— Aoleu, boierule, eu am îmbătrînit și nu mă mai țin picioarele! se scuză Leahu.

— Ia să nu-mi umbli mie cu minciuni, că doar ești voinic cît un urs!

— Degeaba, boierule, că nu mai am multă putere — zise gardianul. Noi ne prăpădim iute, conaşule, nu ca boierii. Trai greu, muncă multă, hrană slabă.

— Atunci, să-ţi arăt eu, băiete, cum se joacă *Ciuleandra !* strigă Puiu cu dispreţ.

Se sfărîmă pe loc cîteva minute, apoi se întrerupse nemulţumit:

— Nu merge... Aici nu-mi vine... Sau am scăpat-o iar... Aidem dincolo, în camera mea, acolo trebuie să meargă!

Acolo Puiu se porni pe joc şi jucă, vesel, transfigurat, pînă căzu iarăşi frînt de oboseală. Acuma însă odaia se învîrtea cumplit şi toată lumea parcă se clătina. Rămase ca un mort... Gardianul se retrase în odăiţa lui şi se închină.

XXVIII

Internul veni, foarte grăbit, să-l poftească la domnul doctor. Era de dimineaţă; încă nici nu se începuseră vizitele. Puiu, istovit, refuză:

— Nu merg... M-am săturat.

Doctorandul se spăimîntă. Cum se poate să refuze invitaţia domnului doctor? Dacă-l cheamă, probabil are să-i facă vreo comunicare importantă. În orice caz, el nu ar îndrăzni să ducă un răspuns şefului că pacientul nu vrea să asculte chemarea. Mai mult înfăţişarea speriată a internului, decît argumentele lui, convinseră pe Puiu în cele din urmă.

Pe coridor, înaintea biuroului, văzu o ţărancă, cu o legătură în spinare, cu sumanul ros, cu opincile înnăclăite, cu o privire ciudată. Fără să se gîndească, se opri o clipă în dreptul ei. I se părea că o cunoaşte, mai ales însă privirea ei îl intriga. Ţăranca de asemenea părea că-l cunoaşte, dar nu cuteza. Deodată Puiu o întrebă nervos:

— De unde eşti, femeie?

— Din Argeş, boierule, de la Vărzari — răspunse ea plîngător.

Puiu primi răspunsul ca o lovitură de bici. I se făcu lumină: trebuie să fie mama Mădălinei.

„Ce caută aici mama ei? îi trecu prin minte fulgerător, dar nu mai zise nimic, ci intră brusc în cabinetul doctorului. Fără să aştepte vreo întrebare, se repezi la doctorul care-l aştepta în halat, gata să pornească la vizitele de dimineaţă:

— Doctore, doctore, cine-i femeia din coridor?

Surprins de izbucnirea lui şi ferindu-se, doctorul îl îndemnă să se liniştească mai întîi. Iar după ce îl aşeză pe scaun, ii spuse:

— Acuma putem vorbi!... Tocmai pentru femeia aceasta te-am poftit. E mama răposatei d-tale soţii.

— Mama Mădălinei! strigă Puiu, sărind în picioare Am recunoscut-o. Va să zică ea era!... După ochi am recunoscut-o... Dar ce vrea aici?... Pe mine mă caută?

— Domol, domol — îi zise doctorul aşezîndu-l iar jos, aproape cu forţa.

Puiu, parcă ivirea acestei femei i-ar fi răscolit viaţa din temelii, se făcu palid şi îşi muşcă sîngeros buzele ca să se poată stăpîni şi să asculte. Doctorul îi explică tacticos, ca niciodată, că femeia, cum fac dealtfel mai toţi oamenii din Vărzari cînd au vreun

necaz prin București, a venit la dînsul să-i ceară un sfat. Fiindcă întîmplarea a vrut să se găsească încă aici însuși soțul răposatei, el, doctorul, a crezut mai nemerit să le înlesnească o întrevedere ca să se lămurească mai bine și mai repede lucrurile. Dacă deci Puiu primește, va introduce imediat pe mama Mădălinei să spună ea singură ce dorește. Puiu nu voia să vorbească cu femeia aceasta, îl îngrozea chiar numai gîndul că ar putea să vorbească cu ea și totuși răspunse repede că da, dorește să o asculte. Doctorul se arătă satisfăcut și o strigă din ușă:

— Ia vino încoace, lele, vino!

Femeia intră sfioasă și bănuitoare și rămase în colț, lîngă ușă, mormăind:

— Sărut mîna...

Puiu o privi aprins ca și cînd ar fi căutat pe Mădălina în trăsăturile ei ofilite. O clipă femeia îi întîlni ochii, dar se întoarse repede către doctorul Ursu care, revenit în mijlocul cabinetului, începuse să-i vorbească:

— Iacă, lele, dumnealui e bărbatul Mădălinei d-tale!

— Păi chiar așa mi s-a părut și mie adineaori afară, cînd m-a întrebat dumnealui, dar tot nu-mi venea să cred — zise ea începînd încetinel și continuînd din ce în ce mai cu inimă. Tare s-a schimbat boierul de cînd a fost pe la noi de mi-a luat pe săraca Mădălina...

— Lasă că și d-ta te-ai schimbat — interveni Puiu, simțind o nevoie poruncitoare să spună ceva.

— Apoi cum nu, boierule, că vai mult amar m-a mîncat și pe mine de-atunci — zise femeia clătinînd grav din cap. Of, Doamne! Ș-apoi acu, peste toate, și moartea Mădălinei. Numai sufletelul meu de mamă știe cît m-am perpelit cînd mi-au spus oamenii că mi s-a

prăpădit sărmana fată și încă de mîna boierului care mi-a luat-o de-acasă mîndră și frumoasă ca floarea cea albă...

Sfîrși plîngînd și morfolind un colț de năframă printre buze și peste ochii lăcrimați. Cei doi bărbați tăceau. Puiu aruncă o privire spre Ursu, dar și-o ascunse îndată să nu-l prindă. Tăcerea ținu un răstimp frămîntată de bocetul aspru și puțin forțat al femeii care pe urmă continuă, mereu plîngător:

— Că ea sărăcuța cît m-a rugat să n-o dau și eu am dat-o și n-am ascultat-o și de n-aș fi dat-o, azi n-ar fi în pămînt draga mamii, [printre străini, ca vai de ea...

Puiu izbucni înăbușit, nemaiputîndu-se stăpîni:

— Și ce vrei acuma, femeie? Spune repede ce vrei!

Femeia, parcă asta ar fi așteptat, își șterse lacrimile și răspunse îndată fără urme de plîns în glas:

— Apoi cînd s-a auzit la noi în sat ce-a pătimit Mădălina și cum a fost de oropsită, oamenii m-au învățat să vin la d-voastră care mi-ați luat-o și să vă cer pagube pentru că mi-ați omorît-o... Și de-aceea venii.

Tăcu scurt și se uită întîi la Ursu, pe urmă la Puiu, cu o privire în care șiretenia se îmbina cu tristețea. Puiu stătea ca pe spini, se uita la ea neputincios, deschise gura să zică ceva, se răzgîndi și numai după o nouă tăcere spuse timid, dibuind:

— Bine, dar Mădălina a fost luată de suflet de mătușa mea. Mădălina nu mai era fata d-tale și d-ta nu mai aveai nici un drept asupra ei.

— Păi de suflet, vezi bine că de suflet — se îndîrji femeia. Că doar n-am dat-o să mi-o ucideți, că de știam că vreți s-o omorîți, apoi nici pentru toate co-

morile lumii nu vi-o dădeam... C-apoi așa ușor ar veni, să iai de suflet copiii oamenilor și pe urmă să-i strîngi de gît, să le storci sufletul. Da inima mea de mamă care am făcut-o și m-am căznit de-am crescut-o mare să nu mi se frîngă cînd își vede odrasla ucisă așa ca un pui de găină? Străinului nu-i pasă, vezi bine, dar mama tot mamă e pînă la moarte!

Doctorul Ursu avu un gest involuntar de silă și întoarse spatele, pe cînd Puiu, uluit și zdrobit, se uita împrejur parc-ar fi căutat un sprijin. Femeia îi simțise slăbiciunea și torăia într-una, cînd cu lacrimi, cînd cu imputări, pînă ce doctorul, plictisit, interveni:

— Destul, lele! Dumnealui are acuma alte griji mai mari și mai grele!

— Or fi avînd dumnealui griji, dar pagubele mele de mamă?...

Atunci Ursu se indignă:

— Să-ți fi adus aminte că ești mamă cînd ai dat-o pe Mădălina, nu acuma cînd e moartă! Ai înțeles?... Șade urît să umbli a mai trage foloase și din moartea Mădălinei! Uite-așa, lele!

Femeia se zăpăci și bîlbîi:

— Apoi oamenii tocmai la d-ta mă trimiseră...

— La mine? M-ai ascultat d-ta atunci pe mine? zise Ursu roșind și cu o emoție nouă în voce. Și acuma ai vrea să te învăț eu să înșeli lumea?... Eu n-am înșelat niciodată pe nimeni, lele! Numai alții m-au înșelat, dar eu m-am ținut totdeauna de vorbă!

Puiu nu mai recunoștea pe doctorul Ursu. I se părea că e alt om cel care vorbește, cu un suflet chinuit ca și al lui.

— Pentru că ai venit pînă aci și ți-ai cheltuit banii pe drumuri — urmă doctorul iarăși mai aspru — să te

duci la domnul Faranga, la tatăl dumnealui, boier mare și bogat; și să-l rogi să te miluiască cu ceva! Ai înțeles?... Și dumnealui, suflet bun și darnic, n-are să te lase să pleci cu mîna goală, măcar în amintirea și de sufletul Mădălinei. Dar să nu te apuci cumva să vorbești de pagube, că acolo ai s-o pățești urît de tot cu asemenea neobrăzări!

— Da, da! zise brusc și Puiu, parcă doctorul ar fi vorbit din sufletul lui. Să se ducă la tata și să-i spună că vreau eu să-i dea ceva, să-i dea mult, de sufletul Mădălinei! Fă-mi plăcerea asta, doctore! Ea nu merită, dar de sufletul Mădălinei să-i dea negreșit!

Plîngea fără să-și dea seama, lacrimile i se scurgeau pe obraji, îi picurau pe piept, încet. Simțea o durere continuă în creieri, o muscă enervantă care alerga în zigzaguri ascuțite, mereu, neostenită, vîrîndu-se prin toate colțurile. Dar ședea nemișcat parcă i-ar fi fost teamă de dureri mai crîncene care nu așteptau decît un prilej ca să se năpustească asupra lui.

Femeia, rușinată, își șterse gura cu dosul palmei, se duse la Puiu, îi apucă mîna și o sărută bolborosind:

— Să trăiești, conașule, sărut mîna, și să-ți dea Dumnezeu sănătate și alinare...

Puiu nu răspunse nimica și nici nu se mișcă. Pe mînă îi rămase urma buzelor femeii ca o pată rece.

Ursu o luă ușor de spate și o duse spre ușă:

— Așa, vezi, lele... Acuma o să-ți dau un om să te îndrepte acolo!.. Și să nu mai umbli cu astfel de treburi că nu șade frumos, lelițo!

Ieși cu ea pe coridor.

XXIX

Peste cîteva clipe, întorcîndu-se, găsi pe Puiu în aceeaşi poziţie, cu ochii tot atît de umezi privind într-un punct fix. Doctorul observă că se uita tocmai la fotografia lui din perete, deasupra biuroului. Îi zise domol, parcă n-ar fi vrut să-i risipească prea brusc gîndurile:

— Ce oameni!... N-am mai putut, a trebuit să intervin, mă scandalizase şi pe mine...

Glasul i se părea că vine din altă lume peste gîndurile lui care vagabondau în trecut scormonind amănunte amorţite şi străduindu-se să închege din ele viaţă vie sau măcar amintiri legate. Îşi dădea seama că ar trebui să răspundă şi nu-i venea în minte nimic. Apoi deodată se cutremură ca şi cînd ar fi vrut să sece izvorul lacrimilor. Strînse pleoapele, ultimii stropi de apă sărată i se rostogoliră pe obraji şi ochii îi rămaseră ca spălaţi, cu lumina vie, cu privirile cînd fierbinţi, cînd rătăcitoare ca pîlpîirile unei flăcări gata să se stingă. Şi îndată gîndurile se înşirară cuminţi, limpezi şi lucitoare ca nişte mărgele colorate pe o aţă subţire, iar glasul i se făcu vibrant ca după o răguşeală supărătoare:

— Îţi mulţumesc, doctore! Ai fost atît de bun pe cît te-am crezut eu de rău!

Doctorul Ursu surîse cu un gest vag.

— Ba da! ai fost bun pînă şi cu mama Mădălinei! zise Puiu, adăogînd apoi mai moale: Cît de bine vă cunoaşteţi! Ai cunoscut şi pe Mădălina, doctore, nu-i aşa?

— Da — murmură Ursu, întunecîndu-se.

— Trebuie s-o fi cunoscut bine, înaintea mea, mult înainte? stărui Puiu.

— Eram vecini şi firește c-am cunoscut-o de copilă — spuse doctorul cu un glas înfundat. Dar eu am fost mai mare ca ea, mult, cu vreo zece ani...

Puiu ardea acuma. Întrebările i se îmbulzeau în minte tumultuos şi nu îndrăznea să le aştearnă toate deodată în faţa doctorului de teamă să nu redevină cel de altădată, închis şi zgîrcit ca un inchizitor. Lăsă să se prelingă cîteva clipe pînă ce zise iar:

— Atunci desigur ştii cînd am fost noi în Vărzari; cu *Ciuleandra,* doctore?

— Eram student şi în vacanţă — răspunse Ursu.

— Acuma ştiu tot, doctore, tot! strigă Puiu, pierzîndu-şi stăpînirea şi alergînd la fotografia de lîngă biurou. D-ta erai de faţă cînd am jucat eu *Ciuleandra* şi cînd am sărutat pe Mădălina! Erai acolo şi Mădălina se uita spre d-ta, îmi amintesc perfect. Stăteai în picioare, lîngă un copac, mai la o parte şi te uitai drept la mine, numai la mine, şi ai văzut cînd am sărutat-o. Atunci eram aprins şi nu mă interesa decît *Ciuleandra* şi Mădălina şi te-am zărit doar ca prin vis, dar acuma te văd clar, parc-ai fi fost alături de mine. Uite, aveai exact înfăţişarea din fotografia asta, de-aceea m-a obsedat fotografia de cînd am intrat aci întîia oară. E adevărat, doctore? Spune! Spune!

— Adevărat — recunoscu doctorul, simplu.

Puiu se lăsă pe scaunul de la biurou, copleşit parcă de lumina crudă ce-l înconjura. Emoţia îl gîtuia. Mai avusese atîtea întrebări pregătite şi toate i se spulberaseră. Una singură îi ţîşni din inimă ca o săgeată:

— Doctore, d-ta ai iubit pe Mădălina?

Şi doctorul Ursu, ca şi cînd ar fi aşteptat-o, cu mîinile încrucişate la spate, în faţa lui, legănîndu-se cîte puţin pe picioare, răspunse fără nici o sfială:

— Am iubit-o mult, da... Era numai o copilă, dar am iubit-o şi ca pe o soră, şi ca pe o soţie... Pe-atunci eram însă sentimental şi aveam idealuri burgheze. Culmea fericirii o socoteam să ajung medic de plasă în judeţul meu, să iau de nevastă pe Mădălina, s-o fac cucoană, să ne iubim, să avem copii şi să trăim şaptezeci de ani. Am stat de vorbă cu ea şi m-a înţeles deşi părea altfel copilăroasă. M-am învoit şi cu mă-sa, cu femeia asta care a mai îndrăznit să vie la mine să-i dau o mînă de ajutor ca să te şantajeze pe d-ta cu moartea Mădălinei. Din sărăcia mea am ajutat-o de multe ori şi pe ea, ca pe viitoarea mea soacră, pe femeia asta. Toate mergeau bine. Mai aveam doi ani pînă să ies om cu pîinea în mînă. Şi deodată ai picat d-ta la *Ciuleandra* ceea. Am avut imediat presimţirea că are să mi se întîmple un rău mare din clipa cînd v-am zărit apărînd în ceardacul cîrciumii. Apoi cînd ai intrat în horă şi te-ai prins lîngă Mădălina, am înţeles că de-aci îmi va veni răul. Am încercat să lupt, să mă împotrivesc. Cînd au chemat-o s-o vadă boierii n-am vrut s-o las. Mi-au luat-o oamenii cu sila. Aţi plecat, am răsuflat. Credeam că am scăpat. Totuşi a doua zi am vorbit mai mult cu Mădălina, am prins-o de mînă, mîna ei fierbinte şi aspră, m-am uitat în ochii ei: „Să nu te duci, Mădălino! Să nu mă laşi singur!“ Şi ea mi-a răspuns din inimă: „Nu mă duc!“ Pe urmă aţi venit, eu nu eram acasă, şi aţi luat-o. N-am plîns niciodată, n-am plîns nici atunci. Cîrciumarului însă i-am căutat pricină şi l-am umplut de sînge. Auzisem că el fusese mijlocitorul şi că primise un bacşiş gras de la boieri. Şi aşa s-au risipit visurile

mele de fericire conjugală burgheză. Nu mai aveam de ce să rîvnesc la postul de medic rural și în schimb am ajuns aici. Numai pe Mădălina n-am putut-o șterge din inimă. Am aflat norocul ei, succesele ei în lume, și niciodată n-am căutat să mă apropiu de ea. Trăiam, nu știu de ce, cu iluzia că ea, în taina sufletului ei, tot numai pe mine mă iubește și-mi era frică, mărturisesc, să nu mi se spulbere și iluzia asta. Soarta m-a adus o dată, împotriva voinței mele, în fața d-nei Faranga. I-am fost prezentat ca oricare străin. A tresărit scurt, mi-a întins mîna și mi-a spus cîteva vorbe convenționale. Atît. Dar eu eram mulțumit, căci în ochii ei — acuma îți pot spune chiar și d-tale — am văzut că nu mă uitase și am înțeles că ar schimba toate bogățiile și succesele ei pentru circumscripția ceea rurală pe care o visasem odinioară împreună. Am mai zărit-o pe urmă de cîteva ori, totdeauna de departe, ea în limuzină elegantă, eu în vreo birjă hodorogită, căci drumurile noastre erau despărțite ca și lumile noastre. O salutam respectuos și-mi răspundea simplu. Eram două cunoștințe fugare. Poate că în adîncul inimii tot mai speram într-o minune care-mi va reda odată pe Mădălina, poate că și ea tăinuia vreo speranță pentru mine. Într-o dimineață însă, acum o lună și două zile, cînd am sosit la serviciu, doctorandul mă vestește că în noaptea trecută, după insistența prefectului poliției, a internat aici pe fiul fostului ministru Faranga care, într-o criză nervoasă, și-a sugrumat nevasta. Nu știu ce mutră voi fi făcut, dar sufletul meu se răsucea ca o rîmă strivită. Se sfîrșise definitiv orice speranță chiar într-o minune!

Ursu nici nu mai căuta să se stăpînească. Glasul avea tremurări pe care zîmbetul permanent le sublinia cu o ironie cruntă. Pe Puiu fiece cuvînt îl aținta. Se

făcuse umed de sudori. Cu ochii lipiţi pe buzele lui, sorbea însă pînă şi modulaţiile glasului parc-ar fi auzit o revelaţie. Apoi deodată izbucni în extaz:

— Eu totuşi am iubit-o mai mult, doctore! Am iubit-o atît de mult încît am şi omorît-o!

Doctorul îl privi cu o milă colorată de ură:

— Ai dreptate... Ai omorît-o chiar de două ori; întîi i-ai ucis sufletul cînd ai luat-o şi a doua oară i-ai ucis şi trupul! Aşa e!

Puiu, în picioare, cu ochii holbaţi, strigă:

— Acum ştiu şi de ce am sugrumat-o, doctore! Acuma înţeleg că din pricina d-tale am omorît-o! Numai din pricina d-tale!

— Pentru că nici nu ştiai că exist? observă Ursu batjocoritor.

— Nu ştiam, dar te simţeam fără măcar să-mi dau seama! răspunse Puiu, triumfător. Cînd mă uitam în ochii ei nu mă vedeam pe mine, dar simţeam pe cineva! Şi ochii ceia frumoşi mie nu mi-au surîs niciodată! Melancolia ei nu mă cuprindea pe mine ci regreta pe celălalt. Sufletul ei se închidea în faţa mea oricît încerca să se prefacă. Şi atunci, cînd am înţeles că e ursită să-mi rămînă totdeauna străină, pentru că nu mai puteam spera s-o cîştig niciodată, decît să fie a altuia, mai bine am sfărîmat-o!... Vezi deci că mi-am descoperit singur motivele pe care d-ta te-ai silit atîta vreme în zadar să le lămureşti? Pentru bolile sufleteşti nu există doctor mai bun decît bolnavul însuşi!

Încet-încet doctorul Ursu îşi recăpătase calmul său firesc. Vorbi acuma rece, aproape oficial:

— Aşa, domnule Faranga... Deunăzi îmi slăveai farmecul hazardului. El a făcut ca într-o clipă atît de grea a vieţii d-tale să ajungi tocmai subt scutul meu medical. În preajma despărţirii îmi pot permite să-ţi

spun că, fără să ştii şi fără să vrei, ai fost ucigaşul fericirii mele. Evident, n-ai nici o vină şi totuşi ai fost unealta soartei împotriva mea. O clipă am fost ispitit, numai o clipă, mi-a trecut prin gînd să te fac să simţi cît m-ai lovit. Medicul a fost însă mai tare decît durerea. Acuma cînd medicul şi-a terminat chemarea, a putut să vorbească şi omul. Referatul meu e făcut; rămîne doar să-l comunic Parchetului. Eşti tot atît de puţin răspunzător de fapta ceea pe cît ai fost de cea dintîi, cînd ai luat pe Mădălina din Vărzari!

Puiu nu înţelegea bine cuvintele doctorului, dar se crezu dator să răspundă cu mîndrie:

— Am fost doi adversari fără să ne cunoaştem!

Doctorul Ursu îl întrerupse mai aspru:

— Am fost medic şi pacient. Asta e important. Restul fum. Ai suferit, s-a risipit şi n-a rămas nimic decît pacientul în faţa medicului şi medicul în faţa conştiinţei.

Puiu ieşi clătinîndu-se pe picioare ca şi cînd genunchii i s-ar fi înmuiat. Merse pe coridor agale, cu braţele moarte, parcă i-ar fi fost străine. Doctorul Ursu îl petrecu pînă afară şi se uită după el pînă ce dispăru.

XXX

Toată ziua Puiu Faranga şezu posomorît lîngă fereastră, privind cum ţîrîia în grădină o ploaie mărunţă, sîcîitoare, cernută prin site. Îi era indiferentă şi ploaia, şi grădina, şi toată lumea. Alte vedenii i se perindau prin faţa ochilor, estompate ca nişte năluci

stranii pe care nu le putea opri și care de asemenea nu-l interesau. Cîte-un gînd începea să dănțuiască brusc în mintea lui; îi urmărea sinuozitățile, undulările un răstimp și apoi îl pierdea, plictisit...

Cînd veni înserarea își aduse aminte ceva, se ridică, se duse pînă aproape de ușă și se uită în anticameră. Gardianul, cu un ziar în mînă, citea încet, silabisind în sine ca să nu tulbure liniștea boierului. Făcu un pas spre el, hotărît, și se opri în prag ca și cînd ar fi greșit drumul. Se întoarse, ajunse iar la fereastră, văzu cum coboară întunerecul și simți în picioare mișcări ușoare, săltărețe, irezistibile. Zîmbi mulțumit și îndată începu să fredoneze. Nemeri melodia dintr-o dată. Și jocul de asemenea...

Seara fu atît de istovit că gardianul trebui să-i ajute să se dezbrace și să-l urce în pat ca pe un copil. Figura îi era surîzătoare și suptă, cu urmele sudorilor încrustate pe obraji.

A doua zi se deșteptă greu, dar îndată ce se dădu jos din pat se simți ca fulgul. Porni vesel prin odaie de ici-colo, aruncînd în răstimpuri cîte-o întrebare gardianului care, dincolo, deretica și aranja în așteptarea vizitei medicale și răspundea numai în monosilabe. Dealtfel pe el răspunsurile nu-l interesau căci punea întrebările doar ca, subt pavăza lor, să-și poată construi mai în tihnă un plan gigantic care-i încolțise de curînd în creieri și de la care avea să-i vie mîntuirea cea mare.

În sfîrșit dinspre coridor, prin ușile deschise, auzi pașii doctorului. Îl cuprinse deodată un cutremur și groaza că n-are să reușească. Inima i se zvîrcolea de moarte. Își încrucișă mîinile pe piept ca să-i acopere bătăile. Apoi doctorul apăru închis, sever, adulmecînd în toate părțile. În anticameră, lîngă ușă, gar-

dianul încremenise în poziție militărească. În urma doctorului același intern, lung și antipatic, și o soră de caritate nouă, bătrînă, cu un registru în mînă și cu ochelari pe nas.

— Ce mai nou?... Ne simțim bine? întrebă doctorul, convențional.

— Foarte bine, doctore, excelent! zise Puiu stăruitor și, după o mică pauză, adăogă clipind cu înțeles: Mai ales mă simt vesel pentru că sînt așa de ușor încît aș putea juca *Ciuleandra* două ore neîntrerupt și fără să ostenesc deloc!

Internul își înăbuși un surîs în vreme ce Ursu aprobă cu interes:

— Așa?... Atunci nu mai ai nici o grijă?

— Ba da, am o grijă mare, doctore! răspunse repede Puiu. Și tocmai în privința asta țineam negreșit să-ți vorbesc.

— Vrei să-mi spui acuma sau preferi între patru ochi? făcu medicul îngăduitor.

— Ce patru ochi? zise el disprețuitor. Mîntuirea adevărată nu se obține cu declarații între patru ochi. Numai spovedania publică spală păcatele, doctore!

Își drese glasul, își compuse o poză teatrală și continuă patetic:

— Cînd am venit aci la d-ta, știe lumea pentru ce, am avut niște gînduri foarte urîte. Pot să mărturisesc acuma fără înconjur și fără sfială, mai cu seamă că ideea pornise de la tata și eu am acceptat-o mai mult inconștient. Venisem la d-ta, doctore, după ce săvîrșisem știi ce, să mă prefac că sînt nebun și astfel să te înșel pe d-ta și justiția. D-ta ai fost de bună-credință, trebuie să recunosc, și mi-ai făcut analize și m-ai descusut ca să... Acuma, însă, fiindcă trebuie să se sfîrșească odată comedia asta grețoasă, eu nu mai

vreau să perseverez pe calea înșelăciunii, domnule doctor, nu mai pot! De-aceea m-am hotărît să declar, în fața tuturor, pe conștiința mea și pe cuvînt de onoare, că nu sînt nebun și că pentru ce am făcut doresc să ispășesc!

Doctorul Ursu rămase două clipe gînditor, murmurînd:

— Da... da...

Șovăirea și glasul lui absent întărîtară pe Puiu. Se simți obligat să accentueze mai energic:

— Nici o ezitare, domnule doctor! Te rog să iai notă imediat că eu nu sînt nebun!

— Firește că nu ești... negreșit, dar... — zise doctorul iar împăciuitor.

Atunci Puiu Faranga se dădu înapoi și, cu ochi scînteietori, șopti:

— Va să zică nu vrei să crezi că nu sînt nebun? Va să zică...

Deodată se repezi ca o fiară la gîtul doctorului, cu mîinile încleștate, răcnind:

— Taci!... Taci!... Taci!...

Internul și gardianul săriră în ajutorul doctorului care dealtfel apucase brațele pacientului și-l imobilizase. Sora de caritate fugi îngrozită. În brațele gardianului acuma, Puiu gemea într-una:

— Taci!... Taci!...

Doctorul Ursu își recăpătă îndată calmul complet, se retrase în anticameră și, îndreptîndu-și gulerul și halatul, porunci celorlalți:

— Dați-i drumul și închideți ușa!

Puiu fu zvîrlit în pat, dar se destinse ca un resort și se aruncă spre ușă urlînd:

— Nu sînt nebun!... Nu sînt nebun!... Nu sînt nebun!

După cîteva momente însă tăcu parcă și-ar fi dat seama, se duse șovăind pînă la fereastră, se uită în grădină și începu să fluiere încet. Îndată simți iar o mișcare în picioare și murmură mulțumit:

— *Ciuleandra* ...

Ursu deschisese vazistas-ul ușii și-l urmărea. Cînd îl văzu jucînd, strînse din sprîncene, se dădu la o parte și zise internului:

— Telefonează d-ta numaidecît domnului Faranga din partea mea să treacă negreșit azi pe la sanatoriu la o oră cînd voi fi și eu aici... Să zicem pe la patru!

— Foarte bine! răspunse internul însemnîndu-și ordinul într-un carnet.

XXXI

La ora patru precis bătrînul Faranga intra în cabinetul doctorului Ursu. Avea respirația puțin ostenită, fiindcă se grăbise, și se așeză numaidecît cu un gest de scuză explicativă către doctorul care îi oferea scaunul.

— V-am rugat să treceți, excelență...

Faranga, uitîndu-și osteneala, întrerupse cu vioiciune:

— Eram să trec chiar nepoftit, scumpe domn. Pentru că aveam să-ți comunic o veste referitoare la soarta băiatului meu. Trebuie să știi, doctore, acuma îmi permit să-ți spun, că de astă singură dată cînd ai avut prilejul și onoarea să mă servești, nu mai mult decît printr-o mică amabilitate, am dobîndit impresia

și apoi convingerea că te codeai. De aceea am intervenit și, bineînțeles, am obținut ca fiul meu să se mute într-alt sanatoriu unde mi se va arăta, sper, ceva mai multă înțelegere și, ca să zic așa, simpatie. Chiar azi ar fi trebuit să-l mut dar, fiindcă azi e treisprezece martie și băiatul meu, în starea-i sufletească explicabilă, nu-i așa, a prins o aversiune superstițioasă contra acestui număr, am amînat pe mîine mutarea. Precum vezi aveam oarecum obligația să trec și să-ți comunic decizia Parchetului. Cu acest prilej îmi voi lua libertatea să-ți amintesc — vîrsta și experiența de viață mă îndreptățesc s-o fac — că medicul nu poate să uite niciodată că, mai presus de toate, e dator să fie om!

— Am fost de la început, excelență, și am rămas pînă la urmă! zise Ursu cu o fluturare ironică pe buze.

— Drept să-ți spun n-am prea observat! replică Faranga cu același ton.

— Atunci nu pot decît să regret! accentuă doctorul mai apăsat. Cît despre mutarea în alt sanatoriu, cred că v-ați ostenit zadarnic...

— Cum? Ce vrei să zici? se ridică bătrînul, înfricoșat deodată că acest sălbatec ține cu orice preț să-i nenorocească băiatul cu un referat distrugător.

— Vreau să zic, excelență, că fiul d-voastră e grav bolnav și trebuie internat negreșit într-o casă de sănătate! spuse doctorul Ursu cu o seriozitate care nu admitea nici o îndoială.

Bătrînul Faranga rămase năucit, neștiind dacă trebuie să se bucure ori să se întristeze. Se uită nedumerit în ochii doctorului care, observîndu-i perplexitatea, adăogă:

— De acum două săptămîni credeam că sînt deplin edificat asupra cazului fiului d-voastră,

excelență! Atunci am și făcut referatul, uite-l colo, pe biurou, în care conchideam la o iresponsabilitate rezultată dintr-o zdruncinare trecătoare de nervi! Am continuat observația mai mult pentru a putea hotărî dacă va fi nevoie de o internare provizorie, de cîteva luni, în vreun sanatoriu special, sau dacă fiul d-voastră își va putea relua îndată viața-i normală. Ieri aș fi opinat pentru a doua eventualitate. Mi s-a părut liniștit, rațional, normal. Azi însă mi s-au răsturnat constatările, chiar și referatul la care am muncit pînă să-i dau o formă...

Palid și zdrobit, bătrînul se ridică în picioare, murmurînd:

— Doctore, pot să-l văd?

— Vă conduc, excelență! zise Ursu sprijinindu-l, căci bătrînul începuse a se clătina.

În anticameră gardianul salută bătînd din călcîie ca un recrut.

— Ce face domnul? întrebă Ursu arătînd spre odaia lui Puiu.

— Joacă, domnule doctor, trăiți!

Doctorul deschise vazistas-ul și pofti pe Faranga să se uite. Puiu, în pijamaua descheiată, cu pieptul gol, cu fața asudată și veselă, tropăia pe loc, fredonînd sacadat o arie închipuită. După cîteva minute bătrînul nu se putu stăpîni și-l strigă pe nume. Fără a se opri din joc, Puiu întoarse capul, surîse către tatăl său și-i răspunse:

— *C'est „Ciuleandra", vous savez?.. Vous m'avez permis, n'est-ce pas? C'est vous qui m'avez dit: „Vas-y!" Alors vous ne pouvez pas être fâché, papa! Et puis c'est très amusant... oui... très...*

Bătrînul Faranga se lăsă pe marginea patului gardianului. Era cu desăvîrșire prăpădit. Ochii lui plîn-

geau singuri cu lacrimi mari ce-i înmuiau barba stufoasă și foarte îngrijită. Lîngă dînsul, doctorul Ursu căuta să-l consoleze cu termeni tehnici care sunau complicat și nu-i spuneau nimic. Într-un tîrziu bătrînul întrebă:

— Nu mai e nici o speranță, doctore? Nici una?

Doctorul Ursu ridică din umeri:

— Minuni face numai Dumnezeu!

De alături se auzeau pașii lui Puiu, neosteniți, într-un ritm săltăreț, stimulați de o melodie gîfîită, ca respirația unui bolnav de moarte.

CRĂIȘORUL HORIA

CAPITOLUL I

ÎNĂLȚATE ÎMPĂRATE!

Prin ceața albă și necăcioasă, pe calea desfundată dinspre Arada, cobora în satul Albac, gîfîind și suduind, Ursu Uibaru, țăran țanțoș, cu cisme ungurești, cu căciula neagră pe-o ureche, gornic în slujba șpanului de la Cîmpeni. Fusese trimis de ieri cu porunci, a mas la Ion Mătieșu, tovarăș de gornicie din Arada, și acuma se întorcea necăjit că nu întîlnește vreo căruță, să nu-l apuce pe-aici noaptea și vremea mai rea. Pe podețul de peste pîrîul Albacului, în mijlocul satului și în fața bisericuței de lemn, la răscrucea drumului spre Cîmpeni, îi ieși brusc în față un flăcău cu țundra sură pe umeri. Bucuros că întîlnește măcar un suflet de om, Uibaru strigă:

— Care ești, măi omule?... Ia oprește oleacă!... Tu erai Ionuț?

Flăcăul își strînse sumanul, săltîndu-se puțin din umeri, și răspunse mormăind mohorît, parcă nu i-ar fi făcut nici o plăcere întîlnirea cu gornicul:

— Da ce-i porunca, bade Ursule?

Uibaru tăcu o clipă încurcat. Oprise pe flăcău, fără să știe cine este, numai ca să-și răcorească necazul schimbînd două vorbe. Acuma însă i se păru că ar fi nepotrivit cu slujba lui domnească să tăifăsuiască cu un băiețandru. Totuși, fiindcă se nemerise să întîlnească pe feciorul lui Horia, zise mai întunecat:

— Apoi că prea bine nu-i, băiete! Că numai alaltăieri chiar domnul ișpan l-a văzut pe tătîne-tău prin Cîmpeni, nu știu unde, și tare s-a mîniat și ne-o ocărît pe toți, că, zice, cum se poate să umble Horia slobod și nezăhăit de nimeni, în loc să șadă în temniță împreună cu ceilalți vinovați de răzmerița de-amu-i anul... Apoi, vezi, măi Ionuț, multe am pătimit noi din pricina tătîne-tău și tot am tăcut și l-am ferit, că-l știm om de omenie, dar nici așa nu se poate mereu, să ne facă numai pozne cu domnii.[17] Trebuie să mai ia seama și dumnealui, să se ferească și să știe că domnii[18] cu pandurii lor nu-l iartă și nici nu s-or odihni pînă nu l-or vedea în lanțuri ori și mai rău! Așa să știi, măi băiete, și să-i spui și dumnealui să știe și să ia seama!

— Să-i spun, cum să nu-i spun — făcu flăcăul tot morocănos.

— Îmi pare bine că te-am întîlnit ca să nu zică pe urmă badea Ursu că am fost viclean! urmă gornicul. Tocmai pentru că umblă vestea că iar vrea să plece la împăratul...

— Nu știu, bade — îl întrerupse Ion deodată cu imputare amară — dar ar mai putea și domnii[19] să ne lase în pace, că tătucu n-a făcut rău nimănui în

[17—19] Cuvîntul este folosit aproape cu ostentație, definind, de la bun început, principala clasă socială împotriva căreia se vor ridica iobagii români. De remarcat că pe parcursul primelor capitole ale romanului, termenul este înlocuit cu „nobili", „nemeși", „boieri" etc., păstrînd, de fiecare dată, valoare de „stăpînitori feudali".

lume fără numai bine și-i păcat să-l hărțuiască mereu ca pe un cîine!

— Na, apoi asta-i altă poveste! zise Ursu Uibaru cu glas aspru, ca și cînd ar fi vrut să arate că el, slujbaș domnesc, nu se poate lăsa înduioșat. Sănătate bună, Ionuț!

Parcă s-ar fi rușinat că a vorbit lucruri atît de gingașe cu un băietan fără minte, porni îndată la vale pe drumul noroios în care cismele clefăiau la fiece pas. Ceața îl înghiți curînd și flăcăul se pomeni deodată singur. Ascultă pașii ce se depărtau pînă ce se pierdură, apoi scuipă cu scîrbă:

— Bată-te Dumnezeu să te bată!

Îi era urît Ursu Uibaru. Toată lumea îl ura. În doi ani de gornicie a făcut mai mult rău oamenilor decît toți ceilalți gornici împreună. Flăcăul coborîse în sat numai ca să se întîlnească cu Ilina lui Ion Mătieșu, numai de dragul ei. Îi spusese fata că gornicul e pe-aici, totuși i se părea că ceasul rău i l-a scos înadins în cale să-i strice bucuria. Era de vreo nouăsprezece ani, dar voinic și chipeș ca un bărbat.

Se scutură ca și cînd ar fi vrut să lepede urmele întîlnirii cu Uibaru, apoi o luă spre casă, pe lîngă pîrîul Albacului în sus. Îi reveni în inimă chipul Ilinei. De dorul ei începu să horiască. Avea glas cald și dulce, ca și tatăl său. Sosi sub coasta pe care se afla căsuța lor, mai la deal, în Crîngul Feregetului. Așteptă un răstimp parc-ar fi sperat că are să-l ajungă Ilina din urmă. Prinse a sui pe cărarea lunecoasă. Opinca se cățăra greu și căuta mereu sprijin. Cînd se văzu în deal se opri să răsufle. Ceața rămăsese jos și se întindea ca un giulgiu murdar peste valea șerpuită.

În crîng, cele cîteva căsuțe de bîrne, cu coperișele de dranițe mucezite, se piteau răsfirate și speriate

printre pomi. Rămășițele de pîclă, ca niște smocuri de lînă, atîrnau prin copaci și pe streșinile scunde. În fund, dincolo de tăpșanul crîngului, coasta își urma urcușul, învestmîntată cu pădurea bătrînă de fag.

Flăcăul trecu șuierînd vreo trei pîrleazuri pînă în grădina lor cu cîțiva pomi și o clăiță de fîn. Casa, numai tinda și o odaie, era atît de slăbănoagă că părea gata să se dărîme. Pe prispă, lîngă ușa tinzii, ședea un om cu sumanul negru, cu pipa stinsă în colțul gurii.

— Aici erai, bade George? întrebă flăcăul mirat.

— D-apoi vezi bine — murmură țăranul fără să clintească, cu un glas supărăcios. Venisem să mă sfătuiesc cu tătîne-tău c-am auzit prin sat că iar umblă să plece la împăratul după dreptate.

George Nicula, nepot de văr al lui Horia, mustăcios și negricios, ridică întrebător ochii asupra flăcăului. Cotrobăind după cheia tinzii, Ion răspunse liniștit:

— Nu-i acasă, bade, și nici n-a mai dat pe-aici de vreo săptămînă! Că dumnealui mai mult e pe drumuri decît acasă, știi bine și d-ta!

— Știu. Dar mă bizuiam pe noroc. Dacă-l nimeream, ziceam să mă ia și pe mine cu dumnealui, că și io-s om de treabă și cu dare de mînă și nu mi-ar sta rău să merg.

Așteptă un cuvînt bun de la Ion, care însă se căznea să descuie și mormăia o sudalmă. Urmă mai moale:

— Dumnealui ar putea numai să vrea, că doar unu-i Horia în țara asta și oamenii îl ascultă mai mult decît pe vlădica.

— Așa-i, nici vorbă — zise flăcăul, împingînd ușa de perete și adăogînd apoi cu mîndrie: Bine zici d-ta, unu-i Horia! Tocmai de aceea cu dumnealui să te înțelegi, că mie degeaba-mi spui.

George se simți puțin jicnit de vorbele feciorului și răspunse mai înțepat, dar cu ochii în pămînt:

— Eu socoteam că ar fi bine să merg și pentru binele dumnealui, că badea Ursu nu se prea ajunge din multe de toate. Altfel eu n-aș vedea dece să mă îmbulzesc că, slavă Domnului, cît îmi trebuie am, poate și mai mult, iar cu domnii n-o duc rău defel și nici de gornici nu mi-e teamă, că de mine nu pot să se atingă.

— Nu vii în casă, bade? făcu flăcăul nepăsător, parcă nici n-ar fi ascultat.

— Apoi c-am stat destul și-i vremea să mergem pe-acasă — zise George ridicîndu-se. Dar tu să nu uiți și să-i spui unchiașului ca să-mi poată porunci dacă-i de mers, auzi?

— Bine, bade George!

Intră în tindă, fără să mai aștepte pînă să plece George, și închise ușa. Îl mai auzi mormăind afară puțin și apoi depărtîndu-se. Trecu din tindă în casă. Pe pat, cu fața în sus, cu mîinile pe piept, se odihnea Horia.

— Dormi? întrebă Ion uimit.

— Ba! răspunse bătrînul, nemișcat.

— Ai venit de mult?

— Am intrat pe ușa dinapoi și m-am așezat să mă hodinesc... Cine era pe prispă? George?... Parcă i-am cunoscut glasul.

— Dînsul, — zise feciorul. Dar m-am întîlnit și cu Ursu Uibaru, gornicul, în sat. Și el m-a iscodit ca și badea George.

— Lasă-i în plata Domnului! încheie bătrînul.

Ion își lepădă țundra și scormoni în vatră să atîțe focul. În casă înserarea se închega filtrată prin cele două ochiuri de fereastră. Pe pat, Horia, mereu ne-

mișcat, respira îngîndurat și din cînd în cînd ofta prelung. După ce țîșni o flacără bună din tăciunii ce mocniseră sub cenușă, flăcăul se așeză pe laviță, la căpătîiul tatălui său, și, parcă i-ar fi înțeles tăcerea și gemetele, întrebă:

— Da cînd aveți de gînd să porniți, tătucule?

— Apoi chiar mîine, pînă-n ziuă — zise bătrînul înviorat, sculîndu-se deodată ca și cînd întrebarea i-ar fi adus aminte ceva ce uitase de tot.

— Vai de mine! se spăimîntă Ion. Și nici măcar merindea nu ți-ai pregătit-o! Cum să pleci așa la drum, taică? Ba încă ce drum!

— Mie-mi spui, băiete, care l-am mai bătut de trei ori? rosti tatăl cu o sfătoșie care-l întinerea. De asta să n-ai tu nici o grije! Numai Dumnezeu să ne ajute să fim sănătoși să și ne întoarcem cu spor!

Acum începu sfatul cu feciorul. Întîi îi spuse că va pleca împreună cu Petre Nicula de la Vidra, cu Toma Pătruț pe care l-au ales mușcanii și cu Vasile Bodoroiu din Ofenbaia. Mai trebuia să meargă și Cloșcuț din Cărpeniș, că pe dânsul îl sortiseră și cărpenișenii, și buciumanii, și abrudenii, dar degeaba, nu poate omul, că-i plin de necazuri. Rău îi pare că pornește fără Cloșcuț, că de toate trei ori laolaltă au fost la împăratul și tare bine se învoiesc, mai bine ca frații. Dar dacă nu se poate, nu se poate și pace. Bani de cheltuială are douăzeci și cinci de zloți, adunați de oamenii din Cîmpeni, Bistra și Rîul Mare în numele cărora se duce dînsul. Sînt colo în traistă, împreună cu jalbele și cu poruncile împărătești pe care domnii de-aici n-au vrut măcar să le citească, necum să le împlinească.

După ce se înnoptă bine și pe cînd bătrînul tocmai îl învăța cum să aibă grije de casă și de toate, se pomeni-

ră cu Toader Oargă, fratele lui Cloșca. Aducea o traistă umflată de merinde. O trimitea Mărina, că tot o pregătise și baremi s-o aibă Horia pe drum dacă Cloșcuț nu poate pleca.

A doua zi, în zorii zorilor, bătrînul era în picioare. Căzuse o brumă groasă. Ceața se risipise de tot și de jur împrejur munții, cu căciuli albe de zăpadă proaspătă, păreau niște voinici mîndri puși acolo întru apărarea oamenilor. Horia își roti privirile peste șirագul de piscuri ca și cînd și-ar fi luat rămas bun de la prietenii cei mai dragi. Cum stătea așa, drept ca totdeauna, căciula neagră apăsată puțin pe urechea dreaptă, cu ochii culoarea oțelului călit, cu mustața românească răsucită tinerește, cu sumanul negru tivit și înflorit cu șireturi vinete subt care se vedea cojocelul alb vrîstat pe piept de cureaua de la traista de piele, încălțat cu cisme cu turetcii moi și încheiați numai pînă deasupra glesnelor, nimeni nu i-ar fi dat cei cincizeci și trei de ani împliniți. Alături de feciorul său cu capul gol părea un frate mai mare.

— Na, dragul tatii, rămîi sănătos și Doamne ajută! zise apoi deodată cu glas blînd.

Ion îi sărută mîna, iar el îl sărută pe amîndoi obrajii.

— Noroc bun, tătucă, și Dumnezeu să v-ajute! murmură feciorul urmărindu-l cu privirea plină de iubire și înduioșare pînă ce se pierdu printre copacii crîngului.

Ursu Nicula, fără să se mai uite înapoi, pășea voinicește pe marginea pădurii. Coti pe urmă spre Poiana, ca să ajungă mai drept prin Lespezeni la Scărișoara și de-acolo, pe lîngă Măgura Negrii, să treacă la Vidra de sus unde avea să se întîlnească cu ceilalți tovarăși de călătorie la Petre Nicula...

Patru săptămîni și patru zile au mers, mai mult pe jos, pînă ce au sosit, într-o zi de vineri, în preajma Crăciunului nemțesc, la Viena. Horia cunoștea binișor orașul și-i duse de-a dreptul la hangiul unde fusese anul trecut, un neamț tare de omenie care nu le-a luat nici un ban pentru găzduire, ba le-a mai întins și cîte-o mîncare din cînd în cînd, tot de pomană. Acolo numai cît și-au odihnit puțin oasele și s-au curățat, că s-au și repezit cu toții la notarul public Ștefan Franz Enyedi, la care îl trimesese rîndul trecut însuși împăratul, ca să le facă acuma o jalbă și mai frumoasă, dacă se poate.

Pe notar îl găsiră și nici nu avură să aștepte decît vreo două ceasuri pînă să poată da față cu dînsul. Din gura lui însă aflară o veste urîtă, că anume împăratul Iosif e plecat de vreo săptămînă în Italia, la Roma, pentru sfintele sărbători, și nici nu se știe cînd se va întoarce; se zice că tocmai pe la Paști. Oamenii rămaseră năuci.

— Na, apoi atunci ce-i de făcut, măria ta? întrebă Horia într-un tîrziu, mai venindu-și în fire.

— De, oameni buni, știu eu ce să vă învăț? zise notarul, blajin, parc-ar fi vrut să-i liniștească. Faceți și voi ce v-o îndrepta Dumnezeu?

— Că asta așa-i, nici vorbă — murmură Horia îngîndurat și posomorît.

Țăranii schimbară între ei priviri întrebătoare. Enyedi era un om foarte cumsecade, crezător la necazurile celor nevoiași, săritor și cu vorba și cu fapta, măcar că ungur și domn. Înalt, subțire, slab, cu o bărbuță gălbuie, vorbea românește ca un român. Se trăgea dintr-un sat de pe lîngă Aiud și cunoștea toate durerile iobagilor. Totuși Horia, de data asta, avu o bănuială și zise:

— Apoi dac-am venit atîta cale, om mai ieşi pînă pe-afară să ne sfătuim între noi şi pe urmă ne-om întoarce la măria ta!

Horia se duse cu ceilalţi tocmai la palatul împărătesc, să afle el acolo dacă e adevărat ce a spus notarul. Un slujitor în uniformă strălucitoare îl lămuri în cîteva cuvinte că da, împăratul e plecat din Viena pentru mai multă vreme. Alţi doi slujbaşi la fel. Horia nu era mulţumit. Aşa l-au purtat cu vorba domnii şi acum trei ani ca să nu-l lase să pătrundă în faţa înălţatului împărat. Pe cînd stăteau la sfat într-un colţ, o cătană veni la dînşii. Era de pe la Făgăraş şi, văzîndu-i în portul românesc, nu l-a răbdat inima să nu se apropie. Un ceas l-a descusut Horia pînă s-a convins aievea. Şi pe urmă s-au întors la Enyedi:

— Ne-am gîndit şi ne-am învoit, măria ta, să aşteptăm aici pînă o veni acasă preaînălţatul împărat! Ş-apoi, fiindcă tot trebuie să zăbovim mai multişor, să ne îngădui să-ţi povestim din fir în păr, măria ta, toate suferinţele noastre, ca să le pui pe hîrtie, să le afle maiestatea sa şi să ne ocrotească cu porunci mai straşnice că altfel pierim!

— Bine, Ursule, prea bine! zise notarul cu bunătate. Am să vă ascult şi să vă fac pe plac şi să dea Dumnezeu să iasă toate bine. Eu, îţi aduci aminte, v-am făcut şi de rîndul trecut tot ce mi-aţi cerut, ba am fost cu voi şi la maiestatea sa...

Ştiindu-i fără mulţi bani în oraşul cu cheltuieli mari, Enyedi i-a îndreptat la un sas din Orăştie care se aşezase de vreun an pe-aici deschizînd o cîrciumă cu han pentru oameni mai săraci, afară, la marginea oraşului. Le-a dat şi o scrisoare ca să-i primească şi să-i găzduiască ieften. S-au învoit repede cu sasul să doarmă pe unde se va putea, să mănînce ce se va

găsi, să rămîie la dînsul cît vor dori, numai în schimb să-i muncească ce va trebui. Erau foarte mulțumiți; puteau acuma să aștepte fără grija zilei de mîine.

Numai Horia n-avea astîmpăr parc-ar fi stat pe jăratec. Umbla toată ziua prin oraș, el știa pe unde, și seara, cînd se aduna cu tovarășii, mereu le spunea:

— Poate s-o îndura Dumnezeu să vie acasă împăratul mai curînd, să știm odată dacă-i albă ori neagră, că așa nu mai merge, măi oameni!

Peste cîteva zile apoi s-a dus la notarul Enyedi, a așteptat pînă ce a rămas singur.

— Ei, Ursule, ce necaz mi te mai aduce? îl întrebă notarul. Dacă-i lungă povestea, șezi colea, să mi-o spui pe îndelete, că eu te ascult bucuros!

Horia oftă:

— Lungă-i, măria ta, și numai cu amar și cu sărăcie, de nici nu știu de unde s-o apuc. Dar de spus trebuie să ți-o spun ca să ne ajuți și dumneata la înălțatul împărat să dobîndim dreptate cît mai degrabă că altfel are să fie rău de tot! Măria ta să alegi ce trebuie ales, că ești om cuminte și învățat!

Enyedi avu un zîmbet de încurajare. Cunoștea el plîngerile iobăgești și mai cu seamă pe cele din Ardeal, recunoștea multe nedreptăți și compătimea pe cei ce le sufereau. Se socotea puțin filozof și, în această calitate, mai obligat să asculte pe cei mici deopotrivă ca pe cei mari. Horia îndeosebit îl interesa. Pentru un țăran fără carte i se părea foarte deștept, foarte stăruitor și cu o voință în stare să spargă zidurile. Pe urmă avea în ochi o lumină ciudată, cu niște pîlpăiri care pătrundeau în străfundul inimii, și o privire căreia nu te puteai împotrivi. Impresia aceasta neobișnuită i-a rămas de anul trecut, cînd l-a văzut întîia oară, dar acuma părea și mai accentuată.

— De trei ani umblă după mine gornicii și pandurii și toți slujbașii să mă prindă și să mă spînzure, măria ta! N-am omorît pe nimeni, n-am furat, n-am greșit nimănui și cu toate astea sînt fugărit și hărțuit într-una ca o fiară! Trebuie să stau tot ascuns, să ocolesc drumul mare ca tîlharii numai pentru că zic dumnealor că eu am învățat pe oameni să ceară dreptate și lege... Na, apoi așa să fie și încă n-ar fi nici un păcat, că doară fără dreptate și fără lege nu putem trăi! Dreptu-i, măria ta?

— Drept, drept — murmură notarul.

— Dar vezi că astea-s numai vorbe, că mînia cea mare a domnilor pe mine se trage de cînd am venit aici cu plîngere la înălțatul împărat! Că de ce am venit și cum am îndrăznit? Apoi de bine nu se jeluiește nimeni, măria ta! Că n-am apucat noi nebunește calea Beciului, fără numai cînd am bătut în zadar la toate porțile și de la Sibiu, și de la Cluj, și de la Bălgrad! Noi ne-am tot lăsat și am tot îndurat orice ne-au poruncit domnii, fie cu dreptate, fie cu strîmbătate, și de-aceea am ajuns azi de sîntem în rîndul vitelor și nu ne mai îngăduie nici măcar să ne plîngem... Pînă acuma vreo șaptezeci de ani noi am fost oameni slobozi. Acolo, în Munții Apuseni, am trăit cum am putut, în sărăcia noastră. Bătrînii spuneau, cînd eram copil, că în vechime am avut un cap al nostru, stăpîn peste întreg ținutul, un voievod român care dădea porunci și împărțea dreptate. La noi în sat, în Albac, mai trăiesc și azi moșnegi care au apucat în tinerețe vremurile cînd nu se pomenea pe-acolo iobăgie, ci toți erau slobozi deopotrivă. Atunci, spun dînșii, nici biruri nu plăteau nimănui, ci numai niște plocoane către împăratul, cum fusese obiceiul din bătrîni. Pînă ce, într-o zi, s-au pomenit oamenii cu o poruncă mare

care zicea că toți munții, toate casele, toate pămînturile, tot, tot e moșia statului, iar oamenii care le-au stăpînit din moși-strămoși sînt iobagii cîrmuirii. Și îndată au venit slujbași de tot felul să gospodărească, să pună dări și munci... Asta nici n-a fost așa demult, că doar țin minte și eu cînd a venit cel dintîi ișpan la Cîmpeni, că eram copil și mă miram. Pe urmă am mers din rău în mai rău. La început birurile erau mici. Pe vremea cînd m-am însurat eu, să tot fie vreo douăzeci de ani, întreg ținutul plătea cinci mii opt sute de zloți. Îmi aduc aminte bine, că fusesem jurat comunal. Acum vreo zece ani am plătit cincisprezece mii de zloți, iar azi trebuie să scoatem douăzeci și două de mii. Și încă de-ar fi numai atîta! Dar încetul cu încetul, an cu an, au venit fel de fel de dări deosebite, unele în bani, altele în muncă, așa că acum noi sîntem mai oropsiți chiar decît iobagii de pe moșiile nemeșilor, că în munții noștri mai mult de jumătate din oameni n-au deloc pămînt roditor și nici fînețe, și totuși birurile trebuie să le plătească întocmai ca și cînd ar avea pămînt.

Se opri deodată și se uită drept în ochii notarului.

— Ce-i, omule? De ce te-ai oprit? se minună Enyedi.

— Măria ta — zise încet și cu alt glas Horia — să mă dai afară cînd ți s-o urî, că eu ți-aș tot povesti o săptămînă pe nerăsuflate și poate și dumneata n-ai atîta vreme să mă asculți?

— Lasă, n-ai grije că ți-oi spune eu cînd să încetezi! zîmbi notarul.

— Na, bine măria ta! făcu Horia, mulțumit. Dumnezeu să-ți dea sănătate și viață lungă!... Ei, și cum zic, măria ta, ne-a ajuns cuțitul la os. Că amu n-avem

drept nici de păşunit vitele, nici să tăiem lemne pentru nevoile noastre. Nu mai avem nici un drept, fără numai datorii. Trebuie să tăiem cincisprezece mii de stînjeni pentru domeniul de la Zlatna şi să le ducem, uscate şi curăţate, unde se dă porunca; trebuie să cosim, să strîngem şi să cărăm atîtea mii de care de fîn din livezile statului; trebuie să ducem vinul şi vinarsul statului, pentru unele sate, depărtare de patru zile, pînă la Zlatna, să cărăm fier din Huniedoara pentru minele statului şi orz din Ţara Ungurească pentru berăria statului, cale de douăsprezece zile şi mai mult, şi toate astea pe nişte preţuri de batjocură. Fiindcă în munţii noştri nu se fac bucate, aveam drepturi din vechime să aducem fără vamă din Ţara Ungurească grîu şi porumb şi orz şi de toate. Poate că-ţi aduci aminte, măria ta, că anul trecut am adus chiar privilegiile domneşti cu peceţi, de pe vremea crailor Sigismund şi Batori şi Rakoczy cel bătrîn şi cel tînăr, de ni le-ai scris din nou pentru maiestatea sa. Că eu nu spun minciuni şi vorbe goale, măria ta! Acuma trebuie să cumpărăm toate de trei ori mai scump de la arendaşii domeniului, ca să-i îmbogăţim pe ei din sărăcia noastră. Pe urmă mai vine şi comitatul cu alte biruri şi alte munci pe oameni, pe urmă gornicii şi primarii care mai trag şi pentru ei. Iacă aşa Macavei Bota, primarul nostru din Rîul Mare, şi Vasile Goia din Vidra şi cu cel din Cîmpeni şi din Bistra, s-au apucat şi au stors de pe oameni cincisprezece mii de florinţi pentru cheltuieli de cancelarie, iar solgăbirăul Komaromi, ca să nu rămîie mai prejos, a poruncit să-i scoată şi pentru cancelaria lui nouă mii. Şi bieţii oameni de voie de nevoie au plătit, dar socoteală de bani dînşii n-au dat nimăntii nici pînă-n ziua de azi... Cînd a văzut norodul că nedreptăţile nu se mai isprăvesc, s-a gîndit

să trimită o deputăție la cîrmuire, la Sibiu, să se plîngă și să ceară ocrotirea legilor. Acolo însă i-au trimis înapoi, după ce mai întîi le-au spus că iobagii trăiesc din averea și mila domnilor și că deci nu au dreptul să-și pîrască stăpînii. Asta ca asta, dar provizorul domeniului s-a supărat foc că oamenii au îndrăznit să umble cu jalbe și a tras în judecată pe toți deputații comunelor. Firește, judecata i-a și pedepsit, ca să ție minte să nu mai crîcnească niciodată. Și uite așa s-au ales care cu douăsprezece, care cu douăzeci și cinci de vergi zdravene, Petre Nicula și Toader, Junga și Vasile Pascu. Pînă și Gavrilă Todea, moșneag de optzeci de ani, a trebuit să sufere rușinea de-a fi bătut, încît din bătaia asta i s-a tras și moartea peste cîteva luni. Uite așa ni se face nouă dreptate, măria ta... Apoi dacă a înțeles lumea că la cîrmuirea din Ardeal nu se găsește apărare, ne-am sfătuit și ne-am hotărît să facem ce-om face și să ne plîngem chiar maiestății sale înălțatului împărat. Și au strîns oamenii bani, rupînd de la gura copiilor, și ne-au dat cîte douăzeci de zloți și ne-au trimis să cădem în genunchi la picioarele tronului și să dobîndim o ușurare pentru cei năpăstuiți. Așa am venit întîia oară aci acum patru ani, cînd mai trăia încă fie iertata împărătească Maria Terezia, dar era tare bătrînă și slăbită, de n-am putut ajunge nici măcar să-i vedem fața, oricît ne-am trudit și ne-am rugat. Peste un an iar am pornit la drum și am avut noroc de ne-am putut apropia de înălțatul împărat și ne-a mai mângîiat sufletele cu o vorbă bună și cu porunci către domnii de-acasă să fie mai milostivi. Azi-primăvară a trecut anul ne-am ostenit din nou și din nou maiestatea sa ne-a făgăduit dreptate, că erai de față și măria ta. Au plecat porunci bune de-aici, dar degeaba, măria ta, că nici poruncile împă-

rătești nu le mai ascultă nimeni, că domnii spun că asupra noastră nici împăratul n-are putere, fără numai dînșii. Ba încă poruncile înălțatului împărat mai rău i-au înverșunat împotriva noastră încît nu mai avem altă scăpare decît ori să pierim, ori să ne luăm lumea-n cap, ori, Doamne ferește, cine știe ce altă poznă!... Ș-apoi de-aceea ne-au trimis iarăși oamenii a patra oară!

Notarul se sculase și se plimba de ici-colo, privindu-și vîrfurile cismelor, cu mîinile încopciate la spate. Acuma se opri în fața lui Horia și zise:

— Oamenii tot pe tine te trimit unde-i mai gingaș?

— Oamenii mă ascultă, măria ta, fiindcă și eu ascult durerile lor! spuse Horia simplu, fără urmă de mîndrie. M-a învrednicit Dumnezeu de am prins oleacă a scrie și a citi, pe urmă, umblînd mereu prin lume, m-am obișnuit a grăi și nemțește, și ungurește, atîta cît trebuiește omului prost, și de aceea au socotit comunele să mă trimită mereu și pe mine să le caut dreptatea... Altfel sunt sărac, măria ta, pentru că toată viața am ținut partea celor slabi și la judecăți, și la primării și peste tot. Așa m-a lăsat Dumnezeu!

Enyedi îl bătu prietenos pe umăr.

Peste cîteva zile Horia reveni:

— Măria ta, să mă iertați, dar mai am să-ți spun niște întîlmplări pe care n-ai de unde să le știi și pe care trebuie să le scrii nesmintit în jalba către înălțatul împărat, ca să afle tot și să poată cumpăni bine dreptatea... C-apoi mai ales din pricina asta am venit noi acuma așa de iute, că primejdia-i mai mare ca altădată!... Acu-i anul, în primăvară, pe la sfîrșitul lui mai, în vremea cînd ne întorceam noi spre casă de la preaînălțatul împărat, s-a întîmplat o poznă

la bîlciul din Cîmpeni. Să vezi, măria ta, cum și ce s-a întîmplat!... La bîlciul de țară ce-l ținem noi în Cîmpeni aveam din bătrîni privilegiul să vîndă numai cîmpenii băuturi de tot felul, ba încă să ia și vamă de la străinii care ar aduce la tîrg vreo băutură de vînzare. Cîrmuirea de la Sibiu însă acum trei ani a arendat dreptul de cîrciumărit unor armeni care numaidecît s-au apucat și au oprit lumea să mai cumpere sau să vîndă vreo băutură fără numai de la dînșii. Bine, asta-i cîrciumăritul îndeobște. Oamenii au cîrtit, dar s-au supus. Porunca-i poruncă și gata. Acu vine bîlciul la Cîmpeni. Cîrciumăritul e una, bîlciul e alta. Pentru bîlci era privilegiul străvechi al cîmpenilor. Armenii însă nu! Au scos ei băuturi în tîrg și au trimis slujitori înarmați să vegheze ca nu cumva să cuteze cineva a vinde vreo băutură. Slujitorii, obraznici și fuduli, au început să se ia la harță cu tîrgoveții, cu pricină, fără pricină. Pe un nenorocit de țăran din Albac, care adusese niște mied de vînzare, l-au luat la bătaie și l-au dus în sudălmi și lovituri la ișpanul Intze să-l judece. Alt slujitor alerga călare prin piață și pleznea cu biciul pe cine nu i se ferea din cale, pînă ce a călcat pe un țăran din Zarand care tocmai își strîngea în dăsagi lîna cumpărată. Omul înfuriat a pus mîna pe un topor și, ca să se răcorească, s-a repezit la un butoi cu vin de-al arendașilor și l-a spart. Alți necăjiți și batjocoriți i-au sărit în ajutor și s-au pus să se răzbune pe butoaiele armenilor. Slujitorii și ceilalți lefegii ai arendașilor au luat-o repede la sănătoasa. Gornicii înșiși n-au îndrăznit să iasă să potolească mulțimea răzvrătită, care acuma răcnea și umbla să se arunce la pivnițele arendașilor, să le verse toate băuturile. Cine știe ce s-ar mai fi întîmplat atunci dacă primarul din Rîul Mare, Dumitru Todea,

nu s-ar fi dus să liniștească poporul, mai cu porunca, mai cu vorbă blîndă și să împiedece vreun rău mai mare. Acu, să vezi, măria ta, ce-a ieșit din întîmplarea asta! ... Cum s-a aflat la Sibiu despre iuțeala de la Cîmpeni, îndată s-au trimis porunci strașnice să fie cercetați și crunt pedepsiți toți făptașii. Și s-a adunat la Zlatna în mare grabă forul dominal, a prins douăzecișitrei de primari și jurați din comunele învecinate, i-au aruncat în temniță și i-au chinuit luni de zile pînă ce în sfîrșit astă-primăvară i-au osîndit pe toți, pe unii să fie numai bătuți cu vergile, pe alții cu temniță grea, iar pe cîțiva la moarte. Așa pe Petre Manciu din Secătura, pe Simion Bostan și Andrieș Pascu din Cîmpeni, pe Ursu Gomboș din Vidra, pentru că ar fi aținat poporul și ar fi ținut sfaturi în taină și au luat bani de la oameni ca să trimită deputății cu plîngere la împăratul. Cel mai crîncen a fost însă osîndit tocmai Dumitru Todea, cel care potolise norodul. Bietul Dumitru trebuia să fie întîi torturat, apoi să-i taie capul, trupul să i-l despice în patru și bucățile să fie puse în țeapă... Provizorul domeniului cerea să se ia osînditilor dreptul de apel și pedeapsa să se împlinească îndată, mai ales pedeapsa cu moartea, că, zicea, așa ar fi poruncit guvernul. Spre norocul sărmanilor năpăstuiți, forul dominal n-a ascultat cererea provizorului și a primit apelurile. Comunele spăimîntate și îngrozite au trimis rugămînți la Viena și înălțatul împărat, milosiv ca totdeauna, a poruncit să oprească pedepsele pînă se vor cerceta mai bine greșelile vinovaților. Degeaba. Numai pedeapsa cu moartea au schimbat-o în temniță pe viață, încolo... Și ca să vezi mai bine, măria ta, cum ni se face nouă dreptatea, să-ți spun că în osîndă am fost cuprins și eu împreună cu vărul meu Petre din Vidra, cu toate că noi nici măcar nu

eram acasă, că de-abia pornisem de-aci de la maiestatea sa, cum prea bine știi și măria ta!... Și uite așa se umplu temnițele, iar pe urmele noastre sînt mereu pandurii fără nici o vină decît că vrem oleacă de dreptate!... Iar comunele ne-au trimis acuma să ne rugăm fierbinte la maiestatea sa să se îndure cel puțin de cei care suferă în temniță, chinuiți și urgisiți și nevinovați, să dea poruncă aspră să-i lase pe la casele lor, să-și vadă de necazuri și de nevoi! Și să ne îngăduie domnii noștri măcar să ne jeluim la picioarele înălțatului împărat și să nu ne oropsească așa de rău din pricină că inimile noastre caută mîngîiere în bunătatea și mila maiestății sale!

Notarul îl ascultă cu aceeași bunăvoință, făcîndu-și chiar însemnări după unele lucruri ce i se păreau lui vrednice să fie puse în jalba către împăratul. Horia însuși nu ostenea și nici nu contenea cu jelaniile. Cel puțin o dată pe săptămînă aștepta răbdător la poarta lui Enyedi, întreba vești despre maiestatea sa și apoi mai adăoga cîte-o poveste ca să cunoască domnul notar toate fețele întîmplărilor.

Astfel trecu Crăciunul, veni anul cel nou 1784. Țăranul din Albac ajunse obișnuitul casei notarului. De cîteva ori i-a dat și de mîncare, ba l-a pus să povestească și de față cu nevastă-sa, o femeie bună ca pîinea caldă și care mereu suspina și lăcrima cînd auzea despre suferințele oamenilor.

— Să nu te superi, măria ta — zise apoi Horia într-o zi — că ești domn și dumneata, dar nu mă pot stăpîni să nu-ți spun: tare s-au înrăit nemeșii în vremea din urmă! Poate că s-a schimbat și lumea, dar răi sunt și fără suflet! Baremi cu noi românii se poartă ca și cînd am fi vite. Noi nu suntem buni decît la munci, încolo parcă nici n-am fi oameni. Vitele chiar o duc

mai bine ca noi, că muncesc și după munca lor au de mîncare, dar nu plătesc biruri și nici nu suferă umilințe zadarnice. În vechime se spune că oamenii au fost robi. Iacă, măria ta, eu socot că și robii aveau viață mai omenească decît noi. Apoi dacă nici legile nu ne apără și nici măcar credința noastră nu e cinstită de stăpînii țării! Vezi, măria ta, în Ardeal sînt stăpîni și ungurii, și sașii, și săcuii, iar românii numai iobagi și jeleri și vai de ei, cu toate că pămîntul al nostru a fost și noi sîntem cei mulți, adică talpa țării!... Eu am umblat mult, măria ta, și prin Țara Ungurească și pe la noi, și pe-aici printre nemți. Am stat de vorbă cu tot felul de neamuri și am auzit multe jelanii și dureri, dar rău și batjocură ca la noi nu-i nicăiri în lume, zău așa!... Românul numai apa n-o plătește și aerul, încolo tot, tot! Ce să-ți mai spun eu, măria ta, că ești de prin părțile noastre și cunoști lucrurile! Că la Paști și la Crăciun trebuie să mergi la curte cu un colac, cu un ulcior, cu o lumînare, cu o găină și, dacă ai, fie cu iertare, doi porci, pe cel mai gras tot nemeșului îl duci, ba de se întîmplă să n-ai deloc, pleci la tîrg și cumperi și-l dai domnului că altfel nu-i de trăit. Să faci patru zile pe săptămînă pe seama domnului, dar baremi să ai și tu pămînt! Dar la noi oamenii n-au nici un sfert de iugher și totuși trebuie să muncească patru zile nemeșului. Și muncește nu doar bărbatul, ci și femeia trebuie să toarcă, să țese pînză de in, să facă horbote, iar dacă nu știe ori nu poate lucra destul de bine și pe placul doamnei, apoi trebuie să plătească cu bani alta în locul ei. Nici după moarte nu scăpăm, măria ta, că văduvii tot ce-a lăsat bărbatul i se ia, ba o mai aruncă și prin temnițe și o chinuiesc să mărturisească pînă la un vîrf de ac tot ce i-a rămas. Are nemeșul vin prost și nu poate scăpa de el, îndată

pune pe iobagi să-l vîndă și dacă se strică ori nu se vinde, plătește bietul român. Ai zece oi, una ți-o ia domnul, și cu oaia îți ia și mielul. Nu, nu, măria ta, am ajuns mai rău ca vitele! De-aceea unii domni nici nu mai înjugă vite la grapă, ci iobagi, că-s mai ieftini!...

Notarul dădea din cap, că adică da, da, așa e, cunoaște și dînsul. Subt diverse forme a auzit mereu plîngeri d-astea din Ardeal. Pe el îl interesau mai mult ca documente omenești. Recunoștea nedreptățile, dar pe de altă parte se gîndea că așa a fost totdeauna, în toate timpurile și la toate neamurile, ca unii, cei mulți, să muncească și alții, cei puțini, să huzurească din munca celor mulți. Ar putea fi lucrurile și altfel, ceva mai bine, negreșit. El însă nu-i chemat să schimbe lumea și în nici un caz nu ar vrea să-și complice viața, după ce acum și-a aranjat-o convenabil. Meseria împăraților este să-și bată capul cu probleme de-astea. Dealtminteri Iosif II, regele cu pălărie, cum îl batjocoresc ungurii, numai reforme și îmbunătățiri visează pentru popoarele sale. Poate că el are planuri și pentru valahi.

Seara, cînd sosea la gazdă, Horia nu pregeta să povestească sasului și mai amănunțit necazurile care i-au mînat pe-aci. Sasul înțelegea mai greu dar tot recunoștea că toate plîngerile sunt drepte și asigura pe Horia că împăratul Iosif, care e genial și iubește deopotrivă toate popoarele împărăției sale, are să șteargă curînd iobăgia și în Ardeal, cum a șters-o în Austria și în Cehia. Dealtfel hangiul avea mare respect pentru Horia, dădea mîna cu dînsul și nu-l punea la muncă, cum îi punea pe ceilalți tovarăși ai lui, ba-l mai cinstea și cu cîte-un pahar de vin, mai ales în serile cînd n-avea mușterii și putea sta la taifas.

Iar cînd a aflat că vorbește și nemțește s-a bucurat mai mult și îndată i-a făcut cunoștință cu un prieten bun al său, fost grenadir și acuma nemulțumit cu vremile și împrejurările. Vînjos, bătăios, fostul grenadir strigă îndată:

— Nici popoarele să nu aștepte tot numai de la împăratul! Că și împăratul e om și face ce poate! Popoarele să mai puie mîna și pe par cînd nu mai merge altfel! Dreptatea trebuie cucerită ca o cetate! Ai înțeles?

— Înțeles, cum nu! răspunse Horia cutremurîndu-se. Și adăugă pe urmă, cu ochii în tavan, parcă ar fi privit în viitor: Omul tot rabdă, rabdă, pînă ce se umple măsura și nu mai poate răbda, și atunci... Doamne ferește!

În sfîrșit într-o zi notarul Enyedi îl întîmpină radios:

— Ei, Ursule, poimîine sosește împăratul!... Uite și jalba ți-am făcut-o cum m-am priceput mai bine. Să ai noroc!

Mai trecură două săptămîni și în ziua de întîi aprilie, împreună cu tovarășii săi, Horia a pătruns la împăratul Iosif. Pentru că era acum a treia oară aci și cunoștea obiceiurile, aștepta liniștit să-i vie rîndul.

— Ursu Nicula! Iar tu?... Ce dorești?

Era glasul împăratului, blînd, cald, părintesc. Horia încremeni. Împăratul l-a recunoscut, își amintea că a mai fost cu plîngeri și-i vorbea românește, stricat, dar cu un surîs plin de bunăvoință. Cu jalba în mînă, Horia se uita drept în ochii suri ai monarhului. Și, fără să vrea, în acea clipă, i se părea că-l vede întîia oară, acum unsprezece ani, la Zlatna, unde sosise călare, cel dintîi Habsburg care se milostivise a cerceta

Ardealul și pe români. Zîmbea și atunci, în mijlocul mulțimii de mii de români, adunați cu plîngeri nenumărate. Văzîndu-l atît de binevoitor, toată mulțimea s-a prăvălit în genunchi în fața lui, iar dînsul, mișcat, a strigat pe românește: „Scoală, scoală"! Și a început să strîngă el însuși sutele, miile de jalbe din mîinile oamenilor... Copleșit și de amintiri, și de glasul ce-i răsuna mereu în urechi, Horia căzu în genunchi, murmurînd:

— Înălțate împărate...

CAPITOLUL II

VINE HORIA CU PORUNCI!

Pe la Rusalii se răspîndi vestea că s-au întors deputații de la împăratul și că Horia aduce porunci bune. Popa din Albac a și întrebat pe Ion, dar feciorul nu știa nimica, numai că tatăl său încă nu sosise.

Pe urmă, în cîteva zile, s-au lămurit lucrurile: cei trei au venit într-devăr, dar Horia mai zăbovește, că l-a oprit înălțatul împărat să-i mai dea niște porunci noi și poate și alte semne ca nimeni să nu se mai îndoiască despre bunătatea lui față de norodul românesc oropsit de domni și de slujbașii cîrmuirii.

Petre Nicula din Vidra nu mai contenea povestind fel de fel de minunății, mai cu seamă despre audiența la înălțatul împărat. De la dînsul s-a aflat întîi cît de bine cunoaște împăratul pe Horia, cît i-e de drag și cum s-a bucurat cînd l-a văzut, cum i-a zis pe nume și l-a întrebat despre necazurile oamenilor, apoi cît de rău s-a supărat dacă i-a spus Horia că domnii nu ascultă poruncile împărătești și cum s-a jurat că are să-i învețe dînsul omenie și ascultare pe toți... La biserică, la

sfîrșitul slujbei, după ce răspunse la toate întrebările, adăogă cu glas înălțat și aproape amenințător:

— Ehei, măi fraților, Horia e crăișorul nostru și crăișorul împăratului, așa să știți! Ș-apoi dacă nici dumnealui nu capătă dreptate, înseamnă că a pierit dreptatea din lume și putem să punem de mămăligă!

Dar nici Vasile Bodoroiu și nici Toma Pătruț nu stătură cu mîinile în sîn și cu gura încleștată. Și ei împrăștiară vestea cea bună despre mila împăratului și despre prietenia lui Horia cu preaînălțatul, încît din Zarand pînă la Bălgrad s-au umplut și munții, și satele, și toate inimile cu nădejdi trandafirii care se împleteau împrejurul lui Horia ca niște cununițe de nuntă mare.

Apoi într-o seară, tîrziu, sosi și Horia în Crîngul Feregetului. Lumina albă de lună fîlfîia peste văi ca un văl de mireasă frumoasă. Cele cîteva căsuțe împrăștiate în crîng păreau mici ca niște jucării. Pe cerul negru clipeau stele rare înfricoșate de privirea rece a lunei cu obraz batjocoritor. Prin pînza de tăcere apele Albacului gîngureau moleșite de somn. Din cînd în cînd numai cîte-un hămăit de cîine speriat sfîrtica văzduhul, ca țipetele gornicilor la muncile obștești.

În marginea livezii, înainte de-a trece pîrleazul, Horia se opri. Trebuia să-și astîmpere bătăile inimii ostenite de drum și de un simțămînt ciudat. O jumătate de an se scursese de cînd plecase. Cît s-a zbuciumat în acest răstimp în orașul cu strălucire multe și totuși cît i-a fost de dor mereu de munții, de sărăcia și de suferința de-aci! Se întorcea cu inima mai grea, dar de cum a pătruns în munții proaspăt înverziți, sufletul i s-a umplut de o bucurie caldă care răscumpăra toate grijile.

Traista de piele, umflată cu documente și porunci împărătești, agățată peste umărul stîng, îl apăsa ca o

povară chinuitoare. Sorbind lacom răcoarea serii de primăvară în fața codrilor unde și-a măcinat cincizeci de ani de viață, i se păru că se întoarce nu de la Viena acasă, ci înapoi în timp pe o cărare strîmtă, cu urcușuri aspre, pe care la fiece pas întîlnește cîte-o întîmplare, cînd mai măruntă, cînd mai însemnată, cînd mai tristă, cînd mai bucuroasă, din însuși trecutul lui. Se simțea la o răscruce hotărîtoare unde, ca să aleagă calea cea dreaptă, trebuie negreșit să se uite înapoi. Toate gîndurile și toate planurile ce le-a morfolit în cinci săptămîni prin străini trebuiesc chibzuite aici, la fața locului, ca o spovedanie. Nu se potrivesc aici socoteli de aiurea. Locurile își au legea lor plămădită din respirația pămîntului și a oamenilor care sînt și au fost.

Îi era sufletul mai însetat acuma cînd simțea iar sub picioare glia aspră, sălbatecă și totuși primitoare care i-a hrănit toată viața și mai ales care i-a înflorit copilăria. Fusese slăbuț, gingaș și frumușel ca o fetiță în copilărie. S-a deșteptat în lume înconjurat de o iubire mare, aproape bolnăvicioasă. Era al treilea copil, cei doi dinaintea lui muriseră pînă a nu împlini anul. Părinții îl corcoleau mereu înfricoșați să nu se prăpădească și dînsul. Fiindcă se născuse între Crăciun și Anul nou, popa îl botezase Vasile, dar în casă îi ziceau Ursu, ca prin farmecul numelui să-i dea mai multă putere de viață. Ursu i-a zis pe urmă toată lumea, pînă și împăratul. Pe maică-sa a pierdut-o cînd era de zece ani și nu și-o amintește decît ca o frumusețe vestită în tot cuprinsul Munților Apuseni. Pentru că i-a semănat mult, gurile rele scorniseră că l-ar fi făcut cu un grof ungur care a văzut-o la un bîlci în Cîmpeni și, de dragul ei, a venit la Albac și a stat aci trei luni, tocmai în vremea cînd stăpînirea trimisese pe tatăl

său să aducă fier de la Huniedoara pentru cuptoarele băilor din Zlatna, lipsind astfel de-acasă șase săptămîni. Rău se necăjea cînd copiii, în batjocură, îi ziceau pui de grof, mai cu seamă din pricina tatălul său pe care-l iubea mai mult decît pe mă-sa și pe care socotea că porecla aceasta îl rănește adînc, deși bătrînul nu se sinchisea de asemenea fleacuri, ba chiar rîdea de ele. Om bun ca tatăl său nu s-a mai pomenit în Albac. L-a și plîns tot satul cînd l-a omorît pădurea. Horia avea atunci nouăsprezece ani și toate neamurile s-au năpustit asupra lui să-l însoare îndată, să nu stea casa pustie și să se irosească bruma de avere ce-a rămas. El însă s-a împotrivit. Dacă ar fi să se însoare, și-ar alege o femeie pe placul inimii. Are vreme destulă să caute. Și pe urmă sufletul lui era plin de doruri nelămurite. Învățase bine meșteșugul de văsar. Cofele, ciubarele, donițele, furcile de tors pe care le lucra dînsul erau cele mai frumoase de se minunau oamenii cum poate să le facă, cum se minunau dealtfel și de doinele lui, cîntate cu atîta inimă și glas așa de dulce că l-au și poreclit Horia. Îi plăcea să cunoască lumea și oamenii. Pleca cu văsăria lui cînd spre inima Ardealului de la Turda în jos, cînd prin Zarand spre Bihor și Arad și Banat. Cutreierînd astfel țara cu vasele și doinele lui, ajunse să aibă cunoștințe și să fie iubit prin toate părțile românești, iar în sufletul lui să se adune toate durerile și bucuriile celor mulți obidiți.

Într-o primăvară — era atunci tocmai de douăzeci și patru de ani — pornind cu căruța plină de vase spre Zarand, a poposit în satul Criștior, pe drumul dintre Abrud și Brad. Fiindcă îl apucase noaptea, a mas acolo, la marginea șoselei, în capul satului. A doua zi de dimineață, pe cînd se gătea să plece mai departe și horea un cîntec de jale cu glasul lui moale ca o mîngîiere,

s-a pomenit în față, parc-ar fi ieșit din pămînt, cu o domniță frumoasă ca o zînă din povești, subțire și mlădioasă ca firul de trestie tînără, cu niște ochi negri, mari și umezi, adumbriți de gene lungi și leneșe. Stătea pe drumul zbicit și-l cîntărea cu o privire uimită de curiozitate. Mai înainte, pe stînga, la vreo sută de pași, se vedea poarta de fier a castelului familiei Kristsori, cu gardul de zid înalt și cu un șir de plopi bătrîni care parcă străjuiau grădina domnească. Horia își întrerupse îndată cîntecul, își scoase cuviincios căciula și dădu binețe.

— Cine ești tu? întrebă domnița scrutîndu-l și mai stăruitor din ochi.

— Ursu Nicula, domniță, din Albac! răspunse dînsul simplu.

Era unica fiică a nobilului Kristsori, Rafaela, alintată și răsfățată de părinți și de cei cinci frați ai ei mai mari. Avea șaptesprezece ani și toate capriciile. Cîntecul țăranului o atrăsese cu ritmul straniu și dureros care parcă trezise în sufletul ei nostalgii străvechi. Înfățișarea flăcăului cu părul castaniu închis, lung pînă aproape pe umeri, și puțin inelat, despărțit pe creștet, cu figura brună arsă de soare, cu trăsăturile tari și totuși fine, cu nasul drept, subțire și delicat, cu privirea aprinsă și plină de istețime, cu sumanul negru pe umeri — toate îi aminteau un tablou vechi din sala de arme reprezentînd pe strămunul familiei, pe voievodul Boalea, fiul lui Boariu, căruia regele Sigismund, acum vreo patru sute de ani, i-a tăiat capul pentru că l-ar fi jicnit prin vorbe proaste și de ocară, rostite față de mai mulți nobili, în felurite locuri și cu felurite prilejuri.

În vreme ce țăranul îi spunea cum se duce cu marfa prin țară s-o vîndă și-i arăta obiecte ce credea că o pot interesa, ea se gîndea numai la asemănarea ciudată

dintre acest iobagiu și strămoșul ei. La sfîrșit însă îi zise prietenos:

— Cînd ai să te întorci acasă, să vii la noi la curte, să ne faci și nouă lucruri d-astea d-ale voastre!

Toamna, cum s-a întors de pe drum, Horia s-a dus la curtea din Criștior. Domnița l-a recunoscut și boierul bătrîn l-a tocmit să lucreze ce-i va porunci domnișoara pînă la Crăciun... I s-a dat o odăiță unde a găsit toate sculele și unde i s-a adus tot materialul de trebuință.

Niciodată n-a lucrat Horia cu mai mare bucurie, fiindcă domnița Rafaela stătea în fiecare zi ceasuri întregi să privească cum cioplește și să-l asculte povestind întîmplări și necazuri din viața iobagilor. Ochii ei mari sorbeau poveștile și se umezeau uneori fără să-și dea seama. Întrebase într-o zi pe tatăl ei cum se face că seamănă străbunul din tablou cu omul care lucrează vase de lemn, și bătrînul i-a explicat confuz că nu poate fi vorba de asemănare, deoarece voievodul Boalea chiar de-ar fi fost român sau așa-ceva, cu siguranță însă c-a fost nobil. Atît de puțin convingător i s-a părut argumentul acesta domniței că îndată a început să viseze pe strămoșul familiei povestind pe ungurește aceleași necazuri ale iobagilor ca și Horia. Iar peste cîteva zile, urmărind firul curiozității ei capricioase, întrebă pe flăcău:

— Unde sunt crăișorii voștri?

— Vai, domniță, crăișorii noștri s-au făcut demult unguri și acuma numai în visuri și în basme îi mai întîlnim! răspunse Horia cu un suspin care totuși domniței nu i se păru ridicol.

Aproape de Crăciun, cînd Horia a isprăvit lucrul, Rafaela n-a uitat a mai veni să-și ia rămas bun de la dînsul și i-a întins mînușița ei să i-o sărute. Era caldă și moale și catifelată mîna ceea micuță și avea un tremur

de păsărică speriată, iar la atingerea buzelor țăranului, degetele ei fine și subțiri au strîns involuntar mîna aspră în care se odihneau. Și pentru că de atîtea ori vorbiseră despre crăișori, îi zise și acuma, glumind și cu un surîs de zînă, ca în povești:

— Drum bun și sănătate, crăișorule!

Vorbele acestea i-au rămas lui Horia în inimă ani de zile, și tremurul mînușiței calde și zîmbetul de ispită. Își dădea seama că visul e primejdios și zadarnic și totuși nu se putea despărți de el. Cîteodată se gîndea să intre cătană, să meargă la război, să facă vitejii mari și apoi să se întoarcă triumfător la curtea din Criștior, în fața domniței. Viața îl purta pe căile ei colțuroase, dar nu izbutea să-i alunge din suflet icoanele închipuirii. Cînd se simțea mai amărît, îi venea să se mulțumească a fi sluga ei toată viața, măcar s-o poată vedea uneori și să-și astîmpere inima. Îndată însă înțelegea că așa ar fi pe vecie osîndit și nu i-ar mai rămînea nici o speranță... Își făcea drum să treacă mai des prin Criștior, tot cu gîndul că are s-o vadă cel puțin. Intra în vorbă cu sătenii și-i întreba despre boieri ca să ajungă să afle despre ea. Totdeauna putea să se bucure căci oamenii o iubeau și o blagosloveau fiindcă era bună și vorbea românește ca și dînșii.

Așa au trecut mulți ani, pînă ce odată a aflat, parcă din văzduh, că domnița Rafaela se mărită. În ziua nunții s-a dus și el la Criștior, s-a amestecat în mulțimea de iobagi care așteptau trecerea alaiului domnesc, pe două rînduri, în straie de sărbătoare, pe ulicioara bisericii. În ajun plouase și mai rămăseseră ici-colo petece de noroi. Toată lumea strălucea de fericire, numai el tremura cuprins de friguri. Apoi, din freamătul mulțimii, simți că se apropie nuntașii. Zări pe mireasă, toată în alb, cu ochii plecați și cu un fior de mulțumire pe obraji.

Se sprijinea de brațul tatălui ei... Și deodată, chiar în fața lui, se opri șovăind. Jos, în calea ei, era o baltă de noroi peste care nu putea trece și în care iarăși nu putea călca ea, cu pantofiorii albi de mătasă. O clipă a ținut șovăirea și nici n-a observat-o nimeni afară de Horia care urmărea fiece mișcare a miresei, parc-ar fi fost vorba de mîntuirea sufletului său. Și astfel, înainte să bage de seamă altcineva, el își smulse de pe umeri sumanul de sărbătoare și-l aruncă peste noroiul din calea domniței. Se făcu o rumoare. Bătrînul Kristsori, cu barba puțin căruntă, aruncă o privire de mulțumire țăranului cavaler. Mireasa însăși întoarse ochii cu un surîs. De-abia atunci ochii ei mari întîlniră privirea lui tristă. El înțelese că l-a recunoscut și pe buzele ei i se păru că citește o șoaptă: „Crăișorul!“ Apoi ea a trecut înainte lăsînd pe suman două urme de pași de porumbiță.

Horia a plecat degrabă, fără să mai aștepte sfîrșitul. Îi era inima ca plumbul. Vedea că acuma s-a prăbușit visul lui nebunesc. A mai umblat cîteva săptămîni năuc și apoi s-a însurat. Era de treizeci și trei de ani și se simțea bătrîn. Și-a găsit nevastă în Călata. N-a iubit-o și, luînd-o, și-a zis în sine că se răzbună pe soartă.

Un răstimp sufletul i-a fost gol de orice năzuințI. Trăia de azi pe mîine ca toată lumea, prins numai de grijile mărunte ale vieții. Pe urmă nemulțumirea i s-a îngrămădit atît de mult că iar a început să fie urmărit de ochii domniței. Dar acuma numai cu mustrare și dispreț încît îi stîrneau mînie și indignare. Îi apărea mereu și din ce în ce mai stăruitor întrebarea: adică de ce românul să fie numai slugă, veșnic slugă, să slujească pe toți, să fie asuprit și batjocorit și bătut de toți? Țara asta-i românească și totuși românii sînt slugi în țara lor.

De-atunci năzuințele și străduințele i s-au închegat într-o țintă nelămurită. Iobagii români, oriunde se aflau, erau frații lui pentru care totdeauna era gata să sară să-i apere. Bătrînii povesteau că toate pămînturile au fost ale românilor în vechime și că străinii, profitînd de blîndețea și răbdarea poporului, încetul cu încetul i-au luat toate drepturile pînă ce l-au făcut slugă. Prin urmare numai dreptate să fie și atunci se va îndrepta și viața românilor.

— Vrem dreptate! a început să spună dînsul oamenilor.

Și a început s-o caute și s-o ceară oriunde se ivea prilejul. Rîvna lui a îndemnat și pe alții încît azi dorul de dreptate mocnește în toate căsuțele iobăgești. Pînă acum cîțiva ani, oamenii nici măcar a se jelui nu îndrăzneau. Și iată că azi plîngerile au ajuns la împăratul! Iar acum doi ani, cînd deputații au pornit la Viena, moșul Gavrilă Todea, de optzeci de ani, cel bătut pentru că fusese la Sibiu cu jalba norodului, a strigat cu glas tare în fața oamenilor:

— Tu să fii crăișorul nostru, Ursule, și să ne cîștigi dreptatea întreagă măcar de-ar fi să ne omoare pe toți.

La întoarcere nu l-a mai găsit pe moșneag. Murise. Dar cuvintele lui i-au rămas înfipte adînc în suflet. A patra oară aducea acuma porunci de îndreptare de la împăratul. Dacă însă nici de data asta nu se va face dreptate?... Printre pomii înfloriți din livadă pluteau închipuiri alburii de aburi ca niște stafii. Una părea că se apropie mereu, ispititor. Cînd o privi mai bine, se înfioră căci avea înfățișarea domniței care i-a încălzit odinioară inima. În aceeași clipă îi răsună în urechi:

„Dreptatea nu se cerșește! Dreptatea se cucerește!“

Se spăimîntă și-și făcu cruce. Vedenia nu mai era. Nu-și dădu seama dacă glasul a venit de la închipuirea de aburi ori a răsărit din adîncimile sufletului său și s-a ridicat ca o poruncă. În urechi îi țiuia neîncetat glasul stăruitor, cu aceleași cuvinte, și cînd trecu pîrleazul, și cînd bătu în ușa casei. Fiindcă nu răspunse nimeni, căută cheia și-și deschise singur. În odaie nu era nimic schimbat, parcă numai azi dimineață ar fi plecat de acasă. Feciorul trebuie să fie pe la fata lui Ion Mătieșu. Tinerețe! Știa de dragostea băiatului și ar fi fost bucuros să-l vadă însurat și așezat. Dacă ar fi avut și el în tinerețe norocul să întîlnească iubirea, poate că azi nu i-ar țipa în urechi vorbele acelea stăruitoare. Pentru dreptatea altora și-a ucis fericirea lui. De șase ani nevastă-sa, cu copilul cel mic, a fugit la părinții ei, la Călata. Nu s-a putut împăca cu ticăloșirea zi de zi a casei lor. I-a imputat mereu că a ajuns de rușinea satului, că sînt mai nevoiași decît țiganii, că se surpă casa peste ei... El recunoștea în sine că așa este, cicăleala ei îl supăra totuși. Ar fi vrut ca barem ea să-i simtă și să-i prețuiască zbuciumările. Cînd a plecat, trîntind ușile, cu copilul cel mic de mînă, a lăsat-o să se ducă și nici pe urmă n-a mai chemat-o înapoi. Pentru viața lui avea nevoie să fie slobod în toate privințele...

A doua zi era duminecă și Horia a coborît în sat. A ascultat întîi slujba și apoi, în fața bisericii, oamenii l-au înconjurat să le spuie cum a umblat și ce-a adus de la împăratul. În vreme ce se sfătuia cu sătenii, din cancelaria comunală, din colț, a ieșit primarul Macavei Bota, înalt, burtos și fălos, și a venit drept la dînsul, zicîndu-i:

— Na, Ursule, bine că ai sosit, că am poruncă mare de la ișpan să te duc îndată la Cîmpeni, să-i povestești și dumnealui ce porunci ți-a mai dat împăratul!

Rîse disprețuitor și puse mîna pe brațul lui în semn că l-a și arestat. Horia se smuci aspru și răspunse:

— Măi omule, vezi-ți de treabă și lasă-ne pe noi în pace, că eu n-am nici o socoteală cu domnii tăi și nici la înălțatul împărat nu m-au trimis dînșii, ci oamenii aceștia de omenie și dumnealor trebuie să le dau socoteală ce am făcut, iar nu altuia!

Primarul se burzului:

— Ba eu am să te duc, Ursule, măcar de te-ai supăra tu oricît de rău! Porunca-i poruncă și eu n-am să calc poruncile nici de dragul tău și nici de dragul nimănui!

Se apropie de Horia, dar un bărbat mai voinic îl îmbrînci încît se clătină și ajunse tocmai în mijlocul mulțimii, de unde apoi fu aruncat afară în ghionturi necunoscute. Furios, primarul vru să se repeadă totuși la Horia. Întîlni însă deodată atîția ochi amenințători, că se răzgîndi, se întoarse și porni înapoi spre cancelarie, strigînd în gura mare:

— Așa?... Ei lasă că eu ți-s popa de-acu încolo, frate Ursule! N-ai vrut să asculți de vorbă bună, ai să știi de frică! Te-am acoperit eu pînă acuma, dar lasă pe mine!... Mi-o plătiți voi cu toții!

— Ce să-ți mai plătim, că doar ți-am plătit de mult peste cincisprezece mii de zloți și încă nu ne-ai dat socoteală! zise Horia batjocoritor.

Toată lumea izbucni în rîs.

— Lasă că vă dau eu vouă socoteală, n-aveți grije! adăogă primarul din fața cancelariei, amenințînd cu pumnul.

Atunci Horia, cu o sclipire ciudată în ochi, spuse celor dimprejur:

— Apoi nu-i nimica, oameni buni, că avem noi porunci de la preaînălțatul împărat pentru toate potăile!

CAPITOLUL III

DE LA ANA LA CAIAFA

În aceeași seară Horia sui coasta spre casa lui Cloșca din Cărpiniș. Se îmbrățișară frățește. Ion Cloșca era sufletul cel mai apropiat de inima lui. Cu vreo șapte ani mai tînăr, mai mic și de statură, se potriveau totuși în toate gîndurile. Horia niciodată nu începea ceva fără să se sfătuiască și să se învoiască cu Cloșcuț.

— Bine că te-a adus Dumnezeu voinic și sănătos! murmură Cloșca strălucitor de bucurie. Ia vezi, Mărino, să ne faci o mîncare domnească, auzi, că uite, a sosit fratele meu Horia!

Mărina, frumoasă și harnică, era slăbiciunea lui Cloșca. O iubea atît de mult că de dragul ei ar fi fost în stare să și ucidă. Dacă n-a plecat a patra oară cu Horia la Viena, de vină au fost și ochii verzi ai femeii.

După ce îi povesti pe îndelete cum și ce-a făcut prin Viena, Horia sfîrși:

— Iacă, Ioane, împăratul e cu noi, dar și noi trebuie să fim cu împăratul!

— D-apoi nu sîntem? se miră Cloșca.

Horia îl privi lung și de-abia într-un tîrziu răspunse:

— Da, cu inima și cu gura sîntem, negreșit... Dar oare numai cu atîta făcutu-s-a vreodată ceva în lume?

Și mai nedumerit, Cloșca întrebă:

— Apoi atunci?

De-abia în clipa aceasta văzu că fratele lui de cruce are parcă o înfățișare nouă. Glasul îi rămăsese tot cel vechi, fierbinte și prietenos, dar în ochii lui ardea o flacără care înspăimînta, poruncind și rugînd în același timp.

— Fapte ne trebuiesc, Cloșcuț! mormăi Horia cu o privire ce îi scormonea inima. Nouă totdeauna fapta ne-a lipsit. De aceea ne-au încălecat toți veneticii de am ajuns slugi și străini în țara noastră... Au venit ungurii peste noi cu foc și sînge, și i-am primit. Au făcut ei legi ca să ne încătușeze, și le-am primit. Au călcat legile făcute de ei pe spinarea noastră, și am primit. Am primit mereu toate batjocurile pentru că ne-a fost frică de faptă. Parcă moartea n-ar fi moarte fie că ți-o dă călăul din porunca domnilor, fie că ai căpăta-o în luptă dreaptă dînd și tu înainte de-a primi lovitura... Sîntem totdeauna uniți în supunere și umilință și niciodată nu ne putem uni ca să cucerim dreptatea. Nu e sat în țara asta unde să nu găsești un sărman trup de iobagiu ba spînzurat, ba tras în țeapă, ba frînt pe roată și ciopîrțit în bucăți, spre a băga spaima în oameni și a-i ține pe vecie în jug ca pe vite... [20]

Cloșca încremenise pe laviță ascultîndu-l. În odaia curată, plină cu de toate ca un stup, vorbele lui Horia șerpuiau ca niște limbi de foc mistuitoare. Se uita în ochii lui de oțel și vedea numai luciri de săbii și suliți înțepătoare. După un răstimp zise și el cu sfială:

---

[20] Replica lui Horia definește caracterul social al relațiilor istorice dintre români și unguri, eliminînd confuzia de care, eventual, ar putea-o stîrni lectura grăbită a romanului.

—Măi frate-meu Horia, mi-aduc aminte că-mi povestea bunicul, cînd eram micuț, cum s-au sculat odată iobagii, demult, poate să fie și două sute de ani, împotriva domnilor... Și spunea că au pornit oamenii și au tăiat și au aprins tot ce-au întîlnit, și ai noștri ar fi cuprins Aiudul și Clujul, și au făcut prăpăd mare pretutindeni, de credeau că nu mai rămîne nici viță și sămînță domnească. Ș-apoi deodată au venit cătane multe din Țara Ungurească, cu puști și cu cai și cu tunuri, și s-a băgat zîzanie și frică în oameni și s-au risipit care încotro. Dar căpitanul lor a murit de moarte crîncenă, prăjit pe jilț de fier, și tovarășii lui au fost siliți să mănînce din carnea lui friptă și smulsă cu clește înroșite în foc...

— Știu și eu povestea asta, Cloșcuț — șopti Horia cu un zîmbet mohorît. Chiar domnii o răspîndesc înadins ca să reteze din rădăcini orice pornire îndrăzneață în mintea noastră. Parcă toate pedepsele groaznice pe care le împart pentru vina cea mai ușoară, de ce sînt ? Fiindcă numai așa izbutesc să ucidă în noi, înainte de-a încolți, orice gînd de răzvrătire.

Și deodată adăogă cu un glas fierbinte ca o rugăciune:

— Cloșcuț, frate de cruce, uite azi, zi sfîntă de duminecă, aici, în casa asta a ta bogată și frumoasă, cînd te văd întîia oară după șapte luni, îți mărturisesc din suflet că aș îndura bucuros orice moarte, oricît de crîncenă, fără un geamăt și fără o lacrimă, numai de-aș găsi oamenii care să îndrăznească a încerca să sfarme nedreptatea și rușinea!

Se făcu o tăcere lungă. Cloșca lăsă ochii în pămînt și murmură:

— Horia, Horia, mi-e frică de tine!

Parcă ar fi aşteptat răspunsul, Horia zise îndată, schimbat la faţă şi la glas:

— Ştiam, frate Cloşcuţ, că noi nu sîntem făcuţi pentru fapte şi tocmai de aceea am adus iar o traistă plină de dreptăţi pe hîrtie. Uite-o colea! Doldora!... Asta ne trebuie şi am adus. Aş mai fi adus eu şi altceva, dar... Ţi-oi lăsa poruncile ţie, să te duci iar cu căciula în mînă, să cerşeşti, cum am mai cerşit şi eu şi toţi de atîţia amar de ani în zadar pe la toate uşile. Şi domnii au să se şteargă dinapoi cu poruncile împărăteşti şi noi o să rămînem tot aşa cum sîntem, ori poate mai rău, că dumnealor trebuie să fie mai supăraţi acuma că iar ne-am dus la împăratul... Ehei, bine mi-au spus oamenii pe-acolo că fiecare are ce i se cuvine!

Cloşca se buimăci de tot. Pînă acum Horia fusese mai mlădios, mai îngăduitor. Chiar i se păruse că numai gura e de el. Niciodată n-a fost aşa de îndîrjit. Poate l-au schimbat pe acolo oamenii? Aici, dimpotrivă, şi cînd cei prea necăjiţi spuneau c-ar trebui să mai încerce şi cu răul, că binele nu te scoate la liman, Horia povăţuise răbdare şi mereu răbdare.

Cloşca însuşi era din fire sfios şi cu mare supunere faţă de lege şi stăpînire. Avea avere frumoasă, avea nevastă tînără şi un dor de viaţă liniştită şi tihnită. A fost de trei ori la împăratul, dar mai mult de dragul lui Horia în care credea ca în Dumnezeu. Ultima oară, deşi comunele îl aleseseră, a făcut ce-a făcut şi nu s-a mai dus. Nu de frică, ci de cumînţenie. Căci pe cît de stăpînit era de obicei, tot aşa de dîrz şi neînfrînat devenea cînd se pornea. Îndesat la trup, cu faţa rotundă şi brună, cu ochii mici, scăpărători, se încăpăţîna şi se înverşuna fără seamăn. Dacă apuca să făgăduiască, se ţinea ca un rob.

De aceea acum cuvintele lui Horia și mai cu seamă privirile lui îl tulburau. Își dădea seama de o primejdie mare spre care îl îndemna, cu atît mai mult că nu pricepea încă întreg gîndul prietenului său. Pe de altă parte iarăși nu putea să nu fie cu trup și suflet alături de Horia care era mai înțelept decît toți și care totdeauna a căutat numai binele obștesc. S-ar fi simțit o zdreanță de om dacă și-ar fi părăsit fratele de cruce tocmai în clipa cînd s-ar ivi o adevărată primejdie.

Era încurcat și nici nu mai știa ce să spună. Din norocire tocmai atunci dădu buzna în casă frate-său Toader, însoțit de Vasile Sgîrciu, feciorul surorii lor Achimia, măritată în satul Selișteе. Auziseră c-ar fi venit Horia și voiau să afle și ei cîte ceva.

Într-adevăr trebuiră să schimbe vorba. Horia scoase din traista de piele bătută cu ținte galbene niște documente prin care împăratul poruncea guvernului din Sibiu să facă îndată dreptate oamenilor, să-i apere de slujbașii domeniului și ai comitatului până cînd însuși majestatea sa va hotărî asupra cercetărilor orînduite, să nu se atingă nimeni de deputații comunelor care au fost cu plîngerile, iar pe oamenii care s-ar mai afla prin temnițe să-i trimită degrabă pe la casele lor.

— Poruncile astea trebuie să fi sosit la cîrmuire, căci poruncile împărătești umblă mai iute ca picioarele mele — adăogă Horia cu un zîmbet amar. Acu să mai așteptăm, să vedem ce-or face domnii de la Sibiu și dacă n-or face nimica, apoi s-or duce iar oamenii comunelor să întrebe și să se roage să împlinească porunca împărătească și să slobozească din temniță pe Dumitru Todea și pe ceilalți.

Cloșca, fiindcă adineaori șovăise, vru să fie mai zelos și strigă că nu mai e vreme de așteptat, ci să se dea de știre oamenilor și îndată să plece deputații la Sibiu pînă

ce porunca împărătească e încă proaspătă. Horia îl potoli cu o privire puțin mustrătoare:

— Mai sînt doar cîteva săptămîni pînă-n postul Sînpetrului. Ce înseamnă asta față cu răbdarea noastră de veacuri? Să nu umble bieții oameni în zadar și să li se răspundă că n-a sosit nici o poruncă. Măcar atunci de-ar fi mersul cu folos!

Apoi în dumineca întîi din postul Sînpetrului se adunară la Cîmpeni oamenii din toate satele care făcuseră plîngere la Viena. Îi chemase Cloșca. Se sfătuiră să plece cîte doi bătrîni din fiece comună și să afle la cîrmuire ce s-a făcut cu porunca împărătească. Horia nu spuse nimica, deși Cloșca, speriat de privirile și de zîmbetul lui neîncrezător, a încercat mereu să-l stîrnească. În sfîrșit Cloșca propuse să meargă negreșit și Horia, căci fără dînsul n-are să se facă nici o ispravă. Toată lumea stărui, dar Horia refuză: el a umblat destul și are dreptul să se mai și odihnească; dealtfel cîrmuirea, cum ar da cu ochii de dînsul, l-ar și prinde și l-ar băga în temniță, ori poate l-ar și spînzura, că doară de doi ani îl tot caută ca pe un tîlhar.

Deputații în frunte cu Cloșca, porniră chiar a doua zi la Sibiu, zăboviră acolo vreo trei zile pe la porți pînă ce un domn foarte împopoțonat îi primi, îi ascultă cu bägare de seamă, stătu pe gînduri, răsfoi prin niște cărți groase și apoi le spuse să vie după răspuns peste două zile. Se întoarseră peste două zile și atunci același domn le vorbi și mai blînd că oamenii care sînt prin temnițe vor fi sloboziți cît de curînd, iar ei să se ducă acasă și să aștepte fără grije căci plîngerile lor vor fi cercetate de aproape și li se va face dreptate pînă în două săptămîni... Cloșca oftă ușurat și mulțumi domnului cum se pricepu mai frumos. Parcă i-ar fi luat o piatră de pe

inimă, așa se simțea de vesel pe tot drumul lung pînă acasă. N-avu răbdare și, după ce îmbucă ceva, se repezi pînă la Albac, să-i spuie și lui Horia că dreptatea sosește. Horia nici nu clipi, îl lăsă să isprăvească și pe urmă zise rece:

— Bine, frate Cloșcuț, să vedem peste două săptămîni!

Îndoiala din glasul lui îl îndîrji și-l hotărî să plece iar, numai cu cîte-un om din fiecare comună, să afle rezultatul la Sibiu chiar din gura acelui domn de treabă. Fură primiți însă într-o cancelarie mai mică, de către alt domn, ursuz, bătrîn, uscat, cu pana de gîscă după ureche. Înțelegea mai rău românește, răscoli mai multe bucoavne și le spuse plictisit că nu s-a sfîrșit încă deplin cercetarea, dar să vie din nou peste alte două săptămîni... Însăși amînarea aceasta dovedește că guvernu vrea să facă dreptate, se gîndi Cloșca mulțumit, că altminteri putea să ne alunge acasă fără nici un răspuns ori să ne spuie verde că n-avem dreptate. Firește, duse și la Albac vestea bună, dar Horia neclintit, zise iarăși:

— Bine, frate Cloșcuț, să mai așteptăm două săptămîni!

Cu aceiași tovarăși, Cloșca luă drumul spre Sibiu. Inima totuși îi era strînsă mai cu seamă din pricina răcelii lui Horia. Fură purtați de la o cancelarie la alta două zile. A treia zi pătrunseră numai pînă la un aprod care le comunică răspunsul cîrmuirii: că jalba lor, împreună cu toate documentele și cu porunca împărătească, a fost trimisă la Galda, domnului fișpan, și că pe viitor să nu mai vie pe-aici, fără să se ducă acolo după dreptatea ce li se cuvine.

Cloșca îngălbeni. Dacă plîngerea a ajuns la Galda, slabă nădejde de dreptate a mai rămas. Fișpanul comi-

tatului Albei era baronul Kemenyi, trufaș, disprețuitor și fără inimă, de la care nici un iobagiu n-a primit decît vergi sau furci. Dar se reculese, căci nu voia să se dea bătut. Îi apărea mereu Horia, cu zîmbetul neîncrezător și cu ochii plini de necunoscut, și se îndemna să mai încerce. Îi era teamă că, de va ieși dreptatea lui Horia deasupra, se va întîmpla ceva ce n-a mai fost.

Pentru că mai aveau merinde, se înțelese cu tovarășii ca, întorcîndu-se spre vetrele lor, să se abată pe la Galda. Fișpanul nu era acasă. Aflară că e pe la Aiud, la vînătoare, dar că îl așteaptă să pice în două-trei zile. A patra zi veni într-adevăr și găsi deputația de iobagi la poarta castelului. Cum îi văzu, se încruntă. Nu sufera pe iobagii cu jalbe, zicînd că jalba e începutul răzvrătirii.

— Ce-i, măi oameni? întrebă baronul, oprind trăsura. Ce căutați pe-aici în loc să fiți la muncă și pe la casele voastre?

Vorbea atît de bine românește că oamenii spuneau c-ar fi chiar român sau măcar de neam românesc. Cu căciula în mînă, Cloșca răspunse supus:

— Umblăm după dreptate, măria ta!

— Aha, după dreptate! făcu fișpanul strîmbînd din nas.

După ce auzi însă despre ce e vorba, se îmblînzi și le spuse liniștit că a lipsit de-acasă și de aceea n-a putut să ia cunoștință de porunca maiestății sale care trebuie să fi sosit în zilele acestea. Are să se intereseze cît mai curînd și va judeca după dreptate, numai ei să fie oameni cumsecade, să muncească cinstit și să-și vadă de treburi. În urma stăruinții lui Cloșca, dădu voie să vie peste vreo două săptămîni după răspuns.

Astfel oamenii se întoarseră acasă cu speranțe de bine. Totuși Cloșca nu se mai duse la Albac: îi era frică de batjocura lui Horia.

Ca să înduioșeze pe fișpan, Cloșca se întoarse la Galda cu optsprezece oameni, tot unul și unul. Iar nu-l găsiră. Acum era la Cluj, la un sfat domnesc. Un scriitor ieși însă în curte și le spuse răstit că măria sa n-a avut răgaz să se ocupe de chestiunea lor, că a trebuit să rezolve lucruri mult mai serioase, totuși, în semn de milă și bunăvoință, i-a poruncit lui să le aducă la cunoștință că, îndată ce-i va rămîne timp liber, are să cerceteze și afacerea aceasta și, prin urmare, să mai treacă peste vreo două-trei săptămîni pe-aici... Cloșca clocotea. Se stăpîni și zise doar că, deoarece tot au venit și-s osteniți, vor aștepta și pe măria sa. Scriitorul se înfurie cumplit, socotindu-se ofensat în demnitatea sa. El le-a vorbit în numele domnului baron și nu dă voie nimănui să se îndoiască de cuvîntul său, iar la sfîrșit îi scoase afară din curte numai în sudălmi ungurești. Oamenii, îndemnați de Cloșca, nu se descurajară. Au așteptat o săptămînă încheiată pînă ce a sosit fișpanul. Dar fișpanul era de asemenea mînios că n-au împlinit poruncile scriitorului, care e nemeș și mîna lui dreaptă, și le porunci să plece îndată acasă și să vie peste două săptămîni. Să nu mai cuteze însă a veni atît de mulți, că oamenii de treabă nu bat drumurile cînd e vremea muncilor...

Cloșca era abătut. Dumineca următoare, la ieșirea din biserică, povesti ce-au pățit, dar adăogă, fiincă se afla și Horia de față:

— Pentru dreptate sînt în stare să-mi tocesc picioarele pînă la genunchi!

Horia zîmbi. Tot așa vorbise și el odinioară.

Cînd ajunse la Galda și pătrunse iar la scriitorul supărăcios, Cloșca vorbi mai supus și mai mieros chiar decît vorbise cu fișpanul, căutînd astfel să-l înmoaie, fiindcă înțelese că acum de el atîrnă dreptatea. Și într-adevăr scriitorul se îmblînzi și răspunse că baronul l-a însărcinat pe dînsul să citească toate hîrtiile și să-i raporteze. Pînă într-o săptămînă va isprăvi. Atunci apoi să vie oamenii ca să-și afle dreptatea.

Întîi plănuiră nici să nu se mai întoarcă acasă, ci să aștepte aici săptămîna, cum au mai așteptat și de rîndul trecut. Cloșca stărui să nu rămîie. I se părea atît de sigur că a izbîndit, încît ținea să afle și Horia asemenea știre. Horia însă era dus prin Zarand.

După răspuns acuma, ca să fie mai pe placul fișpanului, veni numai cu cinci oameni. Fiecare aduse însă și cîte un plocon pentru scriitorul în mîinile căruia se găsea soarta comunelor: un purcel de lapte, două găini grase, o gîscă îndopată, o sută de ouă într-un ciubăraș lucrat de feciorul lui Horia... Gornicul de la poartă fu trimis înlăuntru cu darurile. Totuși scriitorul nici nu se arătă, nici nu-i chemă în cancelarie. Numai gornicul le aduse răspunsul: să meargă acasă și să-și vadă de muncă; cercetările s-au făcut și s-au sfîrșit și din ele s-a văzut că toată vina este a lor pentru că n-au fost destul de ascultători și supuși poruncilor domnești; deci să nu mai umble pe drumuri că altfel vor fi și ei foarte aspru pedepsiți.

Cloșca, desperat, a rugat pe gornicul român să facă bine să-i lase să vorbească și dînșii cu măria sa scriitorul, că poate are să se îndure să le împartă o dreptate mai bună. După multe stăruințî gornicul își luă inima în dinți și se duse înlăuntru cu rugămintea lor. Peste cîteva clipe însă a ieșit roșu ca para focului.

Iobagii să nu mai îndrăznească a stărui, că îndată îi dă pe mîna pandurilor să le tragă cîte zece vergi la spinare. Și dacă se încăpățînează să stea pe la porți, să știe că vor fi puși în lanțuri și trimiși la închisoare, să se sature de rebeliune.

Pămîntul se clătină subt picioarele lui Cloșca. Ieși din curtea castelului domnesc cu pași șovăitori, parc-ar fi fost beat, urmat de cei cinci tovarăși, năuciți ca și dînsul. Nu mai era în stare să gîndească nimica. Ori încotro își arunca ochii i se părea că vede numai prăpăstii. Se tîrîră așa pînă la gazda lor, Matei Pratea, iobagiu pe moșia fișpanului, bătrîn, cu nouă copii și văduv. I se făcu milă de Cloșca mai ales, care era prăpădit de tot, și le spuse, în mare taină, să mai încerce și la Bălgrad, că este acolo un maior tare de omenie și poate dumnealui să-i învețe ceva, că mult bine a făcut multora de-l blagoslovește toată sărăcimea. Se spune chiar că ar ține de nevastă o româncă, pe fata unui protopop de pe Someș unde românii sînt grăniceri, scăpați de domni și de iobăgie. Maiorul a vrut să tragă la cătane și pe oamenii de pe-aici, ca să-i mîntuiască de robie, i-a și scris într-o carte, dar domnii au prins de veste și s-au supărat c-or să rămîie fără iobagi și i-au oprit pe oameni să mai meargă la Bălgrad și au stricat socotelile maiorului.

Cloșca s-ar fi agățat și de un fir de pai. A doua zi, pe la amiazi, sosiră la Bălgrad și găsiră pe maiorul Altmayer, comisar de război și comandantul biuroului de recrutări. Era grăsun, cu o față strălucitoare de bunătate. Deputații îi căzură în genunchi și Cloșca îl rugă fierbinte să nu-i lase și să le facă dreptate, că de unspre-zece săptămîni aleargă și altă nădejde nu mai este să fie ascultate poruncile împărătești.

Maiorul citi hîrtiile, își atîrnă și ochelari, clătină din cap de cîteva ori și pe urmă, împăturindu-le cu băgare de seamă, răspunse blînd cu accentul tărăgănat săsesc:

— Eu n-am nici o putere, oameni buni! Eu sînt cătană și nu mă pot amesteca în treburi de țivili. Dreptate aveți, că așa se arată în documentele astea. Dar eu n-am putere să vi-o dau, că de-aș avea, v-aș da-o... Voi însă să aveți răbdare, oameni buni! Duceți-vă acasă și nu vă amărîți deloc. Maiestatea sa, împăratul, a făgăduit că iar are să vie pe-aici curînd de tot, să vadă cum i s-au împlinit poruncile. Atunci să ieșiți și voi cu jalbele și înălțatul împărat n-are să vă lase cu inima întristată!

— Apoi c-am răbdat destul, domnule maior! zise Cloșca întunecat, ca și cînd ar fi trîntit o ușă grea.

Și pînă acasă tot suduind au mers, ca să-și mai răcorească sufletele. Iar duminecă, vorbind cu oamenii, Cloșca mereu se oprea și scrîșnea, parcă turbase:

— Asta-i dreptatea domnilor, oameni buni, vedeți?... Precista și soarele lor de domni!

CAPITOLUL IV

CU VOIA ŞI PORUNCA ÎMPĂRATULUI!

— Na, frate Cloșcuț, acu ce mai facem? zise Horia peste cîteva zile, găsindu-l mai potolit.

— Apoi ori pierim, ori ne facem singuri dreptate! răspunse Cloșca încruntat și mohorît.

Altă ieșire nici nu vedea: să se învoiască în taină cu oamenii din toate satele Ardealului și, într-o singură și aceeași zi, să se năpustească asupra domnilor și să-i omoare, iar curțile lor să le facă praf și cenușă. Numai așa vor scăpa de unguri și vor putea trăi în pace. Chiar socotise că pînă pe la Crăciun ar avea vreme destulă să se pregătească încît în ziua de anul nou să nu se mai găsească în Ardeal nici urmă și sămînță ungurească [21].

— Ehei, dacă s-ar împlini lucrurile astea ca din gură! oftă Horia gînditor. Trebuie chibzuit și cumpănit bine, frate Cloșcuț!

[21] In capitolul VI, *A ncastră-i lumea*, autorul adoptă o formulare care elimină orice umbră de îndoială în ceea ce privește orientarea conflictului dezbătut în roman: „să nimicească toată sămînța de domni unguri și bogățiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiași care se luptă acuma pentru dreptate ...“ (vezi p. 270, r. 30-33).

El de mult bănuia că aici au să ajungă și tocmai de teama aceasta a alergat de atîtea ori pînă la împăratul. Și de multe ori și-a pus întrebarea: ce-ar fi dacă ar veni vremea și ce-ar trebui să facă? Dar niciodată n-a îndrăznit să meargă cu gîndurile pînă la capăt. De-abia acum la urmă, la Viena, după ce a ieșit de la împăratul, cînd a simțit că toate sforțările sînt osîndite a rămîne zadarnice, și-a zis și el, ca și Cloșca azi, că s-a umplut paharul. Totuși el încă de atunci și-a dat seama de greutățile ce se vor ridica în cale. Oamenii se aprind iute, dar și mai iute se lasă. Obida de veacuri a mucegăit sufletele și a tocit îndrăznelile. Mulțimea fără cap e neputincioasă...

Cînd reveni la Cărpeniș, peste vreo săptămînă, găsi pe Cloșca închis în casă la sfat cu un om voinic, pletos, cărunt, cu mustăți mari, cu niște ochi mici foarte sclipitori. Cloșca sări fericit:

— Vai, parcă Dumnezeu te-a adus, că tocmai despre tine vorbeam!... Uite, dumnealui e omul care ne trebuie! adăogă apoi arătîndu-și tovarășul. Mă mir cum de nu ți-am spus mai demult, dar dacă dumnealui numai din Crăciun în Paști coboară în sat, cum să-l ții minte? Poate nu-l cunoști deloc, că nici nu e cărpinișan, ci crișan, de la Vaca, peste dealuri, și s-a însurat la noi pe moșie. A fost și cătană, are *obșit* și cînd zice o vorbă apoi e zisă. Îl cheamă Gheorghe Marcu, dar oamenii îi zic Crișan...

Crișan sfredelea pe Horia cu o privire plină de curiozitate. Auzise de dînsul și-l respecta din pricina călătoriilor la Viena și mai cu seamă pentru că a vorbit chiar cu împăratul, ceea ce lui, vechi ostaș, i se părea cea mai mare cinste. Ca mărginaș nu se amestecase pînă acum în treburile obștești ale satului. Dealtfel nici nu-i plăceau lui sfaturile oamenilor unde se cheltuia vorbă

multă în zadar. Vorba fără faptă e ca și recrutul care nu-i cătană și nici civil. Avînd casa luată de zestre pe Coasta Dăroaiei, depărtișor de drumul țării, își vedea de necazurile lui și nici cînd se ducea la tîrg, la Cîmpeni ori la Abrud, nu trecea prin sat, ci totdeauna peste dealuri, că-i venea și mai drept.

Lui Horia îi plăcu omul. I se păru hotărît și dîrz. Mai mult în glumă totuși îl cercetă, zicîndu-i cu glas prietenos:

— Cătană zici c-ai fost, dar în război fost-ai?

— Fost!

— Dar dușmani omorît-ai?

— Omorît!

Horia îi dădu mîna, adăogînd cu alt glas, mai gros:

— Na, să ne fie întîlnirea într-un ceas bun și cu norcc!

— Apoi ceasul bun tot numai omul singur îl alege! răspunse Crișan privindu-l drept în ochi.

Cloșca încercă să-i așeze îndată la vorbă, mai ales că dînsul chiar începuse cu Crișan o poveste cu multe înțelesuri. Horia se codi. Pe de o parte nu voia să se destăinuiască unui om pe care-l întîlnește întîia oară, oricîtă încredere i-ar fi inspirat; apoi socotea trebuincios să mai pipăie sufletele satelor înainte de-a putea alege și porni pe o anume cale. Și la Cloșca venise acum tocmai să-l îndemne să nu stea cu mîinile în sîn și să nu se mulțumească a scrîșni din dinți, ci să vorbească cu oamenii din comunele lui și să găsească pe cei mai vrednici.

— Cu dumnealui ne-om învoi noi repede, cînd o fi trebuință, că a fost cătană și n-are lipsă de multă vorbărie — zise dînsul, uitîndu-se lung la Cloșca. Atunci ne-om duce noi la dumnealui acasă, că-i mai decparte, numai să vie vremea!

— Dumneata ești mai cuminte și ai să chibzuiești cum e mai bine — se amestecă Crișan. Dar boala lungă niciodată nu-i bună. Omul prost e slab și fricos. Să nu-ți fie cu mirare dacă domnii or afla toate gîndurile dumitale mai curînd decît oamenii!

Horia simțea la fel și de aceea nu-și dezvăluia nimănui sufletul întreg, nici chiar fratelui de cruce Cloșca. Dădu doar din cap că așa este și schimbă vorba.

Cum sosi însă acasă trimise pe feciorul său Ion să cheme pentru duminecă după-amiazi la Cîmpeni, în cîrciuma lui Ispas Galdău, pe ulița dinspre Bistra, pe Ursu Șoldeșu din Secătura, pe Ion Iobagiu din Bistra, pe David Onu Surdu din Mușca, pe Ioniță Mămăligă din Mogoș, pe Ionuț Dandea din Bucium, pe Nicolae Fordea din Ponor... Îl dăscăli cum să vorbească cu ei, cum să le spuie să vie negreșit ca să afle niște porunci împărătești, dar nimeni să nu știe despre plecarea lor. Înainte de a se miji de ziuă feciorul porni, iar el însuși se duse tocmai la Vidra, la Petre Nicula pe care, de cînd se întorsese de la Viena, îl întîlnise o singură dată în Cîmpeni, la tîrg. Petre era om mai cu stare, avea pămînt și vite destule și o casă bună în marginea satului, într-o fundătură de vale. Muncea iarna și la văsărit, ca toți moții, ca să mai facă bani fiindcă îi dăruise Dumnezeu și copii mulțișori. Se bucură zgomotos văzînd pe Horia și strigă:

— Ia seama, nevastă, să nu se surpe hornul, c-a dat Dumnezeu de-a mai venit și pe la noi crăișorul nostru!

Dar Horia nu-i dădu mult răgaz, ci-i porunci să meargă să poftească pînă aci pe Iacob Todea și pe Petre Goia, pe Tulia Nicula, pe Toma Gligor și pe Pavel Bocu, să se sfătuiască puțin împreună cu toții.

Petre Nicula nu șovăi, deși ardea să afle ce s-a putut întîmpla. Bănuia că trebuie să fie din pricină că porun-

cile împărătești n-au avut nici o putere și-și zicea că poate vrea să puie la cale o nouă plecare la Viena, deoarece aceiași oameni hotărîseră și în trecut și ei strînseseră chiar și banii de drum din comune. Vidra e însă sat împrăștiat și, pînă să-i înștiințeze pe toți, trecu de amiază, iar pe Tulia Nicula nici nu-l găsi deloc, fiind plecat cu vase prin țară de cîteva săptămîni.

Spre seară se adunară și Horia vru să le spuie mai întîi cum a umblat Ion Oargă Cloșca pe la Sibiu și prin Galda. Știau toți.

—D-apoi dacă știți, oameni buni, ce-aveți de gînd acuma? întreabă Horia întocmai cum întrebase și pe Cloșca.

Clătinară din cap, se uitară unii la alții, mormăiră „Dumnezeu știe", „Ce să mai facem", „Noi n-avem nici o putere"... De-abia tîrziu, Iacob Todea, mai amărît, zise:

— Pînă ne-or vedea tot plecați și neputincioși, domnii dreptate nu ne-or face, măcar să vie oricîte porunci de la împăratul! Și oamenii, săracii, putrezesc prin temnițe!

Se gîndea la frate-său, Dumitru, care de doi ani suferea la Aiud, în închisoare.

Îndrăzneala aceasta dezlegă și limba lui Pavel Bocu, colțuros, cu ochii bolbocați:

— Apoi să te duci iară la împăratul, bade Ursule, și să-i spui verde cum își bat joc domnii de porunca lui!

Petre Nicula, cam înfricoșat din fire, ca omul cu mulți copii, aprobă din tot sufletul pe Pavel; mersul la împăratul nu putea avea urmări prea rele, mai ales dacă nu va mai fi ales el să meargă, ceea ce i se părea că are să se și întîmple, pentru că el și-a bătut destul picioarele.

— Ba eu nu m-oi mai duce nicăiri, măi oameni, să știți și să nu vă lăsați în nădejde! zise Horia deodată atît de rece parcă cu vorba lui s-ar fi făcut mai frig în odaie. Că și de maiestatea sa mi-ar fi rușine, că nici înălțatul împărat n-are ce să ne facă dacă noi nu suntem în stare să ne mișcăm deloc!

Acum se aștepta ca vreunul din ei să se înfurie cel puțin cît Cloșca deunăzi. Amuțiră însă mai rău toți. Apoi unul oftă, ceea ce îndemnă pe Petre Goia să bolborosească:

— Să pierim cu toții, că se vede c-așa ne-a lăsat Dumnezeu.

— Da de ce să pierim mereu noi și să nu mai piară și alții! făcu Horia tot aspru.

Nu răspunse nimeni. Pe fața fiecăruia văzu însă o îngrijorare neagră, ca și cînd fiecare ar fi cîntărit în sine urmările unui astfel de gînd, căci pînă la faptă nici cu gîndul nu mergeau. Horia simțea și înțelegea sufletul lor. Odinicară la fel s-a zbuciumat și dînsul. Născut în umilință, crescut în frica de stăpînitori, obișnuit numai cu amenințări, bătăi și torturi, pedepsit pentru vina cea mai ușoară cu moartea cea mai crîncenă (simpla tăiere a capului părea o adevărată favoare față de tragerea de viu în țeapă, frîngerea cu roata de jos în sus și alte asemenea feluri de moarte, dealtfel amănunțite anume în legi cunoscute), omul trebuia să piardă orice avînt și mai cu seamă orice încredere în sine. Parcă ar fi vrut să-i scuture din toropeală, Horia îi întrebă pe rînd:

— Ce zici, Iacobe?... Ce zici, Toma?... Dar tu, Pavele?... Și tu, Petre Goia, tu cel văr cu tîlharul de birău de-aici?

Singur Goia gemu înfricoșat:

— De...

Pe urmă, după un răstimp, Petre Nicula zise foarte stăruitor:

— Mai bine să ne mai ducem o dată la împăratul, să ne mai jeluim, să ne mai rugăm! Cu răul nu faci nimic, dar cu supunerea tot mai înmoi și inima cea mai vicleană!

— Cum să ne punem noi împotriva cătanelor cu puști și cu tunuri? se minună deodată Toma Gligor aproape supărat.

Și îndată găsiră toți pricini de codire: că oamenilor li-e frică de domni, că domnii au arme și slugi și cătane, că nemeșii tot nu s-ar lăsa pînă nu ne-ar doborî chiar de-ar fi să aducă și din alte împărății cătane cîtă frunză și iarbă, că iobagiul mai bine rabdă orice decît să se răzvrătească de bună voie...

— Să dea poruncă împăratul să ne sculăm ș-apoi atunci să vadă ungurii cine sîntem noi! strigă chiar Petre Nicula într-o clipă de uitare și sigur mai dinainte că asemenea poruncă nu poate da nici împăratul.

— Așa da, să vie poruncă împărătească și pe urmă lasă-i pe mîna noastră! făcu și Iacob Todea îndată.

Fiindcă și ceilalți se încălziră, Horia, cu o strălucire mare în ochi, izbucni mulțumit:

— Poruncă vreți de la împăratul?... Da spusu-v-am eu ce porunci mi-a mai dat înălțatul împărat? Știți voi ce porunci mai sînt pe drum și cîte au să mai sosească în curînd?

Nu mai putu continua căci un copil al lui Petre Nicula năvăli în casă, strigînd:

— Tată, tată, vine birăul cu doi gornici!

— La noi vine, măi băiete? se sperie Petre ridicîndu-se.

— La noi, la noi... Au și trecut pîrleazul din vale și suie pe cărăruie spre casă. Uite-i, că se văd și din fereastră!

Horia, lîngă geam, își aruncă ochii. Veneau. Era sigur că pe dînsul îl caută. Același simțămînt îl aveau și ceilalți bărbați, încît Petre chiar zise:

— O fi umblînd să prindă pe unchieșul?

— Vezi bine că după mine umblă! murmură el împingîndu-și traista la spate și dîndu-se mai laoparte din dreptul ferestrei.

— Ba dintre noi nu te-or lua, bade Ursule, de-ar veni cu toți pandurii comitatului! scrîșni Iacob Todea. Că doară n-om răbda chiar batjocura asta!

— Nu, nu, mai bine-i sucesc eu gîtul, măcar că mi-e văr! sări și Petre Goia, suflecîndu-și mînecile cămășii.

Atunci însă muierea lui Petre Nicula, durdulie și roșcovană, care-și văzuse de treburile ei p'e la foc, se întoarse la dînșii cam mînioasă:

— Ba să faceți bine, măi oameni, și să nu ne faceți nouă pozne în casă, că nu-i casă de țigani casa asta!... Mai bine haide, unchieșule, și cată-ți de drum sănătos! Ia-o prin tindă în dosul casei, strecoară-te printre clăile de fîn și bagă-te-n pădure, că numai două-trei sărituri zdravene îți trebuie. Apoi dacă ești în pădure poate birăul să te tot caute pînă l-o sătura necuratul!

— Bine zice femeia — făcu și Petre Nicula răsuflînd ușurat.

Luă binișor de mînă pe Horia, să-l întovărășească pînă afară, că în tindă e cam întunerec.

— Rămîneți sănătoși c-apoi om mai vorbi noi altădată! zise Horia din prag, liniștit.

De-abia se închise ușa în urma lui că se și auziră în fața casei pașii de cisme potcovite ai primarului

Vasile Goia, iar apoi îndată glasul lui ruginit și sfătos:

— Petre!... Măi Petre Nicula!... Ia ieși pînă afară un pic!

— Da ce vînt te-aduce pe la noi, domnule birău? întrebă Petre iviindu-se în pragul tinzii.

Primarul, răspunzînd din gură, îl dădu laoparte ca să-și facă loc să treacă înlăuntru:

— Apoi tot bine, măi Petre, dar ia lasă-mă să intru și eu în casă cu feciorii mei, că ne-am ostenit de cît am bătut drumurile toată ziulica!

În odaie găsi pe cei patru bărbați șezînd liniștiți ca la o șezătoare de bătrîni.

— Aha, țineți sfat mare, măi boieri! strigă Vasile Goia batjocoritor. Dar Ursu Nicula văd că lipsește? Cum se poate?... Crăișorul, măi Petre! C-am auzit c-așa-i ziceți, ori numai tu l-ai botezat așa?

— Care Ursu Nicula? se burzului Petre Goia, mai îndrăzneț, ca neamul.

— Și tu, pricopsitule, te ții de pulpana lui Horia? făcu primarul cu un dispreț care turti de tot pe Petre. Mai bine ți-ai vedea de sărăcie că-ți mor copilașii de foame în vreme ce tu umbli la sfaturi!

Parcă găsirea lui Petre Goia l-ar fi mîniat mai rău decît toate, urmă îndată mai aspru:

— Na, pe mine să nu mă purtați cu minciuni că eu vă cunosc și măselele din gură!... Iute, iute, că n-avem vreme de pierdut!... Ia vedeți și voi, măi feciori, că poate voi îl aflați mai degrabă!

Bărbații se jurau că nici n-au văzut pe Ursu Nicula, iar muierea prinse a blestema că-i sperie copiii și-i răscolește casa pentru cai verzi pe pereți. Gornicii scormoniră prin casă, prin pod, prin grajduri, prin grădină, peste tot, în zadar. Vasile Goia nu voia să plece cu mîna goală și mai bine de un ceas se ciorovăi cu

oamenii, cînd glumeț, cînd poruncitor și amenințător. În cele din urmă, trebuind să se retragă cum a venit, le zise dojenitor:

— V-aș putea lua pe voi în locul lui Ursu Nicula, că știu tot! Eu am ochi mulți, măi fraților! L-am văzut pe Horia azi-dimineață intrînd în sat, l-am văzut pe nepotu-său Petre Nicula, alergînd cu limba scoasă după voi... Dar eu nu-s rău, măcar că ziceți voi că-s rău! Iacă, vă las să sfătuiți mai departe!... Sînteți mulțumiți?... Dar pe el nu-l mai cruț. Am avut poruncă în buzunar să-l prind și am închis ochii mereu. Drept răsplată dînsul pînă și la împăratul m-a pîrît c-am mîncat banii satelor... Șade frumos, ia spuneți și voi ...! Nu-i frumos, degeaba. Faci bine și-ți plătește cu rău. De aceea nici eu nu-l mai pot îngădui. Ș-apoi cînd se pune cineva rău cu mine, nu mai scapă nici în mormînt de gheara mea!... Noapte bună!

Horia rămăsese în marginea pădurii, cploșit după un copac bătrîn. Îi era teamă să nu cumva să aibă bieții oameni de pătimit din pricina lui. Văzu pe gornici adulmecînd prin grădină, apropiindu-se și de pădure pînă chiar spre locul unde era dînsul. Auzi deodată limpede glasul lui Ursu Uibaru:

— Că doară n-a fost nebun să aștepte pe-aici cînd pădurea e colea!

Stătu nemișcat pînă ce văzu pe Vasile Goia coborînd împreună cu gornicii. Vru să mai intre în casă, să continue sfatul, dar se răzgîndi: să nu abată vreo primejdie adevărată asupra oamenilor.

Pătrunse mai adînc în pădure, apoi coti spre vale, trecu prin cîteva grădini și livezi. Era întunerec beznă cînd bătu la ușa lui David Avram, biet hurcaș cu șapte copii, fără altă avere decît bordeiul cu o palmă de ogradă. Și numaidecît i se plînse creștinul împotriva

birăului Vasile Goia care chiar azi pe la prînz, i-a smuls un țol de subt copii pentru patru zloți și doi husoși ce i-ar datora, nu știe pentru ce, și pe care nu i-a putut plăti dacă n-are de unde. Ba, fiindcă s-a rugat să-l mai ierte și să nu-i ducă scoarța că n-are cu ce să-și învălească amărîții de copii, birăul s-a înfuriat de i-a mai tras și vreo șase palme peste obraz că, zice, să nu fie obraznic.

— Bun e Dumnezeu, Davide, și poate ne scapă odată și pe noi de toți tîlharii aeștia! îi zise Horia în chip de mîngîiere.

Se culcă în tindă, pe vatră, cotoșmănit în țundră. Se perpeli între somn și trezie. De dincolo auzi toată noaptea oftînd și prin somn cînd pe David, cînd pe nevastă-sa, iar de cîteva ori pe o fetiță de după cuptor, rîzînd cu atîta poftă și atît de limpede parc-ar fi fost ziua-n amiaza mare la zburdălnicii cu alți copii. Gîndurile îl munceau mai aprig ca totdeauna.

Mai ușor i-ar fi poate să-și piarză el urma și să-i lase pe oameni să se descurce cum vor crede. El s-ar putea duce prin alte părți, unde nu-l cunoaște nimeni, să trăiască — umilit, greu, căznit, dar liniștit, fără să se mai războiască cu nimeni. Dar asemenea purtare ar fi nevrednică. Ani de zile a deșteptat mințile oamenilor pînă i-a făcut să vadă și să înțeleagă și să simtă nedreptățile, i-a învățat să nădăjduiască trai mai omenesc, și acuma, cînd a deschis doruri și pofte, să-i lase în voia soartei? Asta nu se poate!

A continua viața așa, iarăși nu se poate. Se vede foarte bine că domnii au hotărît să-l prindă și să isprăvească cu dînsul. Porunci în acest scop au mai fost date, dar închideau ochii toți. Acuma însă s-au schimbat lucrurile. Deunăzi primarul din Rîul Mare, azi cel din Vidra... Mîine-poimîine, oricît s-ar feri, vreun gornic

sau chiar vreun slujitor plătit anume va pune mîna pe el. A prevăzut aceasta de cînd era la Viena. Şi-a făcut socoteala că, de a se întoarce acasă de-acolo tot numai cu vreo poruncă mălăiaţă, apoi de el e mai rău. De aceea, cum a ieşit de la împăratul, s-a pus pe lucru. Poporul care rabdă toate asupririle le merită. Trebuie să arătăm că nu mai vrem să răbdăm. Ştia însă că singură, de la sine, numai ca să respingă batjocura ori să dobîndească legea, mulţimea iobăgească nu se va scula, oricît ar încerca el şi alţii s-o îmbărbăteze. Îi trebuia o momeală, un cuvînt fermecat sau un semn deosebit care să scoale în picioare toată lumea. În două săptămîni, cît a rămas după ceilalţi la Viena, şi-a strîns cele de lipsă.

De-abia azi a găsit un îndemn adevărat, cînd a auzit simţămîntul profund al oamenilor: să dea poruncă împăratul... Aşa a simţit şi el cînd şi-a luat la Viena poruncile şi semnele împărăteşti, cu care să pornească la drum îndată ce va vedea că nu se poate altfel.

Şi totuşi a umblat cu ele în traista de piele şase luni şi încă n-a suflat nimănui un cuvînt. În străfundurile sufletului său a fost un glas care mereu s-a împotrivit: nu se clădeşte nimic trainic pe deşertăciune. Nu găsea cuvinte care să acopere acest glas, dar simţea foarte puternic că cel puţin aici lozinca nu se potriveşte şi sună gol şi fals. Oare pe bolnav nu-l minţi spre a-l sili să urmeze anume cură grea cînd e vorba să-i scapi viaţa? Oare pe copil nu-l amăgeşti cu vorbe pînă primeşte să încerce cutare sforţare severă care se speră că-i va înfrumuseţa viitorul?

Cînd se crăpă de ziuă, Horia, nerăbdător, porni spre Cărpiniş. Cloşca era dus în cătunul vecin, la

Selişte, cu nişte treburi, la soră-sa Achimia, dar spre amiazi avea să se întoarcă. Aşa-i spuse Mărina şi nu greşi. Cloşcuţ sosi mai curînd, puţin cam supărat. Adineaori, venind prin sat, pe drumul de ţară, în dreptul bisericii, s-a întîlnit cu Ilie Onu, gornicul de la Cîmpeni, om tare de omenie şi prieten vechi, şi i-a spus să facă bine să se păzească şi să fie numai cu ochii în patru fiindcă domnii umblă morţiş să-i prindă pe toţi camenii care au fost la împăratul, dar mai cu seamă pe el, Cloşca, şi pe Horia, căci ei ar fi capii tuturor relelor. Însuşi ispanul Intze a poruncit chiar alaltăieri tuturor primarilor domneşti de prin comune să puie gheara pe ei, prin orice vicleşug, şi să-i trimită legaţi butuc la dînsul că pe urmă are el grijă să nu mai vadă nici unul lumina soarelui prea degrabă.

— Apoi de aceea, frate Cloşcuţ, să şi mergem la Crişanul tău, să vedem cît e de om de ispravă! zise Horia calm.

— Din partea asta n-am teamă, că e mai bun şi ca mine!

— Na hai, să nu mai zăbovim!

Crişan, cît era el de liniştit, se miră totuşi văzîndu-i aşa curînd. Vru chiar să zică ceva, dar Horia i-o luă înainte:

— Na, frate Crişane, iacă a sosit şi vremea de vorbă mai deschisă, dacă nu cumva eşti prins de vreo treabă ori de vreun necaz!

— C-apoi lucrul s-a cam isprăvit, că ne apropiem — de iarnă şi de-acu încolo, numai la pădure de-om mai ieşi — zise Crişan cu o încercare de surîs pe care o credea obligatoare ca gazdă, care însă nu-l prindea deloc.

După ce se aşezară şi se înţeleseră că tot ce se vorbeşte rămîne numai între ei trei, Horia îşi trase

dinainte traista de piele umflată de hîrțoage și le spuse drept cuvînt înainte:

— Uite, aci, sînt taine și lucruri pe care nu le-am arătat încă nimănui în lume! Nici ție, frate Cloșcuț, măcar că știi tu prea bine că mi-ești mai aproape decît un frate... Dar așa am avut porunca și așa m-am jurat să fac! Și a trebuit să împlinesc și porunca, să țin și jurămîntul!

Scoase un teanc de hîrtii și le puse pe masă, întrebînd:

— Da carte știi, frate Crișane?

— Dacă știam, azi aș fi strajamešter și nu mi-ar mai păsa de nimica-n lume; răspunse Crișan cu mare părere de rău.

Horia le citi și le tălmàci poruncile prin care împăratul cerea guvernului din Sibiu să facă dreptate oamenilor, să libereze pe cei întemnițați, să ușureze toate sarcinile, să vegheze ca nobilii să nu năpăstuiască pe iobagi... Dacă a văzut însă că trebuie să se întoarcă acasă iar numai cu atîta, și-a luat inima-n dinți și i-a spus verde împăratului că poruncile acestea nu vor fi împlinite și, dacă nu vor fi, apoi oamenii nu vor mai putea răbda, ci se vor ridica și-și vor face singuri dreptate. Împăratul a stat o clipă foarte mirat, s-a mai gîndit puțin și, privindu-l drept în ochi, i-a zis: „Tut ihr das!“ adică pe românește: „Faceți voi treaba asta și pe urmă lăsați pe mine!“ Horia, cînd a auzit vorbele acestea, a căzut în genunchi și i-a sărutat mîna și i-a mulțumit frumos. Iar peste două săptămîni a primit porunci noi și niște semne împărătești, ca toți românii să aibă încredere în Horia și să nu se îndoiască deloc. El nu le-a scos însă la iveală și nici n-a vorbit nimănui despre ele, că așa a făgăduit înălțatului împărat, ci a așteptat să vadă dacă domnii măcar acuma, vor asculta poruncile primite. Cloșca a văzut bine și a

auzit cum ascultă cîrmuirea ungurească poruncile împăratului.

Desfăşură alte hîrtii, zicînd:

— Aşa că a venit vremea, cum am spus şi înălţatului împărat, să căutăm să ne facem singuri dreptate!

— Cu voia şi porunca împăratului! adăogă Crişan puţin întrebător.

— Apoi vezi bine, cu voia şi porunca înălţatului împărat! întări Horia, uitîndu-se neşovăitor în ochii lui. Că uite colea şi celelalte porunci!

Le tălmăci altă poruncă nemţească precum că naţia românească nu mai are să slujească nemeşilor, ci numai împăratului, fiindcă nemeşii n-au ascultat şi n-au împlinit cuvintele preaînălţate. Românii sînt slobozi a se face cătane împărăteşti, grăniceri, ca şi cei de la Făgăraş şi din Banat şi de la Năsăud. Comenduirea de la Bălgrad trebuie să-i scrie în cărţile oştirii şi să le împartă arme ca să apere ţara şi pe înălţatul împărat împotriva tuturor duşmanilor dinafară şi dinlăuntru.

— Na, asta-i tare bună poruncă — observă Crişan, ca fost ostaş. Scapă bieţii oameni de toate necazurile! Că grănicerii nu mai fac slujbe domnilor...

— Numai domnii să nu ne oprească! întrerupse Clcşca.

Firește, că domnii vor încerca să se împotrivească, fiindcă n-are să le vie deloc la socoteală să rămînă fără iobagi. Mai pe vară, nu se ştie cum şi de unde, au aflat oamenii ceva despre porunca asta şi îndată tot satul Hăpria, de pe lîngă Bălgrad, s-a dus să se înscrie grăniceri. Maiorul cela de treabă, la care a umblat şi Cloşca, i-a şi înscris îndată, că se vede îi şi venise porunca de la împăratul. Ş-apoi sute şi mii de alţi oameni au alergat într-acolo, chiar şi de prin părţile acestea, şi maiorul i-a însemnat pe toţi în cărţile mili-

tare. Dar domnii cînd au văzut una ca asta s-au speriat și ce-au făcut, ce nu, că au șters tot ce scrisese maiorul de la Bălgrad.

— Apoi așa vor face iarăși, să vedeți dumneavoastră! mormăi Cloșca întunecat.

— Ar face dumnealor, cum nu, dacă n-aș mai avea eu colea și porunca astălaltă! strigă Horia cu un zîmbet triumfător, întinzînd pe masă, în fața celor doi, alt pergament, mai mare, scris mai mult cu roșu, și legat cu trei peceți.

Le citi pe nemțește și apoi tălmăci pe românește că, întrucît nemeșii și nația ungurească din Ardeal nu s-ar îndemna cu nici un chip a împlini cu sfințenia cuvenită poruncile cele împărătești, nația românească să se scoale, cu mic cu mare, și să alunge și să stingă pe nemeșii unguri de pretutindenea în cuprinsul Ardealului, să nimicească și să sfarme toate averile lor, iar moșiile să le fie luate ca pe urmă să se împartă după dreptate românilor care le-au și stăpînit în vechime. Nimenea să nu fie cruțat deloc, fără numai ungurii care s-or face români, botezîndu-se în legea și credința românească...[22]

[22] În studiul *Gîndirea românească în secolul al XVIII-lea în Trancilvania* (București, Editura Științifică, 1966), Lucian Blaga menționează: „«Botezarea» întru ortodoxie a nobililor maghiari capturați nu a fost în cursul răscoalei un fapt tocmai răzleț, căci documentele vremii ne vorbesc despre vreo 300 asemenea cazuri. Îndeplinirea acestui act ritual se pare că avea asupra mulțimii un efect așa-zis catarctic. În ochii iobagului — un nobil, care accepta ritualul, devenea ca unul dintre ai săi: actul ritual ortodox aducea pe nobil la numitor comun cu iobagul. Prin actul botezului, nobilul apărea *desființat* în calitatea sa de «nobil»". Același autor vede în această practică „setea de desființare a nobilimii, de care era cuprinsă în iureșul răscoalei iobăgimea, dominată încă de atîtea prejudecăți. Un foarte ciudat amestec de elemente ideologice constatăm așadar în programul lui Horia. Răscoala poartă în toate privințele pecetea condițiilor local-istorice, în care i-a fost dat să izbucnească" (p. 80). *Istoria României* (București, 1964) comentează în același spirit, cum la ocuparea Abrudului, „toți orășenii de altă lege fură botezați sau jurați în legea românească" (vol, III, p. 763).

Cloșca și Crișan fură atît de miraţi că nici nu putură rosti vreun cuvînt. Horia, parc-ar fi bănuit vreo îndoială în sufletul lor, adăogă cu însufleţire:

— Uitaţi-vă bine, că astea nu-s nici glume, nici înșelăciuni, ci slovă și pecete împărătească!

Mîngîie el însuși documentele cu mîna și mîna îi tremura puţin, ca și cînd ar fi fost cuprins de o presimţire.

— Și ai ţinut tu în traistă poruncile astea sfinte atîta vreme și ne-ai lăsat pe noi să ne chinuim, frate Horia! zise Cloșca încîntat deodată, dar și cu imputare, sculîndu-se în picioare.

— D-apoi vezi c-așa am avut porunca și eu de la preaînălţatul împărat! răspunse Horia mai potolit. Dar acuma să vă arăt și semnele ce le-am primit, ca să nu mai fie nici o greșeală!

Cu mare băgare de seamă mai scoase din traistă o cruce mică aurită cu chipul împăratului Iosif și o carte sfîntă în trei limbi, legată în piele roșie și cu dungi de aur peste tot. Le avusese învelite bine într-o fîșie de stofă, parc-ar fi fost un patrafir vechi. Sărută cucernic crucea întîi și pe urmă cartea, și le întinse pe rînd celor doi:

— Poftim de vedeţi și dumneavoastră!

Le pipăiră și le sărutară și dînșii cu toată evlavia, iar Crișan exprimă simţămintele lor cele mai adînci, rostind:

— Na, mare minune!

Dar nu mai e vreme nici de mirare, nici de sfaturi multe. Trebuie pornit repede la fapte. S-a lăsat toamna; mîine-poimîine poate să vie gerurile și îngheţurile și zăpezile, cînd va fi mai greu să urnești lumea. Dacă o vrea Dumnezeu, pînă atunci s-ar putea sfîrși bine

toate, să nu se mai afle nici picior de ungur prin Ardeal.[23]

Deci cît mai curînd să adune fiecare satele sale și să vorbească oamenilor că împăratul vrea să-i facă grăniceri și prin urmare să plece îndată cu toții la Bălgrad. Să le arate deslușit că asta e dorința chiar a preaînălțatului împărat, ca nimeni să nu se codească! Lumea dealtfel cam știe că împăratul i-a făgăduit lui Horia multe lucruri bune și frumoase, și nu va întîr-

---

[23] Formularea — întîlnită, cu mici variații, și în alte pagini ale cărții — surprinde, la prima vedere, prin generalitatea ei, în opoziție cu caracterul de clasă al răscoalei. În acest episod al romanului — ca și în altele cu care cititorul va mai face cunoștință — scriitorul urmează cu fidelitate *litera* documentelor consultate, amintite și în alte lucrări științifice ale istoriografiei actuale. Edificatoare rămîn, în această privință, precizările acad. D. Prodan, în lucrarea sa *Supplex Libellus Valachcrum* (capitolul *Momentul răscoalei lui Horea*, p. 270—271): „Răscoala e evident socială. Și mai precis, iobăgească. Din răscoală lipsesc intelectualii, nu e prezentă decît cea mai mare parte a preoțimii, în genere preoțimea în stare asemănătoare cu a țărănimii și populația minieră a Munților Apuseni. Dar răsculații sînt români, iobagii ridicați sînt iobagi români. Ei pornesc răscoala, ei o propagă și asupra celorlalți iobagi, asupra iobagilor unguri. Ei atrag în mișcarea pentru conscripția militară și iobagi unguri și chiar sași. Dar această implicare e de prea mici proporții ca să poată altera caracterul românesc al răscoalei. Caracter care își are originile firești și în faptul că iobagii români trăiau în genere cele mai apăsătoare forme ale vieții iobăgești. Dar și în faptul că marea masă a iobăgimii din Transilvania era românească, de alt neam, de altă lege, respinsă, disprețuită ca atare. Tendința a fost de a antrena în luptă toată iobăgimea, practic însă răscoala s-a restrîns, în genere, la ținuturi românești.

Adversarii țăranilor răsculați sînt, în genere, stăpînii feudali, nobilii, apoi înstăriții urbani, aparatul administrativ. Dar cum adversarii sînt în genere unguri, iar țăranii în genere români, iobag fiind, mai ales pe teatrul răscoalei, aproape sinonim cu român, în lozincile țăranilor adversarii sînt nobilii și ungurii. Aceștia nu sînt decîtclasa suprapusă a propriului popor. Și sînt nu numai adversari sociali, ci în genere identici și cu adversarii politici ai poporului român. Țărani români și luptători politici români se ridică în genere împotriva aceluiași adversar. Apropierile, contaminările între cele două planuri de luptă se puteau produce cu atît mai ușor. *E inteligibilă confundarea atît de frecventă a lozincilor sociale cu cele naționale în cursul răscoalei și dintr-o parte și din alta. În asemenea raporturi generalizările se produceau în chip firesc.*

Mărturie stau variatele lozinci țărănești, în care atît de des iobagi și români de o parte, nobili și unguri de alta se confundă." (Sublinierile ne aparțin.)

zia să asculte porunca împăratului. Apoi numai începutul e greu, că celelalte sate, cum vor afla, se vor scula și ele și vor fi alături de luptători. Dacă cumva domnii ori slujbașii s-ar încumeta să stînjenească plecarea la Bălgrad, atunci să se vestească oamenilor și porunca a doua și să se năpustească asupra nemeșilor, să prefacă în praf și cenușă tot ce e unguresc.

— Numai cătanele să ne lase-n pace! zise Crișan.

— Cătanele-s cu noi că-s ale împăratului și cînd or vedea chipul împăratului, trebuie să puie pușca la picior ori să fie de partea noastră, că doară și noi pentru împărat ne ridicăm! răspunse Cloșca uitîndu-se cu drag la crucea cu chipul împăratului și vorbind atît de repede că păru mai peltic de cum era de obicei.

De început trebuie să înceapă Crișan în Zarand, în țara lui, ca să vie pe urmă de-acolo cu oamenii la Cîmpeni și Abrud, să meargă toți împreună spre Bălgrad.

— Na bine! zise Crișan fără a clipi, ca un ostaș care primește o poruncă mare. Numai să-mi dai din vreme poruncile și semnele, să le arăt oamenilor, să știe toți că pornim cu voia împăratului!

— De-acu Doamne-ajută! șopti Cloșca, închinîndu-se.

— Ar mai trebui să ne jurăm și noi credință unul altuia că om merge nesmintit împreună pînă la biruință ori la moarte — zise Horia cu glas înmuiat și îmbrățișîndu-i cu privirea pe amîndoi. Dar ce nevoie, cînd soarta ne leagă împreună de-aci încolo mai tare ca un jurămînt!

— Așa să ne-ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt, Maica Precista și toți sfinții! încheie Crișan, în

picioare, cu o cruce mare, ca la biserică, în fața icoanelor.

Oamenilor de încredere chemați prin feciorul său la Cîmpeni, Horia le povesti numai că înălțatul împărat a dat poruncă nouă ca să fie primiți grăniceri toți românii care nu mai vreau să stea iobagi. În curînd va trebui să se adune bărbații din toate satele să pornească la Bălgrad împreună spre a nu fi împiedecați de către slujitorii domnești. El îi va pofti pe toți cînd va sosi ceasul, iar pînă atunci ei să fie cu mare băgare de seamă și să se ferească de vînzători.

Peste vreo trei zile apoi și trimise lui Crișan poruncile scrise pe românește și crucea cu chipul împăratului. Aducătorul, Iacob Topa, sprinten și isteț, zise țanțoș ca ștafetă de război:

— Crăișorul nostru îți poftește multă sănătate și spor întru toate, căpitane!

CAPITOLUL V

HAI, FECIORI!

Trecură cîteva zile și Crișan nu dădu nici un semn de viață. Horia se neliniști. Acuma orice întîrziere i se părea primejdioasă. Pe de o parte s-ar putea să răsufle ceva din gîndurile lor și să se zădărnicească întreaga mișcare, de altă parte îi era frică să nu se strice vremea și din pricina asta pe urmă să nu mai vrea să plece oamenii la drumurile și străduințele grele ce vor trebui. Pică deci într-o seară, fără veste, la casa lui Crișan, aducînd și o cruce galbenă împodobită frumos care să slujească drept steag în lupta ce are să pornească. Era chiar zi de luni.

— Apoi io-s cătană și aștept porunca de începere — zise Crișan răspunzînd la nedumerirea lui Horia. M-am mirat și eu de-ajuns că nu vine porunca, dar cătana tace și se supune!

Deși n-a primit ordinul, el și-a întocmit planul de lucru: cum să adune satele, cum să plece și pe unde, cum să dea de știre lui Horia despre tot ce se întîmplă... În sfîrșit rămaseră înțeleși că duminecă, adică 31

octomvrie, să înceapă negreșit și în aceeași zi să-i trimită veste despre ce și cum s-a împlinit.

Toată săptămîna, Horia își văzu de treburi liniștit parcă nimic nu s-ar petrece. Numai cîteodată i se încleșta brusc inima și atunci, într-o străfulgerare de lumină dureroasă, simțea rostogoliri de mulțimi înfuriate care se sfărîmau toate peste sufletul său. Încolo însă se scălda într-o bucurie limpede. Odată ce se arunase zarul, soarta lui și a tuturor era hotărîtă. S-a isprăvit vremea șovăirilor și a vorbelor. Faptele se închegau acuma în aer spre a coborî apoi pe pămînt subt forma unui uragan care să smulgă din rădăcini toate nedreptățile și suferințele trecutului și să netezească sau măcar să întredeschidă calea cea nouă.

Totuși simțea nevoie neîncetat să umble, să vadă oameni, să se uite adînc în ochii lor, să le spună tainic că se pregătesc lucruri mari, să surprindă nădejdea pe fața lor. Vechilor prieteni din sat le povesti întrevederea cu împăratul și le vesti ascunsele porunci împărătești, ca astfel să-și mai ușureze inima și să-și apropie mai mult sufletele pe care va trebui să se sprijine mîine. Miercuri se repezi pînă la Cloșca să-i comunice cum a poruncit lui Crișan să înceapă duminecă negreșit hora cea mare. Vineri se găsi tocmai sus, prin Arada, unde intră în vorbă cu gornicul Ștefan Trifu, cel cu ochi înțepători ca sulițele. Se aveau bine și, mai cu seamă în anii din urmă, i s-a arătat tare binevoitor, vestindu-l cînd să se păzească de haidăii stăpînirii, ba chiar ascunzîndu-l o dată în podul casei sale fiindcă doi panduri se luaseră pe urma lui și se înversunau să-l prindă. Deși Trifu nu se schimbase deloc, deși toată lumea îl ținea om de omenie, Horia acuma parcă se temea de dînsul și, vorbind, nu știa cum să se depărteze mai curînd fără să-l supere. Pe seară se

întîlni cu feciorul său Ion care, neștiind că și bătrînul umbla pe-aici, venise să mai dea tîrcoale Ilinei lui Ion Mătieșu. Dealtfel Mătieșu îi și zise, mai în glumă mai înadins:

— Măi Ursule, mi se pare că noi curînd de tot ne-om încuscri?

— D-apoi numai să dea Dumnezeu să ieșim sănătoși din postul Crăciunului! răspunse Horia cu un zîmbet.

Venind spre casă cu Ion, îi spuse și lui despre cîte se pun la cale, că e și dînsul mare și trebuie să cunoască strădaniile oamenilor și să intre și el în rîndul lor. Feciorul era cu trup și suflet pentru luptă și se ruga să-l facă și pe dînsul măcar căprar.

— Na, căprar ori căpitan, tot una-i, numai să ne ajute Dumnezeu să izbutim! murmură Horia.

A doua zi, pe cînd Ion își făurea o suliță din coasa cu care muncise toată vara numai pe moșiile domeniale, Horia, privindu-l cum lucra, își aduse aminte din senin, fără să vrea, de o țeapă văzută demult, cu vreo douăzeci de ani în urmă, într-un sat unguresc de pe cîmpie, avînd înfipt în vîrf un sfert de cadavru omenesc, înnegrit, putrezit și ciugulit de ciori, rămășițele unui iobagiu român care ucisese pe copiii stăpînului său și apoi dăduse foc curților. Amintirea aceasta îl supără toată ziua și-i înnegri gîndurile, încît după-amiază fu cuprins de o bănuială neroadă, că Crișan, în loc să-i împlinească voia, s-a dus cu poruncile împărătești și cu crucile la fisolgăbirăul din Brad și i-a dezvăluit toate planurile. Ar fi trebuit să aibă un om al lui, cunoscut vechi și de încredere, pe lîngă Crișan, pentru legătură și ca să-i cunoască toate mișcările. Degeaba se revolta în sine împotriva acestor bănuieli nevrednice, ele stăruiau în creierii lui și nici nu-l slă-

biră pînă ce chemă pe Iacob Topa și-i porunci să plece chiar acuma, să ia urmele lui Crișan și să-i aducă știri despre el și despre tot ce se va întîmpla.

Noaptea o petrecu ca iepurele, ascultînd și așteptînd, deși știa bine că în zadar. În somnul mai mult ațipit avu crîmpeie de visuri, toate în jurul căpitanului de iobagi despre care vorbise deunăzi cu Cloșca. Parcă-l vedea legat cu lanțuri pe tronul de fier înroșit și-i auzea carnea sfîrîind. Se trezi scăldat în sudori reci și avînd încă în nări mirosul cărnii arse.

Duminecă se duse la biserică și, cît ținu slujba, se rugă fierbinte, în rîndul întîi, lîngă icoană, cu ochii mereu la chipul Mîntuitorului răstignit pe cruce. Rugăciunile îi întăriră iar inima. Socotise să mai îndemne puțin pe oameni după biserică, dar nu mai avu răbdare. Simțea nevoie de singurătate. Urcă spre căsuța lui în Crîngul Feregetului. Și după-amiazi se așeză pe prispă afară, singur. Sufletul îi era atît de plin că trebui să facă acuma ce nu mai făcuse de mulți ani: prinse a hori niște cîntece vechi în care plîngea și se mîngăia jalea moților. Glasul lui dulce, cald, tremura prelung în văzduhul posomorît de toamnă și se ducea departe ca o chemare și un îndemn, amestecîndu-se cu freamătul înfrigurat al codrilor ruginiți. Vecinii din crîng ascultară mirați cîntecele lui Ursu Nicula: erau doar atîția ani de cînd se lăsase de horit. Un bătrîn, trecînd prin ograda lui ca să ajungă mai drept acasă, îi și zise:

— Horești, horești, Ursule, parcă te-ai pregăti de nuntă mare?!

— Apoi că tocmai așa e, moșule, bine zici! făcu Horia cu atîta voie bună că păru întinerit cu douăzeci de ani.

Noaptea vru să vegheze întru așteptarea veștilor care nu se poate să nu sosească. Îl năpădi însă un somn de plumb, fără visuri. După miezul nopții niște bătăi grăbite răsunară în ușa tinzii. Nu le auzi. Se deșteptă întîi feciorul, cu toate că jucase la horă pînă tîrziu și venise rupt de oboseală. Ion trebui să-l zgîlțîie ca pe un buștean ca să-l trezească.

— Ce-i, ce-i ? își frecă dînsul ochii ca de pe altă lume.

— Scoală că bate cineva la tindă și o fi veste pentru dumneata!

— Cine-i? întrebă Horia în tindă.

— Vasile Sgîrciu, trimis cu vești de la căpitanul George Marcu Crișan!

Horia îmbrățișă lăcrimînd pe nepotul lui Cloșcuț. Va să zică pe el l-a luat Crișan ca om de legătură? Atunci de ce-a mai mînat el aseară pe Iacob Topa în zadar? Acuma nu face nimic. O ștafetă mai mult nu strică.

— Întîi, Vasilică, de unde vii și cum vii? îl descusu Horia, așezîndu-l pe laviță, prin întunerec, nevrînd înadins să aprindă opaițul.

Flăcăul răspunse că a sosit într-o goană, călare, peste munți, tocmai din satul Mesteacăn de lîngă Brad.

— Să-mi spui tot, tot! stărui Horia.

— Doar numai de-aceea am venit! zise Vasile cu oarecare mîndrie.

Crișan îl ceruse pe Vasile Sgîrciu de la Cloșca, spre a avea om de credință pe lîngă dînsul. Astfel joi, dis-de-dimineață, au plecat împreună la Brad, la tîrg. Ca să nu-l cunoască cine nu trebuie, s-a îmbrăcat în straiele cele mai rele și s-a ascuns subt podul cel mare de peste Criș. Acolo i-a trimis Vasile în taină cîți oameni a putut din cîte sate erau prin tîrg. Crișan,

în numele lui Horia, i-a poftit să vie duminecă la biserica din Mesteacăn, să audă acolo poruncile pe care le-a adus Horia de la împăratul și să se sfătuiască cu toții ce să facă. Apoi vineri și sîmbătă au colindat satele îndemnînd cît mai mulți oameni să meargă la Mesteacăn. Au mas sîmbătă noaptea în comuna Vaca, de unde e însuși Crișan, iar duminecă, pe la prînzul cel mic, au sosit și ei la biserica din Mesteacăn, găsind adunați vreo cinci sute de oameni veniți din tot Zarandul, ba chiar de prin Huniedoara și din munții Abrudului. Crișan îndată a arătat mulțimii crucea cu chipul împăratului și poruncile și le-a spus că Horia n-a mai putut veni dar le-a trimes semnele acestea ca să vadă și să știe că înălțatul împărat poruncește tuturor românilor să se facă grăniceri și să nu mai slujească de-aci înainte decît împăratului, iar nemeșilor numai cine are poftă și numai pe bani buni. Ca să se împlinească poruncile împăratului trebuie să meargă cu toții îndată la Bălgrad să li se dea arme, că de pe valea Mureșului au și plecat din fiece casă cîte-un om, iar Horia îi așteaptă pe toți la Zlatna. Ici-colo cîte unul mai puse vreo întrebare, apoi îndată se învoiră toți să pornească degrabă la Bălgrad, să nu li-o ia alții înainte. N-ar fi bine însă să treacă prin Brad, nu cumva să aibă necazuri cu domnii și să-i oprească, ci s-o ia peste Vaca și Zdrapți pînă la Curechi, unde să se întîlnească toată lumea, așteptîndu-se unii pe alții. Totuși, spre mai mare încredere, Crișan îi puse pe toți să jure pe sfînta cruce că vor cinsti făgăduința dată aci, iar popa făcu o slujbă întru binecuvîntarea norodului și izbînda tuturor planurilor. Crișan mai porunci gloatelor să-și ia merinde pentru trei-patru zile și mîine să fie negreșit cu toții în Curechi, nimeni să nu lipsească, ci mai vîrtos să cheme și oameni din satele

care n-au fost la adunarea de azi. După ce s-a împrăștiat poporul, el s-a dus cu Crișan iarăși în satul Vaca unde căpitanul a și rămas pînă mîine, iar pe dînsul l-a trimis în mare grabă să dea de știre lui Horia și lui Cloșca, să adune și dînșii satele fără zăbavă ca să fie gata cînd vor sosi crișenii...

Horia nu-l întrerupse deloc, dar la sfîrșit vru să-i mai ceară amănunte. Vasile însă nu mai vru să stea. Trebuie să ajungă, înainte de-a se face ziuă, la Cărpeniș, la unchiul său Cloșca, să-i povestească și lui; să-și ia nițică merinde și să fie după-amiazi înapoi la Curechi unde-l așteaptă Crișan. Își luă rămas bun și se făcu nevăzut.

Fiindcă mai era mult pînă să se mijească de ziuă, Horia se trînti iar pe pat, socotind să aținească, să mai prindă puteri pentru mîine. Dar nu mai fu chip să închidă ochii. Plănuia fel și fel cum să facă să iasă toate bine. Mulțimea de oameni trebuiește comandată, călăuzită, învățată, că altfel nimeni nu o mai poate stăpîni. Se gîndi pe rînd la sate, pe cine ar putea face primari în locul celor domnești care vor trebui trași la răspundere și pedepsiți pentru fărădelegile săvîrșite... Apoi i se păru că se cam grăbește a împărți pielea ursului din pădure. Întîi să vadă cum se vor întoarce lucrurile și întîmplările.

Se sculă cu noaptea în cap și sculă și pe Ion care, de trudit ce fusese de la horă, nici nu putuse asculta pînă la capăt povestirea lui Vasile, că-l copleșise somnul mai tare decît toate aventurile războinice.

— Ia scoală, scoală, măi căprare! îl zgîndări bătrînul batjocoritor. Ehei, cu cătane ca tine nu scoatem noi pînă-i lume pe Dumitru Todea din temniță!

După ce-l dezmeteci, îi porunci să meargă la George al lui Nistor și la Anghel al Manciului și la cel al lui

Țiloș, și la Lupu Coroiu și la văru-său Petre Coroiu, apoi la Petre Manciu și la Florea Nicula, pe rînd, și să le spuie tuturor să dea de veste oamenilor că s-au sculat crișenii pentru dreptate și vor să pornească la Bălgrad să-i facă grăniceri, deci și moții să fie toți gata, să nu rămîie mai prejos și cînd vor auzi buciumul pe munți și tulnicele să vie degrabă la Păltinișul din hotarul Blăjenilor unde se vor strînge toate satele la sfat mare.

Înainte de prînzul cel mic se pomeni cu o ștafetă de la Ponor: primarul îi trimetea de știre că au prins un om străin care adulmeca prin sate cine știe ce, pus pare-se de stăpînirea domnească să afle gîndurile și planurile iobagilor. Întreabă ce să facă cu omul acesta?

De astă dată Horia se bucură de întrebare, căci cu răspunsul poate să cheme și satele de pe Arieșul mare pînă pe Ompoiu la marea adunare plănuită. Ca să fie timp să meargă vestea peste tot, chibzui că pe joi ar fi nemerit să hotărască ziua. Dacă vor sosi crișenii pînă atunci și vor face tămbălău, se vor strînge și satele singure mai curînd. Fiindcă solul din Ponor nu i se părea prea isteț, se așează și, cu slova lui bătrînească, scrise așa:

„Sănătate dumitale, jude din Ponor! Vină cu satele dumitale la Cîmpeni și cu omul pe care l-ați prins, după porunca împărătească. Și să aduceți acolo și pe oamenii care au prins pe omul acela, pentru că am să vă arăt porunca împărătească. Afară de celea pe care vi le-am spus au mai sosit altele nouă. Dacă nu veniți cu toții, vina pe voi cade că ați călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm din porunca împăratului ca să se citească toate în fața voastră. Dacă nu veniți, așa să știți, călcați porunca împăratului. Și cartea să fie trimeasă iute la Bucium, la Ioniță Dandea ca să vie și dînsul la

Cîmpeni să audă porunca împărătească și tot satul cu voi împreună. Ioniță să trimeată cartea la Lupșa la popa Simion și de acolo să plece degrabă la Mujina ca să aibă de știre să audă poruncile împărătești. Și eu, Ursu Nicula, de asemenea poruncesc acestea la satele de sus și cine nu va asculta de porunca împăratului cu mare pedeapsă va fi pedepsit. Cartea să meargă iute ca să dea de știre tuturor, că domnii nu vin la Cîmpeni să facă pace cu satele."

Îndată ce slobozi pe trimisul din Ponor, Horia își adună toate hîrtiile în traistă și coborî în sat de-a dreptul la popa cel tînăr Gheorghiță Nicula.

— Domnule părinte, iacă, a sosit vremea să ne ridicăm! îi zise Horia fără nici un înconjur, parcă ar fi vorbit cu un vechi tovarăș.

Fața suptă, cu bărbuța gălbuie și ochii aprinși dădeau preotului o înfățișare tulburătoare. Drept răspuns acuma își făcu o cruce mare, bolborosind ceva fără zgomot, numai din buze.

Horia venise în realitate să se spovedească și să se cuminece, ca și cînd ar fi plecat la nuntă sau la război sau la un drum lung cu multe primejdii de unde nu se poate ști dacă se va mai întoarce, și cînd. În fața preotului însă se simți curat și înălțat și, în același timp, atît de sigur de biruință ca și cînd, dacă ar fi întins mîna, ar fi putut-o culege ca pe o fructă coaptă Îi spuse totuși tînărului preot tot ce știa și ce plănuia fără a-i cere vreun sfat sau vreun ajutor, ci numai pentru bucuria de-a se destăinui în deplină inimă unui om de care nu ți-e teamă că va șopti mai departe ce a auzit. Și într-adevăr popa Gheorghiță, ca și cînd nu i-ar fi spus nimica, murmură doar ca pentru sine:

— Doamne ajută-ne și mîntuiește-ne!

Horia îi sărută mîna și plecă cu inima oțelită. Îi trecuse ca prin farmec orice grijă și orice îndoială. Gîndurile lui toate se înșirau ca pe o ață, limpezi și albe, asemenea unor mărgele lucitoare, Nu mai vru să ia nici o hotărîre pînă ce nu va afla lămurit ce a isprăvit Crișan în Zarand. Și orice ar isprăvi, în adunarea de la Păltiniș trebuie să se ridice toți moții, joi.

Rămase în sat. În miez de toamnă, oamenii erau mai mult pe-acasă. Împrejurul lui se strînseră cîțiva bătrîni. Zvonurile despre adunarea de la Mesteacăn se împrăștiaseră peste tot, umflate. Se spunea că creștinii au început „rebelia" împotriva domnilor și că au dat foc orașului Brad. Alții povesteau că de la Mesteacăn norodul a pornit îndată spre Bălgrad, peste munți, și că acuma ar fi ajuns pe la Zlatna unde însă cătanele au închis drumul. Horia asculta veștile și nu zicea nici da, nici ba, oricît îl descoseau oamenii. Numai ca să scape de întrebări spuse la urmă:

— Apoi n-om sta nici noi ca bolovanii, măi fraților! Că poruncile împărătești cele nouă la mine sînt și trebuie să le împlinim! Mai după prînz tîrziu sosi de la Cîmpeni, cu căruța, primarul Macavei Bota. Părea cam opărit, deși, trecînd pe lîngă Horia, îi zise cu glas glumeț, ca și cînd ar fi fost cei mai buni prieteni:

— Da ce, măi Ursule, crișenii tăi s-au apucat de rebelie?

— Poate că tu știi mai bine, că noi n-avem nici o știre! răspunse Horia rece și aproape disprețuitor.

— Treaba voastră, Ursule, numai să știi de la mine că ponosul tot tu ai să-l porți! făcu primarul ridicînd din umeri.

— Na, lasă, nu-mi mai purta de grije! Mai bine vezi de pielea ta! sfîrși Horia și mai ascuțit, întorcîndu-se cu spatele, parcă nici n-ar mai fi vrut să-l vadă.

Închipuindu-și că o să-i sosească vești, se întoarse acasă spre seară. Fecioru-său dăduse poruncile tuturor, ba cu Petre Coroiu s-a înțeles să recruteze vreo douăzeci de călăreți, tot bărbați unul și unul, care să umble mereu după Horia, cum se cuvine după căpitanul cel mare al oștilor.

Se trînti pe pat, îmbrăcat, să fie gata pentru orice întîmplare. Povesti cu Ion pînă pe la miezul nopții, apoi adormiră amîndoi și nici nu se treziră pînă ce se făcu ziua mare. Feciorul se miră că n-a mai venit nici o știre. Bătrînul observă însă liniștit:

— Nu e nici o grabă. Toate la vremea lor. Totuși nu plecă de-acasă și pe la amiazi se pomeni cu Cloșca, venit călare, aprins la față. Un om sosit de la Abrud i-a adus vestea că azi-noapte s-a întîmplat o poznă mare la Curechi, unde se întîlniseră oamenii ca să pornească la Bălgrad. Zice că nu se știe din ce pricină, mulțimea a omorît doi solgăbirăi și vreo zece panduri și acu nu mai vrea să meargă la Bălgrad ci s-a apucat să omoare pe domni prin toate satele.

— Apoi ce te sperii, Cloșcuț? zise Horia. Că doar tocmai așa am vrut noi să se întîmple!

Nu mai lăsă pe Cloșca să se întoarcă acasă pînă ce vor primi vești adevărate de la Crișan, căci zvonurile umbă mai repede, ce-i drept, dar și mai mincinoase. În sfîrșit, noaptea sosi Iacob Topa.

— Sănătate și voie bună, Crăișorule! strigă către Horia vesel și mulțumit.

Povesti pe îndelete cum și-a îndeplinit însărcinarea ce i-a dat-o Horia. S-a dus întîi să ia urmele căpitanului Crișan, chiar de-acasă. Era plecat de joi la tîrg,

la Brad, și de-atunci nu se mai întorsese. Poate s-o fi abătut prin satul lui, prin Vaca, să-și vadă neamurile. Muierea lui Crișan nu știa deloc și nimica unde și pentru ce plecase bărbatul. Iacob a mas acolo și duminecă dimineața a pornit spre Vaca, peste munți, să ajungă mai degrabă. Totuși de-abia pe la amiază a putut sosi, căci drumul e lung și greu. Acolo a aflat că oamenii au fost chemați cu poruncă împărătească la Mesteacăn și căpitanul Crișan i-a jurat să se ducă la Bălgrad. A venit mai pe urmă și Crișan, chiar de la Mesteacăn. A rămas cu el și ieri au pornit împreună peste Zdrapți și prin Criștior și București, la Curechi unde trebuiau să se întîlnească toți oamenii. Venea lumea într-acolo ca la veselie, și alta nu. Și se bucura Crișan de parcă vedeai cum îi crește inima, măcar că nu zicea nimica. Cine a sosit mai tîrziu, nici n-a mai găsit unde să se adăpostească în sat peste noapte, încît mulți au trebuit să doarmă pe-afară, pe cîmp, care cum au apucat și s-a nimerit. Crișan însuși se aciuiase, împreună cu Toma Berna, consătean de-al lui din Vaca, la un biet iobagiu cu o droaie de copii; de-aceea nici nu s-a culcat în casă, ci într-un șopron pe niște ogrinji. El, Iacob, s-a ținut tot după dumnealui, cum îi poruncise Horia și cum dealtfel îi ceruse și Crișan. Dar înspre miezul nopții, muierea gazdei se apropie tiptil de șopron și îi scoală și le spune speriată să fugă c-au venit cătanele să prindă pe Crișan. Ei n-au crezut și au ieșit în ogradă, să vadă ce s-a întîmplat. Ulița plină de oameni și la poartă doi domni și cu patru panduri. Crișan, nici una nici două, sare peste gard în grădina vecinului, unde erau cîteva clăi de fîn, și-și pierde urma. Dar domnii, cum văzură una ca asta, porunciră cătanelor să tragă cu pușca după Crișan și să-l omoare dacă nu stă pe loc. Tot satul s-a umplut de spaimă și de

zgomot. Oamenii năpădiseră în uliță. Nimeni nu știa ce-i, doar atîta se spunea din gură în gură că niște solgăbirăi s-au pus să omoare pe Crișan. Alții adăogau că, după Crișan, au să omoare toată lumea și că de aceea au venit pandurii cu puștile. Începu să tragă cineva clopotul bisericii în dungă, a primejdie. Solgăbirăii cu pandurii s-au pomenit înconjurați de iobagi speriați și furioși care în curînd au început să amenințe, să suduie. Apoi deodată s-a auzit glasul lui Crișan, aspru, tăios, ca o bardă: „Pe ei, copii!“ Un solgăbirău înjură pe ungurește și porunci cătanelor să tragă în oameni. Cellalt striga cît îl ținea gura: „Înapoi! Înapoi!“ Pandurii încearcă să tragă, ridică arma la ochi, dar cocoșul țăcănea în zadar, căci capsele nu luau foc, parcă ar fi fost muiate în apă. Încercarea asta și mai ales răcnetele unguresti ale solgăbirăilor scoaseră din sărite pe oamenii și altfel destul de amărîți. Cineva din mulțime ridică bîta și plezni în cap pe un solgăbirău. Atîta a trebuit. În clipa următoare zeci de ciomege se năpustiră asupra slujbașilor, apoi bolovani, apoi topoare. Într-un sfert de ceas, poate și mai puțin, din cei doi solgăbirăi rămăsese o grămadă de carne însîngerată. În aceeași vreme pandurii îngroziți căutau s-o ia la sănătoasa, dar nu puteau străbate prin mulțimea vînzolită. Unii își amintiră și de ei și prinseră a-i snopi cu pumnii, cu bîtele, cum le venea mai la îndemînă. „Jos pușca!“ urlă cineva și îndată alții le smulseră armele, le descinseră săbiile. Apoi bătaia urmă înainte pînă ce pandurii, cu hainele sfîșiate, cu capetele goale, zdrobiți și plini de vînătăi și de zgîrieturi, izbutiră să se facă nevăzuți în întunerec. Cînd vălmășagul era mai în toi, sosi la fața locului preotul Costan Turciu din Criștior, de mînă cu copilul birăului din Curechi. Se făcu anevoie tăcere încît popa să poată povesti revoltat norodului cum a fost chinuit

sărmanul băiat de către gornicul Petre Cara din Criș-tior, venit cu cei doi solgăbirăi să omoare în ascuns pe Crișan ca pe urmă să poată împrăștia mai lesne mulțimea rămasă fără conducător. Îndată ce s-a înnoptat, gornicul din Criștior, trimis înainte de către solgăbirăi, a venit drept la casa primarului. În casă era numai copilul, căci primarul văduv de șase luni, umbla prin sat din pricina mulțimii de oameni care sosise și nu-și găsea adăpost. Gornicul, cum a intrat, a cerut pîine, că, zicea, e flămînd. Copilul i-a dat o bucată, dar gornicul a azvîrlit-o în foc. Apoi i-a cerut rachiu, că i-e sete. I-a dat, dar și sticla cu rachiu a aruncat-o. „Unde-i crăișorul vostru, că pe el vreau să-l mănînc și de sîngele lui mi-e sete!“ Copilul nu pricepu: „Care crăișor?“ Gornicul l-a plesnit atunci peste cap și i-a zis: „Horia!... Ori vrei să te prefaci că nu știi?“ Pe urmă a început să-l întrebe că unde a tras cellalt tîlhar, adică Crișan. Și fiindcă băiatul, fraged și neștiutor, n-a putut răspunde, gornicul a luat vătraiul din foc și i-a ars cu vătraiul fața și mîinile pînă ce l-a făcut numai o rană. Nici nu apucă popa să sfîrșească și trei oameni aduseră pe gornicul vinovat. Îl dibuiseră undeva și-l recunoscuseră după cum umbla să se pitească. Gornicul zicea neîncetat: „Oameni buni, iertați-mă, nu-s eu vinovat, că am avut porunci!“ Crișan însă strigă furios: „S-a isprăvit vremea iertărilor! Acu e vremea pedepselor! Cîinii și vînzătorii trebuiesc omorîți fără cruțare!“ Și în clipa următoare Toma Berna, care se afla tocmai lîngă dînsul, fără a zice o vorbă, izbi cu toporul drept în numele tatălui pe gornicul Petre Cara, încît acesta se prăvăli ca un buștean. Ce s-a mai ales din noaptea aceea, numai Dumnezeu știe. A dormit cine a putut, dar vălmășagul nu s-a mai potolit deloc. De cu seară rămăsese vorba ca toată lumea să se

adune a doua zi în capul satului, la cruce, ca de-acolo să pornească spre Zlatna. S-au și adunat ei oamenii, s-a dus și Crișan, dar, după cîte se întîmplaseră în cursul nopții, nimănui nu-i mai ardea să plece mai departe. Se băgase frica în oameni că, în lipsa lor, domnii au să se răzbune ¦pentru uciderea ¦solgăbirăilor și cînd s-or întoarce dînșii vor găsi numai jale și durere pe la casele lor. Atunci Crișan, cu glas mare, a poruncit să plece toți după dînsul la biserica din sat, să le vestească acolo, în fața altarului, poruncile împărătești. Popa din Curechi, bătrîn și slăbănog, n-a avut încotro și a trebuit să deschidă biserica. Aici Crișan, cu crucea împărătească în mînă, cea adusă de Horia, a arătat oamenilor în puține cuvinte că domnii se împotrivesc ca românii să capete arme și, făcîndu-se grăniceri, să scape de iobăgie. Cele ce s-au întîmplat azi-noapte trebuie să fie de învățătură. De-aceea el, căpitan pus de Horia după porunca înălțatului împărat, poruncește tuturor să-l urmeze pe el și să stingă pe toți nemeșii și pe toți ungurii, căci numai astfel vor putea scăpa de robie. Frică să nu-i fie nimănui, deoarece uite, aici este porunca împărătească prin care neamul românesc e îndreptățit să stîrpească pe unguri de pe fața pămîntului ardelenesc, iar moșiile și toate averile lor să le împartă între dînșii din a căror sudoare și caznă s-au făcut toate bogățiile...[24] Și au pornit toți, poate opt sute de oameni dacă nu și mai bine, cu Crișan în frunte.

[24] Din nou, relatarea privește clasa avută, știut fiind că iobagii erau lipsiți de „moșii" și „averi". Istoriografia marxistă ungară — consacrată analizei cauzelor, conținutului de clasă, scopurilor și desfășurării răscoalei țărănești, condusă de Horia și tovarășii lui — este unanimă în sublinierea caracterului ei antifeudal și previne, fără echivoc, împotriva posibilei erori de a confunda planurile mișcării, oferind în același timp o interpretare principială a evenimentelor istorice. Inserăm, în cele ce urmează, cîteva idei care exprimă, într-o formă conclusiv-sintetică, poziția amintită: „S-au purtat numeroase discuții în jurul problemei de ce s-a întors mînia răsculaților împotriva nobilimii ungare, de ce îi omorau în primul rînd pe nobilii unguri ... Pune-

Mergea lumea chiuind parc-ar fi mers la nuntă. Au luat-o drept, pe cărare prin pădure, lăsînd la o parte satul Şesuri. Au trecut prin Bucureşti. Cîţiva mai inimoşi au împrumutat coase şi topoare de la oamenii de-aici, ca să aibă ceva în mînă. Pe la prînzul cel mic toată ceata cobora în valea Crişului Alb, în satul Criştior. Iobagii din sat ieşiră în uliţă ca şi cînd de mult ar fi aşteptat sosirea răzvrătiţilor. De la dînşii află căpitanul că la curţile cele mari ale neamului Kristsori e adunată boierime mai multă, chiar şi un solgăbirău de la Brad, anume Pakot. Acuma mulţimea începu să alerge, sporită cu iobagii satului care luau furci şi

rea problemei în această formă nu este corectă. Răscoala era îndreptată nu împotriva vreunei naţionalităţi, ci împotriva feudalismului în general, iar întruchiparea acestuia era clasa moşierilor unguri... Pe plan local ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea şi burghezia de naţionalitate ungară, despre care ştim... că gîtuiau şi exploatau poporul cu afaceri cămătăreşti" (I. Tóth Zoltán: *Parasztmozgalmak az erdélyi érchegységben 1848—ig*, Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvallálat, 1951, p. 123). Aceeaşi idee o găsim exprimată în manualul universitar de istoria Ungariei, elaborat de Institutul de istorie al Academiei Ungare de Ştiinţe, în următoarea formulare: „Şi în conştiinţa lui Horia şi a tovarăşilor lui scuturarea jugului clasei stăpînitoare ungare se îmbină cu drepturile populaţiei autohtone, atunci cînd ei vor să-i trimită pe unguri, ca popor mai nou venit, înapoi în Sciţia" (*Magyarország története*, II, 1526—1790. *A késői feudalizmus kora*. Szerk. H. Balázs Éva, Makkai László, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, p. 599).

Contradicţia dintre ţărănimea iobagă şi moşierimea feudală a constituit, aşadar, forţa motrice a răscoalei. În împrejurările istorice specifice ale Transilvaniei, însă, această contradicţie fundamentală, bază şi condiţie a exploatării feudale, a îmbrăcat o formă particulară, aceea a opoziţiei: ţăranul român-nemeşul ungur, accentuată încă şi de deosebiri de limbă şi religioase. În acest context, actele de botezare în „legea românească", întru ortodoxie deci, a nobililor, funcţionarilor etc. unguri îşi găsesc o explicaţie reală, dobîndindu-şi o întemeiere socială. I. Tóth Zoltán arată că, potrivit programului răsculaţilor, aşa cum rezultă din declaraţiile unora dintre căpeteniile lor: „...ţara trebuie să fie a ţăranilor, sub conducerea supremă a împăratului. Pe nobilii unguri ori îi stîrpesc, ori aceştia vor deveni ortodocşi, adică români, adică ţărani" (*op. cit.*, p. 125). Explicaţia acestei acţiuni constă în aceea că: „După cum nobilul ungur întruchipa feudalismul asupritor, la fel cealaltă clasă fundamentală a feudalismului, ţărănimea, era întruchipată de iobagul român, cu religia lui ortodoxă, fără de care el nici nu se putea imagina pe sine. Religia ortodoxă era religia ţăranilor, toate celelalte religii erau socotite ca fiind ale domnilor. Statutul lor de ţărani, de români, religia lor ortodoxă, aceşti trei factori se întreţeseau în conştiinţa răsculaţilor, însemnau un tot organic unic" (*op. cit.*, p. 124).

coase și securi. Ș-apoi deodată ceata întreagă s-a năpustit asupra curților, care pe porți, care peste garduri, din toate părțile, cu niște răcnete de să se dărîme zidurile. N-a mai fost nici o poruncă și nici o cruțare. Oamenii izbeau unde nemereau: ferestrele se făceau țăndări, ușile erau smulse din țîțîni, mobilele sfărîmate, domnii găsiți prin casă ori prin ogradă uciși cu topoarele, cu furcile, cu coasele, ca guzganii. În cîteva minute vreo cinsprezece nemeși zăceau care cu țeasta crăpată, care cu coșul spintecat, care cu beregata sfîșiată, prin diferite colțuri. Năvala venise așa de fulgerător că domnii nici n-avuseseră vreme să se gîndească la apărare. Puțini se zice că s-au strecurat de au putut fugi prin păduri. Vreo trei bătrîni, mai multe femei și cîțiva copii fură cruțați, fiindcă iobagii din sat s-au pus chezași pentru dînșii. Căpitanul i-a iertat, dar a poruncit popii Costan să-i boteze îndată în legea românească, să se vadă că nu mai e îngăduit să rămîie decît români.[25] Intrară cu toții în bisericuța de piatră, foarte veche, unde preotul făcu rugăciunile legiuite și-i botează. În semn că se face pace deplină, căpitanul Crișan mai porunci ca fata solgăbirăului să se mărite cu un iobagiu român, care-i place ei.[26] Fata slă-

[25] Botezarea forțată practicată de răsculați apare ca o replică la politica religioasă impusă de statul ungar, care, de secole, urmărea, și pe această cale, deznaționalizarea românilor.

[26] Rebreanu relatează faptele și în broșura sa *Horia, Cloșca și Crișan*: „Asupra nobilimii din Criștior se întîmplă la 1784 cel dintîi atac al țăranilor răsculați. Familia Kristsori tocmai era una din familiile nobile românești ungurizate.

Marți dimineața, pe la orele zece, țăranii conduși de căpitanul Crișan ajunseră la Criștior. Cu o furie nebună răsculații se aruncară asupra curților boierești și uciseră 17 persoane din nobilimea de aici, între care se aflau 12 membri ai vechei familii Kristsori. Numai puțini nobili scăpară cu fuga, prin păduri; ceilalți bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și apoi cu toții botezați în religia română. Iobagii din Criștior împărțiră între dînșii toată averea mobilă a domnilor lor, iar pe fiica subprefectului Pakot, cu numele Apolonia, o botezară întîi în religia română și apoi o cununară cu tînărul iobagiu Ion Sîrbu" (*op. cit.*, p. 69—70).

buță, înfricoșată, drăgălașă, s-a uitat împrejur ca o căprioară speriată și, în cele din urmă, după ce i-a făcut semn și maică-sa, a zis către preotul Costan: „Dacă trebuie neapărat să mă cununi, atunci îl aleg Ion Sîrbu, că ne-a slujit totdeauna cu credință". Ion Sîrbu fu adus degrabă în biserică. Un băietan de vreo douăzeci de ani, frumușel, cuviincios. Cînd i se spuse că va fi bărbatul domniței, a îngălbenit. Popa însă i-a cununat repede, căci nu era vreme de pierdut. Facă tinerii pe urmă ce-or vrea și înțeleagă-se... Într-adevăr, în acest timp țăranii spărgeau și sfărîmau să nu rămîie piatră pe piatră din curțile domnești, iar iobagii din sat își împărțeau hambarele și începeau a căra bucatele acasă. Apoi cineva răzbi în pivnițe și îndată chemă și pe alții la băutură. Cînd văzu însă căpitanul Crișan asta, de teamă să nu se înfunde oamenii la bunătățile pivnițelor, porunci cu glas mare să se scoale toată lumea să plece la Brad, unde e cuibul domnilor, să dea foc orașului și să stingă pe toți ungurii de-acolo. Micula Bibarț, un bărbat voinic ca un steag, ceru voie lui Crișan să meargă cu o ceată de oameni la Mihăileni, să isprăvească și cu nemeșii de pe Valea Crișului în sus. Crișan fu mulțumit, îl făcu în fața tuturor căpitan și-i dădu drumul. Apoi înainte de-a porni spre Brad, i-a poruncit lui Iacob Topa să însoțească pe căpitanul Bibarț la Mihăileni, să-i dea ajutor dacă va avea nevoie, și după ce se va sfîrși treaba pe-acolo, să ia un cal domnesc și să gonească la Horia să-i raporteze ce-a văzut și să-i spuie din partea lui numai atîta: „Merge bine!" Vești îi va mai trimite prin Vasile Sgîrciu care sosise înapoi și se întîlnise cu Crișan pe drum spre Criștior. Poate să-i mai spuie marelui căpitan că joi va fi și dînsul negreșit la Păltiniș, căci pînă joi nădăjduiește să nu mai fie nevoie de el pe-aici... Așa apoi

Iacob a pornit cu ceata căpitanului Bibarț pe Criș în sus, prin Zdrapți, și pe la amiază au ajuns la Mihăileni. Curtea domnească însă o găsiră părăsită. Se auzise aici, nu se știe cum, ce s-a întîmplat la Criștior și nemeșul, împreună cu copiii și un frate al său, fugise prin păduri. Căpitanul Bibarț porunci iobagilor din sat să-i scoată din pămînt pe domnii fugiți că altfel va aprinde toate casele să se aleagă scrum și cenușă din ele, iar zece bărbați, cei mai de frunte, vor fi trași în țeapă numaidecît. Peste o jumătate de ceas fugarii, legați, erau în ograda primăriei. Bibarț era din Blăjeni și a suferit multe nedreptăți de la domnii din Mihăileni care, acum trei ani, făcuseră să fie spînzurat un frate al său numai pe bănuiala că ar fi avut de gînd să omoare pe un gornic al curții. „Na, domnule, să ne răfuim!“ Atît i-a zis Bibarț boierului cel mare, apoi a strigat pe Toader Cleșu, care fusese catană împărătească, și i-a poruncit să le taie capul. Și Toader, cu o bardă grea, a retezat capetele tuturor, proptindu-i ca niște butuci, pe un tăietor. Din toată familia numai doamna lipsea. O țigancă de la curte, luată la zor, mărturisi că doamna s-a îmbrăcat țărănește și a fugit în pădure împreună cu domnii. „Nu face nimica! Și doamna pe-aici trebuie să fie! Are să se găsească!“

—Asta s-a petrecut azi pe la prînzul cel mare—sfîrși Iacob. N-am mai stat, că nici nu mai aveam de ce. Oamenii începuseră să care acasă de la curte ce aflau mai de preț, iar unii umblau să dea foc caselor. Căpitanul Bibarț e om cu socoteală și îndrăzneț. El face ispravă. Mi-a și dat un cal din grajdurile nemeșului, să pot veni mai repede, să aduc raport despre toate.

Horia și Cloșca au ascultat fără a-i pune vreo întrebare, parcă, auzind ce spunea Iacob, gîndurile lor ar fi urmărit alte întîmplări asemănătoare în viitor.

— Bine, Iacobe! zise Horia la urmă.

Se uită la Cloșca. Și Cloșca se ridică îndată, murmurînd:

— Na, frate Horia, eu mă duc și să ne vedem sănătoși la Păltiniș!

— Du-te, frate Cloșcuț, și ia seama la toate!

Pe urmă, după ce plecă Cloșca, Horia mai stătu de vorbă cu Iacob. Pe cînd ascultase întîmplările din Criștior, pe el începu să-l roadă o înfricoșare pe care nu știa cum să o stăpînească. Acuma vorbiră de una și de alta pînă ce zise:

— Da cîți domni spui c-ați ucis la Criștior?

— Apoi or fi vreo cincisprezece, dacă nu și mai mulți — răspunse Iacob.

— Și nici o femeie?

— Ba mi se pare c-a fost și o muiere...

Horia, fără să vrea, avu o strîngere de inimă.

— Eu n-am văzut-o, dar am auzit c-ar fi fost o preoteasă ungurească. Se luase de piept cu un om și-i căra la pumni în cap de să-l omoare și alta nu. Atunci apoi a sărit alt om și a trăznit-o cu securea în ceafă...

Nu mai întrebă nimica Horia, ci se mulțumi să-i dea porunci pentru a doua zi: să umble prin sat, să cheme oamenii la Păltiniș, să găsească doi bucinători buni care mîine noapte să dea de știre tuturor să vie negreșit să afle noile porunci împărătești. La Crișan să nu se mai întoarne, căci e nevoie de dînsul aici. Oamenii din Albac și cei din împrejurimi să se adune aici, la biserică și să pornească cu toții împreună.

Ion încă nu venise acasă din sat. Feciorul zburda de bucurie și de mîndrie și-și pusese în gînd, împreună cu alți flăcăi de seama lui, să umble din casă-n casă și să scoată la Păltiniș pe toți bărbații din Albac.

Pînă să se întoarcă băiatul, Horia, singur, mai chibzui cele povestite de Iacob și iarăși se opri la întîmplările din Criștior. Cum au venit împrejurările de tocmai la Criștior a trebuit să înceapă prăpădul și tocmai cu neamurile domniței pe care atît o visase el odinioară! De ani mulți de zile nu se mai gîndise la ea, pînă cînd s-a întors de la Viena cu poruncile cele mari în traistă. I-a fost frică mare să nu fi căzut și domnița jertfă răzbunării drepte. Acuma își dădea seama că s-a speriat degeaba. Domnița era măritată undeva pe lîngă Cluj, așa că e departe de primejdiile de-aici. Apoi domnița o fi acuma femeie bătrîioară cu copii mari. Visurile au trecut demult. A rămas numai amintirea ca un abur de amețeală...

A doua zi dimineața îi fu rușine că s-a putut opri la asemenea gînduri slăbănoage. Coborî în sat să cheme și pe popa Gheorghiță la adunarea de mîine, că poate va fi trebuință de slujitorul Domnului. De alte porunci pentru oameni nu mai era nevoie: toată lumea știa cele de lipsă. A intrat însă în cancelarie să dea binețe primarului. Străjile îi spuseră că Macavei Bota a plecat la Cîmpeni cu căruța încărcată, fiindcă l-au speriat unii că are să fie spînzurat îndată după ce se va întoarce Horia de la Păltiniș.

— Apoi de ce i-e frică tot n-are să scape! mormăi Horia întunecat.

Pînă seara mai veniră și alte ștafete cu vești din Zarand. Auzi că încă de ieri după-amiazi Crișan, cu o oaste de țărani, s-a repezit asupra orașului Brad, au ucis acolo pe cine s-a împotrivit, au dat foc cîtorva curți domnești, iar pe nemeșii care s-au închis în biserica reformată i-au tras jos chiar din turn și i-au omorît pe toți. Apoi de la Brad țăranii s-au împărțit în mai multe cete și au pornit să stingă pe dom-

nii de prin sate pe rînd. Crișan însuși se spunea că s-a îndreptat spre Ribița unde mai mulți nobili înarmați îl așteptau gata de luptă.

În sfîrșit, joi dimineața Horia se rase frumos, se îmbrăcă în straiele cele mai bune și se găti ca la o sărbătoare mare. Iacob Topa veni și-i aduse calul pe care-l luase de la Mihăileni. Împreună cu dînsul mai sosiră unsprezece călăreți.

— Crăișorul nostru trebuie să fie păzit ca și domnii! zise Iacob în vreme ce călăreții îl întîmpinau cu niște „trăiască" de clocotea Crîngul Feregetului.

În fruntea cetei de albăceni, Horia coborî pe Arieș pînă la Secătura, apoi urcă pînă la Negura și de-acolo trecu la Vidra, ca să adune de peste tot oamenii. Sosiră după-amiazi la Păltiniș. Într-o poiană largă mulțime mare de țărani aștepta și pe cărări mai veneau mereu. Cloșca era acolo de mult. Norodul, cînd zări pe Horia în fruntea moților, izbucni în strigăte de bucurie parcă le-ar fi adus toate bunătățile lumii. Horia se sfătui puțin cu Cloșca și cu bătrînii și hotărîră să aștepte pe Crișan cu zărăndenii. Pînă atunci oamenii nu mai vorbiră decît despre isprăvile rebeliștilor de pe Crișuri, povestindu-se multe minunății, adăogînd fiecare ce știa sau măcar ce auzise. Apoi sosi și Crișan însoțit numai de vreo cincizeci de oameni, dar toți călări și toți înarmați, care cu puști, care cu lănci, ca o adevărată oștire ce vine din război. Un răstimp lung trecu pînă ce se potoli lumea, căci întreaga ceată fu înconjurată și asaltată de întrebări. Crișan isprăvise treaba la Ribița, încă de ieri, iar azi-dimineață, trecînd prin Mihăileni, a mai avut să facă niște judecăți și de-aceea a întîrziat, mai ales că iobagii din Blăjeni, ca și cei de-aici, au vrut să audă toate întîmplările rebeliei.

Pe urmă, cînd se făcu liniște, Horia vorbi mulțimii. Nu mai avea nevoie să convingă pe nimeni. Porunca împărătească despre omorîrea ungurilor era acuma cunoscută. Le porunci doar să fie dîrji și necruțători, cum au fost și ungurii de atîția amar de ani cu dînșii, și să asculte poruncile căpitanilor pe care-i va pune el ori pe care îi vor alege satele.[27] Apoi ceru să jure toți pe sfînta cruce cu chipul împăratului că vor ucide tot ce e unguresc, fie domn ori slujbaș, dăruind viața numai celor ce vor primi pe loc legea și credința românească.[28] Popa din Albac, cu crucea în mînă, rosti cuvintele jurămîntului și mulțimea, cu capetele goale, le repetă într-un glas care părea mugetul unei vijelii.

Se înserase. Umbre mari se întindeau peste poiana albă de oameni. În liniștea munților numai murmurul gloatelor se ridica spre cer ca o amenințare înăbușită. Apoi, peste capetele tuturor trecu scurt, aspru ca o săgeată de oțel, porunca crăișorului:

— Hai, feciori!

Și oastea albă se urni.

---

[27] Pe parcursul răscoalei, astfel de replici apar și ca răspuns la politica șovină dusă de întreg aparatul de represiune al statului feudal ungar. În *Horia, Cloșca și Crișan* Rebreanu notează: „... legislațiunea ungurească avu grije să suprime pe români cu totul din rîndul popoarelor țării, să le răpească toată însemnătatea politică și să-i arunce în cea mai grea robie" (*op. cit.*, p. 14-15).

[28] Interesante, în această privință, comentariile lui I. Tóth Zoltán: „Mînia iobagilor români zlătneni viza nu numai pe moșierii locali — latifundiari unguri nu erau aici, moșierul fiind reprezentat de domeniul coroanei — ci și regimul, o formă caracteristică, apărută în această regiune. Pe plan local, ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea și burghezia din Abrud și Roșia Montană, despre care știm din capitolul precedent că gîtuiau și exploatau poporul prin afaceri cămătărești" (*op. cit.*, p. 123; vezi și nota noastră (24) de la p. 243-244).

CAPITOLUL VI

A NOASTRĂ-I LUMEA!

Oastea țărănească înnoptă, pîlcuri-pîlcuri, din Vidra și Poeni și Fîntîna Lină și Pescuți și Ponorel și Sohondol, dar la răsăritul soarelui, vineri, toată lumea trebuia să se întîlnească la împreunarea celor două Arieșuri căci acolo, pe-aproape, în satul Bogdănești se retrăsese și Horia să se odihnească și să mai sfătuiască cu căpitanii cei mari Cloșca și Crișan.

Noaptea o burniță urîtă și rece porni să cearnă, mohorîtoare de suflete. Pînă să se adune toată mulțimea și să se rînduiască, se făcu prînzul cel mic și ploaia încetă parcă înadins să ușureze mișcarea cetelor.

Apoi norodul din treizeci și trei de sate se sculă și într-un ceas fu la marginea orășelului Cîmpeni. Ulița de sus se umplu repede de țărani care se îmbulzeau, chiuiau, amenințau. În capul lor, călare pe un armăsar roib, Crișan, cu o cruce mare galbenă, drept steag de luptă, striga cît îl țineau plămînii că oamenii cei de treabă vin să nimicească pe unguri, ori să-i boteze în legea creștinească; precum a orînduit Dumnezeu

și înălțatul împărat.[29] Mai înapoi, înconjurat de călăreți, Horia, cu suman alb ca o mantie crăiască și cu o pușcă pe oblîncul șelei, mergea tăcut, uitîndu-se în dreapta și în stînga, ca și cînd ar fi vrut să cerceteze inimile mulțimii. După dînsul venea Cloșca, tot călare, cu pene albe și roșii la căciulă, răcnind în răstimpuri cîte-o sudalmă pe care cei dimprejur o reluau chiuind și adăogînd, ca la nuntă:

— Hai, feciori, hai, c-a noastră-i lumea!

În piața orașului, mare, pătratră, aștepta altă mulțime țărănească, în frunte cu feciorul lui Horia. Nu s-au mai dus la Păltinișul Blăjenilor, că le venea prea departe ș-apoi tot trebuiau să se întoarcă înapoi aci. Mai bine Ion s-a repezit prin satele dimprejur

[29] Lipsa de unitate a iobagilor români și de alte naționalități din Transilvania explică, în bună măsură, insuccesul răscoalei. Acordînd conflictului de clasă rolul primordial în desfășurarea evenimentelor de la 1784—1785, istoriografia marxistă clarifică aspectele generale ale răscoalei, deosebit de complexe. Sînt grăitoare în acest sens concluziile tratatului academic de *Istoria României* (vol. III): „Pornind la dărîmarea feudalismului, țăranii români se ridicau aici în fruntea luptei, în virtutea masei lor covîrșitoare. Ei se ridicau împotriva asupririi sociale. Dar se ridicau în același timp, am văzut, împotriva asupririi sub toate formele ei, se ridicau deci și împotriva asupririi naționale și religioase. (Ceea ce nu i-a împiedicat să-și lovească adversarii sau pe acoliții lor și cînd erau români, și să-și asocieze în luptă iobagii sau sărăcimea de alte neamuri.) Pornind la lupta de emancipare socială ei intrau, cu toată masa lor, și în lupta de emancipare națională, luptau, în forme simple, populare, și pentru ridicarea din inferioritate a propriului popor la locul care i se cuvenea în cadrele țării. Mai ales acum, cînd destrămarea societății feudale și procesul de constituire a statelor naționale și aici începuse, obiectivele de luptă nu se separau, lupta de emancipare socială trebuia să ducă implicit și la emanciparea națională. Participînd la lupta generală împotriva feudalismului, țăranii români de aici participau în același timp și la lupta de ridicare a poporului român din Transilvania la rolul care trebuie să-i revină legitim, în virtutea greutății muncii sale și a covîrșitoarei sale preponderențe numerice, la lupta de ridicare a poporului român în genere" (p. 788—789). Reținem totodată și precizările din *Új Magyar Lexikon, Akadémiai Kiadó* (Budapest, 1960): „A lipsit unitatea iobagilor; conducătorii lor au făcut greșeala că s-au bizuit în promisiunile «bunului împărat»; deosebiri de limbă și de religie au întunecat în conștiința iobagilor unguri interesele de clasă, ceea ce a împiedecat desfășurarea și mai amplă a răscoalei" (vol. 3, p. 316).

și, mai cu sfatul, mai cu amenințarea, a poruncit oamenilor să nu lipsească nimeni a afla poruncile cele împărătești. Aseară, prin piață, în fața curților ișpanului, s-a întîlnit cu gornicul Ursu Uibaru. I-a dat binețe, ca totdeauna, și gornicul l-a oprit:

— Da ce, Ioane, s-aude că începe rebelie mare?

— Apoi ce-om face noi, nu știu — răspunse feciorul batjocoritor. Poate că știe mai bine domnul ișpan dacă i-ai spus d-ta!

Ursu Uibaru era galben și chiar mustața i se pleoști, zicînd:

— Cu domnul ișpan nu-ți face voi nici o treabă că adineaori dînsul s-a pus în brișca cu trei cai și poate tocmai la Aiud să-l mai prindeți!

Ion Horia ridică din umeri și trecu înainte. Gornicul însă, spăimîntat de plecarea lui bruscă, strigă după el:

— Pe mine n-aveți de ce să fiți supărați, Ioane, că eu, știi bine, cît mi-a îngăduit slujba totdeauna am...

Flăcăul nici nu se întoarse, nici nu răspunse, așa că gornicul rămase cu vorba în vînt. Auzise pe la oameni cum s-au sculat zărăndenii și că și moții au de gînd să nu cruțe pe nimeni. El se rugase de ișpanul Intze, din pricina căruia și-a cîștigat ura și scîrba oamenilor, să-l ia cu dînsul, că poate să-l și omoare rebeliștii cînd or ajunge pe aici; dar ișpanul l-a împins la o parte și nici măcar nu i-a răspuns.

— Așa-mi trebuie, dacă am fost om de credință în slujba domnilor! mormăi amărît, cu ochii după feciorul lui Horia.

Toată piața era acum plină de țărani și tot orașul fierbea ca un stup în care a pătruns un roi tînăr și gata de luptă.

— Faceți loc crăișorului nostru! La o parte! Loc! strigau călăreții deschizînd o pîrtie prin mulțime.

Horia cu ceilalți căpitani trecură pînă în fața curții ișpanului și acolo se opriră. Crișan făcu semn cu crucea mulțimii că vrea să vorbească marele căpitan. Dar nu se putu face atîta tăcere ca să audă toată lumea. Cuvintele lui Horia fură purtate din gură în gură și tălmăcite după priceperea ascultătorilor.

— Eu Ursu Nicula vă spun, oameni buni, în numele înălțatului împărat, că înălțatul împărat mi-a poruncit să vă spun și să vă arăt...

Nici nu ascultă toată lumea pînă la sfîrșit, ci prinse a se răzleți în pîlcuri prin oraș, repezindu-se să împlinească poruncile auzite. Vidrenii și albăcenii, care se aflau împrejurul crăișorului, năvăliră în curtea ișpanului și începură a sparge și a sfărîma tot ce găsiră. În cancelarie, unde erau documentele și toate hîrțoagele de pe urma cărora se trăgeau toate fărădelegile, răvășiră dulapurile și rafturile, ba unii scoaseră în ogradă vrafuri de hîrtii și le dădură foc. În aceeași vreme alte cete se năpustiră asupra caselor din piață în care locuiau alți slujbași și unguri, pe cînd crișenii, mai învățați cu rebelia, fiindcă prin satele lor prădaseră cu nădejde tot ce fusese de prădat, se grăbiră să pună mîna pe lada cu bani a domeniului. O grămadă de băieși, spălători de aur de pe Arieșuri, năpădi cancelaria schimbătorului de aur ca să se răzbune pentru batjocurile ce le suferiseră cu prețurile muncii lor. Alții sparseră ușile bisericii papistașe, pătrunseră înlăuntru și sfărîmară băncile, stranele, icoanele, sfeșnicele, cruțînd numai altarul. Buciumanii, după porunca lui Ionuț Dandea și pentru că nici nu aveau clopot la biserica lor, se suiră în turn și

se siliră să dea jos clopotul papistășesc ca să-l ducă acasă.[30]

Pe cînd oastea de iobagi, împrăștiată prin oraș, se răcorea cum putea, Horia rămase în piață, înconjurat de călărețiii lui, la sfat cu Cloșca și Crișan. Era mulțumit de avîntul oamenilor, dar socotea că, pentru a ajunge la izbîndă, trebuie negreșit hotărîtă o rînduială. Dacă fiecare va face după capul său, curînd de tot și chiar înainte de-a fi putut dobîndi ceva, curajul se va stinge și sufletele ostenite în zadar vor fi lesne întoarse la jugul suferinței. Este nevoie deci ca unii, puțini, să poruncească și ceilalți să asculte orbește poruncile. Mai ales Crișan, cu duhul ostășesc rămas într-însul, se bucură auzindu-l. Îi și zise îndată:

— Dumneata ești căpitanul cel mare, alege-ți căpitani cîți poftești și mai dă-ne și căprari peste cetele cele mai mici de oameni! Sus, prin părțile mele, am și pus cîțiva oameni de încredere căpitani peste sate și așa i-am putut lăsa pe dînșii să dregătorească!

Horia dădu din cap. Înainte de-a merge mai departe rînduiala trebuie făcută. Să puie dînșii căpitani, neapărat, dar să îngăduie și satelor să-și aleagă ele pe cei mai destoinici, pe care ei doar să-i întărească în slujbă. Dealtfel el însuși tocmai cu treburile acestea va avea să se îndeletnicească mai mult. Satele nu pot rămîne fără conducători, căci slujbașii domnești și mai cu seamă primarii trebuiesc scoși și judecați pentru nelegiuirile ce le-au făptuit împotriva norodului. Mai este apoi de lipsă să se îngrijească și de arme, că mîine-poimîine vor da piept cu nemeșii înarmați bine,

[30] Din studiul *Horia, Cloșca și Crișan* : „Ceata de țărani se aruncă apoi asupra caselor funcționarilor din Cîmpeni și le făcură praf, năvăliră în biserica catolică și stricară tot, puseră mîna pe aurul din casieria statului etc." (p. 93).

și împotriva lor nu se poate lupta numai cu toporul și cu coasa prefăcută în suliță. Și iarăși trebuiesc trimise cărți și prin celelalte comitate, să afle iobagii de pretutindeni că a început rebelia pentru răpunerea domnilor.

Hotărî apoi, că chiar după-amiazi Cloșca și Crișan să pornească cu întreaga oaste de țărani, alcătuită acum din douăzeci și nouă sate zărăndene și șaispre-zece ale domeniului Zlatna, să lovească orașul Abrud, cuibul ungurimei de pe-aici.[31] Să fie însă cu multă băgare de seamă și să nu se lase amăgiți nici de făgăduieli deșarte, nici de amenințări neputincioase. El însuși va pleca să prindă pe primarii și gornicii de pe cele două Arieșuri și să-i judece fără zăbavă și să le ia socotelile pe care n-au vrut să le dea pînă acuma.

Din ograda ișpanului atunci ieși un grup gălăgios, aducînd patru gornici legați cu mîinile la spate și bătuți de li se cunoșteau pe față urmele. Un țăran negricios și uscat, care conducea pe cei zgomotoși, păși cătănește înaintea lui Horia și raportă:

— Domnule căpitan, am prins patru tîlhari de gornici, uite-i colea! I-am găsit ascunși în pivniță, printre butoaiele cele cu vinuri scumpe, i-am dobzăluit bine și i-am adus să te întrebăm de n-ar fi bine

---

[31] Românii, fiind toleraţi şi iobagi, nu aveau, în general, dreptul să se aşeze în cetăţi; de aceea oraşul era considerat, prin excelenţă, unguresc (în cazul comitatelor). Publicistica scriitorului elimină echivocul unei lecturi grăbite: „Ca să ajungă stăpîni pe comitatul Hunedioarei, ţăranii trebuiau să ocupe oraşul Deva, reşedinţa comitatului unde se refugiase cea mai mare parte a nobililor de pe Mureş. Asupra Devei era concentrată toată ura bieţilor ţărani şi îndată ce revoluţia ajunse în valea Mureşului, iobagii se gîndiră cum să prefacă în cenuşe oraşul acesta, cuib al asupritorilor" (*op. cit.*, p. 83) — sau: „Într-însul Horia pune nobilimei anume condiţii (desfiinţarea feudalităţei, împărţirea moşiilor boiereşti la iobagi, nobilii să plătească impozite etc.) în schimbul cărora ţăranii vor face pace, altfel vor distruge Deva şi toate bunurile boiereşti" (*ibid.*, p. 91).

să le tăiem capetele ca să nu mai poată face rău nimănui pe lumea asta!

Horia văzu pe Ursu Uibaru între cei prinși. Răspunse:

— Ba lăsați-i, măi frate, să-i judecăm cum se cuvine! Dar patru oameni să rămîie lîngă dînșii să-i păzească!

— Prea bine, domnule căpitane mare! făcu țăranul cu un rînjet prostesc și salutînd cu mîna la căciulă ca o cătană bătrînă.

Era cam cherchelit ca și ceilalți paznici, fiindcă făceau parte din gloata norocoasă care alergase prin pivnițele domeniului, să spargă butoaiele și să verse toate băuturile. Au și stricat ei cîteva vase, dar au avut grije să guste întîi ce strică.

— Da procopsitul de birău din Albac pe unde se ascunde, măi Ursule? întrebă Horia deodată pe Uibaru care se tot uita la dînsul cu niște ochi plini de groază.

— Macavei Bota? zise gornicul cu o lucire de nădejde. D-apoi mi se pare c-a fugit spre Aiud ori chiar către Cluj, că pe-aici nu l-am mai zărit de ieri-dimineață...

— Na, lasă că-l găsim noi și-n fundul pămîntului!

Pe la amiazi, oamenii sătui de stricăciuni începură să se adune iarăși în piața mare. Dealtfel căpitanii mai trimiseră și cîțiva călăreți, să grăbească adunarea. Ion Horia sosi cu o ceată mai rînduită, în care toți aveau suliţe și toţi căutau să se poarte întocmai ca și cătanele. Ion însuși era călare și avea pene roșii la căciulă. Așa se înfățișă la tatăl său și-l rugă să-l lase și pe el căpitan, căci trupa asta el și-a întocmit-o acum și cu ea e în stare să cucerească o țară întreagă.

— Apoi dacă ai fost vrednic să-ți aduni oameni, vrednic ești să le fii și căpitan și să le poruncești!

zise Horia uitîndu-se însă la Cloșca și la Crișan, parcă i-ar fi întrebat de a făcut bine ori nu.

— Așa-i! aprobară amîndoi într-un glas. Și cînd mulțimea fu în plin, Horia dădu lozinca pe care o repetară mii de guri:

— La Abrud cu Dumnezeu înainte!

Marele căpitan își mai opri, în afară de călărețiii săi, o ceată de vidreni și albăceni. După ce se scurse norodul, numi căpitani pe Toader Berindei și pe Toader Scoica, poruncindu-le strașnic să-și caute degrabă un mănunchi de oameni cu care să țină ordinea și chibzuiala în Cîmpeni și să nu îngăduie cumva ca ungurii să ridice iar capul. Apoi, înainte de-a pleca, trimise cîțiva călărești să prindă pe toți primarii ce-i vor găsi prin satele Arieșului mare și să-i adune la Albac unde dînsul va veni mîine, căci astă-seară vrea să ajungă la Vidra să isprăvească niște socoteli. Sfîrșind, aruncă o privire spre Ursu Uibaru care plecă repede capul.

Sosi noaptea tîrziu la Vidra. Era ostenit rău și voia să se culce îndată, să se odihnească. Dar la cancelarie găsi lume multă și vălmășag mare de glasuri. David Avram împreună cu alți oameni prinseseră pe primarul Vasile Goia tocmai cînd, călare, cu o dăsagă de bani, încerca să fugă în Bihor, peste munți. Țăranii îl legaseră și-l aduseseră în sat, să fie judecat de popor. De multe ceasuri însă se hărțuiau fără a ajunge la o înțelegere. Prinsul ședea grămădit și îngrozit în mijlocul cancelariei, iar David Avram, bătrîn și slăbănog, suduia și amenința și, din cînd în cînd, pleznea peste ceafă pe Vasile Goia. Unii ziceau că să-i ia banii, să-i împartă între oameni, iar primarului să-i dăruiască viața, pedepsindu-l doar cu o bătaie soră cu moartea; alții, și mai ales David, țineau morțiș să-l suie sus la Piatra și de-acolo să-l

zvîrle în prăpastie, să nu se mai aleagă dintr-însul nici un ciolan întreg. Acuma toată lumea ceru lui Horia să-l judece. Prinsul însuși gemu rugător:

— Măi Ursule, și eu te-am ferit pe tine de multe ori...

— Mi-aduc aminte, vezi-bine, cum ai venit să mă întrebi de sănătate tocmai în casa lui Petre Nicula, aci de față! zise Horia fără măcar să se uite la dînsul. Dealtfel uite că ți-am mai adus un ortac, pe dumnealui Ursu Uibaru care de asemenea numai bine ne-a făcut tuturor! Na, apoi nici nu-i trebuință să stricăm atîta vorbă pe niște oameni așa de netrebnici!

Cîțiva săteni voiră să spună ceva. Îi opri cu o mișcare hotărîtă și urmă:

— Nici o vorbă, nimeni!... Acu noaptea însă nu-i vreme de judecată nici pentru tîlhari ca dînșii. Fiindcă trebuie socoteală în toate, iacă să vă pun căpitani peste sat, care să aibă grije și să judece unde trebuiește. Am să pun pe Iacob Todea întîi, apoi pe Pavel Bocu și pe Petre Nicula și pe Toma Gligor și pe Petre Goia și pe Tulia Nicula, că sînt toți oameni pe care i-ați ales și voi de cîte ori ați avut lipsă de apărare ori de plîngere. Ei să judece și pe birău împreună cu mine, după dreptate, mîine dimineață, ca să aibă vreme pînă atunci să chibzuiască bine!

A doua zi, Vasile Goia fu osîndit dimpreună cu Ursu Uibaru. Primarul fu îndată tîrît la Piatra. David Avram ceruse și dobîndise favoarea să-l poată împinge el de pe marginea stîncii jos în prăpastie. Spuse tuturor că astfel vrea să-și răzbune toate umilințele ce le-a îndurat de la Goia fără să crîcnească.

Ursu Uibaru însă căzu la genunchii lui Horia și-l rugă atît de fierbinte să-i cruțe viața că în cele din urmă căpitanul se înmuie.

— Măi omule, nici tu n-ai fost mai de omenie ca birăul — îi zise Horia. Dar n-ai făcut atîtea rele ca dînsul pentru că n-ai putut. Totuși, iacă, te iert, dacă vrei să dovedești că te faci om de treabă!

Gornicul începu să se jure. Horia îl întrerupse:

— Nu așa, voinice! Dovada s-o faci cu fapte!... Uite, eu te pun căprar lîngă feciorul meu! Să mergi și să împlinești poruncile mele și pe-ale lui și să fii credincios în toate! Jură aci pe sfînta cruce!

Scoase crucea de aur cu chipul împăratului și Ursu Uibaru jură:

— Așa să-mi ajute Dumnezeu Tatăl și Fiul și Duhul Sfînt și Maica Precista și toți sfinții!

Horia îl luă cu dînsul și la Albac, unde ajunse după-amiazi și unde găsi prinși pe primarii domnești din Cîmpeni, Fața Albacului, Gură-Neagră și alte cîteva sate. Dar socotelile cu dînșii erau lungi și încurcate, iar ei înfricoșați, mai ales cînd li se spuse soarta celui din Vidra, nici glas nu mai avură să vorbească. Ca să nu piardă vremea de pomană cu ei, Horia îi închise într-o pivniță a primăriei, le puse pază bună și sîmbătă noaptea se întoarse la Cîmpeni. Poposi cîteva ceasuri la Toader Berindei de la care află că de azi-dimineață Abrudul a fost cuprins de țărani, că au fost uciși mulțime de unguri și mai mulți botezați, că din toate casele ungurești n-au mai rămas decît ziduri și acoperișe.[32]

[32] În articolul publicat în paginile *Universului literar* (XXXI, nr. 38—39, 21, 28 sept. 1914), făcînd un bilanț al răscoalei de la 1784—1785, Rebreanu preia statistica unor documente, menționînd: „În tot timpul acestei revoluții românii au ucis 133 de persoane". Tot el menționează, în același studiu, că din cealaltă tabără aveau să fie uciși „numai la Deva și Aiud peste 300 de români prinși în timpul mișcării. Și cîți au căzut în lupte? Și cîți au fost executați după ce s-a potolit răscoala?" Acad. D. Prodan (*op. cit.*, p. 273) menționează că, la Abrud, în 8 nov. 1784, au fost botezați, în lege românească, „peste 1 100 de cetățeni".

Duminecă de dimineață porni și el spre Abrud peste Cărpiniș. De-abia ieșit din Cîmpeni, pe drum îi spuseră oamenii că mulțimea cea mare de români se află încă tot în Abrud unde mai este mult de stricat, dar că Cloșca, cu o ceată mai mică, a trecut de aseară spre Roșia. Atunci își schimbă și el planul cu Abrudul, ca să se întîlnească cu Cloșca. Trecînd pe lîngă casa lui Cloșcuț, trimise un călăreț sus pe coastă să vadă dacă nu e cumva acasă ori dacă nu i-a lăsat vreo veste. Nu era. N-a mai fost pe-acasă de-alaltăieri, cînd a mers contra Abrudului, dar și atunci doar a îmbucat ceva, că mulțimea de oameni nu l-a lăsat să zăbovească. Mărina a și întrebat acuma pe călăreț: cînd s-o isprăvi oare rebelia asta, că, Doamne, greu mai e fără bărbat la casă și tare se prăpădește și bruma de avere dacă omul nu-i poartă de grije, că fînul lor de la Mogoș acolo l-a bătut Dumnezeu...

— Apoi dacă s-ar lua bărbații după capul muierilor... murmură Horia cam încruntat. Ehei, de-abia începe hora!

În Cărpeniș, pe la mijlocul satului, aproape de biserică, înainte de-a coti la stînga spre Roșia, întîlniră un car tras de doi boi urmat de cîțiva țărani cu capetele goale. În car, pe loitră, ședea popa Moise cu ochii roșii. Cînd văzu pe Horia, popa opri carul, se dădu jos și ridică cearceaful alb descoperind cadavrul unui preot cu țeasta sfărîmată.

— Dacă îngăduiți nelegiuiri d-astea, Dumnezeu n-are să vă ajute, măi Ursule! zise popa Moise cu aspră imputare.

Îi povesti apoi cum alaltăieri, cînd a trecut mulțimea țărănească pe-aici spre Abrud, Crișan a poruncit să meargă și popa Avram Șuluțu, ca să citească din nou poruncile împărătești, fiindcă el știe

mai multă carte și așa oamenii vor crede mai tare în vorba împăratului. Popa Avram, om bătrîn și cu frica lui Dumnezeu, nu putea să-și lase biserica fără slujitor tocmai dumineca. Crișan s-a înfuriat că „ce, ești popă de unguri?“ și „dacă nu vii de bună voie, ai să vii de nevoie!“ Și a poruncit de l-au pus pe un cal și l-au dus cu sila între dînșii. Apoi cum a ajuns la Gura Cornii, deasupra Abrudului, l-a coborît de pe cal și i-a dat să citească niște cărți pe care le avea dînsul în traistă. Popa Avram a început să le tălmăcească, dar ce spunea el din cărți nu-i plăcea deloc lui Crișan și nici oamenilor, că spunea altfel decît știau ei că este scris în ele. Atunci norodul a prins a răcni și a ocărî pe popa Avram că ține cu ungurii și cu domnii și că-i popă papistaș. Și deodată a sărit un crișan și l-a izbit în cap cu toporul, strigînd: „Nu mai vrem să ascultăm minciunile hoțului de popă, că-i cumpărat de unguri să ne înșele!“ Cloșcuț s-a repezit să-l apere, că-l știa om cucernic și de omenie, dar oamenii întărîtați și înnebuniți, erau cît pe-aci să se supere și pe dînsul că se mai întrepune pentru un vînzător.

— Na, părinte, apoi ce s-a făcut bine s-a făcut! zise Horia. Că lupta noastră-i pe viață și pe moarte, și nu putem lăsa să ne amăgească pînă și popii noștri! Așa să știi, părinte, și să știe și alții!

Popa Moise văzu ochii îndîrjiți și nu mai spuse nimic. Acoperi iar mortul din car, își făcu cruce și bolborosi rugăciuni, în vreme ce Horia cu călăreții lui se îndepărtau cotind pe drumul spre Roșia.

Pe ulițele orașului era o furnicare de țărani, unii înarmați, alții încărcați cu felurite lucruri strînse de prin casele ungurești. Toți păreau mai mult veseli, decît mînioși, deși răcneau mereu, amenințau și su-

duiau din răsputeri. Dar ceea ce izbea mai cu seamă pe Horia era că nu se simțea nici o rînduială, ca și cînd fiecare ar fi fost de sinea lui, fără stăpîn, fără nici o țintă.

— Măi feciori, da voi ce faceți pe-aici? întrebă dînsul un grup de flăcăi care veneau cuprinși pe după cap și chiuind, ca dumineca, acasă în sat, după horă.

— Stingem pe unguri și ne veselim, c-a noastră-i lumea![33] răspunse unul cu fața îmbujorată și cu glas chefliu.

— Venit-ați de capul vostru aci ori aveți vreun stăpîn? stărui Horia.

— Ba ne-a trimis d-aseară căpitanul Cloșca și acum a sosit și dumnealui! zise altul, desprinzîndu-se dintre ceilalți, căci înțelesese că omul acesta, înconjurat de atîția călăreți, trebuie să fie Horia.

După ce Horia trecu mai departe, flăcăii porniră să strige mai înflăcărați:

— Vivat crăișorul nostru!.. Vivat Maria Terezia!

Pe Cloșca îl găsi la gura minei Lorincz unde se aflau ascunși vreo sută de unguri și dregători de frica țăranilor și după ce auziseră ce s-a întîmplat la Abrudieri. Cloșca fierbea și afurisea și suduia. Descălecase și alerga de colo pînă colo, poruncind oamenilor cînd una și cînd alta, el însuși neștiind ce-ar fi de făcut. Căci cetățenii unguri nu puteau fi scoși din gangurile subterane cu luptă om la om, care cine știe cît ar putea ține și în orice caz ar cere mari jertfe; în gangurile minei cei furișați acolo se pot lesne apăra chiar numai stînd la gura intrării și pocnind pe oricine ar încerca să pătrundă înlăuntru.

[33] Lozinca, apare și ea în multe documente ale răscoalei. De remarcat că, pe parcursul romanului, scriitorul va evidenția conflictul dintre asupritorii unguri și asupriții români, fără să rețină vreun incident firăturalnic dintre iobagii de diverse naționalități.

— Dumnezeul și toți sfinții lor! se cătrăni Cloșcuț văzînd pe Horia. Cum să-i scoatem de subt pămînt?

Horia îi potoli. Trimise pe Ursu Uibaru cu steag alb la gura minei să spuie celor de-acolo că el, Horia, marele căpitan, le făgăduiește că nu se va atinge nimeni nici de viața și nici de averea lor, dacă vor ieși de bună voie și se vor boteza în legea românească; altfel să știe că vor fi afumați și arși de vii acolo, subt pămînt, căci Horia nu se va clinti de-aci pînă nu-i va vedea sau morți sau supuși poruncilor împărătești. Așteaptă răspunsul lor pînă la sfințitul soarelui. Ursu Uibaru, căprar, porni repede să împlinească porunca crăișorului.

— Na, hai să ne hodinim, frate Cloșcuț — zise Horia cu un zîmbet liniștit — că răspunsul are să se găsească și, dacă n-ar fi bun, om mai chibzui noi pe urmă ce-i de zis și de făcut!

Se retraseră în căsuța lui Ion Biro, pus căpitan peste Roșia de către Cloșca numai adineaori. Noul căpitan porunci muierei sale să le pregătească degrabă mîncare și băutură și să alunge copiii din casă ca nu cumva să tulbure odihna și sfatul marilor căpitani. Apoi Cloșca, izbucnind deodată, îmbrățișă pe Horia:

— Crăișorule, crăișorule, a noastră-i lumea de-aici încolo!

Horia prea auzise de multe ori vorbele acestea care i se păreau pripite. Auzindu-le acuma și din gura lui, mormăi puțin mohorît:

— Stai, frate Cloșcuț, că de-abia am pornit la drum!

— D-apoi că orice ar mai veni, baremi i-am învățat minte și omenie! zise Cloșca trîntind căciula pe laviță.

Îi povesti cu însuflețire cum s-a repezit ieri asupra Abrudului, după ce respinsese propunerea primăriei de-a cădea la pace. N-a fost casă ungurească necerce-

tată, dar așa fel că nici cercevelele la ferestre și blănile ușilor să nu rămînă întregi. Care s-au nimerit dintre domni au fost uciși, dar mulți nu, căci se supuneau ca găinile. Numai clădirile împărătești le-au cruțat

Dealtfel azi-dimineață au venit de la Zlatna vreo. patruzeci de cătane cu un ofițer și s-au așezat în casa birurilor împărătești. Cloșca, însoțit de cîțiva căpitani, toți în arme, s-au dus îndată la dînsul și i-au spus că și ei sînt cătane împărătești și au pornit să pedepsească pe unguri pentru că nu vor să asculte poruncile împăratului, dar că oamenii și averile împărătești nu vor fi atinse de ei nici de-aici înainte.

— Și el ce ți-a răspuns? întrebă Horia cu ochii mari.

— Apoi dînsul nu știa românește tocmai bine și a dat din cap că a înțeles și că adică să facem cum avem porunci, că doar îi spusesem că înălțatul împărat ți-a dat porunca să-i stingem!

Din toate cîte au fost pînă acuma, vestea aceasta frămîntă cel mai mult pe Horia. Vreun ceas îl descusu pe Cloșca numai despre cătanele acestea parc-ar fi vrut să cunoască fiece cuvînt și chiar fiece gînd al lor. Apoi cînd înțelese bine că ofițerul și cătanele nu s-au amestecat deloc să oprească pe oameni ori să apere pe unguri, strigă și el ușurat:

— Acuma da, frate Cloșcuț, putem spune c-a noastră-i lumea!

Și îndată, înviorat, orîndui planul și poruncile pentru viitor. Cloșca, cu cetele lui, să coboare pe Arieș în jos, să ridice toate satele și să se întîlnească la Mogoș cu oamenii lui Crișan care vor merge într-acolo de la Abrud peste Corna și Muntari. Feciorul său Ion, ajutat de căprarul Ursu Uibaru, va porni cu altă ceată peste muntele Negrileasa spre Ighiu. Apoi toate

trei oștile se vor aduna și vor năvăli asupra Galdei ca să dărîme curțile fișpanului și să sloboadă din temniță pe Dumitru Todea și pe ceilalți moți, iar după aceea, împreună cu toate satele răsculate vor merge la Aiud, unde e cuibul ungurilor, și-l vor face una cu pămîntul. [34] Dar, ca să nu aibă domnii vreme să se întărească, trebuie făptuit repede. Prin urmare chiar mîine, luni dimineața, toate trei trupele vor pleca la drum, încît pînă joi să ajungă lîngă Galda și joi noaptea să și cuprindă curțile fișpanului.

— Of, de-am avea norocul să prindem și pe măria sa fișpanul în Galda, eu, cu mîinile astea, l-aș beli de viu, că prea ne-a batjocorit rău! suspină Cloșca cu amărăciune.

— Pe cei de-aici lăsați-i în seama mea! adăogă Horia. Am să-i judec eu să mă ție minte multă vreme!

Înainte de sfințitul soarelui veni Ursu Uibaru, țanțoș ca un strajamester de husari, bătu din călcîie și așa raportă:

— Domnule căpitan, înștiințez cu supunere, am dus la baie porunca dumitale și le-am spus-o tare s-o audă bine și am stat pînă acuma după răspuns. Dar ungurii nu vreau să asculte porunca și popa reformat mi-a spus în numele tuturor că li-e frică să nu-i omorîm și să-i chinuim și de aceea nu vreau să iasă măcar de-am face cu dînșii orice. Pe urmă totuși stăpînul băilor, cel care-i zice Lorincz, a ieșit împreună cu muierea și copiii și cu toate neamurile și mi-a spus că ei se botează în legea noastră și că îndată trimite după popa românesc!

Horia stătu pe gînduri, uitîndu-se însă mereu la Uibaru, apoi strigă pe gazda casei și-l trimise la Lorincz,

[34] Vezi nota 31 de la p. 257.

să vadă dacă s-a botezat și dacă da, să-i spuie sănătate din partea lui și să știe că nici un fir de păr n-are să-i fie atins. După ce plecă Biro, se mai uită puțin la Uibaru și zise:

— Na, Ursule, văd că ești om de omenie și de credință și-mi place de tine!

— D-apoi, domnule căpitane, cum să nu fiu, dacă d-tale ți-a fost milă de mine și m-ai iertat, măcar că îți greșisem de multe ori și te amărîsem după poruncile domnilor, iar ei nici n-au vrut să mă cunoască, și m-au lăsat de pripas tocmai cînd a venit primejdia și după ce îi slujisem cum am știut mai bine. Asta însă mi-a fost de învățătură pe toată viața, ca să nu te bizui niciodată pe inima străinilor, că numai sîngele tău te ocrotește și te miluiește. Dar nici nu m-oi lăsa pînă n-oi băga cuțitul în beregata lor, să știu de bine că pe urmă voi fi tras în țeapă![35]

Căpitanul Ion Biro sosi îndată cu răspunsul că Lorincz și cu ai lui s-au botezat într-adevăr și mulțumesc lui Horia pentru toate făgăduințele. Apoi Horia porunci ca, subt conducerea căpitanilor, să fie prădate casele și locuințele tuturor celor ce se află în gangurile băilor. Aceasta numaidecît și drept pedeapsă

---

[35] „Iobagii români răsculați, ridicîndu-se împotriva orînduirii feudale — se precizează în tratatul de *Istoria României* — porneau în același timp și o luptă firească, izvorîtă din realități și dintr-un lung trecut de asuprire nu numai socială, ci și națională. Ei veneau să adîncească lupta, să demonstreze, simplu, că luminismul sau reformismul nu e de ajuns, ci e nevoie de depășirea lui, prin luptă revoluționară. Veneau să fructifice nu numai conștiința de sine, dar și conștiința revoluționară a poporului român. Lupta revoluționară din 1848 continuă în linie directă răscoala lui Horea. Avram Iancu însuși era convins, încă la 1847, că «nu cu argumente filosofice și umanitare vei putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horea». Și lupta națională care urmează e legată acum de răscoală. Nicolae Bălcescu pune ridicarea de la 1784 în șirul luptelor poporului român pentru libertate socială și unitate națională; cu fapta lui, Horea scrise «drepturile nației române și programa politică și socială a revoluțiilor ei viitoare»" (*Istoria României*, vol. III, p. 790).

că n-au încredere în cuvîntul lui. Iar de ieşit din băi tot vor ieşi curînd de tot, vii sau morţi.

Cu Cloşca în frunte mulţimea de ţărani purcese la devastarea oraşului pînă seara tîrziu, cînd veniră de la Abrud şi Crişan cu feciorul lui Horia.

A doua zi, după ce cele trei cete ţărăneşti porniră precum li se poruncise, Horia însuşi, însoţit de doisprezece călăreţi, merse în comuna Bucium să ia măsuri să se aducă paie şi fîn la Roşia, trebuincioase pentru afumarea ungurilor neascultători. Trecînd prin cătunul Muntari se duse drept în Şasa, reşedinţa comunei, şi chemă pe oameni la o adunare în Poeni, să le dea porunci. În Şasa se întîlni cu primarul domnesc George Suciu, mic, gros şi cu ochi de viezure, care, văzînd că e chiar Horia, îi făgădui că va aduna el oamenii şi-i va duce la Poeni. Umblă într-adevăr după oameni, înfricoşat întîi de sosirea crăişorului. Dar apoi se gîndi ce mai răsplată i-ar veni lui dacă ar putea să puie mîna pe dînsul şi să-l ducă plocon cătanelor din Zlatna.

După-amiazi vreo două sute de buciumani erau strînşi pe coasta de la Poeni. Cînd se ivi Horia, întovărăşit de paznicii lui, ţăranii făcură roată împrejur şi George Suciu, primarul, înainte chiar de-a începe Horia să vorbească, strigă să-i arate şi lui poruncile împărăteşti care-l îndreptăţesc să ucidă pe ungurii şi pe dregătorii din Ardeal, să vadă cu ochii lui iscălitura împăratului. Horia se supără şi zise:

— D-apoi că nu eşti vrednic tu, birău unguresc, să pui mîna pe scrisoarea înălţatului împărat, niciodată!

— Adică cum? se burzului Suciu. Dacă ai porunci, de ce să nu le arăţi oricui, şi unui ţigan? Numai dacă eşti înşelător ţi-e frică!

— Ba eu n-am înşelat pe nimeni în lume! Numai voi birăii înşelaţi pe oameni şi-i furaţi!

— Na, oameni buni, să iasă afară pe care l-am înșelat ori l-am furat eu! strigă primarul cu mîndrie. Ieșiți, măi oameni, n-aveți frică!... Nu iese nimeni! Vezi, Ursule Nicula?

Iacob Topa nu se putu stăpîni și se răsti la dînsul:

— Nu ți-e rușine d-tale, slugă ungurească, să te rățoiești la crăișorul nostru? Ei, ia seama și strînge-ți limba c-apoi...

Mai mulți țărani însă luară apărarea primarului, că are dreptate, că de nu-i înșelăciune pentru ce nu arată oamenilor slova împăratului, că birăul bine zice: să arate poruncile și să spuie verde ce vrea să facă și unde vrea să ajungă, ca să știm cu toții și să nu ne căim pe urmă în zadar... Horia își dete seama că aici n-are decît protivnici, învățați desigur de către primar, că garda lui de călăreți ar fi neputincioasă în fața mulțimii — de aceea căută să-i ia cu binișorul. Se miră că numai ei nu vor să-l creadă după ce peste cincizeci de sate s-au ridicat și au prăpădit pe unguri și acuma chiar au pornit trei oștiri de țărani spre Aiud. Trebuie să fi auzit și ei ce se întîmplă, că doar mulți dintre buciumani îl cunosc mai de mult și știu că de patru ori a fost la Viena și a vorbit cu împăratul înălțat. Poruncile sînt în traista lui, înfășurate frumos cum se cuvine unor porunci mult mai sfinte decît să le poată arăta oricui, mai ales că ei nici nu sînt în stare să le citească, fiindcă nu știu carte, și sînt doar scrise nemțește. Deci să nu aibă nici o șovăire a crede că are poruncile împăratului, căci de-aici trebuie să meargă la Galda și apoi la Aiud să nimicească toată sămînța de domni unguri și bogățiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiași care se luptă acuma pentru dreptate...

Dar țăranii se arătau bănuitori, mereu îi puneau întrebări și răspunsurile le întrerupeau cu rîsete neîncrezătoare, ori batjocoritoare.

— Astea-s vorbe de clacă! zise apoi un bătrîn drept încheiere.

— Ba-s minciuni, oameni buni! strigă iar primaru George Suciu, mai aprig. Dumnealui umblă cu porunci mincinoase ca să înșele pe oameni și să-i neferi-ceascâ! Toată rebelia asta cu minciuni a stîrnit-o!... Dar dacă d-voastră sînteți cuminți să puneți mîna pe dumnealui să-l ducem în sat și ori ne arată scrisul împăratului adevărat ori să-l dăm în seama cătanelor împărătești, să facă cu dumnealui ce-or face, numai să nu mai înnebunească pe oamenii noștri cu minciuni!

Tovarășii lui Horia începură să strige că ei nici morți nu vor îngădui să puie cineva mîna pe crăișorul lor. Unii țărani protestară că nimeni nu vrea să-i facă vreun rău, că în sat poate să arate poruncile cui vrea și să se ducă cu Dumnezeu... Discutînd însă mereu, întreaga adunare se puse în mișcare și, tot vorbind, mai cu glume, mai cu sfada, ajunse în Bucium-Șasa. Aici cearta se aprinse din nou, cînd mai liniștită, cînd mai îndîrjită și ținu pînă pe înserate. Parte din oameni se împrăștiaseră și acum rămăseseră față-n față Horia cu ai lui și primarul cu vreo șaizeci de oameni credincioși. În cele din urmă, simțindu-se superior, primarul George Suciu porunci unui gornic:

— Hai, Trifoane, închideți-i peste drum, în casa lui Macovei Băiețan că-i aproape, numai colea, și luați seama să-i păziți pînă om vedea mai bine ce-i cu dumnealor!

— Ia lăsați, feciori, nu vă iuțiți — zise Horia, potolindu-și călăreții — că ne-om răfui noi cu dînșii curînd de tot!

Ţăranii rîseră cu dispreţ; numai gornicul, un bătrînel sfios, cu mustăţi rare şi ninse, rosti aproape spăimîntat, ca şi cînd ar fi împlinit o fărădelege:

— Na, faceţi bine şi veniţi şi nu vă mai împotriviţi, că dumneavoastră sînteţi puţini şi dumnealor sînt mulţi şi nu-i bine să...

Intrară toţi treisprezece într-o căsuţă aproape părăsită. Încuind zăvorul tinzii pe dinafară, gornicul mai zise:

— De cai să n-aveţi grije, că-i bag în grajd şi le umplu ieslele.

Un răstimp toţi tăcură uluiţi. Mai ales Iacob Topa nu-şi credea ochilor, parc-ar fi fost un vis urît. Regreta că n-a înfipt lancea în burta birăului ca baremi să se încingă o bătaie. Şi deodată zise:

— Apoi tare frumos ne şade, măi feciori, dac-am îngăduit noi să fie batjocorit aşa fel crăişorul nostru de faţă cu noi, parcă am fi nişte zdrenţe!

— Lasă, Iacobe, că-i mai bine aşa! oftă Horia. Dacă n-om pătimi de la ai noştri, apoi de la cine? Cel puţin să afle toată suflarea că pe Horia buciumanii l-au vîndut ungurilor!

Călăreţii totuşi mormăiau aci indignaţi, aci înfricoşaţi. Iacob Topa propuse să spargă uşa şi să năvălească afară. Nimeni nu-l aprobă, căci pe ferestruicile casei se vedeau vreo treizeci de oameni, înarmaţi care cu topoare, care cu furci, puşi de primar să păzească pe cei prinşi pînă ce vor sosi de la Zlatna cătanele după care a trimis un gornic.

Horia însuşi şedea pe laviţă, cu ochii pe fereastră, privind dus în noaptea ce cobora. Gîndurile îl chinuiau. Ieri, cînd a aflat despre purtarea cătanelor faţă de Cloşca, a crezut că izbînda e aproape. Şi azi iată-l prins şi ameninţat să fie dat pe mîna domnilor tocmai

de buciumanii în care-şi pusese mai multă nădejde, căci doar avea aici pe Ionuţ Dandea, pe care-l făcuse căpitan îndată după adunarea de la Păltiniş. Unde să fie Ionuţ? Să fi rămas la Abrud? El, dacă ar afla că oamenii din satul lui au săvîrşit ruşinea asta, ar zbura şi ar împiedeca vînzarea. Apoi iar îşi zise că, de va fi predat cătanelor, poate va păţi şi el ca Cloşcuţ şi va fi lăsat în pace...

Peste toate acestea însă o amărăciune grea îi sfîşia sufletul. Întîmplarea aceasta poate să fie o prevestire. Dacă de la început, cei ce ar trebui să fie tovarăşii lui, îndrăznesc a face una ca asta chiar cînd iobagii sînt stăpînii munţilor şi domnii nici nu cutează a se împotrivi, atunci ce va fi mai tîrziu cînd vor veni greutăţile, cînd se vor ivi ispitele, cînd lupta va fi înverşunată şi va trebui poate să dea piept cu cătanele?

Tovarăşii lui prinşi, zdrobiţi de ostenelile şi zbuciumările zilei, adormiră care pe unde apucase. El singur veghea şi auzea de-afară vorbele oamenilor, fraţii lui de sînge, batjocorindu-l şi ocărîndu-l între dînşii. În gîndurile şi planurile lui toate le-a socotit, numai aceasta nu.

Auzi cîntecul cocoşilor de miezul nopţii. Şi iar îl cuprinseră nădejdi ca nişte leacuri peste rănile inimii. Aşa aţipi apoi spre ziuă, şezînd pe laviţă, cu coatele răzimate de colţul mesei şi cu ochii pe ferestruica ce începea a se desprinde cenuşie din bezna nopţii. Şi atunci avu iarăşi visul de odinioară, cu căpitanul ţăranilor răzvrătiţi aşezat pe tron de fier înroşit, cu mirosul cărnii smulse din trupul lui cu cleşte înroşit în foc. Dar acuma în locul căpitanului de demult se afla el însuşi, pe tronul roşu sfîrîia chiar carnea lui şi mirosul de carne arsă îi gîdila nările. Se mira numai că nu simte nici o durere şi vru să strige cu glas izbîn-

ditor că nu-i pasă de tortură, că nu-l doare nimic... Atunci însă izbucni un vuiet de glasuri furioase ce-l copleşiră ca o revărsare de ape.

În clipa aceea, deschizînd ochii, văzu pe geam lumină de ziuă, deşi în urechi vîltoarea de zgomote din vis continua mai vie. Apoi deslusi foarte bine glasul lui Ionuţ Dandea tocmai sub fereastră:

— Trăzneşte-l, Pavele, mama mamei lui de tîlhar!... Pe Horia, mă, să-l prindeţi voi? Pe Horia? Dumnezeii şi toţi sfinţii care v-au făcut!

— Na, c-a venit Ionuţ! zise Horia către tovarăşii lui care, încurajaţi, se aruncară asupra uşii şi o smulseră din ţîţîni.

Afară, o ceată de cîteva sute de ţărani snopea în bătăi pe cei ce au păzit casa unde fusese închis Horia. Ionuţ Dandea se repezi la el şi-l îmbrăţişă, mormăind:

— Doamne, Doamne, cum s-a putut întîmpla una ca asta?

Apoi, fără să aştepte răspuns, adăogă către însoţitorii care tocmai ieşeau din casă:

— Da şi voi bărbaţi sînteţi ori mămăligă? Că trebuia să băgaţi sulitele în tîlhari, nu să vă lăsaţi ca nişte muieri! D-apoi dacă nu prindeam noi de veste şi veneau cătanele?

Vreo patruzeci de ţărani erau legaţi cobză în ogradă. Văzîndu-i, Ionuţ Dandea uită pe tovarăşii crăişorului şi porunci deodată:

— Haideţi, feciori, care aveţi bîte mai zdravene?... Acu să mi-i întindeţi pe jos şi să le trageţi cîte cincizeci la spinare, dar ştii colea, cum puteţi voi mai ţeapăn, să ţie minte cîte zile-or trăi! Iar pînă-i muştruluiţi voi aci, alţii să meargă să le aprindă casele!... Tată, du-te dumneata cu oamenii să nu greşească şi să aprindă alte case!

Pe cînd vinovații primeau urlînd vergile, un fecior sosi în goană vestind că vine o patrulă de cătane în sat. Ion Dandea strigă:

— Lasă-i să vie că nu ne pasă de toate cătanele din lume! Noi ce sîntem? Nu sîntem oare cătane împărătești?

Totuși Horia porunci să iasă mai bine fratele lui Ionuț cu o ceată de oameni și să-i întîmpine pe soldați, spunîndu-le că aici nu e lipsă de ei și să se întoarcă liniștiți înapoi de unde au venit. Numai dacă cumva primarul George Suciu e cu dînșii, să-l prindă și să-l aducă încoace la judecată. Oamenii plecară însă în zadar, căci patrula, văzînd de departe mulțimea mare de țărani, nici n-a mai intrat în sat.

Pînă la amiazi avură de lucru cu cei care ieri se împotriviseră crăișorului, căci Ionuț voia negreșit să dea o pildă tuturor cum vor fi pedepsiți neascultătorii de poruncile împărătești. Dar Horia socotise ca ziua de marți să fie în Musca și întîmplarea de-aici îi zădărnicise planul. De aceea după-amiazi plecă peste satul Muntari lăsînd în grija lui Ionuț să isprăvească și cu ungurii ascunși în băile de la Roșia. Ca să-l ferească de vreo nouă poznă, Ionuț Dandea îi mai dădu optsprezece călăreți, să aibă laolaltă treizeci de bărbați care să-l poată apăra de orice primejdie.

În aceeași seară, tîrziu, Horia ajunse în hotarul comunei Musca. Nu intră în sat, ci bătu la poarta unei case de la margine. Ieși un bătrîn în ușa tinzii.

— Auzit-ai dumneata despre Horia? întrebă crăișorul din ogradă.

— De auzit am auzit, cum nu, dar nu-l cunosc, că nu l-am văzut niciodată! răspunse țăranul cam uimit de întrebare.

— Na, eu sînt Horia, și să faci bine să ne dai să cinăm ceva și apoi să ne lași să ne odihnim cu feciorii, c-am umblat mult și sîntem osteniți tare!

— Apoi să vă dăm, cum să nu, numai să iertați cu ce-om putea, că sîntem săraci — murmură țăranul. Ia scoală, babă, nu dormi, că uite, au venit niște oameni de omenie și-s flămînzi!

Miercuri, ziua următoare, Horia se duse de dimineață la primărie și trimise străjile să cheme degrabă pe săteni la porunci. Află că alaltăieri pe la amiazi a trecut pe-aici Cloșca și Crișan cu mulțime de rebeliști și că au plecat cu dînșii mulți bărbați și flăcăi din sat. Horia se arătă mulțumit și le ceru să-și aleagă un căpitan care să aibă grije să nu pătrundă ungurii în sat și să fie gata la poruncă să meargă unde va trebui. Mai cu seamă îi îndemnă să împlinească fără zăbavă toate poruncile lui, căci cine va șovăi va pieri în țeapă, iar casa îi va fi aprinsă și prefăcută în cenușe. Căpitanul satului răspunde cu capul de toate și prin urmare să fie cu ochii în patru.

A doua zi trecu în Lupșa și apoi seara se întoarse la Bistra unde petrecu și noaptea în casa căpitanului Ion Iobagiu care era plecat cu Cloșca spre Galda. Vineri dimineața merse și aici la primărie, să adune poporul. Acolo însă dădu peste Toader Cătană, căpitan pus chiar de dînsul, împărțind dreptate, fiindcă primarul domnesc era fugit ori ascuns de frica țăranilor.

— Na, Toadere, cum merg treburile pe la voi? întrebă Horia.

— Tot numai bine, domnule căpitan! răspunse Toader Cătană cu mîndrie. Am botezat pe unguri și acu e liniște și pace. Dar se mai găsesc unii ascunși pe care trebuie să-i judecăm. Și apoi alte pricini, cîte au oamenii... Iacă și dumnealor!

Îi arătă trei femei îmbrăcate românește, înfricoșate parcă și-ar fi văzut moartea. Cea mai bătrînă, văduvă, românсă, ascunsese pe celelalte două, străine, venite de prin părțile Clujului și mergînd la Criștior. Au sosit în Bistra tocmai duminecă și, aflînd despre rebelie, au tras la văduva aceasta, pe care o cunoșteau mai de mult, și s-au îmbrăcat românește spre a scăpa de vreo primejdie din partea țăranilor. Un vecin le-a pîrît și așa au fost aduse acuma la judecată pentru că au umblat cu înșelăciune.

Pe cînd Toader îi povestea pricina, Horia se uita la cele două străine și inima îi tresări încleștată de uimire. Din părțile Clujului, la Criștior! Una putea să aibă vreo cincizeci de ani și era încă frumoasă. Cealaltă, desigur fata ei, nu era mai mare de optsprezece. Și amîndurora le stăteau așa de bine straiele românești! Ochii lui se opriră în ochii plînși ai femeii și recunoscu pe domnița de la Criștior de acum vreo treizeci de ani. Subt privirea ei se simți înviorat ca și cînd s-ar fi întors înapoi, în vremea aceea depărtată care a fost plină de visuri. Sufletul îi pîlpîia ca și atunci încît îi stătu pe buze să-i spuie: „Domniță eu sînt cel care ți-am făcut vase românești odinioară și care te-am purtat în inimă ca o icoană sfîntă...“ Alături de ea însă fetița întruchipa trecerea și schimbarea timpurilor. Era întocmai ca și maică-sa atunci, demult, și poate că și de dragul ei se zbuciumă inima vreunui iobagiu undeva...

— Ce să facem cu ele, domnule căpitan? întrebă Toader respectuos. Le pedepsim, le botezăm, le...

Horia se cutremură parcă l-ar fi trezit din somn. Repetă bîiguind:

— Ce să facem? Apoi da, ce să...

Se gîndi că ele nici nu știu, încă n-au de unde, că la Criștior nu vor mai găsi decît ziduri ruinate și morminte proaspete. Și zise brusc, cu glasul blînd ca o mîngîiere, adresîndu-se lor, parcă numai ele ar fi fost acolo:

— Duceți-vă cu Dumnezeu... Noi nu ne războim cu muierile!... Duceți-vă...

Apoi către Toader, aproape rugător:

— Lasă-le în pace, căpitane! Ce ne punem noi cu niște biete femei, Toadere?

— Prea bine, domnule căpitan! făcu Toader Cătană. Dealtfel chiar așa socoteam și eu...

Horia se uită iar în ochii domniței lui de odinioară. Ochii ei păreau a-l recunoaște. Citi în ei o întrebare pe care gura ei nu cuteza s-o rostească. Apoi auzi glasul ei, aproape neschimbat, doar puțin umbrit de plîns:

— Mulțumim... Și Dumnezeu să te răsplătească... crăișorule!

În vorbele ei era o părere de rău sau poate numai lui i s-a năzărit. Dar nu mai întoarse ochii spre ea. Așteptă pînă ce ieșiră și apoi, trîntindu-se pe un scaun, strigă mînios:

— Na, Toadere, să-mi aduni oamenii din sat la porunci!

CAPITOLUL VII

CUMPĂNA

Focul se întindea mai iute decît puteau să ajungă veștile pînă la Horia. Pe cînd îi raporta Crișan, la Păltiniș ce-a isprăvit el, căpitanii lui prăpădeau Baia de Criș, iar cete mai mici dădeau foc curților domnești din Trestia, și Lunca, și cele două Luncoiuri, și Hălmagiu și Hălmăgel, și Ociu și altele. Pe urmă de-abia sîmbătă seara, la Cîmpeni, o ștafetă trimisă de către popa Costan din Criștior, l-a înștiințat că Zarandul întreg e în mîinile românilor și că două oștiri de țărani au pornit mai departe și au coborît în valea Mureșului, una luînd-o în jos spre Zam și cealaltă în sus spre Bălgrad, că cetele aceste au cuprins Brănisca, Bretea și Ilia, Lesnic, Dobra și Zam, apoi în sus Hîrău și Bîrsău, Chemindia, Banpătaca și Uroiu, Rapolt, Bobîlna, Folt, Geoagiu, Băcăinți, Binținți, Tișchinți, că au trimis oameni să răscoale și Valea Streiului și Țara Hațegului, ba se pregătesc să cucerească negreșit și cetatea Deva...

Acuma însă, în Bistra, a primit veste că vreo trei sute de țărani au încercat într-adevăr să cuprindă Deva și au ajuns duminecă, adică la 7 noiemvrie,

pînă la marginea orașului, sub cetate, dar au fost întîmpinați de cătane împărătești și așa au pierit mai bine de șaptezeci de oameni, iar patruzeci și patru au căzut prinși în mîinile cătanelor. Cei prinși au fost predați comitatului să-i judece ori să facă cu dînșii ce vor crede de cuviință. În aceeași zi toți au fost osîndiți la moarte, fără nici o cercetare, și în dimineața următoare douăzeci au fost scoși în dosul cetății, lîngă drumul spre Dobra, unde se săpase un șanț mare și călăul le-a tăiat capul cu paloșul, pe rînd, împingînd în groapă și trupul după ce cădea capul. Se aude că marți și ceilalți douăzeci și patru au fost tăiați la fel. Căpitanul George Marcu întrebă: ce să mai facă?

Horia ar fi vrut cel puțin să știe unde se află oastea țăranilor și cît de tare este. Dar ștafeta, un flăcău crișan, nu-i putu spune decît că l-a trimis de la Șoimuș căpitanul și că a schimbat trei cai numai ca să vie mai repede. Atîta mai adăogă că a fost și dînsul printre cei ce au încercat să cuprindă cetatea și că numai Dumnezeu l-a ajutat de a scăpat ca prin urechile acului de săbiile grănicerilor secui și norocul că știe înota că altfel s-ar fi prăpădit în Mureș cum s-au înecat și alții, mulți de tot...

Își cam dădea seama Horia că mișcarea a ajuns azi la o răspîntie. Pornită pe neașteptate și urmărită cu iuțeală, a izbutit a speria pe domni și a-i încurca. De aceea n-a fost nicăiri vreo împotrivire serioasă. Dar lucrurile nu vor putea merge așa la nesfîrșit. Oastea împărătească nu va sta mereu cu pușca la picior privind cum se dă foc țării. Încît, înainte de-a avea vreme domnii să se dezmeticească, ar trebui smulsă consimțirea lor întru nimicirea privilegiilor, ca pe urmă împăratul să n-aibă decît a lua cunoștință.

Socotind astfel, porunci căpitanului George Marcu la Șoimuș, pe Mureș, să puie pe vreun slujbaș din partea locului să facă o scrisoare ungurească pentru fișpanul de la Deva, spuindu-i dorințele norodului românesc precum i le trimite dînsul scrise de mîna lui. Dacă domnii primesc cererile, va fi pace și liniște îndată, iar dacă nu, atunci va merge chiar el, Horia, cu jurămînt mare și nu se va odihni pînă ce nu va face una cu pămîntul și orașul și cetatea. Răspunsul să sosească repede, pînă duminecă seara, la popa Dănilă din Criștior și să nu fie cu înșelăciune.

Apoi însemnă cererile pe hîrtie ca să nu greșească feciorul: comitatul dimpreună cu toți domnii și toate neamurile lor să jure pe sfînta cruce: să nu mai fie domni ci fiecare să trăiască din slujba pe care o va dobîndi de la înălțatul împărat; nemeșii cu moșii să părăsească de îndată pămînturile; să plătească și nemeșii biruri deopotrivă cu iobagii; pămînturile nemeșești să fie împărțite iobagilor cum va orîndui înălțatul împărat...

În aceeași vineri seara și tot în Bistra, un călăreț trimis de la Cricău de către feciorul său, îl înștiință că joi dimineața s-au întîlnit acolo și ceata lui de oameni, și a lui Crișan și a lui Cloșca, și că împreună au prăpădit curțile domnești din Cricău, iar după aceasta au de gînd să lovească la noapte curtea fișpanului din Galda și să scoată din temniță pe Dumitru Todea și pe Cianu Pascu. Să mai afle de asemenea că el a umblat peste tot bine cu oastea lui și că Ursu Uibaru e tare credincios și viteaz, că marți au făcut praf curțile domnești din Ompoița, în Ighiel, în Ighiu, în Țelna, în Bucerdea-Vinoasă, iar căpitanul Cloșca i-a spus că și dînsul a făcut ispravă bună, numai că la Ofenbaia a trebuit să împuște pe protopopul care a

vrut să afurisească pe oameni pentru că asculta poruncile lui Horia. Dealtfel Cloșca a pus miercuri pe toți oamenii lui, peste o mie și cinci sute, să jure pe cruce că nu se vor împrăștia pînă ce nu le va porunci dînsul, și jurămîntul l-a luat popa Petre Iancu din Lupșa în valea Pîrîul Turcului. Acolo pe urmă a venit un ofițer de husari și a vorbit cu Cloșca și i-a spus că e trimis pentru pace și că are să se întoarcă joi cu un domn mai mare ca să facă pace cu oamenii. Dacă va veni — bine, ori să caute și pacea; dacă însă nu vine domnul cel mare, se vor duce neapărat asupra Galdei cu toții împreună, că sînt cam la cinci mii de suflete...

Ziua de sîmbătă Horia o petrecu parte la Cîmpeni, parte la Vidra, sfătuindu-se cu bătrînii despre mersul treburilor. Înțelese de la mulți că s-ar bucura dacă s-ar cădea la o pace bună, mai cu seamă că și vremea a început să se înăsprească și e greu să bată oamenii drumurile dacă nici măcar n-au cele trebuincioase. Sîmbătă seara, în Vidra, David Avram îl întrebă de-i adevărat că s-a pus pacea, că așa s-aude c-ar fi adus vestea niște feciori sosiți la Ponorel...

În Albac nici nu apucă bine să răsufle că se și pomeni cu George Nicula, amărît și posomorît.

— Da ce-i, măi nepoate? îi zise Horia. Ce-ai pățit de ești așa de supărat?

— D-apoi am aflat c-ai mai venit pe-acasă... Și tăcu.

— Am sosit cu necazuri și cu griji, măi George! făcu Horia. Că azi nu e vreme de altele, fără numai să cătăm să isprăvim cu bine ce-am început.

— Da eu nu zic tot așa, unchișule? întrebă George jicnit. Așa zic, dar văd că pe mine nici nu mă iei în seamă de parcă-s fleandura satului, zău cruce!.. Că

pe George a lui Nistor l-ai pus căpitan, și pe popa Gheorghiță și pe Nuțu Todea a lui Țilă, și pe Toader Lazăr, iar pe Anghel al Manciului și pe al lui Țiloș i-ai făcut căprari, numai eu nu-s bun nici măcar de bucinător!

Horia se încruntă puțin. Totdeauna se ferise de omul acesta, cu toate că nu-i făcuse niciodată rău. Acuma însă îi era și mai silă văzîndu-i ochii întunecați, cu o privire piezișă de subt gene parc-ar fi stat la pîndă. Ca să-și alunge neplăcerea răspunse glumind:

— Așa-i, nepoate George, drept vorbești, dar vezi că tu stai acasă în vreme ce alții aleargă pe drumuri și înfruntă primejdiile... Doară n-o să te fac căpitan peste muieri, omule!

Rîse cu poftă pîn' ce întîlni iar ochii nepotului. Atunci își curmă brusc veselia și adăogă gînditor:

— Ehei, George, roata norocului e cu toane! Mîine-poimîine cine știe cum se învîrtește!

— Chiar așa-i! făcu George deodată cu o străfulgerare aspră pe toată fața. Tare înțelept grăiși. Nu știe omul ce-aduce ceasul.

— N-apoi vezi bine! încheie Horia cu o silă parcă ar fi atins o piele de șarpe.

Cînd îl văzu ieșind, simți o ușurare ca după o spaimă apăsătoare.

Spre amiază sosiră în Crîngul Feregetului Cloșca cu Crișan și un pîlc de căpetenii de-ale cetelor de țărani care fuseseră la Cricău. Căsuța se umplu de oameni, și tinda, ba mai rămaseră mulți și pe-afară.

— Da v-ați întors cu toții? îi întîmpină Horia mirat și nedumerit.

— Ne-am întors! răspunse Cloșca. Am cumpănit și ne-am sfătuit ș-am socotit că-i bine așa!

— Apoi dacă ați hotărît împreună, trebuie să fie bine! zise Horia mai apăsat. Numai să-mi spuneți și mie ca să știu!

— Cum să nu-ți spunem, Doamne ferește! Că doară tu ești crăișorul și mai marele nostru și fără tine noi nu sîntem buni de nimic!

Cloșca porni să-i povestească ce și cum s-a întîmplat. Ceilalți se amestecau mereu, îndreptîndu-l sau complectîndu-l. Crișan în sfîrșit nu-i mai putu suferi și zise aspru:

— Ia lăsați, măi oameni, să vorbească unul singur că almintrelea nu mai alege dumnealui nimica nici pînă mîine dimineață!

Pe urmă Cloșcuț o luă de la început, povestind cum a venit la dînsul miercuri spre seară un ofițer de husari, tînăr și tare de treabă, vorbind românește mai bine ca un român, și l-a întrebat care este pricina rebeliei și care sînt jalbele oamenilor, căci e trimis de mai-marii lui să caute pacea. Cloșca i-a spus că ei vor săbii și puști și să scape de domnii unguri și i-a arătat și o poruncă împărătească despre care însă ofițerul a zis că nu-i bună pentru că nu îndreptățește pe nimeni să ucidă și să aprindă. Totuși făgădui că are să raporteze mai-marilor săi și că va veni cît de curînd din nou, ori dînsul ori vreun domn mai mare, să puie pace, iar pînă atunci să meargă a doua zi popa Petre să-l caute, ca să vorbească mai de-aproape despre toate, să n-aibă nici o teamă că stă bun chiar el cu parola lui de cătană cum că n-are să i se întîmple nici o răutate popii.

Au mas în noaptea aceea unde se aflau, căci a doua zi trebuia să sosească și ceata lui Ion Horia dinspre Ighiu. A și sosit și după ce au prădat bine Cricăul, au poposit împreună pe dealul viilor dintre Tibru și

Cricău. S-au sfătuit joi seara toți trei căpitanii și s-au înțeles că vineri dimineața o parte să pornească spre Aiud peste Benic, iar cealaltă să lovească Galda, dar ocolind-o, ca să nu se întîlnească cu cătanele împărătești care mișunau prin Cricău acuma. Și într-adevăr, vineri, pe la prînzul cel mic, s-a ridicat mulțimea și a pornit precum se înțeleseseră. Tocmai cînd tcată lumea era urnită, niște oameni strigară din urmă să se oprească fiindcă un ofițer mare vrea să vorbească cu căpitanii. Cloșca pricepu că trebuie să fie cel despre care-i spusese alaltăieri ofițerul de husari și porunci să se întoarcă înapoi oamenii care nu trecuseră încă valea, iar ceilalți să aștepte pe coasta dinspre Benic. Apoi Cloșca alese șase feciori voinici și se duse înaintea ofițerului care era călare ca și dînsul și însoțit de doi husari și de ofițerul de alaltăieri. Cloșca a întrebat dacă domnul e trimis de înălțatul împărat ori de către nemeși, iar ofițerul, om frumos dar vorbind tare stricat românește, i-a spus că el e colonel al împăratului și deci nu poate fi decât prieten al țăranilor și că vrea să știe cu cine vorbește și cine e mai mare peste oamenii aceia. Cînd a auzit că mai mare este Ion, feciorul lui Horia, a cerut să vie dînsul la sfat. Cloșca i-a răspuns că el și cu Horia sînt totuna și că dealtfel feciorul nici nu este aici acuma, dar, răzgîndindu-se, adăogă că se duce totuși să-l caute. Au chibzuit puțin cu Crișan și cu Ion Horia și s-au gîndit că nu e bine să iasă feciorul, că-i prea tinerel și apoi cine știe ce se poate întîmpla. Fiindcă ofițerul tot nu-i cunoaște, au pus pe Ursu Uibaru să se prefacă a fi Ion Horia și așa s-a întors Cloșca împreună cu Ursul Uibaru și cu toată ceata de oameni. Cînd a văzut însă ofițerul atîta mulțime, s-a cam speriat și a strigat să se oprească mulțimea și să se apropie numai căpitanii. Atunci oamenii s-au oprit și au ieșit înainte

Cloșca cu Ursu Uibaru, care închipuia pe Ion Horia, și cu căpitanii Ion Mămăligă din Mogoș și Avram Vasile din Lupșa și David Onu Surdu din Mușca, aducînd și crucea de aur cu chipul împăratului. Au dat mîna cu colonelul și l-au asigurat că se supun cu plecăciune înaintea înălțatului împărat pentru că și ei sînt cătane împărătești și slujesc poruncile împăratului.

Și a prins apoi ofițerul a-i descoase despre toate împrejurările și întîmplările, iar ei i-au spus toate precum sînt și s-au jeluit și au cerut să scape de iobăgie, să fie primiți toți cătane și să fie sloboziți acasă oamenii osîndiți pe nedrept și închiși în temniță la Galda.

După ce a auzit toate, colonelul le-a spus că plîngerile lor sînt drepte, dar că nu e bună calea pe care au apucat și dacă voiesc să li se facă dreptate, atunci să-i făgăduiască pe sfînta cruce că vor asculta poruncile lui, pentru că dînsul va face raport la comanda cea mare din Sibiu și va aduce răspuns negreșit. Ei făgăduiră că vor asculta, numai să le spuie ce trebuie să facă. Și ofițerul le porunci să se împrăștie îndată pe la casele lor și să aștepte cu încredere și răbdare cele ce vor urma, iar lui Ursu Uibaru, socotindu-l Ion Horia, îi mai porunci osebit să caute pe tatăl său, adică pe Horia, și să aibă de grije ca nici celelalte trupe de rebeliști să nu mai săvîrșească alte rele, iar el cu tatăl său de asemenea să meargă acasă de bună voie și să primească mila împărătească. Cloșca spuse atunci colonelului că, dacă dumnealui se leagă pe cruce să le împlinească jalbele, el va asculta porunca și oamenii lor se vor împrăștia pînă ce va veni răspunsul în scris, dară răspunsul să fie peste o săptămînă; pentru răspuns vor veni tot aici cu toți oamenii ca să audă toți răspunsul și să se liniștească. Ofițerul însă zise că el nu vrea și nu poate să aibă tocmeli și învoieli

cu asemenea mulțime de oameni, căci oamenii trebuie să stea pe-acasă, să-și vadă de treburi și de muncă, ci învoiala are s-o facă numai cu căpitanii și cu bătrînii și mai ales cu Horia, dacă el este mai-marele tuturor. Atunci Cloșca spuse că e bine și așa și că deci să se întîlnească vinerea viitoare la Cîmpeni, iar ca o dovadă că nu e la mijloc amăgire, dumnealui să sloboade îndată pe popa Petre și pe cei trei oameni ce-au fost cu dînsul, fiindcă ei s-au dus chemați de către domnul ofițer aci de față și nu s-au mai întors, încît trebuie să se afle în prinsoarea cătanelor. Colonelul răspunse că nu știe nimica despre oamenii aceștia, dar că-i va trimite neapărat acasă dacă cumva au fost prinși de cătanele lui. Pe urmă Cloșca și cu ceilalți căpitani au jurat pe cruce că-și vor ține făgăduința și se vor împrăștia și vor sta liniștiți și vor înștiința despre învoiala aceasta și pe Horia, iar colonelul a jurat de asemenea și a sărutat crucea cum că va umbla să se împlinească dorințele țăranilor și va merge la întîlnire la Cîmpeni.

Apoi dînșii s-au întors la oamenii lor și le-au vestit porunca să se împrăștie și să aibă răbdare o săptămînă că domnul ofițer va aduce pacea la Cîmpeni. Colonelul a venit și dînsul în mijlocul oamenilor și oamenii s-au descoperit cuviincios, iar spre întărire a spus și dumnealui: „Noi credem ce zic oamenii aceștia de omenie, căpitanii voștri, căci sînt oameni drepți. Și vedem că chipul acesta pe cruce e chipul împăratului și eu mă plec înaintea chipului împăratului, dar pînă la a opta zi să fie pace și liniște și a opta zi vom merge la Cîmpeni și vom vedea ce-a fi!“ Apoi oamenii s-au împrăștiat îndată și colonelul a plecat, lăsînd în urmă o cătană pînă va vedea ce e cu cei prinși. Și peste vreun ceas au sosit într-adevăr cei trei oameni, pe care-i prinseseră cătanele la Mesentea, dar popa Petre

nu, căci colonelul a trimis vorbă că nu se află acolo, în Galda, la dînsul...

— Uite așa am umblat — încheie Cloșca — și așa ne-am despărțit și am pornit încoace, iar feciorul tău a rămas în Mogoș, să se mai sfătuiască cu oamenii, și va veni mai pe urmă. Acu, dac-ai auzit toate, ai să ne spui de-am făcut bine ori rău!

Horia ascultase liniștit, uitîndu-se în gura lui Cloșca și numai uneori spre ceilalți care oftau, mai aruncau cîte-un cuvînt de complectare și astfel tăceau cu ochii cînd la Horia și cînd la Cloșca. Ascultînd însă cu mare luare-aminte, observă fără să vrea că Cloșca niciodată n-a vorbit atît de peltic ca azi, și se întreba oare de ce vorbește așa? Cînd însă isprăvi povestea, el stătu pe gînduri îndelung, uitîndu-se drept în ochii lui Cloșca unde vedea îndrăzneală și încredere, și așteptare.

— Și zici că a jurat și el pe cruce? întrebă apoi.

— A jurat și a sărutat crucea! întări Cloșca, sprijinit zgomotos de ceilalți.

Horia iar tăcu un răstimp și apoi iar întrebă:

— Și a spus că vineri aduce răspunsul la Cîmpeni?

Acuma vorbiră toți deodată, mărturisind cu toții că așa s-a legat colonelul cu jurămînt mare.

— Apoi numai să nu ne fi amăgit — zise Horia făcînd astfel îndată tăcere — că vorbe și făgăduieli multe am avut noi și nu ne-am ales după ele cu nici un folos!

Cîțiva aprobară, devenind brusc neîncrezători. Crișan însă zise foarte hotărît:

— Cuvîntul de cătană e cuvînt drept, așa să știți, oameni buni, că doar eu am fost cătană, iar ofițerul nu minte niciodată! Dacă ar fi fost vreun dregător țivil, m-aș fi temut de înșelăciune, dar cînd am auzit cu urechile mele pe domnul colonel că „peste opt

zile om merge la Cîmpeni", îmi pun capul că vineri are să fie la Cîmpeni!

Horia se uită lung la dînsul și zise numai atîta:

— Na, bine!

— Vineri, la Cîmpeni, să vorbești tu cu dînsul și ai să înțelegi dacă umblă cu înșelăciune! adăogă Cloșca, simțind că Horia tot are îndoieli. Și dacă om vedea că a căutat numai să ne amăgească, apoi nici noi nu ne-om lăsa de batjocură și ne-om ridica iară cu mic și mare.

Dar Horia zîmbi. Adevărat că războiul se face pentru pace. În război totuși nu se poate vorbi despre pace pînă ce nu ești sigur că se poate face o pace bună. Că luptătorul, cînd s-a întors odată acasă, anevoie îl mai urnești a doua oară la război. Dacă ofițerul nu a fost de bună-credință, apoi vineri, chiar dacă va veni, are să amîie din nou răspunsul și în vremea asta domnii și dregătorii și cătanele vor începe să sperie pe oameni și să-i amenințe și poate chiar să-i schingiuiască, încît să le treacă pofta și curajul de a se mai scula. Și atunci nu va mai rămîne decît să-i prindă pe dînșii, căpeteniile răzmeriței, să-i tragă în țeapă ori să-i spînzure și s-a sfîrșit toată povestea... De aceea bine au făcut ce-au făcut, numai să dea Dumnezeu să nu fie la mijloc amăgire și înșelăciune.

George Crișan plecă cel dintîi, să treacă pe-acasă puțin și apoi să se repeadă în Zarand să vadă ce s-a mai petrecut pe-acolo în lipsa lui. Dealtfel ceilalți crișeni, care fuseseră cu dînsul pînă la Cricău, acuma trebuia să fi ajuns prin satele lor.

Iar cînd se împrăștiară și ceilalți de rămase cu dînsul numai Cloșca, între patru ochi, în odăița săracă, întunecoasă și plină de mirosuri grele, Horia zise

încet, șoptit și cu o tristețe în glas parcă ar fi vorbit din străfundurile trecutului:

— Cloșcuț, frate de cruce și tovarăș credincios în toate, iacă începe sfîrșitul visului nostru!

Cloșca se spăimîntă și de glasul lui și de înțelesul vorbelor. El nu putea pricepe deloc îngrijorarea lui Horia. Dimpotrivă, era puternic convins că vinerea viitoare va începe negreșit fericirea pe pămînt, adusă de către ofițerul împărătesc.

— Tu ești om de omenie și nu cunoști toate relele oamenilor — urmă Horia. Eu însă am pățit mai multe și-mi dau bine seama, că-s și mai bătrîn. Din clipa cînd ați făcut voi învoiala cu mai-marele cătanelor, s-au schimbat deodată din temelii împrejurările. Pînă atunci noi eram deasupra și izbeam unde socoteam mai nimerit și ne simțeam puternici. Acuma am ajuns noi dedesubt, să suferim loviturile și să ne apărăm numai, în loc să mai putem lovi. Și asta e mare deosebire, frate Cloșcuț! Pînă azi iobăgimea întreagă din toată țara a avut încredere și nădejde în noi; de-aci încolo Dumnezeu știe ce-om mai putea face... Acu, degeaba, s-a isprăvit! Om vedea vineri ce-o mai fi, dar eu încredere în domni n-am! Că acolo, la Cricău, voi ați pus pace, iar ieri popa Gheorghiță a primit aci poruncă aspră de la vlădica din Sibiu să oprească pe oameni de la orice rebelie și să ne afurisească pe noi, adică pe mine, că-s căpetenia fărădelegilor împotriva stăpînirii domnești. Uite-așa, măi frate Cloșcuț! Umblă cu momeli de pace ca să ne despartă pe noi de oameni și apoi să ne nimicească pe rînd!... Poate-om mai trăi și-om vedea mai lămurit curînd de tot!... Mai du-te dar pe-acasă să-ți vezi de nevastă și de moșie, numai ia seama bine să nu pici în mîinile domnilor c-apoi nu știu zău dacă ne-om mai întîlni vreodată!

În aceeași zi Horia plecă la Mărișel, peste munți, în comitatul Clujului, să ducă și acolo poruncile împărătești. Apoi marți seara se întoarse acasă. Încerca să se arate mulțumit, să se prefacă plin de nădejdi, și nu izbutea deloc. Dealtfel și veștile ce i le aduceau oamenii nu prevesteau nimic bun. Pretutindeni unde iobagii s-au potolit și au revenit, domnii ori dregătorii guvernului începeau schingiuirile și uciderile celor bănuiți măcar că ar fi avut vreo parte în mișcarea împotriva ungurilor.[36] În același timp cîrmuirea dăduse o poruncă prin care sfătuia pe țăranii răzvrătiți să se împrăștie și să se întoarcă pe-acasă, făgăduind iertare celor ascultători, iar pe rebeliști amenințîndu-i cu grele pedepse. Porunca umbla din sat în sat, se comunica oamenilor prin bîlciuri și în biserici, răspîndind în suflete temere și descurajare, mai ales că și preoții vesteau porunci vlădicești ca nu cumva iobagii să asculte amăgirile și înșelăciunile lui Horia și ale tovarășilor lui de nelegiuiri...

Împotriva acestor porniri concentrice asupra sufletului poporului, la care se mai adăoga sosirea armatei împărătești din toate părțile, el era osîndit să stea cu mîinile în sîn, neputincios, legat de jurămîntul căpitanilor. Vedea bine că pentru potrivnicii lor ju-

[36] În publicistica lui Rebreanu (*Horia, Cloșca și Crișan*, p. 122 – 123) o relatare și mai exactă: „În vremea armistițiului în multe comitate din Ardeal se proclamă insurecțiunea nobilimii. În Alba, Cluj, Hunedoara, Cetatea-de-Baltă, Tîrgul Mureșului, nobilii se ridicară și se organizară în contra răsculaților, înarmați chiar de către guvern. Cetele nobililor, neputînd începe o expediție regulată asupra țăranilor din munți, începu să facă război cu țăranii singurateci de pe drumuri, care nici nu se aflau în mișcarea răsculaților și care nu opuneau nici o rezistență. Cetele de nobili tăbărîră mult mai sălbatec decît bieții țărani, înfuriați de chinurile robiei, asupra satelor liniștite prădînd, ucigînd, terorizînd pe locuitorii pașnici; sub pretext de despăgubire furau bănișorii țăranilor strînși din sudori amare, le luau vitele, îi despuiau de tot ce aveau și îi duceau apoi cu grămada în închisorile comitatelor."

rămîntul n-a fost decît o comedie prin care să potolească furia mulțimii răsculate și totuși el nu putea să-l calce și să poruncească să meargă înainte cu pîrjolul. Numai în inima lui clocotea înverșunarea și scîrba că bieții lui tovarăși și frați au putut fi înșelați cu atîta nerușinare de către chiar domnii și cîrmuitorii care-i învinovățeau pe dînșii de sălbătăcie.

O singură nădejde îl mîngîia: că toate acestea s-ar putea să stîrnească, dacă nu în toți, cel puțin în sufletele mai tari, o îndîrjire mai aspră împotriva schingiuitorilor. De aceea toate veștile ce-i veneau le împărtășea îndată celor dimprejurul lui ca să se poată duce mai departe.

Joi dimineața primi de la George Crișan știrea că un domn român, anume Molnar, trimis de către cîrmuire, a fost ieri și s-a întîlnit cu dînsul la Valea Bradului și au încheiat o înțelegere să fie pace și în Zarand pînă va veni răspunsul stăpînirii de la Sibiu asupra durerilor românești. Adăoga însă că el, ce-i drept, a poruncit oamenilor să se împrăștie pe-acasă, dar încredere multă n-are în făgăduielile domnului țivil și de aceea în taină a trimis porunci în toate satele să fie toți gata să se ridice cînd va fi trebuință... Horia primi cu mare mîhnire vestea dar la sfîrșit tristețea înflori un zîmbet. Neîncrederea lui Crișan în domnul țivil i se părea tot atît de glumeață ca și încrederea lui zgomotoasă de deunăzi în cuvîntul de cătană.

Pe la amiazi sosi iar Cloșca în Crîngul Feregetului. Era tot încrezător, mai cu seamă pentru că de luni pînă acuma, deși a stat mereu pe acasă, în Cărpiniș, n-a venit nimeni din partea stăpînirii nici măcar să-l cerceteze, necum să-l prindă. El a fost totuși cu ochii în patru, pentru orice împrejurare. Crede că ofițerul va pica mîine la Cîmpeni și va aduce dreptatea.

— Apoi chiar bine-i să crezi baremi tu, Cloșcuț — îi zise Horia — că altfel numai Domnul din cer știe ce are să se întîmple!

Ca să împlinească întocmai învoiala de la Tibru, se aleseseră cîte doi bătrîni din fiece comună care, împreună cu căpitanii, să se întîlnească la Cîmpeni cu ofițerul împărătesc. Horia cu Cloșca, cu popa Gheorghiță și cu doi jurați din Albac porniră joi seara în vale să ajungă la Bogdănești spre miezul nopții, unde aveau să se adune și ceilalți din satele dimprejur.

Și vineri, spre prînzul cel mic, vreo patruzeci de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare, prin lapovița tomnatecă, pe jos, coborîră în Cîmpeni, cu Horia și Cloșca în frunte, tăcuți, cu inimile strînse aprig în cleștele așteptării. Intrară pe ulița cea mare pînă aproape de piață unde fură întîmpinați de primarul comunei, speriat că iar are să se petreacă vreo poznă.

— N-a sosit cumva aci un ofițer mare împărătesc ca să ne caute pe noi? întrebă Cloșca grăbit, aproape cu înfrigurare, ca și când ar fi fost vorba de mîntuirea sufletului său. Că așa ne-a făgăduit că are să vie vineri, adică cum ar fi azi, să se întîlnească cu noi și să ne aducă un răspuns.

— N-a sosit, oameni buni — făcu primarul. Poate să pice mai tîrziu, dar pînă acuma n-a sosit nici un ofițer și nici măcar vreo cătană proastă. Numai domnul protopop Adamovici din Abrud a venit de-aseară și a chemat oamenii să le vestească poruncile stăpânirii...

Horia nu se arătă triumfător, deși vedea că i se împlinește proorocirea, dar îi sfătui să se întoarcă acasă și să nu mai piardă vremea pe-aci, că ofițerul, de n-a venit pînă acuma, nici nu mai vine. Cloșca, însă, încăpățînat, stărui să mai aștepte măcar pînă

la amiazi, să nu zică ofițerul că ei n-au venit, și să se odihnească puțin că drumul a fost lung și greu.

— Bine, să mai așteptăm — murmură Horia nu tocmai mulțumit, dar dorind să facă pe placul lui Cloșca, deși știa că e în zadar.

În vreme ce Cloșca împreună cu Ursu Uibaru și alții mai tineri intrară mai în oraș, să mai întrebe și pe oameni despre ofițerul împărătesc, nevrînd să se încreadă numai în vorbele birăului, Horia cu bătrînii se retrase la Toader Berindei unde aveau să se întoarcă și ceilalți.

Spre amiazi se adunară iarăși cu toții. Cloșca fierbea și stăruia să mai aștepte și după-amiazi, că nu se poate să mintă un domn așa de mare. Era cît p-aci să-i convingă, cînd Toader Topa sosi din piață cu o veste care-i ului pe toți. Anume el cu Ursu Uibaru s-au oprit în piață unde tocmai protopopul din Abrud vorbea oamenilor adunați acolo și-i sfătuia să se lepede de Horia și de toți rebeliștii și să fie supuși și ascultători de stăpînire că altminteri mînia împăratului are să-i ajungă negreșit. Ei au ajuns în piață cînd protopopul citea norodului o nouă poruncă a cîrmuirii cum că cine va prinde pe căpeteniile răzmeriței va primi drept răsplată cinzeci de zloți, iar din comuna care-i va ascunde și oploși trei bîtrâni dimpreună cu primarul vor fi trași în țeapă. Toată lumea asculta cu capul gol cuvintele protopopului, numai Uibaru stătea cu căciula pe-o ureche, ca totdeauna. Cînd l-a văzut preotul, i-a poruncit să scoată căciula, ori de nu să plece și să-și vadă de drum. Ursu Uibaru însă i-a răspuns țanțoș, cum i-e obiceiul, că el e căpitanul crăișorului și nu scoate căciula decît înaintea lui Horia și a împăratului. Protopopul s-a umplut de mînie și a început a se plînge mulțumii că uite cum a ajuns să

fie batjocorit el, om bătrîn și slujitorul sfintei biserici, și a cerut oamenilor să prindă pe Uibaru și să-l lege și să-l dea pe mîna cătanelor, să-l mai învețe omenie. Oamenii nu știau ce să facă, să asculte ori să n-asculte porunca protopopului. În sfîrșit vreo zece lupșeni l-au legat pe Ursu Uibaru și l-au pus în căruța protopopului și l-au trimis la Abrud să-l judece cătanele.

— D-apoi tot umblînd după ofițerul vostru să nu ne pomenim prinși cu toții și în lanțuri, măi oameni, c-ar fi păcat! strigă deodată Petre Nicula din Vidra.

— Am mai trăznit eu pe cel din Lupșa, dar pare-mi-se că nici ăsta n-are să scape teafăr! scrîșni Cloșca mai furios ca toți.

Se cărăbăniră înapoi. Horia, îngîndurat, spuse și celorlalți că el se duce acasă, la Albac, și nici nu mai vrea să știe de ofițeri și de pace și nici un alt soi de domni, ci va face tot ce va putea ca să continuie mișcarea iobagilor și s-o întindă în toată țara. Soarta lui Ursu Uibaru e soarta tuturor. Se vede prea bine că domnii, cu cătanele dimpreună, nu caută decît să descurajeze pe oameni și să prindă pe căpitani ca astfel, despărțindu-i, să isprăvească cu toți mai repede și să înăbușe avîntul oamenilor spre dezrobire. Numai Cloșca nu se putea hotărî a crede că un ofițer mare ar fi în stare să-și calce jurămîntul. Plecă și el cu Horia la Albac, dar hotărît a trimite și mîine cîțiva oameni la Cîmpeni să întrebe dacă n-a venit cumva ofițerul cu pacea.

— Apoi dacă vine, bine de bine, iar dacă nu, ne-om bate și cu cătanele și nu ne-om lăsa batjocoriți așa de rău! încheie dînsul cu un oftat.

Și lăsă pe Iacob Topa în Bogdănești, să mîie acolo, să mai ia vreo zece feciori și să mai întrebe mîine, prin Cîmpeni, despre mai-marele cătanelor.

Iacob Topa nu era bucuros de însărcinarea aceasta. Iubea atît de mult pe Horia că era fericit să fie mereu în preajma lui și să împlinească numai poruncile lui. Apoi, după ce a văzut cum a fost prins și legat Ursu Uibaru, îi era frică, în sinea lui, să nu pată și el la fel din partea ofițerului în care Horia, cel mai înțelept dintre toți, nu avea nici o încredere. Totuși a doua zi, sîmbătă, însoțit de vreo doisprezece oameni, toți călări, se întoarse la Cîmpeni. Pe cînd coborau dealul agale, Iacob zări la marginea comunei un pîlc de husari, poate vreo patruzeci de oameni. Se opri încurcat. Poate să fie ofițerul căutat, dar poate să fie și alte cătane care să fi venit înadins să prindă pe țăranii bănuiți de-a fi dintre cei răsculați. N-avu însă vreme multă de cugetat căci doi husari se și apropiară de dînșii în galop mare și întrebară cine sunt și ce caută?

— D-apoi noi căutam pe ofițerul împărătesc care ne-a făgăduit să vie la Cîmpeni cu pacea și cu dumnealui am vrea să vorbim, dacă a venit! zise Iacob.

În vreme ce husarii căutau să-i descoase, Iacob văzu înfricoșat că se apropie și ceilalți, în frunte cu un ofițer despre care un om din Secătura îi șopti că e chiar domnul de la Tibru, că el a fost acolo și l-a văzut. Cei doi husari se dădură la o parte, iar țăranii se descoperiră în fața ofițerului care întrebă:

— Pe mine mă căutați, oameni buni?

Iacob prinse curaj și răspunse că a fost trimis să întrebe dacă Horia și cu ceilalți oameni pot veni să se întîlnească cu dumnealui, precum s-au înțeles, că au umblat și ieri pe-aici și l-au căutat și, negăsindu-l, s-au întors acasă. Ofițerul îi spuse apoi cu blîndețe ca să vie fără nici o grije Horia și bătrînii mîine duminecă, să afle răspunsul ce l-au adus, că el îi va aștepta în Cîmpeni.

Mai mult în galop a mers Iacob Topa pînă la Albac, să ducă ştirea despre sosirea ofiţerului împărătesc. Cloşca se înveseli şi mereu zicea:

— Na vezi, frate Ursule, că n-a minţit?

Toată noaptea bucinătorii, de la Scărişoara pînă la Sălciua, dădură semnul de adunare, să-l afle toate satele şi toţi oamenii. Munţii şi codrii clocoteau ca în ajunul unei mari bătălii hotărîtoare.

Şi duminecă pe la amiazi vreo mie de oameni erau adunaţi tot în Bogdăneşti, aproape de Cîmpeni. Horia trimise pe primarii şi juraţii comunelor să vestească pe ofiţerul împărătesc că a sosit şi că îl aşteaptă să vie dumnealui. Peste vreo două ceasuri aceştia aduseră răspunsul că întîlnirea va fi pe şesul cel mic din sus de Cîmpeni... Porniră cu toţii. Fiind şi zi de sărbătoare, şi vreme bună, toţi erau primeniţi curat, încît se înălbi cîmpul de dînşii. Nici nu apucară bine să se oprească şi să răsufle, că şi sosi în fuga calului ofiţerul împărătesc, întovărăşit de unul mai tînăr (Cloşca spuse că e tot cel de la Părîul Turcului) şi de vreo doisprezece husari.

Din gloata de ţărani se alese atunci Horia şi Cloşca şi popa Gheorghiţă cu zece bătrîni, să întîmpine pe solul împăratului. În faţa lui îşi scoaseră căciulile şi aşteptară să deschidă el vorba.

Locotenent-colonelul Schultz, om de vreo patruzeci şi cinci de ani, chipeş, puţin cărunt dar cu mustaţa neagră voinicească, îşi aruncă ochii scăpărători peste mulţimea de oameni, ca şi cînd ar fi vrut să-şi dea seama de gîndurile lor. Călare pe un roib neastîmpărat, cu cismele strîmte şi pantalonii roşii, cu atila roşie peste care-i atîrna în spate ledunca îmblănită, cu boneta mică de husari dată puţin pe-o ureche, făcu ţăranilor

impresia ca și cînd s-ar fi aflat chiar în fața împăratului. El însuși simți aceasta și întrebă:

— Horia e aici?... Care e Horia?

— Eu! răspunse crăișorul, făcînd un pas înainte și uitîndu-se drept în ochii ofițerului.

Se priviră lung. Horia, în cojoc lung, alb, cu figura cuminte și energică, cu părul scurt, nins, deși nu era înalt, păru colonelului într-adevăr capul mulțimii. Totuși repetă:

— Dumneata ești Horia?

—. Eu, măria ta! zise Horia neclintit, în vreme ce ceilalți întăriră că da, el este.

— Pentru că...

Ofițerul vroia să spună: pentru că rîndul trecut în loc de Ion Horia i s-a înfățișat altul pe care alaltăieri i l-au adus arestat la Abrud. Dar se întrerupse, căci acuma avea altă însărcinare și nu putea să-i compromită reușita stîrnind bănuieli iobagilor. Schimbînd repede vorba, spuse celor din fața lui, cu glas tare însă, ca să audă cît mai mulți din ceată, că a raportat mai-marilor săi plîngerile și aduce acuma porunca celor mai mari ca bătrînii și căpitanii lor să meargă miercuri tot acolo unde s-au întîlnit întîia oară ca să afle poruncile împărătești din chiar gura gheneralului neamț care va veni negreșit la Cricău.

— Apoi noi singuri pînă la Cricău nu mai putem merge — răspunse Cloșca, parcă amînarea aceasta nouă l-ar fi jicnit mai ales pe dînsul. Că drumurile-s rele și vremea începe să se strice și dacă ne-am duce toți cîți sîntem aici, noi nu chezășuim că n-au să se întîmple pozne, că atîta amar de om ce să mănînce pe drum și unde să se găzduiască...

Locotenent-colonelul ascultă liniștit, rotindu-și mereu privirile asupra tuturor, și apoi zise deodată aspru:

— Dacă n-aveți încredere să mergeți singuri, înseamnă că nu vi-e sufletul curat. De-aceea să-mi spuneți drept și fără zăbavă dacă vă dați seama că ați păcătuit prin fărădelegile ce le-ați săvîrșit și prin care ați stîrnit mînia înălțatului împărat?

Mulțimea, impresionată de cuvintele ofițerului, căzu în genunchi, iar un bătrîn strigă tare cu glas plîngător:

— Am greșit, măria ta, vedem prea bine, dar ne rugăm de prea înălțatul împărat să ne ierte, că noi ne supunem cu credință poruncilor împărătești și așteptăm mereu să ni se facă dreptate și nouă, amărîților de iobagi!

Cînd se potoli puțin zgomotul mulțimii, Horia adăogă:

— Am fost siliți să facem ce-am făcut că numai astfel mai puteau să ajungă pînă la urechile maiestății sale rugăminților noastre și soarta amară ce-o îndurăm de atîta vreme fără nici o încercare de îndreptare!

— Dacă recunoașteți că ați greșit, să-mi spuneți îndată cine v-a amăgit să faceți toate relele ce le-ați făcut? întrebă iar ofițerul.

— Țara întreagă a făcut ce-a făcut! răspunse popa Gheorghiță repede. Că noi ne-am tot jeluit și ne-am rugat să ni se facă dreptate și înălțatul împărat a dat mereu poruncă, dar nimeni n-a vrut să asculte și tot mai rău ne-au năpăstuit și domnii, și dregătorii, și...

Horia și Cloșca scoaseră din traistă niște vrafuri de hîrtii, tot porunci împărătești, și le întinseră colonelului, să se convingă că ajunsese cuțitul la os cînd s-a pornit răzmerița. Ofițerul răsfoi hîrtiile, dădu din

cap mormăind, apoi le trecu celui tînăr, care știa mai bine românește, să explice oamenilor că nici una din poruncile acestea nu i-a îndrituit să-și facă singuri dreptate, omorînd, aprinzînd și jefuind pe unguri și pe domni. [37]

— Numai niște oameni răi și fără suflet au putut să vă amăgească să păcătuiți astfel! urmă colonelul. Acuma ce veți pătimi, numai acelora să le imputați și nu altora. Pentru orice întîmplare însă puteți alege cîțiva oameni care să meargă miercuri la Sebeș unde e scaunul comisiunii ce s-a trimis anume pe seama voastră, ca să asculte acolo porunca înălțatului împărat!

Cînd auzi poporul numele împăratului iar căzu în genunchi și diferite glasuri făgăduiră că vor trimite pe bătrîni la Sebeș.

— Fiindcă recunoașteți că ați greșit — reluă ofițerul — trebuie să vă dați seama de asemenea că ați fost amăgiți și înșelați de către căpitanii voștri. Prin urmare, dacă vreți să dobîndiți ușurarea și poate chiar iertarea înălțatului împărat, eu vă sfătuiesc și vă poruncesc să predați fără întîrziere cătanelor toate puștile și alte arme ce aveți, și apoi să-mi dați mie prinși, aci pe loc, pe căpitanii care v-au amăgit și v-au înșelat ca să-și poată lua pedeapsa ce li se cuvine!

— Ce arme s-avem noi, măria ta? răspunseră mai mulți deodată. Vai de păcatele noastre! Că doară măria ta vezi că numai bîtele noastre obișnuite le avem în mînă, ca să ne ferim de cîini și să ne sprijinim

[37] „Cei uciși sînt inainte de toate nobili, dar și dregători sau alți oameni de ai lor (care puteau fi și iobagi), funcționari, perceptori etc. Dar cad și juzi, gornici români, preotul din Cărpiniș, Avram Șuluțiu. Cad deci și români în serviciul regimului de exploatare sau care se împotrivesc răscoalei dezlănțuite." (Acad. D. Prodan, *op. cit.*, p. 274.)

bătrînețele în ele. Și cînd s-au sculat oamenii deunăzi, cu furci și cu topoare și cu coase s-au sculat, numai ici-colo a avut cineva vreo pușcă de vînătoare...

Și toată lumea aprobă iar unii își arătau bîtele ridicîndu-le deasupra capetelor, pînă ce colonelul făcu semn cu mîna să se liniștească și zise:

— Să răspundă numai bătrînii că altfel nu pricep nimica!

— Așa, măria ta adăogă David Avram care se afla între cei de față. N-avem arme precum n-avem nici căpitani, fiindcă toate cîte s-au întîmplat țara întreagă le-a făcut și focul a venit peste noi de pe Criș și noi numai cît ne-am unit cu crișenii și ne-am dus cu dînșii pînă la Galda, dar dacă ai venit acolo măria ta și ne-ai vestit porunca împărătească precum ca să ne ostoim, apoi ne-am întors cu toții acasă și am stat mereu pe-acasă și am așteptat iertarea înălțatului împărat și împlinirea dreptății și pentru noi cei oropsiți de Dumnezeu și de oameni!

Alți bătrîni se jurară de asemenea că poporul n-are arme și că nu poate să-i predea nici un căpitan pentru că n-a fost între dînșii nici un căpitan.

Atunci colonelul se ridică în scări și prinse a vorbi foarte repede și poruncitor ca în fața soldaților pedepsiți:

— Eu sunt cătană și nu știu vorbă multă! Deoarece toate hîrțoagele voastre se află în mîinile acestor doi oameni, Horia și Cloșca, aci, în fața mea, și cred că și voi îi socotiți oameni de omenie, eu îi iau cu mine pe amîndoi să-i duc cu mine la gheneralul cel mare, să vorbească acolo în numele vostru și să vă apere plîngerile!

Arătă pe Horia și pe Cloșca cu mîna întinsă, uitîndu-se cercetător la norod. În clipa aceea însă toată mulțimea începu să strige și să se frămînte:

— Nu-i dăm, domnule!.. Nu-i lăsaţi, feciori!... Nu-i daţi că-i omoară!...

Se împingeau unii pe alţii înainte, se îmbulzeau şi se vălmăşeau, apropiindu-se de ofiţerul împărătesc. Pe de lături mulţimea se întindea strigînd mereu, tot mai ameninţător şi căutînd parcă să împresoare pe colonelul călare şi pe cei cîţiva husari. Iar din vuietul mînios se deslușea tot mai aspru:

— Nu se poate batjocura asta! Nu-i dăm!... Nu-i daţi!

În toiul vălmăşagului Horia, liniştit, îşi strînse cojocul pe umeri şi se retrase în mulţimea furioasă care-l înghiţi. Colonelul simţi că situaţia devine primejdioasă şi strigă dominînd toate glasurile:

— Faceţi tăcere!... Linişte!... Nimeni nu mişcă din loc!

Mişcarea de înconjurare se opri îndată, dar zgomotul mai ţinu un răstimp. Cînd ici, cînd colo glasuri mînioase protestau, ba pe alocuri sudălmi se ridicau şi ajungeau pînă la urechile ofiţerului care, după ce se restabili liniştea, se retrase cîţiva paşi şi întrebă dacă li s-a publicat porunca împărătească cea mai nouă.

— Da, da, s-a publicat! răspunse mulţimea într-un glas.

Totuşi colonelul porunci ofiţerului tînăr să le-o mai citească o dată, dădu cîte-o foaie tipărită lui Cloşca şi preotului Gheorghiţă, zicînd iarăşi cu glas tare:

— Aţi auzit ce vă aşteaptă dacă nu vă liniştiţi, oameni buni! De aceea v-am publicat-o, ca s-o cunoaşteţi mai bine şi să nu trebuiască să vă căiţi amarnic pe urmă şi prea tîrziu! Acuma duceţi-vă acasă, sfătuiţi-vă în linişte şi ascultaţi cu sfinţenie poruncile ce le primiţi!

Glasuri răzlețe făgăduiră că așa vor face, dar în același timp mulțimea se urni spre munți, înapoi, încet ca o apă mare ce se retrage în albia sa. Sufletele erau mai apăsate, mai împovărate. Toți înțeleseră că nu se schimbă nimic, că nu-i nădejde de dreptate, că domnii umblă numai să-i pedepsească unul cîte unul.

— Iaca pacea domnilor, frate Cloșcuț! zise Horia mohorît.

— Iartă-mă, crăișorule, că amarnic am greșit! răspunse Cloșca trist, cu ochii în pămînt, parc-ar fi purtat o povară pe umeri.

CAPITOLUL VIII

VIN CĂTANELE!

— Acu nu mai e vreme de vorbe și de sfaturi, ci de supunere și de ascultare! zise Horia seara, ajuns în Albac, fruntașilor din comune cu care se adunase în casa preotului Gheorghiță Nicula. Ne-am sfătuit mereu și văd că numai rău am umblat, că ne-am încrezut în minciunile tuturor și ne-au înșelat domnii și ne-au slăbit de azi nici nu mai știu cum să dregem ce s-a stricat! Eu am să dau porunci, măi fraților, și voi să le împliniți și să porunciți tuturor să le împlinească, așa să ne-ajute Dumnezeu!

Erau atît de amărîți toți că nimeni nu spuse un cuvînt. Cloșca însuși, de obicei mai guraliv, tăcea greu ca și cînd s-ar fi simțit mai vinovat ca ceilalți.

Necrezător în răspunsul așteptat al ofițerului, Horia chibzuise toată vremea în care tovarășii lui se mîngîiaseră cu nădejdi de pace. Aflase de la oamenii de încredere că au început să se adune cătane mai multe care, desigur, de cumva răscoala nu se va stinge singură, vor veni s-o înăbușe cu puterea armelor. Dacă nu s-ar fi lăsat înșelați de făgăduieli acolo, la Tibru, dacă ar fi

mers înainte focul, alta ar fi acum situația; iobagii, în toată țara, numai atîta așteptau, să le vie porunca de la Horia ca să se ridice și să prăpădească pe domni. Azi focul ar putea fi aprins și dincolo de Mureș, și pe Someș, și în Sălaj, în tot Ardealul, încît n-ar ajunge să-l stingă nici toate cătanele împăratului.

Totuși le vesti și lor gîndul său întreg: că trebuie încercată întinderea rebeliei pînă la Cluj, Mureș, și pe Arieș, și pe Someș...

— Dar dacă vin cătanele? întrebă popa Gheorghiță.

— Ne-om bate și cu cătanele, că și cătanele ne-au amăgit! sîsîi Cloșca.

— Apoi acum n-avem alta fără cum zice fratele Cloșcuț! întări Horia.

— Da noi nu mergem cu porunca împăratului ca și cătanele? întrebă Petre Nicula, puțin înfricoșat.

— Ba mergem, că doară înălțatul împărat mi-a dat poruncile — zise Horia. Dar împăratul e departe și domnii cine știe ce minciuni i-o fi spus și cum ne-or fi ponegrit pînă ce au ademenit cătanele să ne asuprească tot pe noi!

— Dacă ne înșeală și împăratul, apoi om găsi noi alt împărat mai drept, că trebuie să fie dreptate și pentru noi pe lumea asta! mormăi iar Cloșca, tot cu capul în pămînt.

Vorbele lui spăimîntară pe unii, dar cei mai mulți ridicară frunțile bucuroși parcă le-ar fi luat vorba din gură și începură a sudui încît Horia de-abia îi putu liniști.

— Întîi să dăm arme oamenilor și pe urmă pornim iarăși asupra orașelor ungurești! continuă crăișorul.

Și în amănunt că trebuie luat din nou Abrudul, să-l ardă pînă-n temelii, să plîngă și copiii în pîntecele mamelor și să nu cruțe nici pe cătane și nici chiar pe

românii ce-i vor găsi în oraș, că, de rîndul trecut, ei au ascuns pe unguri și i-au ținut și i-au hrănit pînă ce a trecut pîrjolul. Apoi va urma Zlatna, apoi Galda, apoi Aiudul și de-acolo spre Cluj... Iar dacă ar încerca să vie cătanele asupra lor, atunci să le ție piept cu orice preț, să nu-i lase să pătrundă în munți, să taie pădurile și să puie rînduri de piedeci pe toate drumurile...

Deocamdată are să trimită poruncă lui Crișan să adune iar pe zărăndeni și să răscoale pe mureșeni ca să pornească din nou asupra cetății Deva, și din sus și din jos. Poporul din munții Abrudului însă va alcătui trei mari cete de luptători: la Ofenbaia va porunci Cloșca tuturor comunelor ce țin de acest domeniu; la Mogoș, Ponor și Rîmeți să poruncească Ion Horia care se află chiar acolo; iar pe Arieș și pe Neagra, de la Cîmpeni în sus, va da poruncă însuși Horia. Despre orice mișcare însă trebuie să-i trimită lui veste numaidecît, fie prin ștafete călări, fie prin semne din munte în munte. Iacob Zafu va îngriji să se afle bucinători pe toți munții... Căpitanii sînt datori să găsească arme pentru toți și să adune la trebuință cel puțin cîte-un bărbat din fiecare casă. Dealtfel chiar astă-seară trebuie să plece cîte-un om cu porunci la fierarii din Lupșa, Dupăpiatră și Geoagiu ca să lase orice alt lucru deoparte și să facă numai lănci pentru luptători. Fierarului din Albac îi va da poruncă el însuși.

— Mîine, poimîine poate să înceapă a ninge și oamenii vor fi mai greu de urnit! sfîrși Horia. Voi să fiți pilde și de hotărîre și de asprime ca orice poruncă să se îndeplinească fără șovăire!

Rămase apoi singur cu popa Gheorghiță să facă împreună poruncile către Crișan și către căpitanii comunelor care n-au fost acuma aici. Pînă cînd popa

scrise lui Crișan, Horia întocmi cu mîna lui porunca pe care avea s-o trimită grabnic ținutului Geoagiu:

„Tot bine rugînd pe Dumnezeu de ajutor, acum mureșenii stau ziua-noaptea, străjuiesc și ungurii stau pe țărmurii Mureșului, nu mai pot. Ci acum dau înștiințare cîtu-i *iarașul* aiesta să fie gata în noiemvrie 11 zile, în Geoagiu să se adune, să meargă de or trebui Homorodu, Mermezău, Băcîia, Ardeu, Cibu, Nădaști, Galda, Almașul din mijloc, Almașul de jos, Tecăreu, Poiana, Porcura, Voia, Balșa, Mada, Rîndetiu, Bozeșu. Aceasta se poruncește. Care sat s-ar ispiti a nu veni sau din care casă n-ar veni la această poruncă, întorcîndu-se să i se aprindă casa. Această carte să meargă ziua, noaptea. Glumă nu vă paie. De nu îți veni, alții or veni la voi.“

Porunca lui Crișan o trimise prin Iacob Topa, dar să nu șadă acolo deloc, ci să se întoarcă repede și să treacă pe la fierarul din Dupăpiatră, să-i spuie și din gură să se grăbească cu facerea sulițelor.

— Na, părinte, rămîi sănătos! zise pe urmă preotului Gheorghiță, cînd isprăviră toate poruncile. Ispita cea mare acum începe și greutățile cele multe. Dumnezeu să ne ajute să le biruim!

— Amin! murmură preotul, petrecîndu-l pînă în uliță, în noaptea înecăcioasă și neagră ca iadul.

Nu se mai duse acasă, ci la Lupu Coroiu, în fața Albacului, să se odihnească numai cîteva ceasuri. Parcă ar fi știut că de a doua zi înainte nu va mai avea multă vreme nici odihnă, nici stare.

Întovărășit numai de trei feciori călări începu să cutreiere satele, din casă în casă și din om în om, ducînd peste tot porunci și rugăminți și încurajări și amenințări. Nu făgăduia nimic, ci cerea tuturor răbdare și încredere în izbînda dreptății.

Veștile îi veneau acuma mai dese de pretutindeni. Și din ele trebui să-și dea seama că planul cel mare nu se va putea împlini și că nu rămîne decît o apărare dîrză prin care să merite cel puțin recunoașterea și îndeplinirea poruncilor împărătești și slobozirea celor întemnițați la Galda.

Aproape fiecare veste sfîrșea cu: vin cătanele! Nici porunca lui Crișan către mureșeni, purtată din sat în sat de patru oameni înarmați și publicată în biserici, nici a lui Horia către plasa Geoagiului nu s-a mai putut asculta, căci pe tot cursul Mureșului, de la Bălgrad pînă la Zam, roiau cătanele pedestre și călări. Patrule de soldați începură să cutreiere munții, să se ciocnească cu grupuri de țărani. Horia poruncise tuturor să ție piept cu orice preț cătanelor și oricui ar încerca să pătrundă în munți ca dușman.

Pe urmă știrile se răriră și se limpeziră. De la Crișan sosi vestea că la 27 novembre maiorul Stoianich a pornit de la Deva cu peste trei sute de cătane să cuprindă Zarandul. Crișan tocmai plecase din Brad, cu vreo cinci mii de oameni, spre Criștior, ca de-acolo să meargă înainte, peste Buceș, asupra Abrudului, cum primise poruncă de la Horia. Cînd a aflat despre venirea cătanelor la Brad, s-a întors înapoi și, ajungînd în zorii zilei în marginea orașului, s-a repezit cu mînie asupra trupelor. O bătălie crîncenă s-a încins. Au căzut mai bine de patruzeci de romîni, iar cătane nu se știe cîte au pierit. După vreo trei ceasuri de luptă, maiorul a fost silit să dea înapoi cu cătanele și să nici nu se oprească pînă la Hălmagiu. Crișan porni după el, mai ales că țăranii veneau tot mai mulți în oastea lui din toate satele. A treia zi trupa iobăgească înconjură Hălmagiul și se pregătea să prindă pe maior cu pe cătane cu tot. Cînd a văzut maiorul primejdia, a cerut

pace și au încheiat o învoială că țăranii se vor supune poruncilor împăratului, dar nu vor mai primi înapoi pe domnii unguri, iar dacă ar trebui totuși să aibă domni, apoi să fie români ori nemți, unguri însă nici în ruptul capului.[38] Făcînd astfel pace, maiorul cu cătanele au rămas pe loc, iar Crișan a trimis pe iobagi acasă, pînă la alte porunci.

Horia își zise îndată că Crișan a fost înșelat de maiorul Stoianich, cum fusese înșelat și Cloșca de către colonelul Schultz dăunăzi, și că pacea încheiată a fost numai o amăgire, ca să scape de primejdie. Îi și trimise degrabă poruncă să nu asculte minciunile ofițerilor și mai curînd să caute a-i prinde și a-i ține ca ostateci pînă cînd va veni vremea păcii adevărate.

Dar cătanele porniseră acuma din toate părțile asupra munților răsculați. În aceeași vreme Horia mai primi vești despre lupte ce se dădeau cu armata și la

[38] Pe parcursul răscoalei, iobagilor români li se insuflă credința că ridicarea împotriva nobililor unguri se face cu voia și din porunca împăratului Iosif al II-lea, ceea ce explică, în bună măsură, atitudinea diferențiată a răsculaților față de naționalitatea asupritorilor. În monografia *Transilvania în istoria poporului român* (Editura științifică, 1967) C. C. Giurescu subliniază climatul politic care a precedat stările de la 1784-1785: „În timpul împăratului Iosif al II-lea, se părea că o eră nouă va începe pentru români și, în genere, pentru întreaga Transilvanie; împăratul venise, în două rînduri, la fața locului și rămăsese adînc impresionat de cele constatate: situația era foarte grea sub raportul social; sub cel juridic și administrativ, existau numeroase anacronisme. Iosif al II-lea luă o serie întreagă de de măsuri: dădu mai întîi, la 22 martie 1781, *Decretul de concivilitate*, adică de egală îndreptățire a tuturor locuitorilor, ceea ce însemna desființarea sistemului celor trei *națiuni* privilegiate [unguri, sași, secui *n.n.*] și crearea unui echilibru între naționalitățile din Transilvania. Introduse apoi, prin ordonanța din 26 aprilie 1784, limba germană, în locul celei latine, ca limbă oficială a administrației; importantă e constatarea care se face, cu acest prilej, că populația germană, română, și sîrbă nu vor să aibă ca limbă comună limba ungară. În locul vechii împărțiri administrative, cu formațiuni teritoriale diverse — comitate, scaune, districte — se decretează, la 3 iulie 1784, una nouă, în unsprezece comitate. Încă în 1783, pe cînd se afla la Sibiu, în cursul celei de-a doua vizite în Transilvania, împăratul hotărîse desființarea servituției personale a iobagilor, dar nobilii se opuseseră. Răspunsul dat acestora din urmă fu răscoala din 1784“ (p. 95).

Lupșa, și la Remeți. La 29 novembre colonelul Schultz, împreună cu vreo două sute de soldați, parte pedeștri, parte călăreți, pornise de la Cricău să cuprindă Ponorul și Remeții. În strîmtorile munților însă vreo mie de țărani, sub poruncile lui Ion Horia, au năvălit asupra cătanelor și, într-o luptă de patru ceasuri, le-au pus pe fugă, încît tocmai la Cacova s-au oprit... Pe cînd se dădea aici bătălia, pe Arieș, la Lupșa, maiorul Dolcinengo cu șaptezeci de soldați, vru să meargă spre Bistra, dar fu aruncat înapoi de ceata țărănească a lui Cloșca. Locotenentul Mesterhazy, cu o patrulă, încercă să alerge în ajutorul maiorului. Un grup de țărani, în frunte cu frații Ion și Ștefan Ispas, îi ieși în cale la Valea Vinții și-l nimici.

Peste alte cîteva zile o veste mai scurtă și nelămurită uimi pe Horia:

— Vin cătanele cu vlădica!

Chiar a doua zi, în 5 decembre, îi sosi și lămurirea: fiindcă maiorul Stoianich, deși se afla în Zarand, nu putuse face nimica împotriva țăranilor lui Crișan cu care încheiase pace ca să nu fie strivit, îi veni acuma în ajutor o nouă trupă de patru sute de grăniceri secui, comandanți de colonelul Kray. Înfricoșați însă de numărul și mînia țăranilor răsculați și spre a izbi mai sigur și mai fără primejdii, domnii trimiseră împreună cu cătanele și pe episcopul român Nichitici de la Sibiu, să adune pe preoți și pe iobagi, să-i sfătuiască, să-i dojenească și să-i liniștească prin puterea credinței creștinești. Și astfel ieri vlădica a sosit cu cătanele la Țebea, singurul sat care nu se mișcase deloc și nu ascultase poruncile lui Horia, și a îndemnat pe preoți și pe țăranii strînși acolo să se întoarcă pe-acasă și să se supună cîrmuirii și cătanelor.

Vestea aceasta izbi pe Horia drept în inimă și-i sfărîmă toată încrederea în sine și în izbîndă. Cu toate cătanele și cu toți domnii s-ar bate oamenii oricît, și ar răbda orice necazuri, dar cu vlădica, omul lui Dumnezeu, nu se poate lupta. Dacă vine însuși vlădica să povățuiască poporul să se lepede de Horia și să-l afurisească, s-a sfîrșit tot, căci poporul pe vlădica are să-l asculte și nu pe Horia. A nu se supune vlădicii ar însemna să fii urgisit și alungat din legea creștinească și să pierzi chiar viața de-apoi, singura nădejde a omului oropsit pe lumea aceasta.

Era tocmai în Vidra cînd a aflat știrea cu vlădica. Nu mai spuse nimănui nimic, ci porni îndată spre Albac, mai ales că același om îl vestise că vlădica va fi azi în Brad unde au fost chemați oamenii din douăzeci și cinci de comune. Asta însemna că Zarandul e pierdut și că numai o minune ar putea opri prăbușirea tuturor planurilor și visurilor sale.

Pe drum mai află că Ursu Uibaru, cel prins din porunca protopopului Adamovici, a fost tras de viu în țeapă, la Bălgrad, de acum joi s-a împlinit o săptămînă.

— Na, Iacobe, ai auzit cu bietul Ursu Uibaru? întrebă Horia amărît pe Iacob Topa care-l însoțea pretutindeni ca umbra. De viu în țeapă, ai auzit?... Apoi, uite așa om isprăvi și noi, că pînă și vlădica s-a ridicat împotriva noastră!

Ningea moale și fulgii i se topeau pe obraji și-i înmuiau parc-ar fi plîns. Iacob nu știa ce să răspundă și se mulțumi să bîiguie o sudalmă foarte meșteșugită împotriva vlădicii.

Horia nici nu-l mai auzi. Gîndurile îl copleșeau. Auzise de la preoții care se ridicaseră de la început alături de dînsul că vlădica a dat porunci mari tuturor

protopopilor să oprească pe țărani de a da ascultare căpeteniei rebeliștilor. Dar le socotise mai mult ca niște porunci silite, ca să nu creadă cîrmuirea și domnii că pînă și vlădica românesc e de partea lui. Nu-și putuse închipui că tocmai slujitorii lui Dumnezeu să nu-i dea nici un sprijin lui care nu voia nimic pentru dînsul, ci doar dreptate pentru norodul românesc și în rîndul întîi pentru preoții români care erau batjocoriți și umiliți ca și iobagii. Și iată acuma trebuie să înțeleagă că a greșit, că și preoții cei mari sunt în tabăra dușmană.

În Albac se duse de-a dreptul la popa Gheorghiță, să-i spuie tot și să se jeluiască. Popa știa. Aflase și el de la oameni, care veniseră speriați să-l întrebe ce-i de făcut, că doar n-o să se împotrivească și vlădicei? Dealtfel de cîteva săptămîni primește mereu porunci să se ridice împotriva lui Horia. Îi citi o asemenea poruncă: „Cu adîncă mîhnire, cu destulă scîrbă și simțitoare durere am înțeles că Horia, căpetenia rebeliștilor, nu încetează a face răutate și minciuni care sînt împotriva lui Dumnezeu și împăratului și împotriva legii și bisericii și blagosloveniei vlădicești. Deci noi cu numele împăratului poruncim că nici un român să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horia, nici să meargă cu el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutor lui, nici oamenilor lui, nici pre ascuns nici în arătare.“

Popa Gheorghiță însă căută să-l liniștească spunîndu-i că vlădica Nichitici nu e român, că chiar vorbește mai stricat românește decît ungurii, că a venit de curînd la Sibiu din Croația și deci trebuie să fie sîrb ori sloven.

— Dar e vlădică românesc și norodul numai atîta știe! observă Horia pe gînduri.

Preotului i se părea mai grav un nou manifest al guvernului prin care, în numele împăratului, se dăruiește iertare și uitare tuturor răsculaților ce se vor întoarce numaidecît acasă și vor rămîne liniștiți. Horia cunoștea patenta aceasta de trei zile, dar era sigur că oamenii nu vor mai da crezămînt unei astfel de porunci, fiindcă prea de multe ori au fost amăgiți și numai amăgire e și acuma la mijloc.

— Dacă n-ar veni vlădica, toate hîrțoagele domnești n-ar face o ceapă degerată!

Peste două zile, într-o marți, sosi în Albac domnul Chendi din Cîmpeni, căutînd pe Horia. Se cunoșteau de mult. Chendi, român nobil cu stare, îndrăgise pe Horia încă înainte de-a începe alergările pe la Viena. Horia îi ceruse de multe ori sfaturi și, cu aceste prilejuri, au vorbit despre toate necazurile iobagilor români, iar Chendi a înțeles sufletul bogat al țăranului acesta și l-a ajutat să se înalțe. De-abia trecut de treizeci de ani, Chendi era bărbat frumos, cu niște ochi negri plini de sinceritate și cu un glas veșnic fierbinte.

— Apoi, bade Ursule, am venit în bîrlogul dumitale, cale atît de lungă și pe zăpada asta aspră, fiindcă am să-ți aduc niște vești pe care trebuie să le cumpănești bine de tot și să-mi dai răspuns! zise Chendi îndată, parcă ar fi fost grăbit să isprăvească.

Se întîlniseră tot în casa preotului, căci a lui Horia era prea departe și prea săracă spre a putea găzdui pe un domn. De aceea Chendi adăogă către popa Gheorghiță care vru să iasă:

— Poți să stai și d-ta, părinte, că ce am de spus nu-i taină și nici rușine!

Era trimis de comisarul guvernului, Mihail Brukenthal, să făgăduiască lui Horia amnistie întreagă dacă va liniști imediat poporul și va porunci tuturor să se

potolească și să se supună. Horia se uită cercetător în ochii domnului prieten, ca și cînd ar fi vrut să citească dacă e cinstit sau vrea să-l amăgească, și văzu limpede că nu era nici-o înșelăciune din partea lui. Totuși nu răspunse nimica. Chendi atunci urmă mai înfocat, ca să-l convingă: că Zarandul s-a potolit de tot, că toate părțile de la Ofenbaia încolo, cînd au aflat de patenta împărătească, au trimis deputați la Abrud că se supun, că au pătruns în munți atîtea cătane încît nu mai poate fi vorba de o împotrivire lungă și că dealtfel armata are porunci să înăbușe chiar în sînge, dar foarte repede, orice urmă de răscoală, că deci sfîrșitul nu mai este îndoielnic pentru nimeni și nu e vorba decît de-a împiedica vărsări de sînge fără nici un folos.

— Iureșul de foc ce l-ați făcut nu va rămîne fără urmare — mai zise Chendi. A ajuns la urechile împăratului, a țării și a lumii întregi durerea grea din care au țîșnit săptămînile de sînge și de flăcări. Îndreptarea trebuie să vie și nu poate să întîrzie. Jertfele n-au fost zadarnice. Dar trebuie să înțelegi și d-ta că întîi e nevoie să se facă pace și liniște și că numai după aceea împăratul și guvernul vor putea ușura viața românilor. Azi ai prilejul să faci o faptă bună poruncind să înceteze focul peste tot. Cuvîntul d-tale va fi mai ascultat decît tunurile, asta o știe și cîrmuirea. De aceea în schimb îți propune iertare și uitare. Mîine poate să fie prea tîrziu.

Se făcu o tăcere înăbușită. Chendi se uita aproape poruncitor la Horia parcă ar fi vrut și prin privire să-l silească să asculte. Popa Gheorghiță, pe laviță, ghemuit, nici nu sufla. Horia cu ochii de oțel înfipți în fața lui Chendi, tăcu un răstimp și apoi zise foarte simplu:

— Nu pot, domnule!

Chendi avu o mișcare de protestare pe care însă o stăpîni îndată, uluit de liniștea și seninătatea țăranului.

— Nu-mi trebuie mila nimănui pînă ce nu vor ieși din temnițele din Galda și de la Zlatna oamenii închiși nevinovați de ani de zile și pînă ce nu vom izbuti măcar ușurări de biruri pentru norodul nevoiaș!

Adăogase aceasta mai mîndru, mai sfătos, parcă, s-ar fi deșteptat într-însul deodată crăișorul care poruncește unei țări întregi. Dar cum Chendi stărui mereu, fu nevoit și dînsul să-i dea explicații mai largi: că nu poate avea încredere în făgăduielile domnilor și ale cîrmuirii, că pe el îl știe om curat la suflet, dar cei ce l-au trimis nu l-au trimis cu gînd bun, că de trei ori l-au înșelat pînă și ofițerii cei mari...

— Că pe mine m-or trage în țeapă sau că m-or frînge cu roata îndată ce-oi fi în puterea lor, oricîte făgăduieli aș avea că n-are să mi se strîmbe nici un fir de păr, despre asta n-am nici o grije! zise dînsul cu un glas batjocoritor. Dar mai știu din pățanie că, în loc de ușurare ori îndreptare, toată iobăgimea românească are să fie mai oropsită și mai în afară de lege cum a fost.

— Sfîrșitul va fi același, ori că dai d-ta mînă de ajutor și te supui, ori că nu — răspunse Chendi. Numai că pînă să se sfîrșească tot, vor mai pieri multe vieți românești chinuite!

— Acuma fie cum o rîndui Dumnezeu — murmură Horia. Noi facem ce putem! Și apoi ce-o mai fi, om vedea!

Chendi nu vru să se dea bătut așa ușor. Rămase în Albac, sperînd că va obține mîine ce n-a obținut azi.

A doua zi Horia se pomeni cu Crișan. Întreg Zarandul căzuse în mîinile cătanelor, mai ales prin cuvîntul

vlădicei. Noaptea trecută între Mihăileni și Blăjeni, cătanele au sfărîmat ultima ceată de crișeni, vreo mie de oameni. A căzut și căpitanul Mihai Bibarț, cel mai viteaz și mai înverșunat dintre toți. Popii trimiși de vlădică au ținut pe români cu vorbe de pace și cu predici pînă ce oastea împărătească i-a înconjurat din toate părțile ca pe urmă să-i poată tăia mai lesne.

Ceva mai tîrziu, un om din Cărpiniș îi aduse o scrisoare de la Abrud, făcută în românește și iscălită cu numele românesc locotenent Petre Lupu, chemîndu-l la Cîmpeni să tocmească pacea. Horia află chiar de la aducătorul ei că e ticluită și trimisă de un ofițer ungur care astfel ar vrea să-l amăgească spre a-l prinde și a-l da pe mîinile domnilor.

— Apoi poftim de vezi și d-ta, domnule Alexandre, cum umblă domnii să facă pace și învoială cu noi! zise dînsul către Chendi arătîndu-i scrisoarea.

Și-l rugă să-i facă un răspuns pe ungurește, frumos dar usturător, că încearcă astfel să amăgească pe niște bieți iobagi care nu cer decît dreptate.

Seara veni vestea că oamenii din ținutul Mogoș și Ponor, adică întreaga oaste de subt poruncile feciorului său, au trimis deputați la Sebeș, cum că se supun și, întorcîndu-se pe la casele lor, vor depune armele. Apoi că vlădica a adunat în Abrud, în casa sigartăului Stan George, pe preoți și cîte șase oameni din comunele vecine și le-a citit el însuși iertarea împărătească și le-a poruncit să se lase de rebelie. Și în sfîrșit că și ceata lui Cloșcuț, strînsă peste tot de cătane multe, e silită să se îndrepte spre împrejurimile Cîmpenilor și acolo, adunîndu-se cu toții, să cumpănească ce să mai facă.

Toată noaptea, pe toți munții, bucinătorii împrăștiau vești rele:

— Vin cătanele!... Vin cătanele!...

Toată noaptea aceea Horia se zvîrcoli ca peștele pe uscat, fript de gînduri. A rămas acuma numai cu moții lui în fața cătanelor și a domnilor și a lumii întregi. Ce ar mai putea face ei împotriva atîtor vrăjmași? De unde a pornit și unde a ajuns? Cînd era țara întreagă în picioare a putut cere dreptate pentru toți românii robiți domnilor și ungurilor. Azi nu se mai poate gîndi decît la nevoile muntenilor: să fie sloboziți cei din temnițe și să se ușureze birurile. Și nici măcar atîta nu vor să le dea. Numai făgăduieli deșarte, de care au avut mereu și prin care au ajuns să nu mai poată trăi... Și totuși în cîteva zile trebuie să se aleagă sfîrșitul. De șase săptămîni ține răzmerița. Oamenii nu mai au casă, nici liniște, nici muncă. Frigul s-a lăsat mai aspru, și foamea. Pînă cînd să mai umble pe drumuri degeaba? Poate că mișcarea a început într-o vreme nepotrivită, asupra iernii. Pornită primăvara, ar fi putut ține mai mult și ar fi avut mai mulți sorți de izbîndă. Planul cel mare, de-a ridica pe toți românii, atunci s-ar fi putut împlini chiar împotriva întregei oștiri împărătești. Acuma e prea tîrziu. Trebuie stinsă răscoala, ca să se odihnească oamenii. Iar el cu Cloșca și cu alți tovarăși vor trebui să se facă nevăzuți pînă la primăvară, cînd, cu ajutorul lui Dumnezeu, se va putea începe o mișcare mai mare, să scape de robie pe toți românii...

Era duminecă, 12 decembre. Se duse întîi la biserică, să asculte slujba dumnezeiască, să se închine și să se întărească. După slujbă, în fața bisericii, porunci oamenilor să plece, din fiecare casă cîte unul, la Cîmpeni, și să fie acolo mîine seară, că vor fi din toate satele.

Chemă pe Iacob Zafu și-l puse să bucine adunarea la Cîmpeni, să o afle toți bucinătorii și să o treacă mai departe pînă unde se mai poate. Apoi se întoarse acasă la popa Gheorghiță. Chendi voia să plece și aștepta răspunsul din urmă. Îi mulțumi că s-a ostenit pînă aci și că a zăbovit atîtea zile în sărăcia asta jalnică.

— Știu cît ești d-ta de drept și de cinstit — adăogă dînsul. Știu că vrei numai bine și dreptate. Dar noi rămînem cum sîntem și om face cum ne-o învăța Dumnezeu.

— Rău îmi pare, bade Ursule, că nu mă asculți pe mine!

— Acuma nu mai pot asculta pe nimeni în lume. Eu oi rămînea cel din urmă, că doară eu am fost cel dintîi și în cărțile sfinte așa scrie, să fie cel mai de pe urmă acela care a fost cel dintîi!

Cînd văzu plecat pe Chendi se simți și Horia mai ușurat. Îi era inima plină de un simțămînt straniu, ca și cînd ar fi rămas singur pe o plută fără cîrmă, la voia întîmplării și a valurilor. Era totuși mulțumit că a putut ține piept ispitei și că poate sta cu sufletul curat în fața lui Dumnezeu și a sa însuși.

Luni seara sosi la Bogdănești, însoțit numai de Iacob Topa, și trase la Ispas Galdău, unde trăgea totdeauna. Ispas, căprar pus de Horia peste satul lui, îi spuse că s-au urnit toate comunele spre Cîmpeni, de s-au speriat și cătanele. La Cîmpeni a venit noaptea trecută ofițerul cel mare, care a amăgit pe oameni cu pacea. Împreună cu dînsul au venit peste șapte sute de cătane de tot felul, chiar și tunari. Văzînd atîta puzderie de țărani, cătanele, de frică, au început a trage cu tunurile în mulțime de au și omorît cîțiva.

Horia trimise chiar atunci seara pe Iacob să-l caute pe Cloșca și să-l cheme aici la sfat, iar lui Ispas îi po-

runci să adune din fiece sat cîte-un bătrîn ori pe căpitanii puși de el, ca mîine să se poată înțelege cu toții dimpreună. Despre Cloșca spuse îndată Ispas să nu-l caute pe acasă, prin Cărpiniș, că pe-acolo au umblat cătanele și i-au scotocit și prin lăzi, să afle cine știe ce porunci, dar poate să fie prin Certegi.

Marți, pe la amiazi, se aflau adunați împrejurul crăișorului vreo șasezeci de oameni. Cloșca venise cel dintîi, amărît, zdrobit. Vedea că s-a isprăvit tot și nu găsea nici o ieșire, și toată nădejdea îi era în Horia. Dealtfel aceeași nedumerire și desperare se citea în ochii tuturor. Vasile Sgîrciu, tînăr nerăbdător, întrebă de-a dreptul:

— Acum ce mai facem, încotro ne întoarcem, crăișorule?

Horia își aminti deodată pe același Vasile, cînd i-a zis întîia oară „crăișorule", în casa lui Cloșcuț. Cum îi luciseră atunci ochii și cîtă mîndrie era atunci în glasul lui, iar acuma parc-ar fi numai spaimă.

În sfîrșit, cînd sosiră toți cei chemați, Horia le spuse verde că trebuie să se împrăștie cît mai degrabă pe-acasă, să liniștească pe oameni ca să-și vadă de treburi, căci rebelia s-a isprăvit și de-acuma numai el mai are de lucru, spre a dobîndi ușurările din pricina cărora s-au sculat.

— Domnii și ungurii, cît am tot stat noi după amăgirile de pace, au umplut lumea de minciuni și au izbutit să întoarcă pînă și pe înălțatul împărat împotriva noastră. Sîntem și noi de vină că am ascultat glasurile mincinoase care ne făgăduiau dreptate și pace numai ca să ne înșele. Dar noi am pornit la drum cu voia și porunca împăratului și poruncile împărătești trebuie să le împlinim. Acuma înălțatul împărat, înșelat de minciuni domnești, s-a întors de către noi și a

trimis cătanele împărăteşti să vadă dacă ne plecăm ori nu. Noi însă trebuie să ne plecăm în faţa înălţatului împărat că la dînsul e dreptatea şi puterea. Şi dacă ungurii l-au amăgit, cînd i-om arăta adevărul, tot are să ne asculte şi să ne împlinească rugăciunile, precum a vrut mereu şi n-a putut din pricina domnilor care nu l-au ascultat. Eu, Horia, crăişorul vostru, dau dară poruncă mare să se întoarcă tot omul la casa sa şi cine nu se va pleca, cu moartea să fie pedepsit pentru că s-a împotrivit poruncii împărăteşti!

Văzu deodată pe feţele tuturor o înseninare parc-ar fi scăpat de o apăsare grea. Numai Cloşca îl privea uluit şi întrebător. Urmă răspunzînd nedumeririi lui mute:

— Porunca împărătească pe care v-au vestit-o popii şi cătanele şi prin sate, şi prin tîrguri, făgăduieşte iertare celor care s-or întoarce şi se vor pleca. Nimeni să nu fie deci înfricoşat, căci nimănui nu i se va face nici un rău. Şi uite-aşa, oameni buni! Dumnezeu să vă ajute şi să împliniţi porunca de împrăştiere.

— D-apoi dumneata cum rămîi, că doar poate să te prindă domnii şi să te spînzure? întrebă un bătrîn din Vidra, aproape furios că Horia nu se gîndeşte deloc la sine însuşi.

Horia avu o lucire de bucurie în ochi cînd răspunse:

— Apoi eu am să cerc să ajung iară la înălţatul împărat ca să mai cerc a dobîndi dreptate măcar de-aş şti că m-oi prăpădi! Cine vrea să mă însoţească pînă la Albac şi în munţi, îi mulţumesc, dar silă n-oi face nimănui!

— Eu nu mă despart de tine, măi frate Ursule, nici în mormînt! strigă Cloşca atît de brusc că toţi se spăimîntară.

Cîteva zeci de glasuri răsunară:

— Nici eu!... Nici eu!...

După-amiazi mulțimea de pe dealurile dimprejurul Cîmpenilor se topi încetul cu încetul. Spre seară vreo sută de oameni înconjurau pe Horia să-l însoțească pînă unde va îngădui dînsul. Înainte de-a porni, Ispas Galdău îi spuse ce-a auzit adineaori de la niște drumeți venind de la Turda, că anume fecioru-său, Ion Horia, a fost prins de cătane și ar fi acuma închis la Zlatna.

— Cum o rîndui Dumnezeu și cum o avea noroc! murmură bătrînul Horia.

Încălecară și se urniră pe drumul greu de iarnă, tăcuți. Aproape de Secătura îi ajunse din urmă Iacob Topa, în galop, gîfîind:

— Vin cătanele !... Au plecat de la Cîmpeni încoace !... Cătanele !...

Numai Cloșca se mai înfurie și răspunse cu o sudalmă.

CAPITOLUL IX

IUDA

Miercuri dimineața tot Albacul, nu numai bărbații, ci chiar femei și copii, se strînse în fața bisericii, la încrucișarea drumului dinspre Cîmpeni cu cel către Arada, în preajma podețului de peste pîrîul Albacului. Noaptea fusese aspră, zăpada înghețase, precum înghețate de mult erau și apele Arieșului și ale gîrlei. Subt cizmele și opincile mulțimii ce tropăia mereu de ger, zăpada scrîșnea și lucea în scînteieri colorate subt lumina razelor reci ce cădeau pieziș din cerul senin.

De azi-noapte, de cînd sosise Horia de la Cîmpeni, satul fierbea. Se vorbea că vin cătane multe cu tunuri să prefacă în cenușă Albacul, că Horia pleacă iarăși la împăratul să se plîngă și împotriva cătanelor care s-au dat de partea domnilor... Se mai spunea apoi că pretutindeni cătanele pun pe oameni în lanțuri, fie vinovați, fie nevinovați, și-i trimit la Bălgrad să-i tragă de vii în țeapă ca pe Ursu Uibaru. Bătrînii povățuiau pe cine-i asculta să fugă în munți cînd vor veni cătanele, ca să scape de primejdie.

Acuma, fiindcă vremea trecea și crăișorul nu se arăta, începură alte vorbe: că Horia a și plecat de azi-

noapte spre Scărișoara, singur, să-și piardă urma, că și cei care l-au însoțit pînă aci s-au împrăștiat de n-au rămas decît vidrenii înadins ca să amăgească lumea și să înșele pe cine ar cerca să se ție după Horia, mai cu seamă că și gornicii sînt pe-aici, prin mulțime.

Apoi deodată se făcu tăcere mare parcă ar fi căzut o poruncă din cer. Pe portița ogrăzii ieși Horia cu Cloșca, îmbrăcați gros, cu cojoacele lungi, cu puști în spate și cu lănci în mînă în loc de băț. Popa Gheorghiță îi petrecu în capul gol pînă în mijlocul uliței. Aici trebuiră să se oprească. Oamenii se îmbulzeau în jurul lor, să-i vadă, să le audă glasul de despărțire.

— Na, oameni buni, rămîneți, sănătoși! strigă Horia cu voce tare să-l audă cît mai mulți.

— Dumnezeu să-ți ajute! răspunseră domol mai multe glasuri.

O femeie înălțuță, îmbrobodită pînă la gură, cu niște ochi mari, negri și adînci, ținînd de mînă un copil de vreo șase ani, se zvîrcoli prin mulțime pînă ce ajunse în fața lui, apoi, izbucnind în lacrimi, se plecă și-i sărută mîna.

— Tu ești, Rafilă? zise Horia, mîngîind-o pe cap. Na, taci și nu plînge, că bun e Dumnezeu și n-are să ne lase!

Era nevasta lui Dumitru Todea, cel închis de-atîta vreme în temnița de la Galda. Ștergîndu-și lacrimile cu colțul năfrămii, murmură amar:

— Doamne, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit, Doamne!

— Taci mulcom, muiere, taci că dreptatea trebuie să iasă! mai spuse Horia, întorcînd însă capul ca și cînd ar fi vrut să-și ascundă o înduioșare.

Preotul Gheorghiță, care cercetase mulțimea din ochi, se apropie de dînsul și-i șopti să nu plece singur

că-s toți gornicii aici și s-ar putea să fie ispitiți a-l urmări. În loc de răspuns Horia îl sărută pe amîndoi obrajii, zicînd:

— Hai să mergem, că-i tîrziu!

Apoi tot astfel îmbrățișă pe Petre Nicula din Vidra, și pe Ionuț Dandea din Bucium, căruia îi curgeau lacrimile șiroaie deși încerca să zîmbească, și pe David Avram, și pe Iacob Todea și pe Toma Gligor și pe Pavel Bocu, toți din Vidra, și pe Vasile Sgîrciu cel tinerel, nepotul lui Cloșca din Selișstea Abrudului, și pe Iacob Zafu, și pe David Onu Surdu din Mușca, și pe Toader Berindei din Cîmpeni, și pe Toader Cătană din Bistra...

Un băietan veni cu doi cai, își făcu loc prin mulțime. Încălecară îndată. Horia își mai roti privirea asupra norodului. În minte îi rămăsese vorba preotului despre gornici. Îi văzu pe toți. Și pe Ion Mătieșu din Arada, cu care poate totuși să se încuscrească dacă va scăpa feciorul din prinsoare, și pe Ștefan Trifu, cel cu ochii răi înțepători și mustața spînă, și pe cei doi feciori ai lui Andrei Neagu, și pe Nuțu Mătieșu, și pe Gheorghe, fratele mai mic al lui Ion Mătieșu. Erau amestecați printre oameni și se purtau ca și ceilalți. Răspunse acuma preotului, tare, să-l audă și ei:

— D-apoi gornicii nu-s frați cu noi și de necazuri și de bucurii?... Și tocmai frații să cerce a ne vinde ca Iuda?

Se întrerupse, căci George Nicula, nepotul său, îl apucase de mână, zicînd:

— Unchiașule, eu vreau să te întovărășesc oriunde te duci, chiar și pînă la împăratul!

Horia se înfioră auzindu-l, parcă l-ar fi zgîriat pe inimă. Și, după o clipă de șovăire, îi spuse blajin:

— Lasă, George, că ne ducem noi și singuri... Hai, Cloșcuț!

Porniră în pasul cailor, fără se uite înapoi, pe drumul mai puțin bătătorit, spre Arada. Cînd cotiră după coastă, Cloșca zise îngîndurat:

— Eu nici nu mi-am luat rămas bun de la nimeni, nici măcar de la nevastă-mea, săraca... Dar poate că-i spune nepotu-meu cum am plecat!

Horia nu răspunse. Era bucuros că s-a isprăvit cu bine despărțirea și că au ieșit toate cum le-a plănuit. Nici nu mai voia să se gîndească înapoi, și ca să se ferească de amărăciune, și ca să-și păstreze toate puterile pentru viitor. Deocamdată trebuia să li se piardă urmele. De aceea n-a primit pe nimeni să-i însoțească mai departe și nici n-a spus nimănui, nici celor mai credincioși tovarăși de cruce, unde vor merge și ce au să facă. Chiar Cloșca nu știa nimica.

— Ne abatem oleacă pe-acasă pe la mine, frate Cloșcuț — zise dînsul de-abia cînd ajunseră la cărarea ce suia spre Crîngul Feregetului.

Acolo îi aștepta Iacob Topa și Cîrstea Nicula. Pe ei doi îi alesese Horia să-i fie de pază și de ajutor. Azinoapte trimisese pe Iacob la Cîrstea, să-i dea de știre să se pregătească.

Nici nu avură a zăbovi deloc. Cei doi stăteau gata, în tindă, cu dăsagii plini de merinde pentru o săptămînă. Cîrstea își luase și pușca, să fie la caz de trebuință.

— Na, înainte, feciori! strigă Horia fără măcar să intre în casă.

Descălecară și dădură drumul cailor, să se întoarcă singuri acasă cînd îi va cuprinde foamea. Trecură prin tindă, încuind ușa pe dinăuntru și ieșind prin dos. Coborîră spre drumul Aradei pînă la marginea pădurii, apoi pe albia unui pîrîu, ca să se șteargă urmele pașilor, urcară pe coastă, în desișul de mesteceni. Ajunseră gîfîind greu în vîrful dealului și urcară pe creastă mereu,

pînă într-o poiană de unde se zărea în vale satul. Zăpada poienii era călcată. Se vedea că umblaseră oameni. Soarele trecuse de amiazi. Un copac prăvălit, chiar la marginea poienii, era curățit de omăt, semn că se mai odihnise de curînd cineva. Se așezară și ei, să poposească puțin și să prînzească. Iacob Topa, înainte de-a porni mai departe, zise liniștit:

— Dumneavoastră să vă lăsați numai în grija mea, că eu vă duc într-un loc unde nici păsările cerului nu vă pot descoperi. E cam departe, tocmai pe Ciusdia din codrul Scorogetului, dar știu că acolo aveți să fiți ca acasă. Am stat astă-vară cu oile acolo și mi-am făcut o colibă boierească și ascunsă de treci pe lîngă ea și nici nu bagi de seamă...

Horia și Cîrstea cunoșteau locurile și se sculară aproape deodată, Cîrstea spunînd cu îngrijorare:

— Apoi să nu mai zăbovim, că ziua-i mică și calea lungă!

Era om cam de vîrsta lui Horia, văr cu dînsul, puțin sperios, dar foarte tăcut și credincios.

— N-ai grije, bade Cîrstea, că doară n-om merge noi azi pînă acolo, că ne-ar apuca noaptea prin păduri și poate să dea dihăniile peste noi. Pînă se înserează bine, tocmai sosim la stîna certegenilor, că nu-i așa departe, și om rămînea să ne hodinim și să ne încălzim, iar mîine de dimineață om porni mai departe!

Începu să fulguiască ușor. Se bucurară că li se acoperă pașii. Merseră voinicește pînă la stîna certegenilor, maseră acolo și a doua zi, aproape pe înserat, ajunseră la Ciusdia tocmai cînd se porni o ninsoare mai mînioasă, cu vînt vijelios care le scutura în spinare toată zăpada înghețată pe crengile copacilor.

— Na, unde ți-e coliba, Iacobe? întreabă Horia, obosit, văzînd că se afundă tot mai tare prin niște

rîpe pe ale cărora margini se clătinau molifții bătrîni cu rădăcinile întinse în gol ca niște gheare de balauri.

— Uite-o colo! zise Iacob rîzînd și arătînd la cîțiva pași. Degeaba vi-o arăt, că n-o poți vedea... Veniți după mine!

Între rădăcinile unui brad uriaș, învăluite cu crengi pe care se așternuse mușchi bogat, era într-adevăr o vizuină mare cît o tindă de om cu stare. Feciorul dădu la o parte o cracă uscată, așezată odinioară de dînsul ca să astupe intrarea, și strigă vesel și mîndru:

— Ia, mai poftiți și pe la noi, oameni buni! Se strecură însă el înainte și, pînă să se cațere și ceilalți după dînsul, adună în mijloc niște frunze uscate rămase de astă-vară, le acoperi cu găteje subțiri, scăpără din amnar și aprinse repede un foc peste care mai aruncă și vreo două cioate ce-i căzură la îndemînă. Ieși apoi să adune uscături prin apropiere, să poată face o flăcăraie bună, să-și dezmorțească cu toții oasele degerate.

În curînd se înnoptă. Apucară să strîngă un morman de lemne, să le ajungă. Vîlvătaia focului umplea coliba, răspîndind o căldură plăcută. Îmbucară cîte ceva și se întinseră pe jos și adormiră, avînd grije însă fiecare, cînd se trezea, să mai arunce cîte-o buturugă pe foc, să nu se treacă.

— Numai cu apa e mai greu — adăogă a doua zi Iacob — că trebuie s-o aducem tocmai de la stîna noastră, că acolo-i un izvor bun. Nu-i departe, dar e tare rău drumul!

A treia zi tot Iacob spuse că Cîrstea Nicula ar fi bine să plece înapoi în sat, să mai vadă ce-i pe-acolo și să mai aducă merinde, să nu rămînă aici fără de-ale gurii, că iarna e greu să găsești ceva pe-aici. Apoi, cînd

se va întoarce Cîrstea, va pleca dînsul. Şi aşa cu rîndul şi cu săptămîna vor putea ieşi din iarnă cu bine.

Horia adăogă doar că ar trebui cu toţii şi pe rînd să stea şi de strajă, să nu se întîmple totuşi să dea peste dînşii cineva fără veste şi să-i ia ca din oală. Cătanele au să înceapă să-i caute şi prin munţi, cînd vor vedea că nu-i pot găsi. Adevărat că din partea lor mare grije n-ar fi că, dacă nu cunosc locurile, n-au să afle niciodată nici măcar urme de fiare, necum de dînşii. Dar în cele din urmă s-ar putea să poruncească oamenilor să-i caute, care umblă prin munţi ca prin grădinile lor, sau chiar gornicii care cunosc şi mai bine toate ascunzişurile, şi atunci s-ar ivi primejdia.

Pe cînd Cîrstea Nicula pornea spre Albac, firește pe altă cale, Horia însuşi ieşi la pîndă, coborî pînă la stînă, cercetă împrejurimile cu de-amănuntul, mai adună şi vreascuri pentru foc... Apoi urmă Cloşca, apoi Iacob.

Seara povesteau pînă tîrziu despre toate întîmplările, făceau planuri şi legau nădejdi. Se hotărî şi Horia să aştepte aici pînă se va potoli toată frămîntarea din ţară, pînă se vor retrage iarăşi cătanele, iar pe urmă sau va încerca să ajungă la împăratul, sau va porni din nou lupta, aşa cum ar fi trebuit să pornească dintîi, asupra verii şi în toată ţara deodată.

Cloşca însă era mereu posomorît şi nu se mîngîia că nu şi-a putut lua rămas bun de la Mărina lui. Avea presimţirea că nu va mai vedea-o niciodată. Lăcrima. Apoi deodată o suduia cumplit pentru că n-a căutat ea să-l întîlnească, fiindcă ea ar fi putut mai lesne, dar se pare că ea nu l-a iubit cu adevărat, de aceea se jura că, de-ar fi să moară, n-are să-i lase măcar un zlot găurit...

Cîrstea Nicula se întoarse peste şase zile cu o mulţime de veşti. La Albac au venit, îndată după ce a

plecat Horia, sumedenie de cătane şi au umblat din casă în casă şi au răscolit peste tot după crăişorul. Baremi casa lui numai că n-au dărîmat-o. Au fost şi la Arada şi prin toate cătunurile, dar n-au stat şi s-au întors la Cîmpeni. Se trimit totuşi mereu patrule prin munţi să caute pe Horia şi pe tovarăşii lui. Se crede c-ar fi vreo sută de oameni împreună cu dînsul. Lumea zice că pădurarul Melzer din Abrud, cel care a împuşcat acum trei ani pe feciorul cel mare al lui Ţiloş, s-ar fi legătuit că el are să prindă pe Horia măcar de-ar fi ascuns în fundul pămîntului şi că ar fi chemat la Arada pe toţi gornicii, să le făgăduiască marea cu sarea dacă i-or da ajutor. Muierea lui Dumitru Todea i-a spus că George Nicula s-ar fi îmbiat şi dînsul să dea ajutor pădurarului, nu ştiu dacă e adevărat, că prea ar fi ticălos. Dealtfel se zvoneşte că împăratul a pus trei sute de galbeni pe capul lui Horia, ca să ispitească şi pe români să-l prindă. Ce-o fi adevărat, nu poate şti, dar e sigur că în Arada sunt vreo treizeci de cătane care tot dau tîrcoale Scorogetului. Din partea lor însă pot dormi fără grije.

Ştirile acestea spulberară deodată speranţele celor doi căpitani. Trebui Iacob să sară că nu trebuiesc ascultate toate minciunile băbeşti.

— Lasă, crăişorule, că vă aduc eu veştile cele adevărate! zise feciorul cînd să plece în sat. Nu-i nici diavolul aşa de negru cum spun oamenii! Numai să luaţi seama pe-aici pînă mă întorc eu!

Era vineri, în ajunul Crăciunului nemţesc. Gerul se mai înmuiase. Ştirile lui Cîrstea, învechite, nu mai păreau atît de mohorîte.

— Apoi cum să nu caute — zise Horia într-un timp — că ştiu ei, domnii, ce-i paşte, dacă nu ne omoară

pe noi! Dar lasă că nici noi nu sîntem de mămăligă și nu le-am face pofta cu una cu două!

Duminecă toată noaptea ninse, încît luni dimineața Cîrstea, dînd să pornească de strajă și să aducă apă, de-abia putu să iasă din colibă, căci zăpada aproape, astupase ieșirea... Cum rămaseră singuri, Cloșca, parcă de mult l-ar fi strîns de gît, întrebă lacom:

— Măi frate Horia, frate de cruce, spune-mi rogu-te, că nu mai pot răbda, de ce n-ai vrut tu să arăți cătanelor poruncile care ți le-a dat împăratul ca să ne facă și pe noi cătane și să stingem pe unguri? Că de-ar fi văzut cătanele scrisul împăratului, cum ar mai fi cutezat să se mai bată cu noi și să ne oropsească dimpreună cu domnii?... Uite, asta nu pricep, frate Ursule, și mult mă roade gîndul că...

— D-apoi crezi tu că pe mine nu mă roade? îl opri scurt Horia ca și cînd ar fi așteptat de mult întrebarea. Of, Doamne, muncitu-m-a și pe mine de-ajuns și m-a chinuit, dar trebuie să tac și să mă perpelesc așa, măcar de-ar fi să mă sfîșie în bucăți cu cleștele înroșite!

Își trase în poală traista de piele, bătută cu ținte galbene, ce o purta și acum mereu în spinare, și scoase mînios un teanc de hîrtii, urmînd:

— De cîte ori m-am ispitit să le arăt, cum ți le-am arătat și ție, măcar ofițerului cela care venise atunci la Cîmpeni. I le-am arătat pe toate celelalte, știi bine, dar pe astea n-am putut, frate Cloșcuț!... N-am putut, că și de le-aș fi arătat, n-ar fi crezut nimeni!... Împăratul mi le-a dat în taină și în taină trebuie să le țin pînă la moarte! Că dacă isprăveam cu bine ce-am început, apoi nu mai era trebuință să le arătăm nimănui, iar cînd s-au întors rău lucrurile, chiar împăratul ar fi spus

că-s numai amăgiri de-ale mele! Uite așa, frate Cloșcuț, uite așa!

Cloșca, neputincios, scrîșni între dinți o sudalmă.

— Acuma însă zadarnic ne perpelim, fratele meu de cruce! adăogă după un răstimp Horia mai amar. Acuma numai împăratul poate să ne mîntuiască după ce s-o mai potoli fierberea. De aceea oi cerca să ajung iar în fața lui și să-i dau înapoi poruncile și să-i cer altele mai bune!

În clipa aceasta se auzi zgomot de pași la intrarea colibei. Cum Horia se întrerupse și vîrî repede în sîn hîrtiile, Cloșca murmură nepăsător:

— Trebuie să fie Cîrstea cu apa!

Dar nici n-apucară să isprăvească, și auziră un glas străin mormăind:

— Bună hodina, oameni buni!

În vreme ce Horia întoarse capul să vadă cine e, Cloșca se uită după arme. Amîndouă puștile erau răzimate dincolo de pălălaia de foc din mijlocul colibei, împreună cu lăncile, alături de dăsagii cu merinde. În deschizătura intrării însă se ivi Nuțu Mătieșu, la spatele căruia sclipeau ochii înțepători ai lui Ștefan Trifu. Păși înlăuntru amîndoi cu puști pe umăr, iar după dînșii veniră și feciorii lui Andrei Neagu, de asemenea înarmați.

— Umblați după vînat, măi oameni? întrebă Horia, liniștit, fără a se fi mișcat din loc.

— Apoi musai să umblăm, că trebuie vînat pentru cătane și nu găsim nimic măcar că am și înghețat de cînd tot umblăm! răspunse Ștefan Trifu, frecîndu-și mîinile.

— Așezați-vă și voi să vă mai încălziți, că foc avem, slavă Domnului, numai altele de-am avea! zise Horia uitîndu-se pe rînd la toți patru pînă ce se așezară împre-

jurul focului, Ştefan Trifu lîngă dînsul cu un fecior al lui Neagu, iar Nuţu Mătieşu lîngă Cloşca, cu cellalt fecior.

Cîteva clipe tuspatru îşi frecară mîinile întinse spre flăcări, tăcuţi, uitîndu-se numai la foc. Cloşca, după ce îi cercetă din ochi şi i se păru că n-au venit cu răutate, întrebă deodată ce mai veşti sînt prin sate şi cum o mai duc bieţii oameni acuma că s-a isprăvit rebelia şi au venit înapoi ungurii şi pe deasupra puzderia de cătane.[39]

— Vai de capul nostru — răspunse Nuţu, tot cu faţa spre foc, dar cu coada ochiului la Horia — că numai bieţii oameni ştiu cît rabdă! Şi cum să nu se jeluiască dacă-i atîta amar de cătane în toate satele, că oamenii mai mult prin păduri stau, fugiţi şi îngroziţi de dînşii!

— Lasă, Dumnezeul lor de cătane, că le facem'noi şi lor de petrecanie curînd de tot şi-i băgăm în...! sudui deodată Cloşca, cuprins de mînie parcă s-ar fi aflat chiar în faţa duşmanilor.

Iar se auzi afară zgomot de paşi, dar nu mai avură timp să întrebe, căci Ştefan Trifu se şi sculase în picioare, zicînd hotărît:

— Na, măi oameni, voi trebuie să veniţi cu noi la Zlatna, că aşa-i porunca!

Cloşca avu un început de mişcare să sară în picioare pe care însă i-o curmă glasul lui Horia, foarte liniştit:

— Apoi noi am vrut să ne ducem la înălţatul împărat, dar dacă-i porunca aşa, ne-om duce şi la Zlatna, ce să facem!

---

[39] Este vorba de refacerea administraţiei ungureşti, sub pavăza oştilor imperiale.

Vorbind, vîrî mîna dreaptă în sîn să scoată hîrtiile ce le ascunsese. Gornicii se speriară ca și cînd s-ar fi așteptat să scoată pistoale.

— Da ce mai stați, măi feciori? răcni Ștefan Trifu, punînd mîna pe beregata lui Cloșca și răsturnîndu-l pe spate.

Horia izbuti să scoată teancul de hîrțoage din sîn și-l azvîrli în foc tocmai cînd Nuțu Mătieșu îl apucă de piept, silindu-se să-l trîntească la pămînt. Urmă o vînzoleală de gîfîieli, de înjurături printre dinți, de porunci scurte, inconștiente ce-și aruncau unii altora... De-afară atunci intrară spăimîntați și neștiind ce se petrece, Ion Mătieșu cu Gheorghe, fratele lui Nuțu, și cu George Nicula, nepotul lui Horia.

— Unde-i funia, măi Onule? strigă Trifu. Hai, puneți mîna și voi, să-i legăm degrabă!

Peste cîteva minute Cloșca era legat cu coatele la spate și, de aceeași funie, mîna dreaptă a lui Horia.

— Sus, sus și afară, că nu-i vreme de stat! strigă iarăși Ștefan Trifu, cu glas de căprar biruitor.

Se ridicară toți în picioare. Nuțu Mătieșu și feciorul cel mic al lui Andrei țineau capetele funiei cu care erau legați cei doi prinși.

— Nu era nevoie să vă mai trudiți degeaba — zise acuma Horia, îndreptîndu-și cojocul cu mîna slobodă, liniștit ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic — că doară v-am spus că mergem cu voi unde vreți!... Dar frumos nu e ce faceți, măcar că sînteți gornici și aveți porunci! Să vă ajute Dumnezeu după sufletul vostru!... că alta n-am ce zice!

— Na, destulă vorbă! făcu Nuțu, căutînd să-și ascundă sfiala subt un glas aspru.

Cloșca numai atunci văzu pe George Nicula, cu niște ochi holbați cine știe de ce. Într-o pornire nestă-

pînită de scîrbă îl scuipă drept în față, mormăind cu dispreț:

— Iudă!

Ștefan Trifu ridică brațul să-l lovească și să apere astfel pe George. Cu brațul în sus rămase o clipă, apoi, parcă s-ar fi răzgîndit, răcni mînios:

— Hai, afară, afară, nu mai stați ca proștii să dea peste noi tovarășii tîlharilor!

Pe cînd ceilalți ieșeau din colibă, el își aduse aminte că Horia a zvîrlit în foc niște hîrtii adineaori și se uită după ele. Nu mai văzu nici o urmă. Dar văzu armele și dăsagii și opri pe Gheorghe Mătieșu să le ia, iar el are să ducă dăsagii.

Coborîră cu toții spre stînă. Pe zăpada proaspătă, ninsă abia azi-noapte, se vedeau foarte bine toate urmele pașilor. O colibă de bîrne adăposti la stînă pe gornici și pe cei doi prinși. Pînă să bea apă cu toții și să răsufle, Ștefan Trifu se sfătui cu Nuțu Mătieșu să trimită pe George Nicula în sat, la Arada, să cheme cătanele, să le dea în primire lor pe Horia și să scape de grije. Le era frică să nu întîlnească vreo ceată de țărani de-ai crăișorului și nu numai să le smulgă din mînă prizonierii, dar chiar să-i omoare pe cei care au cutezat să-i prindă.

— Dar pe Cîrstea Nicula unde l-ați lăsat măi Gheorghe? întrebă deodată Trifu, speriat, aducîndu-și aminte de paznicul peste care dăduseră chiar aici, la stînă, și pe care-l chinuiseră pînă ce le-a arătat locul unde stau ascunși căpitanii.

— Apoi o fi fugit! răspunse nepăsător Gheorghe Mătieșu. Că noi l-am păzit de-ajuns, dar dacă am văzut că nu mai ieșiți din colibă, ne-am temut să nu vă fi omorît acolo și l-am lăsat pe Cîrstea și ne-am dus să vedem ce-i!

Trifu se spăimîntă de tot. Era sigur că Cîrstea a alergat să cheme într-ajutor mai mulți oameni și să scape pe Horia. Chemă deoparte pe George Nicula și-i porunci să se ducă repede după cătane. Nuțu socoti însă că tot mai bine ar fi să nu aștepte aici prea mult, ci să coboare în vale pînă la casa lui din hotarul Aradei, că-i mai aproape de sat și nici nu vor fi în primejdie, căci nimeni n-are să știe că sînt acolo.

Chiar așa făcură și, fără a mai pierde vreme, porniră în jos și după-amiazi sosiră la casa lui Nuțu Mătieșu. Aținară focul și se odihniră. Numai George Nicula a trebuit să coboare mai departe, să dea de știre cătanelor.

După ce se mai dezmorțiră, Ștefan Trifu luă traista lui Horia și o cercetă și găsi într-însa șapte hîrtii cu porunci împărătești, condei, creion, ceară roșie și pecetea lui. Apoi căută pe Cloșca și află la dînsul șase zloți. În sfîrșit scormoni prin desagi, scoase pe masă toată merindea și se ospătară dintr-însa toți dimpreună, zicîndu-le liniștit și cu glas de glumă:

— Putem să mîncăm aci laolaltă că pe urmă de voi are grije stăpînirea!

Aproape de sfințitul soarelui sosi un ofițer foarte tînăr cu cincisprezece soldați, luară la mijloc pe cei prinși și coborîră în Arada și traseră la primărie, unde mai erau pe-atîtea cătane cu încă un ofițer. Aici fierarul îi aștepta cu lanțuri grele pregătite pentru amîndoi. Ofițerii supravegheară cum îi încătușează la mîini și la picioare, apoi, împreună cu doi ostași de pază, îi încuiară chiar în cancelarie lăsînd și în tindă patru oameni de strajă care să se schimbe din două în două ceasuri.

Cei doi ofițeri ar fi dorit să plece cît mai grabnic cu prizonierii, nesimțindu-se tocmai în siguranță cu numai treizeci de soldați într-un sat unde pînă ieri tot norodul a fost cu trup și suflet de partea lui Horia.

Dar nici plecarea imediată nu era fără primejdii, căci trebuiau să treacă cu convoiul tot prin sate de rebeli în care nu știau dacă este armată destulă, riscînd să fie năpădiți de țărani și să le scape din mîini căpeteniile răscoalei, prinși cu atîta trudă. Pentru orice eventualitate trimiseră un raport scurt comandamentului din Abrud, cerînd porunci.

Astfel rămaseră și marți în Arada, luînd toate măsurile de siguranță. Neprimind nici un ordin în cursul zilei, se hotărîră să plece totuși cu prizonierii, pe răspunderea lor, miercuri dimineața, pe drumul de țară, încadrați de toți oamenii ce-i aveau. Seara tîrziu ajunseră la Cîmpeni, fără nici o încurcătură. Se înfățișară imediat locotenent-colonelului Schultz care era tocmai la cină. Colonelul sări de la masă, îi îmbrățișă încîntat, porunci să-i aducă îndată prizonierii, să se convingă dacă sînt ei și apoi să-i închidă sub pază foarte puternică, pînă a doua zi cînd va lua măsurile trebuincioase după împrejurări.

Schultz ar fi vrut bucuros să-și facă un titlu de glorie din prinderea capilor răscoalei, mai cu seamă că el luase parte de la început la potolirea și combaterea mișcării. Își și pregăti un raport bogat despre peripețiile arestării, socotind chiar să ia un interogatoriu preliminar abil prizonierilor pe care să-l anexeze ca un trofeu. Planul i se încurcă însă cînd, a doua zi, ofițerii îi spuseră că au raportat la Abrud despre prinderea lui Horia și mai cu seamă cînd, pe la amiazi, primi ordinul să trimită pe cei doi prizonieri, cu escortă puternică, astfel ca vineri după-amiazi să sosească la comandamentul grupului de represiune...

De pe la amiazi pe piața Abrudului se îmbulzea o mulțime pestriță de curioși, așteptînd sosirea lui Horia, vestită poporului prin bătăi de tobe, ca o întîmplare

vrednică de toată cinstea și bucuria. Ferestrele ce dădeau spre piață se pregăteau să poată fi deschise repede cînd va apărea convoiul, să îngăduie și fețelor mai simandicoase să se desfete văzînd pe căpitanii iobagilor în lanțuri.

O patrulă de grăniceri secui, cu armele pe umăr, cu căciulile pe ureche, se plimba agale, făcînd înconjurul pieții, schimbînd vorbe de șagă cu orășencele tinere care se simțeau măgulite de atenția uniformelor pompoase.

În vreme ce femeile de rînd ocărau pe valahi și în genere pe toți iobagii și țăranii sălbateci, bărbații discutau grav despre întîmplările răzmeriței, își aminteau momente de teroare din zilele cînd orașul a fost jefuit de români și mai cu seamă de obligația de-a se boteza în legea iobăgească. Cei mai severi criticau metoda inadmisibil de blajină a autorităților și îndeosebi a militarilor de-a trata pe rebeli ca pe niște oameni, cînd în realitate ei nu sunt decît barbarii cei mai fioroși, care nu merită protecția legilor, ci numai țeapa și roata. Un proprietar de mine de aur, foarte roșcovan și foarte burtos, începu chiar să strige în gura mare că, de-ar exista justiție adevărată în țara asta, cei doi tîlhari ar trebui dați pe mîna poporului, îndată ce vor sosi, ca să-i sfîșie în bucăți.

Era aproape trei după-amiazi. Cineva, venind pe ulicioara bisericii, aduse știrea că convoiul a intrat în oraș. Nerăbdarea spori. Se făcu o îngrămădire la gura străzii principale și trebui să intervie patrula de grăniceri să redeschidă calea... Și în sfîrșit apăru un ofițer călare, comandantul escortei. Cei mai mărunți din mulțime se înălțară în vîrful picioarelor sau se înghesuiră să pătrundă mai în față. Ferestrele se deschideau grăbite. Undeva se sparse un geam cu un zgomot strident silind multe capete să se întoarcă enervate.

Convoiul înainta greoi. Horia și Cloșca erau înconjurați de soldați, încît de-abia se vedeau. În mijlocul pieții însă răsună o comandă scurtă și trupa se opri, parcă înadins spre a mulțumi curiozitatea poporului. Zidul de cătane dimprejurul prizonierilor se lărgi. Apăru înaintea mulțimii Horia, cu spinarea adusă, cu fața brăzdată de trudă, cu lanțuri de car în mîini și la picioare, iar în dosul lui, Cloșca îmbătrînit și zdrobit... Cîteva femei porniră a huidui pe ungurește.

Atunci însă un bătrîn înalt, cu plete lungi ninse, strigă românește către cei dimprejur:

— Iacă, au pus ghearele acuma și pe bietul Horia și pot să-l mănînce fript, nu i-ar mai ierta Dumnezeu din ceruri!

O unguroaică grasă și roșie, suflecată ca o bucătăreasă harnică, se cătrăni urît și se răsti la bătrîn:

— Ba să-l mîncați voi pe Horia, că voi l-ați poreclit crăișor și v-ați fălit cu dînsul!

Un grup de unguri dimprejur aprobă cu zel apostrofa femeiei. Bătrînul însă răspunse amenințător:

— Luați seama, măi ungurilor, că nu se știe cum se învîrtește roata norocului și poate să plătiți amar ce faceți acuma!

Patrula de grăniceri era tocmai alături. Strajamesterul auzi amenințarea și puse mîna îndată pe bătrînul revoltat, întrebînd:

— Cum te cheamă?

— Ion Popa Crisănuță din Bistra!

— Na, să vii cu noi să te spovedești! adăogă strajamesterul, făcînd un semn patrulei care-l înconjură îndată și-l scoase din mulțime.

Întîmplarea cu bătrînul însă trecu nebăgată în seamă. Lumea era cu ochii și cu gîndul la cei doi prizonieri. Cloșca, pusese capul în piept, obosit de toate

Horia, dimpotrivă, privea cu ochii rătăciți peste mulțimea din ce în ce mai zgomotoasă. Apoi deodată ochii lui se aprinseră de o lucire stranie și rămaseră pironiți asupra unei ferestre din care se uitau la dînsul două capete de femei. Erau vreo douăzeci de pași pînă la fereastră și totuși vedea bine ochii mari și umezi în care simțea căldura domniței de odinioară și care, chiar acuma, îi mîngîiau inima și-l făceau să uite și suferințele, și umilințele trecute și viitoare.

— Mamă, se uită la tine Horia! zise deodată glasul de argint al fetei. Tu nu vezi?... El e cel care ne-a salvat deunăzi, în Bistra, din mîinile iobagilor, nu-i așa?

— Da, el e... — murmură femeia foarte moale, fără să întoarcă ochii; și adăogă după o mică pauză, mai domol, mai înduioșată, ca pentru sine: Crăișorul!

CAPITOLUL X

ROATA

Șaptezeci de grăniceri secui porniră în zorii zilei de Anul nou 1785 din piața pătrată și pustie a Abrudului, să escorteze pe Horia și Cloșca pînă la Bălgrad. Ningea cu fulgi leneși, moi, tăcuți. Cismele soldaților se scufundau în zăpada proaspătă, fără zgomot, parc-ar fi umblat în puf. Numai lanțurile celor doi prizonieri scîrțîiau înăbușit tîrîndu-se.

Ninsoarea nopții ștersese liniile șcselei. Ofițerul călare, în capul convoiului, se temea să nu se rătăcească și la fiecare cotitură oprea să se orienteze, lăsînd pe oameni să mai răsufle. Drumul însă era greu, cu urcușuri repezi. Se făcu amiazi pînă să ajungă în vîrful muntelui și fără să fi întîlnit măcar un suflet de om. Grănicerii asudau și înjurau. Un căprar mustăcios își blestemă soarta care l-a pedepsit să n-aibă odihnă nici măcar în ziua de Anul nou din pricina unor tîlhari pe care mai bine i-ar fi spînzurat unde i-au prins, în loc să-i poarte cu alai ca pe niște grofi. Cîțiva soldați începură să suduie pe cei doi prizonieri, în vreme ce alții îi compătimeau.

Tocmai seara, pe întunerec, sosiră în Zlatna, rupți de oboseală. Comandantul garnizoanei încercă să afle de la prizonieri vreo taină deosebită spre a-și cîștiga meritele în fața comisiei speciale de judecată ce aș-
5 tepta la Bălgrad.

— Sînt niște sceleraţi fără pereche! declară ofițerul cînd își dădu seama că se trudește în zadar.

A doua zi convoiul plecă înainte. Soldații, odihniți, erau mai veseli. Căprarul mustăcios avusese chiar
10 răgaz să facă o coroană de nuiele, în formă de roată, pe care, în momentul plecării, o puse în capul lui Horia, strigînd:

— Uite craiul valahilor!

Grănicerii făcură mare haz de gluma căprarului.
15 Pînă și ofițerul rîse pe sub mustăți, încîntat de istețimea oamenilor săi.

Astfel drumul de la Zlatna la Bălgrad, deși mai lung, îl făcură în mai puțină vreme. Fiind duminecă, prin satele românești iobagii se uitau lung după cătanele
20 multe care însoțeau doi bieți români cu lanțuri la mîini și la picioare. Căprarul glumeț însă avea grijă să le explice în batjocură:

— Horia!... Craiul vostru!... Uite, Horia!

Înainte de-a intra în Bălgrad ofițerul porunci
25 căprarului să arunce coroana din capul prizonierului. Chibzuise în sine îndelung asupra acestei probleme și, pentru orice eventualitate, hotărî că-i mai bine să se păstreze seriozitatea cuvenită, chiar dacă e vorba numai de un tîlhar valah.

30 Convoiul trecu pe strada principală a orașului pînă în piața mare unde o mulțime mînioasă și gălăgioasă aștepta pe capii țăranilor. Erau, în afară de gloata obișnuită care cască gura, mai cu seamă mărunți nobili rurali, fugiți aci de groaza iobagilor răsculați.

Umpluseră Bălgradul și Aiudul cu vaietele și plîngerile lor în speranța unor despăgubiri care să-i salveze din mizeria în care, cei mai mulți, se aflaseră înainte de rebelie. Înjurau cumplit, răcneau și se repezeau asupra convoiului parc-ar fi vrut să sfîșie pe prizonieri împreună cu escorta lor. Mulțimea îi întovărăși pînă subt poarta cetății unde o gardă militară puternică puse capăt pornirilor răzbunătoare risipind pe gălăgioși.

Comandantul convoiului decălecă țanțoș în fața pavilionului galben în care se afla generalul. Strînse mîinile cîtorva ofițeri, încîntat parc-ar fi răspuns la felicitări, și pe urmă intră să-și facă raportul.

În mijlocul grănicerilor cei doi prizonieri stăteau zdrobiți de osteneală, nemișcați, privind cu ochii goi care parcă nu vedeau nimica.

După un răstimp, comandantul escortei reapăru însoțit de un ofițer mai bătrîn. Prizonierii avură o tresărire ca și cînd ar fi fost mulțumiți că a venit sfîrșitul. Dar cei doi ofițeri se opriră pe scara pavilionului, vorbind, arătînd deseori spre ei și parcă mai așteptînd ceva. În cele din urmă sosi un grup de soldați să primească pe Horia și Cloșca. Ofițerul cel bătrîn dădu mîna cu cel de la grăniceri, făcu un semn soldaților care înconjuraseră pe prizonieri și porni cu ei spre poarta pe subt care tocmai intrase convoiul în cetate. Patru oameni încadrară pe Cloșca și urcară pe parapet pînă deasupra porții, la celula în care avea să fie instalat împreună cu doi soldați de pază înlăuntru și alți doi afară.

— Na, Horia, să isprăvim și cu tine! zise ofițerul întorcîndu-se singur la soldații ce rămăseseră subt poartă cu crăișorul.

Rostise cuvintele acestea atît de blajin că Horia ridică ochii și mormăi:

— Dumnezeu să vă dea sănătate...

Porniră înapoi pe drumul măturat de zăpadă, traversînd incinta cetății, coborînd pe lîngă catedrala catolică, pînă la poarta cea nouă dinspre miazănoapte. Lîngă cămăruța corpului de gardă pătrunseră într-un gang întunecos, al temnițelor. Cea dintîi ușă pe dreapta era deschisă, așteptîndu-și omul. Ofițerul intră în celulă, se uită împrejur, la gratiile groase cît brațul, de la ferestruica dinspre șanțul de apărare. I se păru tot în ordine și zise scurt către Horia:

— Na, aici...

Doi soldați instruiți rămaseră cu prizonierul, ușa de stejar se închise. Afară ofițerul mai spuse ceva soldaților de pază.

— Of, Doamne, mulțumescu-ți că am ajuns și aici! murmură Horia suspinînd.

Se lăsă în colț, grămadă, parcă picioarele nu i-ar mai fi putut purta trupul. Gemu cîteva minute în neștire. Cei doi paznici se uitau la el nedumeriți. Aveau porunci strașnice să nu vorbească nici între ei, nici cu prizonierul. Se plictisiră însă curînd, mai ales din pricina gemetelor care nu mai conteneau. Erau sași. Întîi vorbiră între ei, în șoaptă, să nu-i audă cei de-afară și să-i pîrască. Se simțeau mîndri că păzesc pe Horia a cărui faimă umpluse Ardealul pînă în cele mai proaste cătune. Dar omul nu le făcuse impresia ce o așteptaseră dînșii. Li se părea slăbuț, neputincios, urît, murdar, pe cînd ei crezuseră că trebuie să fie o namilă fioroasă care să mănînce numai tocană de carne de ungur și în fața căruia să înghețe chiar și cătanele. Ca să-și astîmpere nedumerirea, unul întrebă:

— Trebuie să fii tare trudit?... Veniți de departe?

— Ba numai de la Zlatna — zise Horia încet, sfîrșind cu un oftat.

— Apoi nu-i așa departe...

— Nu, dar lanțurile aestea... Ș-apoi de-o săptămînă sîntem tot pe drumuri și tot prin omăt și tot flămînzi... Dar așa ne-a fost scris se vede!

Din gura paznicilor află Horia că împăratul a trimis anume pe niște grofi și generali nemți care să-l judece pe dînsul după dreptate și că nu l-a lăsat pe mîna domnilor ca să-l sfîșie...

Cuvintele acestea fură ca un balsam pentru sufletul lui Horia. Își ascunse bucuria, să nu observe soldații, dar inima lui iar se umplu de nădejdi. Cei doi paznici încercară să-l descoase și ei: dacă-i adevărat că a vorbit cu împăratul, că împăratul i-a poruncit să stîrpească pe nobili, cum se spune? Horia dădu răspunsuri în doi peri. De o săptămînă toată lumea caută să-i smulgă taine și lucruri; de-abia s-a putut feri, mulțumindu-se să declare că nu știe nimic, că n-a văzut nimic...

Un lăcătuș veni mai tîrziu să verifice cătușele prizonierului și să le ajusteze eventual. Paznicii sași fură înlocuiți cu doi secui, tineri, morocănoși, tăcuți. Horia se ghemui în colțul lui și se sili să adoarmă.

Nu izbuti să închidă ochii toată noaptea, deși simțea crîncen oboseala în toate mădularele. Ajuns în sfîrșit la o țintă, gîndurile lui, hărțuite fără odihnă vreme de o săptămînă, căutau singure să se limpezească, să alunge toropeala, să privească în față întîmplările. Era obișnuit să chibzuiască și să stea de vorbă cu sufletul său.

Din clipa cînd gornicii l-au surprins în coliba de pe Scorogetul, n-a avut decît un singur simțămînt: că așa trebuia să se întîmple, că numai astfel se putea

isprăvi... Se mira în sine cum n-a întrevăzut el de la început acest sfîrșit, adică cum nu l-a știut lămurit, căci de presimțit l-a presimțit mereu. Și totuși nu-i părea rău de ce s-a făcut. Își zicea că acuma a ajuns zvonul pretutindeni despre necazurile și dorurile românilor și vor trebui să se gîndească cei mari să le lecuiască.

La dînsul însă nu s-a gîndit deloc și nici nu s-a întrebat ce-i poate aduce ziua de mîine. Nici măcar visul cu căpitanul iobagilor din poveste nu l-a mai avut. O săptămînă încheiată n-a făcut decît să se închidă în sine. La fiecare popas a trebuit să sufere cîte-un interogatoriu. Fiecare ofițeraș se credea îndeajuns de isteț să-i smulgă taine. La Abrud l-au ținut mai toată noaptea cu întrebări și ademeniri și cu ghionturi și cu sudălmi. Colonelul ținea morțiș să aibă și meritul unui interogatoriu deplin lămuritor, după ce avea izbînda de-a fi reușit să-i prindă pe amîndoi corifeii. În Zlatna l-au pus față în față cu feciorul său Ion, întemnițat acolo de cîteva zile. Dar feciorul, ca și dînsul, nu știa nimica.

Era sigur că aci, în Bălgrad, va trebui să îndure un nou șir de întrebări înainte de-a i se hotărî soarta. Vestea cu judecătorii trimiși anume de împăratul schimba deodată înfățișarea lucrurilor. Dacă împăratul vrea să facă într-adevăr dreptate, atunci...

Nu îndrăznea să meargă pînă la capăt cu speranțele, precum pînă azi n-a mers pînă la capăt cu gîndurile negre. Își dădea seama că întîmplările acestea trebuie să aibă o încheiere, că ușa trebuie să se închidă peste ele, dar nu vroia să se gîndească la încheiere și nici nu putea.

În trei zile se obișnui cu temnița. Soldații se schimbau mereu și, fiindcă se nemereau și guralivi, afla

întîmplările de-afară, nu numai din cetate, dar și din oraș și din țară.

Se așteptase de a doua zi să înceapă procesul sau cel puțin cercetările cu dînsul. N-a început nimic. S-a mirat. O clipă a avut chiar fîlfîiri de noi nădejdi. De la paznici însă a auzit pricina: contele Iankovits, comisarul împăratului însărcinat cu represiunea răscoalei și cu liniștirea spiritelor, e bolnav în pat, fără sorți de a se face bine mai curînd de opt zile... Peste opt zile, cînd să înceapă investigațiile, se îmbolnăvi generalul Papilla, ajutorul contelui. Altă amînare.

În sfîrșit după trei săptămîni, într-o marți seara, profosul temniței, un strajamešter bine hrănit, anunță pe Horia să ia seama să se cureție frumos că mîine are să meargă la judecată în fața înaltei comisiuni aulice. Parcă i-ar fi spus că mîine poate să plece acasă, atît de mult se învioră Horia și toată noaptea, ca un copil, se gîndi cum să se prezinte mai bine înaintea judecății. Spre mulțumirea lui, strajamešterul îi trimise dimineața un soldat să-l radă și să-l tundă, ca să nu se sperie comisia de mutra lui sălbătăcită.

În clipa cînd intră în sala de judecată și cînd văzu pe contele Iankovits simți deodată că orice speranțe sînt de prisos și să sfîrșitul nu poate aduce decît moartea cea mai crîncenă. Nimica nu-i îndreptățea simțirea aceasta ciudată. Sala era caldă, prietenoasă. La un birou scump, încărcat cu hîrțoage, ședea un domn bătrîn, cărunt și la păr și la mustăți și la barbă, cu o privire liniștită, aproape binevoitoare. Lîngă el, în picioare, un general uscățiv, înalt, sever ca înfățișare, dar blînd la vorbă. Horia auzise despre el, în închisoare, că ar fi chiar român. Amîndoi îl priviră lung, cu o vădită curiozitate. În vreme ce la altă masă niște scriitori îi verificau semnalmentele, dom-

nii vorbiră chiar despre dînsul: contele Iankovits observa că n-are deloc o înfățișare banditească, cum se aștepta după povestirile lumii; dimpotrivă i se părea inteligent și simpatic.

— Altfel nici n-ar fi putut avea influență asupra poporului — adăogă contele bătrînește, ca o explicație pentru sine.

Interogatoriul începu îndată. Generalul îi punea întrebările și-i atrăgea mereu atenția să se uite la domnul conte cînd răspunde.

Tocmai fiindcă avea presimțirea că totul e în zadar, Horia recurse iarăși la tăgada simplă, încăpățînată. După cel dintîi asemenea răspuns, contele îi spuse aspru că negînd nu înseamnă a se apăra. Sunt zeci de martori și sute de dovezi despre vinovăția lui. Mărturisind sincer, bărbătește, în afară că ar fi o atitudine vrednică de un om de treabă, ar folosi descoperirea adevărului întreg care să înlăture zvonurile murdare ce și-au făcut drum în lume. Avertismentul fu zadarnic, Horia rămase neclintit la tăgadele lui și numai cînd generalul stărui să nu abuzeze de bunăvoința comisiei, zise foarte liniștit:

— Apoi, măria voastră, eu aș vrea să vorbesc cu înălțatul împărat ca să-i spun tot din fir în păr, că majestatea sa ne cunoaște necazurile și nevoile!

Amîndoi domnii se uitară la el aproape consternați. Și ei, ca toată lumea, cunoșteau zvonul despre complicitatea împăratului. Contele Iankovits își redobîndi sîngele rece și rugă pe generalul Papilla, care făcea și oficiul de tălmaci, să întrebe cum își închipuiește acuzatul că majestatea sa s-ar coborî să stea de vorbă cu dînsul acum mai ales cînd a săvîrșit atîtea ticăloșii de s-a spăimîntat o țară întreagă?

Horia însă nu mai răspunse. Cu cît se uita la cei doi domni cu înfățișarea bună, cu glasurile blînde, cu atît simțea mai lămurit ce trebuie să vie. Ba la sfîrșitul audienței mirosul de carne arsă, care-l supărase odinioară în vis, începu să-i aburească în nări atît de puternic, parcă undeva, aproape, un om ar fi fost prăjit de viu, încît se minuna că nu-i aude și vaietele.

Ieșind, în anticameră, dădu ochii cu Cloșcuț, tuns, ras și el ca pentru sărbătoare. N-au mai putut schimba nici o vorbă de cînd au fost prinși. Se înțelegeau și din ochi. În privirea lui de-acuma a citit toate gîndurile care se frămîntau în sufletul său.

Peste cîteva zile fu chemat din nou în fața judecății, cu noi întrebări și cu aceleași răspunsuri. Horia însă se simțea din ce în ce mai liniștit și mai împăcat. Din clipa cînd și-a dat seama că trebuie să moară, orice grije i-a pierit. Nici de dureri și nici de moarte nu i-a fost frică niciodată. Ș-apoi își aducea mereu aminte că demult, dinainte de-a fi început a se zbuciuma pentru alții, și-a zis cu hotărîre că ar îndura moartea cea mai cumplită numai să știe că astfel s-ar face dreptate și românilor... Amărăciune ar fi avut doar că pe urma răzmeriței s-ar putea să fie și mai rău pentru oamenii oropsiți. Dar cumpănind toate bine și îndelung își zicea că mai rău nu poate să fie. Întîi pentru că toate relele au fost încercate pe spinarea românilor și deci anevoie s-ar putea născoci vreo răutate nouă; pe urmă rebelia a arătat lumii întregi că e o racilă mare aici care nu mai poate dăinui căci altfel focul nu se va stinge de tot niciodată. Poate că va mai fi un răstimp de răstriște, vor suferi unii ca și dînsul, dar pe urmă va să vie și începutul vindecării.

Apoi într-o zi, un soldat paznic îi spuse că a fost prins și Crișan și, adus aci, e închis sub clădirea cea veche unde fusese mai de mult garda. Abia sosit, l-au și chemat la judecată și ar fi spus tot, verde, fără a tăinui nimica, încît s-au și speriat domnii de atîta francheță. Despre asta se convinse și Horia însuși căci, la a treia ascultare a lui, cum tăgăduia ceva, i se scotea în față mărturisirea lui Crișan. I se părea și firesc din partea fostului soldat să spună tot ce știe. Dar dacă ar face și el astfel, cine știe ce s-ar întîmpla?

Peste cîteva zile însă, ca din senin, fu înștiințat că trebuie să plece undeva. Strajamesterul însuși nu știa unde și pentru ce. Așa a venit porunca. Și în ziua de 5 februarie fu pornit, împreună cu Cloșca, subt paza unei escorte de soldați, pe jos, la drum. Tocmai cînd ajunseră în Vințul de jos înțelese: s-au răspîndit zvonuri că Horia se află, ce e drept, în Bălgrad, dar nu în temniță, ci ca oaspe al generalului... Spre a dovedi lumii că Horia și Cloșca sînt în lanțuri și tratați cum merită răufăcătorii, contele Iankovits i-a trimis prin satele de pe Mureș, să fie arătați poporului în halul în care sînt aievea. Așa apoi au fost purtați zece zile de la Vinț în jos prin Șibot, Binținț, Orăștie pînă la Deva, iar de-acolo înapoi, pe celălalt țărm al Mureșului, prin Șoimuș, Bobîlna, Geoagiu, Inuri, Vulperu. Pretutindeni iobagii erau chemați să vadă pe Horia și Cloșca în lanțuri ca tîlharii, să le treacă pofta de-a se mai ridica împotriva ungurilor și a domnilor, oricine i-ar îndemna și ori cu ce i-ar ademeni...

Pe drum, în vreme ce erau batjocoriți în fața oamenilor, Horia totuși a auzit că tocmai în ziua cînd i-a pornit pe dînșii de la Bălgrad, în Zlatna a fost o sărbătoare mare ca să răsplătească stăpînirea pe cei

șapte care l-au prins pe dînsul și pe Cloșca. A fost chiar guvernatorul țării și le-a împărțit cîte optzeci de galbeni fiecăruia și le-a mai dat hrisov că pe viitor sunt scutiți de iobăgie. De asemenea a mai dăruit treizeci de galbeni și o medalie protopopului Adamovici care l-a prins pe Ursu Uibaru. Au fost aduși oameni la serbarea aceasta din toate comitatele de prinprejur și din toate satele care au luat parte la răscoală, ca să se minuneze cu toții cum sînt răsplătiți cei credincioși cîrmuirii.

— Așa or fi chemați oamenii și cînd m-or omorî pe mine ca să vadă cum sînt pedepsiți cei care umblă după dreptate — își zise Horia.

De-abia se așează din nou în celula lui că un paznic îi și spuse cum că Crișan s-a spînzurat în temniță cu curelele de la opinci, că s-au făcut cercetări să se afle cum s-a putut întîmpla așa ceva și că strajamesterul a și fost pedepsit foarte aspru pentru că nu i-a pus de pază și înlăuntru.

— Ia seama, să nu faci și tu vreo poznă d-astea că-i vai de sufletul nostru! încheie soldatul, înfricoșat, dar cu un zîmbet omenesc.

Dealtfel Crișan nici așa n-a scăpat de pedeapsă, căci a fost osîndit să fie tîrît afară din cetate și acolo trupul lui să fie tăiat în patru bucăți care să se puie pe roate, în satele unde a făcut mai multe fărădelegi. Și osînda s-a împlinit întocmai, acum trei zile.

Horia își cunoștea de-acuma soarta și o aștepta tot atît de liniștit. În temnițele din Bălgrad știa că se mai află peste o sută de oameni închiși, mai cu seamă dintre cei ce au fost fruntașii rebeliei. Cu cît va fi mai crîncenă osînda lui, cu atît poate să scape mai ușor ceilalți.

Mai fu ascultat de trei ori, confruntat cu mulțime de oameni — și se mărgini mereu a răspunde că nu

știe nimica. A șasea oară cînd fu chemat, i se spuse că e pentru ultima oară. Din nou generalul îi ceru să spuie adevărul căci numai așa poate nădăjdui să aibă o pedeapsă mai blîndă; tăgada lui va fi socotită ca o ticăloșie mai mult peste cele ce le-a săvîrșit, precum s-a dovedit din sutele de mărturii ale unor oameni de treabă cît și ale complicilor lui. Mai dîrz ca oricînd, Horia repetă că e nevinovat, nu știe nimica, n-a făcut nimic. Atunci contele Iankovits se ridică în picioare, urmat de toți cei prezenți, și declară solemn că acuzatul Ursu Nicula zis Horia va fi judecat și condamnat ca tulburător al ordinei publice dacă nu va aduce dovezi puternice de nevinovăție față de mărturiile grave ce s-au ridicat împotriva lui în cursul procesului. O clipă Horia îngălbeni ca și cînd s-ar fi aflat înaintea călăului. Apoi răspunse potolit:

— Dovezi împotriva mărturiilor nu pot aduce, dar vinovat nu mă simt cu nimica, iar pentru rebelia care s-a întîmplat mă rog în genunchi la măria voastră să-mi îngăduiască să vorbesc cu înălțatul împărat...

Enervat, contele porunci să fie scos afară acuzatul și nici să nu se mai facă mențiune în procesul-verbal despre cererea lui necuviincioasă și ofensatoare pentru maiestatea sa.

Peste două zile, în după-amiaza de 26 februarie, trupele cetății fură înșirate în fața pavilionului gărzii, Horia și Cloșca, încadrați de cîte patru soldați, fură aduși în fața trupelor, apoi generalul coborî, înconjurat de ofițeri, și trîmbițele sunară prelung. Generalul făcu un semn, un ofițer ieși în fața acuzaților și le citi nemțește osînda. Era ger mare și osînda lungă. Ca să nu înghețe degetele soldaților pe arme, generalul întrerupse citirea o clipă și îngădui trupelor să

asculte în repaos urmarea. Apoi maiorul Ortmayer, cel la care fusese odinioară Cloșca după dreptate, scoase din buzunarul mantalei o foaie de hîrtie și, apropiindu-se de cei condamnați, le citi sentința și pe romînește ca să o priceapă. Amîndoi ascultară neclintiți, privind numai foaia de hîrtie din mîna ofițerului. Cînd ajunse spre sfîrșit, maiorul ridică glasul:

„Prin urmare Horia, altfel numit și Ursu Nicula, și Ion Cloșca, dovediți a fi pe de o parte răufăcători cumpliți care au săvîrșit omoruri și prădăciuni, iar pe de altă parte turburători îndrăzneți ai liniștei și siguranței publice, în conformitate cu Codul penal theresian, articolul 62 despre turburări și răzvrătiri, și articolul 90, despre tîlhării, pentru crimele acestea vor fi duși la locul obișnuit de supliciu și acolo li se vor frînge cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume întîi lui Ion Cloșca și apoi lui Horia altfel numit și Ursu Nicula, și în acest chip vor fi trecuți din viață la moarte; trupurile lor se vor despica și tăia în patru bucăți, capul și părțile corpului urmînd a fi puse pe roate la încrucișări de drumuri în comunele unde au săvîrșit cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor vor fi îngropate în locul supliciului.

Sentința aceasta s-a dat la 26 februarie 1785 ca o pedeapsă mult meritată pentru ei, iar pentru alții asemenea lor ca să o aibă drept pildă și înfricoșare."

— Ați înțeles? întrebă pe urmă maiorul.

— Înțeles — răspunseră amîndoi deodată și parcă cu același glas slab.

Generalul făcu alt semn. Trîmbițele sunară iarăși. Osîndiții fură duși în celulele lor, trupele se retraseră în cazărmi și în curtea cetății se făcu liniște.

Horia nu simțise frigul cît a ținut citirea osîndei. Numai cînd s-a pomenit iar în celula lui, i s-a părut că se înăbușă de căldură. S-a așezat jos, tăcut, fără să se uite măcar la cei doi soldați care îl compătimeau. Nu-și mai aducea aminte din sentință nimica, parcă ar fi auzit cuvinte străine, fără înțeles. În suflet însă simțea tot și, ca să-și aline sfîșierea, începu să morfolească rugăciuni, închinîndu-se mereu și bătînd mătănii. Murmura vorbele, dar în inima lui ruga pe Dumnezeu numai să-i dăruiască puterea și tăria să îndure tot ce va veni fără frică și fără cutremur, așa precum a îndurat toate pînă azi.

Apoi spre seară își redobîndi liniștea, atît de mult că paznicii vorbiră cu dînsul despre moartea lui ca și cînd ar fi fost vorba de ceva obișnuit și chiar fără însemnătate. Un soldat îi spuse că, de vreo două luni, a venit la Bălgrad un călău foarte iscusit, anume Grancea Rokoczy care a fost înainte călău oficial la Sebeș. Se zice că a fost adus înadins pentru că va avea mult de lucru aici cu rebelii și va putea cîștiga mai bine; de-aceea și-a luat și doi ucenici, de asemenea învățați în toate tainele și apucăturile meseriei. Horia recunoscu că un călău bun e mare lucru, deoarece s-au văzut întîmplări cînd osînditul n-a putut fi omorît din pricina călăului care nu-și cunoștea meșteșugul cum trebuie... Soldații, feciori tineri, mărturisiră că ei n-au văzut încă nici o execuție cu roata, ba unul din ei nu văzuse nici un fel de execuție, nici măcar o tragere în țeapă. Horia, umblat prin lume, le povesti o întîmplare cu unul frînt cu roata la Cluj, demult... Povestirea lui făcu pe un paznic să exclame:

— Doamne, măcar de-aș fi de serviciu și în ziua execuției!

Exclamația parcă-i dezmetici pe toți trei. Toți își aduseră aminte că e vorba de moartea unuia dintre ei și se rușinară. Nu mai zise nimeni nimica și convorbirea se încheie cu oftări. Întîi oftă Horia, apoi paznicii pe rînd...

A doua zi, pe la amiazi, veni în celula lui Horia preotul Nicolae Rațiu. Horia îl cunoștea deși nu-l mai întîlnise de cîțiva ani. Era popa din Maerii Bălgradului, vestit ca om sfînt și de omenie. Văzîndu-l acuma, se cutremură: poate că a sosit clipa și încă nu i-au spus... Preotul îl liniști cu minciuna pioasă că nu se știe încă ziua cea grea, deși el știa bine că pentru mîine dimineață a fost hotărîtă execuția. Totuși, fiindcă viața îi atîrnă azi numai de un fir de păr, a venit, cu îngăduința mai-marilor, să-i fie de ajutor și să-i culeagă dorințele cele din urmă, cum se cuvine creștinește. Sufletul lui Horia se înmuie în fața preotului. Și, după ce îi ascultă cuvintele de îmbărbătare, întocmiră împreună testamentul astfel:

„Horia Vasilie, policra Nicula Ursu. Anii vieții sale 54. Muierea lui Ilina, feciori: Ion 14, Luca 6 ani. La toate cele nu știe nimic. Oamenii care l-au prins: Măties Nuțu, Măties Onu, frate-său Gheorghie, Trifu Ștefan, a lui Neagu Andrei doi feciori, Simion cu frate-său; îi iartă cu toată inima. Nicula Ion a neamțului, meșterul care a făcut biserica în Țîzeri, 44 de florinți am fost chezaș și eu am plătit la fibirău din Zam, numele lui Sambo Dănilă. La Șuteu Toader din Ciucea, și șade la Țîzeri, 10 florinți, și mi-au dat 10 horgoși și au mai rămas 6 și 2 marieși. Satului Ciucea am fost dator 170 florinți, pe mine au căzut banii groșilor 22 florinți și i-am dat în mîna lui Petrișor Luca, fiind birău, și într-a lui Bruidașcă Mihai fiind față Ciuceanu Toader; în casa mea i-am dat banii pe deplin. Iară din banii

cosirii au fost pe mine și pe Florea 10 florinți, și au luat de pe mine 14 florinți Petrișor Luca; acei 10 florinți am fost pe cosire, iară cei 4 florinți să meargă pe cei 18 groși, și 2 cărți, care am dați 6 florinți să meargă acolo. Cu alta nu mai sînt dator nici la groși, nici la cosire. Cartea care iaste de la înălțatu împărat se află la Nicula Petre și la Nicula Cîrstea, tipărită pe 7 coale pentru biserici, nemțește, grecește și serbește.

Aceste mai sus scrise am primit din gura lui Eu Popa Nicolae Rațț, paroh, Maerii Bălgradului, neunit."

După plecarea preotului, Horia se simți mai singur ca totdeauna în viață. Soldații de pază păreau muți, nu mai vorbeau nici între ei, nici cu dînsul. Un răstimp nu băgă de seamă, dar cînd își dete seama, fu cuprins de groază așteptînd din moment în moment să vie cineva și să-i poruncească să meargă la moarte. Numai seara se mulcomi, mai ales cînd un paznic nou spuse, pe nemțește, tovarășului său că împăratul poate să ierte chiar pe cel mai mare criminal și să-i dăruiască viața.

Măcină toată noaptea cuvintele soldatului parc-ar fi fost cuvinte de evanghelie. Adormi tocmai spre ziuă și numaidecît se visă la nunta lui Petre Nicula, în Vidra, care a ținut trei zile cu chef mare, cu veselie rară de pînă și Horia s-a îmbătat leucă. Prin somn mormăia și rîdea atît de tare parc-ar fi fost treaz, de se minunară și paznicii.

Dis-de-dimineață un lăcătuș, însoțit de un căprar semeț, veni să-i scoată lanțurile de la mîni și de la picioare. În vreme ce lăcătușul lucra bombănind, Horia întrebă:

— Așadară azi are să fie...?

— D-apoi altfel de ce ți-ar lua fiarele? se răsti căprarul ursuz. Azi, azi! Poți să și zici ocinașele!

— Na, bine — mumură Horia liniștit, parc-ar fi fost vorba de altceva.

Peste vreo două ceasuri se ivi popa Nicolae, dar acuma cu patrafirul după cap. Horia îngenunchie fără să mai aștepte vreo vorbă și ascultă pierdut rugăciunile pe care preotul le spunea mai limpede ca totdeauna, încît fiece cuvînt îi cobora în inimă și în același timp i se tipărea în minte ca și cînd ar fi vrut să rămîie acolo în vecii-vecilor.

— Na, hai să mergem că ne așteaptă ceilalți! zise apoi deodată preotul, dar din pricina emoției, cu un glas atît de lumesc parcă l-ar fi poftit la o plimbare de plăcere.

Un soldat deschise ușa și ieșiră în gang unde Horia își aduse aminte că nu și-a luat căciula. Cellalt paznic însă i-o puse în cap, strîmb.

— Și dacă mergeam fără cușmă, tot acolo-i — zise dînsul foarte încet, încercînd să zîmbească, dar oprindu-se înfricoșat de ceva.

Subt poartă, în mijlocul unui grup de soldați, stătea Cloșca, cu obrajii pămîntii și, în ochi, cu o privire care nu se dumirea deloc.

Un glas ascuțit țipă o comandă scurtă. Soldații înțepeniră, apoi se înșirară astfel că preotul rămase la mijloc între cei doi osîndiți. Altă comandă scăpără și convoiul se puse în mișcare, ieșind pe poartă afară. Drumul cotea la stînga îndată, pe lîngă șanțul cetății, foarte puțin întrebuințat, zăpada de-abia era bătătorită și desigur numai de o trupă de soldați care o fi plecat să păzească ordinea în cursul execuției. După ce ocoliră zidurile de apărare, se abătură pe alt drum, mai umblat, pe care însă îl părăsiră curînd, apucînd pe coasta lină ce se prelungește spre miază-zi pînă în dreptul porții celei mari a cetății.

Toată coasta era plină de oameni. Convoiul condamnaților înainta greu spre colina unde se ridicase eșafodul. Două cordoane de soldați însemnau calea de urmat. Din mulțime porniră glasuri dușmănoase, sudălmi, blesteme. Se văzură și pumni strînși amenințînd pe cei ce mergeau la moarte.

Aproape tot orașul Bălgrad năvălise să vadă execuția celor doi capi ai rebeliei. Contele Iankovits, omul împăratului, poruncise comitatelor vecine să trimită din fiece comună cîte șase țărani la Bălgrad, ca să se îngrozească și să nu se mai gîndească la răzvrătiri. Din patru sute nouăsprezece sate fură astfel aduși două mii cinci sute cincisprezece romîni la moartea crăișorului lor. Mai mulți erau însă orășenii, veniți de bună voie, dornici de spectacolul chinurilor. Căci mulțimea care înconjura eșafodul în dimineața de luni, 28 februarie 1785, se zicea că a fost de peste șase mii de oameni.

Pe o estradă de cîțiva stînjeni pătrați se vedea de departe călăul în costum roșu, învîrtindu-se de ici-colo, dînd porunci ucenicilor, rotindu-și privirile asupra mulțimii, mîndru că toți ochii îl urmăresc cu înfrigurare. Soldați cu baioneta la armă înconjurau estrada la cîțiva pași de jur împrejur, ca să oprească apropierea curioșilor sau a furioșilor și să asigure solemnitatea evenimentului. Cîțiva ofițeri și cîteva persoane deosebit de simandicoase erau înlăuntrul cordonului militar.

Cu cît convoiul condamnaților se apropie cu atît enervarea lumii sporește. Comisarul execuțiunii, maiorul Ortmayer, e foarte agitat și aruncă priviri mînioase mulțimii gălăgioase. Îi vine mereu să răcnească să se facă tăcere, dar nu îndrăznește, fiindcă nu-și aduce aminte că în regulamente să fie vreo dispoziție de acest

fel. Spre mulțumirea lui însă în clipa cînd condamnații cu preotul se opresc lîngă cele trei trepte și cînd el se urcă pe estradă, toată lumea amuțește parcă s-ar fi umplut de spaimă. În liniștea aceasta glasul lui se aude bine pînă departe:

— Ion Cloșca, frîngerea cu roata, de jos în sus!.. Călău, fă-ți datoria!

Călăul răspunde printr-un salut milităresc, ca să-și dea mai multă importanță, apoi se apropie de condamnați și zise pe românește:

— Ion Cloșca, vino încoace!

Auzindu-și numele, Cloșca se smulge de lîngă preot, uitînd să mai sărute crucea, și urcă cele trei trepte pe estradă, închinîndu-se repede de mai multe ori, cum obișnuia să facă dumineca, în biserică, în fața icoanelor.

Toaleta execuției însă trebuie să dureze: pînă să-l dezbrace, pînă să-l întindă pe podele, pînă să-i lege mîinile, picioarele, corpul, ca să nu poată face nici o mișcare — mulțimea își pierde răbdarea, mai ales că și călăul, spre a-și dovedi meșteșugul, face exces de meticulozitate și se mai și oprește să se înjure pe țigănește cu ucenicii. În cele din urmă însuși ofițerul comisar al execuției îi ordonă să se grăbească.

O nouă tăcere se face în clipa cînd călăul pune mîna pe roata mare ce stătuse răzimată de stîlpul din mijloc. Toate respirațiile se opresc. Călăul se apropie, potrivește roata perpendicular deasupra picioarelor condamnatului întins jos și imobilizat, o ridică cu amîndouă mîinile puțin și apoi lovește cu ea scurt glezna dreaptă. Zgomotul osului zdrobit instantaneu e acoperit de un răcnet prelung ce izbucnește din pieptul lui Clcșca. Mușchii corpului legat cu sfori și cu curele se strîng și se întind ca niște rîme. Îndată ce

gemetele slăbesc puțin, călăul repetă lovitura asupra gleznei stîngi. Apoi, treptat și pe rînd, fluierile, genunchii...

Horia privea cu ochii ieșiți din orbite, neclintit, fără o mișcare pe față și fără o lacrimă. Preotul Nicolae Rațiu îl ținea cuprins pe după gît cu brațul, murmurînd rugăciuni și agitînd crucea cu mîna liberă. Crăișorul însă uitase de tot pe preot. În clipa cînd călăul strigase pe Cloșca, el i-a zis:

— Doamne-ajută, frate Cloșcuț!

Cloșca n-a auzit. Poate că nici popa. Și privind tortura fratelui său de cruce, în mintea lui Horia nu mai era decît gîndul că nu și-a luat rămas bun de la dînsul și că de aceea suferă atît de mult pînă să moară. Gîndul îi umbla prin creieri ca o muscă într-o casă pustie, alergînd de ici-colo, fără preget și fără astîmpăr și fără odihnă. Ochii lui mari însă vedeau numai roata, neobișnuită, părîndu-i-se uriașă, făcînd mișcarea de lovire aspră parcă singură, ca un monstru apocaliptic.

Spectatorii mai apropiați se obișnuiră cu țipetele osînditului, care dealtfel deveneau tot mai neputincioase, și numărau loviturile pentru a vedea cîte suportă și a judeca abilitatea călăului. După a patra lovitură, cineva strigă:

— Moare!

— Nu se poate!... Simplu leșin!... Călăul nu-i cîrpaci, e meșter!

Și asemenea controverse deveniră mai vehemente și mai zgomotoase cu cît se înmulțeau loviturile.

Aproape un ceas ținu uciderea lui Cloșca. Douăzeci și una de lovituri i-au zdrobit oasele pe rînd pînă ce și-a dat sufletul. Și meritul călăului a fost că pînă la ultima lovitură, osînditul a putut geme și deci a

simţit durerea, satisfăcînd pe deplin dorinţa judecătorului de-a aplica moartea cea mai crîncenă.

— Horia, altfel numit şi Ursu Nicula!

Ofiţerul numai atîta strigă. Şi Horia, cu un cutremur scurt, îşi reveni deplin. Sărută crucea, se închină, sărută şi mîna preotului şi zise:

— Doamne iartă-mă şi ajută-mă!

Apoi urcă pe estradă fără şovăire, cu capul sus, liniştit, parc-ar fi mers la cuminecătură. Apariţia lui pricinui o rumoare în mulţime:

— Horia! Horia! Horia!

Sute de buze şopteau în acelaşi moment numele lui, cu intonaţii diferite, cu simţăminte felurite. Înfăţişarea bărbătească şi liniştea cu care păşea în faţa morţii uimi pe toată lumea. Maiorul Ortmayer baremi îi urmări fiece mişcare cu o curiozitate admirativă.

Popa Nicolae Raţiu tremura în tot corpul, ţinea crucea întinsă înainte, parcă să o vadă Horia, şi bolborosea tot mai repede rugăciuni. Pe frunte îi răsărise broboane de sudori şi inima îi tremura şi se zvîrcolea în piept.

Deodată omul roşu puse iar mîna pe roată. Lovitura zdrobi fluierul drept. Durerea fu atît de cumplită că Horia nu-şi putu stăpîni un ţipăt zguduitor. Popa, cu degetele înţepenite pe cruce, cu ochii la călăul cu roata, cu urechile sfîşiate de urletul durerii, se prăbuşi grămadă, leşinat.

Ţipătul însă se curmă brusc, parcă Horia, cu o sforţare supremă, ar fi vrut să arate că nu se lasă biruit de durere şi că vrea s-o înfrunte fără crîcnire precum a socotit totdeauna.

Ofiţerul execuţiei observă gestul. Moartea lui Cloşca fusese prea chinuită şi deci a putut satisface şi pe cei mai vindicativi. Făcu deodată semn călăului să aplice lovitura de graţie.

Roata se ridică repede și căzu a doua oară, fără a mai stîrni vreun geamăt. Crăișorul, cu pieptul sfărîmat, era mort.

Spectatorii din preajma cordonului de soldați iar încep discuția: a murit sau a leșinat? Cînd în sfîrșit din înfățișarea călăului se înțelege că Horia a murit, glasuri încrucișate încep să protesteze:

— Cum se poate să fi fost executat așa de repede?... Cel puțin un ceas ar fi trebuit să-l torture!... Nelegal!... Părtinire!...

Maiorul se înfurie. Printre protestatori zărește un domn mustăcios, în uniformă de funcționar. Se repede la dînsul:

— Ce nu-ți place dumitale?

— Ați procedat nelegal, domnule maior! strigă funcționarul ungur cu ochii roșii. Asta e inadmisibil!... Asta e bătaie de joc față de nația maghiară!

— Așa? se indignează ofițerul. Căprar! Pune mîna pe domnul! L-am arestat!... Patru soldați!

Funcționarul mormăie ceva, încearcă să răstălmăcească ce-a spus. Maiorul întoarce spatele.

Un moșneag de pe la Mogoș, văzînd pe domnul ungur între baionete, șoptește feciorului său:

— Of, măcar așa să ne mai sărăm și noi sufletul! Dumnezeu să-i dea sănătate maiorului că tare-i om de omenie și cu dreptate!

Grupul de ofițeri felicită pe maior pentru lovitura de grație ce a ordonat-o.

— Cel ce primește moartea atît de liniștit, orice ar fi greșit, e un om! murmură un locotenent foarte tînăr.

— Un om?... Mai mult decît un om! zise maiorul cu ochii umezi.